

19837

J. Lelushing Kitty Emma.

19837

T. M. Vandewar.
B. A. Class.

A. Lakshmykutty Amma

മണിപ്രവാളശാകുന്തളം

19837

കേരളവത്സ,

സി. എസ്. ഐ., ജനറലി ഫോ. ഫോ. യു. എഫ്. ആർ. എച്ച്. എസ്.,
ഫോ. ആർ. ഐ. എസ്., ഫോ. ഇ. ഐ. എ.,
എഫ്. എൻ. ബി. ഐ.,
വലിയ കോയിത്തമ്പലം.

പ്രസാധകൻ,

രാമവർമ്മ (അപ്പൻ) തമ്പുരാൻ
തിരുമനസ്സിൽനിന്ന്.

പ്രഭുനായികുതൻ, കുളക്കുന്ന് രാമൻമേനോൻ.

ബി. വി. ബുക്ക് ഡിപ്പോ,

തിരുവനന്തപുരം.

പകർപ്പുകാരൻ

ബി. വി. ബുക്ക് ഡിപ്പോ ഉടമസ്ഥൻ.

പ്രഭുനായികുതൻ മുദ്രയില്ലാത്ത പ്രതി വ്യാജനിർമ്മിതമാകുന്നു.

തിരുവനന്തപുരം,

ബി. വി. ബുക്ക് ഡിപ്പോ പ്രവർത്തനമാക്കുവണ്ടി
“കമലാചയ” അച്ചുകൂടത്തിൽ അച്ചടിച്ചത്.

3-ാം പതിപ്പ്—രൂപി 1000

1097.

19837

ആമഖോപന്യാസം

ലോകത്തിൽ അനശ്വരമായുള്ള യശസ്സ് ക്രിമകളേക്കാൾ വാക്കുകളെക്കൊണ്ടാണു് അധികസൗകര്യത്തോടുകൂടി ലഭിക്കപ്പെടുന്നതു് എന്നുള്ളതു് നിരാക്ഷേപമായ ഒരു വാസ്തവമാകുന്നു. ഓരോ ദേശത്തു് ഓരോ കാലങ്ങളിൽ ഓരോ അചാനങ്ങളെക്കൊണ്ടു പ്രസിദ്ധനായി ഭൂമിയിട്ടുള്ള മഹാമാരെക്കുറിച്ചു സാധാരണ ജനങ്ങൾക്കു് എത്രമാത്രം കേട്ടറിവുണ്ടായിരിക്കുമോ അതിൽ വളരെ അധികമായി ഒരു ദേശത്തിൽ ഒരു കാലത്തു് ഒരു സൽക്കാരവുമെന്തെ നിമിയിച്ചിട്ടുള്ള കവിയെക്കുറിച്ചു കേട്ടറിവുണ്ടായിരിക്കുമെന്നുള്ളതിന്നു സംശയമില്ല. വിക്രമാദിത്യന്റെയോ മോജാൻറയോ കാലത്തു് രാജ്യതന്ത്രനിപുണനായ മന്ത്രിമാരോ പരാക്രമശാലികളായ സേനാനായകന്മാരോ തപശ്ശകതിയുള്ള യോഗികളോ ആയി ആരെല്ലാമോ ഉണ്ടായിരുന്നിരിക്കാം; എന്നാൽ അങ്ങനെ പ്രസിദ്ധനായവരിൽ ഒരാളുടെ എങ്കിലും പേരിനെ നാം ഇപ്പോൾ അറിയുന്നുണ്ടോ? അതിൽവണ്ണം തന്നെ ഇംഗ്ലണ്ടിലെ വിഖ്യാതയായ എലിസബെത്തു മഹാരാജ്ഞിയുടെ കാലത്തുണ്ടായിരുന്ന മന്ത്രിമാരെയും സേനാനികളെയും മറ്റു യോഗ്യന്മാരെയും കുറിച്ച് അധികമായ അറിവു് എത്ര ആളുകൾക്കുണ്ടായിരിക്കും? എങ്കിലും സംസ്കൃതത്തിലും ഇംഗ്ലീഷിലും സാമാന്യാപ്തപത്തി ഉള്ളവരിൽ കാളിദാസന്റെയും ഷേക്സ്പിയറുടേയും പേരു കേട്ടിട്ടില്ലാത്തവർ ആരും ഉണ്ടായിരിക്കയില്ലെന്നുള്ളതു് നിർവ്വിചാദം തന്നെ. ഈ മഹാമാർ ജീവിച്ചിരുന്ന കാലത്തു് ഇവരെക്കാൾ ഉന്നതസ്ഥിതിയിൽ ഇരുന്നവരും അധികം മാന്യതയും പ്രസിദ്ധിയും ഉള്ളവരും ആയി അനേകം ആളുകൾ ഉണ്ടായിരിക്കയും, ഇവർ അന്നു കേവലം അപ്രശസ്തന്മാരും ഇവരെക്കാൾ ഉൽകൃഷ്ടാവസ്ഥയിൽ ഇരുന്നവരുമായും ആഹ്വയിച്ചു കാലക്ഷേപം ചെയ്തിരുന്നവരും തങ്ങൾക്കു ലോകത്തിൽ എന്നെന്നേക്കും നിലനിൽക്കുന്നതായി ഉണ്ടാകുവാൻ പോകുന്ന കീർത്തിയെക്കുറിച്ചു യാതൊരു വിചാരവും ആശംസയും ഇല്ലാത്തവരും ആയിരിക്ക

യും ചെയ്തിരുന്നിരിക്കാമെന്നുള്ളതു് അസംഭാവ്യമല്ല. എന്നാൽ
 ഓരോ യുദ്ധങ്ങളിൽ ജയങ്ങളെ പ്രാപിക്കയും ഓരോ രാജ്യങ്ങളെ
 സ്വാധീനപ്പെടുത്തുകയും മറ്റും ചെയ്തിട്ടുള്ളവരുടെ അതുതകർമ്മ
 ങ്ങൾ കാലക്രമേണ കേവലം വിസ്മൃതപ്രായങ്ങളായി പോയിരി
 കുമ്പോഴും അവരുടെ സമാനകാലീനന്മാരായ കവികളുടെ വാ
 ക്കകൾ ഉത്ഭവിച്ച കാലത്തു് അവയുടേ ഉണ്ടായിരിക്കാവുന്ന
 തിലും അധികമായി ഉത്തരോത്തരം വർദ്ധിച്ചുവരുന്ന പ്രാശ
 സ്തൃതന്ത്രോടുകൂടി ദേശാന്തരങ്ങളിലാ പ്രഖ്യാതിയെ പ്രാപിച്ച
 കാണുന്നതുകൊണ്ടു് കവികളെപ്പോലെ സ്ഥായിയായും ഉപതു
 പരി പുഷ്ടിയെ പ്രാപിച്ചു വരുന്നതായും ഉള്ള യശസ്സ് മറ്റുള്ള
 വരാൽ സമ്പാദിക്കാൻ ശക്തമല്ലെന്നുള്ളതു തീർച്ചതന്നെ. എ
 ന്നാൽ ഏതെങ്കിലും ഒരു കാവ്യം നിർമ്മിച്ചിട്ടുള്ള എല്ലാ കവി
 കളുടേയും യശസ്സ് ചിരന്തനമായി ലോകത്തിൽ നിലനിൽക്കു
 മെന്നു നിശ്ചയിക്കാൻ പാടില്ല.

‘ദ്രിത്രാ ഏവ കവനഃ ദ്രിത്രാഞ്യേവ കാവ്യാനി’

എന്നു് ഒരു മഹാനായ ആലങ്കാരികൻ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതിനെ
 നാം ഓർക്കണം.

എല്ലാവരും യശസ്സിനെ ആഗ്രഹിച്ചുതന്നെ ആയിരിക്കാം
 കാവ്യരചനയിൽ ഉദ്യോഗിക്കുന്നതു്. എങ്കിലും അനപലപ
 നിയമമായ ഗുണവിശേഷംകൊണ്ടു് സഹൃദയന്മാർക്കു് ഹൃദയംഗ
 മമായിത്തീന്നു് കാലക്രമത്താൽ സ്ഥേയസിന്ധായ പ്രതിഷ്ഠയെ
 പ്രാപിച്ചുവന്നിട്ടുള്ള ഒരു കൃതിയുടെ കർത്താവിന്റെ കവിയശഃ
 പ്രാതർമിത്ഥം മത്രമേ സർവ്വം സഫലമായി ഭവിക്കൂ. അപ്ര
 കാശമുള്ള ഒരു കൃതിയായ ശാകന്തളനാടകത്തിന്റെ കർത്താ
 വായ കാളിദാസന്റെ പേർ എത്തിട്ടില്ലാത്ത ദേശം ഏതൽ
 ക്കാലത്തിൽ ഒന്നും തന്നെ ഭൂമണ്ഡലത്തിൽ ഇല്ല. അദ്ദേഹ
 ണ്തിനെ അതിശയിക്കുന്ന ഒരു കവി ഇല്ലെന്നു സഹൃദയന്മാർ
 ഐക്യകണ്ഠേന സമ്മതിക്കുന്നതാണു്. ശ്രീഹംഷൻ, ഭവഭൂതി,
 മാഘൻ മുതലായ മഹാകവികളിൽ രചിക്കേത്താൽ പ്രത്യേ
 കം പക്ഷപാതികളായ വിദ്വാന്മാർ ചിലരില്ലെന്നില്ല; എ
 ന്നാൽ അതുപോലെ അവരുടെ കൃതികളെ എല്ലാം വ്യത്യാസം
 കൂടാതെ അഭിനയിക്കുന്നതിൽ സംശയിക്കുന്നവരായ നല്ല

വ്യക്തപണ്ഡിതന്മാരും ചിലരുണ്ടായിരിക്കും. പക്ഷേ, കാളിദാസന്റെ വാക്കിനുള്ള അകൃത്രിമമായ മധുര്യത്തെ ആസ്പദിച്ച രസിക്കാത്തവരും അതിനുള്ള അസാധാരണ സാരസ്വത്തെക്കുറിച്ച് അല്പമെങ്കിലും വിസംവദിക്കുന്നവരും ആയി ഈ ദേശത്തിലും അതിദൂരങ്ങളായ ദേശാന്തരങ്ങളിലും അഭിജ്ഞന്മാരിൽ ആരുമെന്നു ഉണ്ടായിരിക്കയില്ല.

സംസ്കൃതഭാഷയിൽ സാഹിത്യത്തിനു ശ്രമേണ ഉപയുക്തപരിപരിഷ്കാരം വർദ്ധിച്ചുവന്ന് ആയതുപരമകാഷ്ടയെ പ്രാപിച്ച് നമുക്കു ഇപ്പോൾ പ്രത്യക്ഷിതമായിരിക്കുന്നത് കാളിദാസകൃതികളിലാണെന്നുള്ളതു് അനുഭവൈകപേദ്യമാകുന്നു. അതിൽ അദ്വാചീനന്മാരായ കവികൾ (പ്രാചീനന്മാരിലും ചിലരുണ്ടായിരുന്നിരിക്കാം.) ശബ്ദങ്ങളെക്കും അത്ഭുതങ്ങളെക്കും അനേകവിധങ്ങളായ ചൈവിത്രങ്ങളെ കല്പിച്ച് ഭാഷയ്ക്ക് ഒരു സമ്പ്രദായമേറേതെ വരുത്തുകയും വളരെ പുഷ്പിയുണ്ടാക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ടെന്നുള്ളതിന് സംശയമില്ല. എങ്കിലും അതൊക്കെയും കേവലം പരിഷ്കാരരേപനതന്നെ ശക്തിക്കുറച്ചു കാവുന്നതാണോ എന്നു വളരെ ശങ്കിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. വേദങ്ങളിലെ രീതിയിൽനിന്നു പുരാണങ്ങളിലെ രീതിക്കും പുരാണങ്ങളിലെ രീതിയിൽനിന്നു കാളിദാസകൃതികളിലെ രീതിക്കും എങ്ങനെ പരിഷ്കാരം ഉത്തരോത്തരം സ്പഷ്ടമായി കാണപ്പെടുന്നു? അതുപോലെതന്നെ കാളിദാസകൃതികളിലെ രീതിയിൽനിന്നും ശ്രീഹർഷാദികൃതികളിലെ രീതിക്കു നാം കാണുന്ന ഭേദത്തെ പരിഷ്കാരമെന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്താൻ പാടുള്ളതാണോ? കാളിദാസൻ 'രാമ്യവംശാ'ദികാംഗനിർമ്മാണത്തിൽ ഉദ്യോഗിച്ചതിന്റെ ഉദ്ദേശം 'മന്ദഃ കവിതഃ പാതപി' എന്ന് അദ്ദേഹം തന്റെ വാക്കാൽ തന്നെ പ്രഖ്യാപിച്ചിട്ടുള്ളതുപോലെ കവിയശസ്സിനെ സന്ധാദിക്കണമെന്നു കൂടിയും ആയിരുന്നിരിക്കാമെങ്കിലും അതിന് ഒരുപയികമായി തന്നാൽ വിവക്ഷിതമായ വിഷയത്തെ ലളിതമായും സരസമായും ലെഖകികവ്യവഹാരരീതിയെ അനുസരിച്ചും എങ്ങനെയെന്നാക്കി പ്രതിപാദിക്കണമെന്നു മാത്രമല്ലാതെ തന്റെ പാടവപ്രകടനം ചെയ്യണമെന്നുള്ള വിചാരം അദ്ദേഹത്തിന്നുണ്ടായിരുന്നില്ലെന്നുള്ളതു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൃതികളായ 'രാമ്യ

പംശാ'ദികളിലെ ഏതുഭാഗം നോക്കിയാലും സ്പഷ്ടമായി അറിയാവുന്നതാണ്. അതുപോലെതന്നെ 'നൈഷധം', 'മാലാ', 'കിരാതാജ്ജനീയം' മുതലായ കാവ്യങ്ങളിലെ ഏതു ഭാഗം നോക്കിയാലും അവയുടെ കർത്താക്കന്മാർക്ക് ഒരു വാസ്തവകഥയെ വിവരിക്കണമെന്നുള്ള ഉദ്ദേശ്യത്തെക്കാരും തങ്ങളുടെ കവിതാചാതുര്യത്തെ പ്രകാശിപ്പിക്കണമെന്നുള്ള വിചാരം ഒന്നുതന്നെയാണു മുൻപിട്ടു നിന്നിരുന്നതെന്ന് നിർവ്വചനമായി പ്രത്യക്ഷമാകുന്നതാണ്. അവർ വിവക്ഷിതമായ വിഷയത്തെ തങ്ങൾക്ക് ശബ്ദത്തിലും അർത്ഥത്തിലും കല്പിക്കാൻ കഴിയുന്ന വൈചിത്ര്യത്തെ പ്രദർശിപ്പിക്കുന്നതിന് ഒരു ഉപായമായിട്ടു മാത്രമേ കരുതിയിരുന്നുള്ളൂ എന്നു വിചാരിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു.

ഇതരകവികൃതികളേക്കാൾ സർവ്വഥാ ഉൽകൃഷ്ടകളെന്ന് അഭ്യുപഗതകളായ കാളിദാസകൃതികളിൽ വെച്ച് അകൃത്രിമമായ രാമജീവകാഹളംകൊണ്ടും സപാഭാവികരസപുഷ്പികൊണ്ടും കഥാമാധുര്യംകൊണ്ടും സന്ദർഭസാരമൂർത്തംകൊണ്ടും ശ്രേയസ്കരമായ 'ശാകുന്തളം' ലോകത്തിൽ മുഴുവനും അറിയപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതും നാനാദേശീയന്മാരായ സകല പണ്ഡിതന്മാരും സവിസ്മയം അഭിനന്ദിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതും ആകുന്നു. ജർമ്മനിയിലെ മഹാകവിനായ ഗീഗിയുടെ പ്രസിദ്ധമായ ഒരു പദ്യത്തിലെ താല്പര്യത്തെ ഇവിടെ എഴുതുന്നു: "സംവത്സരാരംഭത്തിലെ പുഷ്പങ്ങളും സംവത്സരാവസാനത്തിലെ ഫലങ്ങളും, ഞ്ഞുതന്നുവെന്നു മോഹത്തെയും ഞ്ഞുനന്ദപാവശ്യത്തെയും നിർവൃതിയേയും സംതൃപ്തിയേയും ജനിപ്പിക്കുന്നതായ സകലവും എന്നുവേണ്ട, ഭൂലോകവും സ്വർലോകവും കൂടിയും ഒരു നാമത്തിൽ യോജിപ്പിക്കപ്പെടണമെങ്കിൽ 'ശാകുന്തളം' എന്നുപറഞ്ഞാൽ മതി; അതിൽ എല്ലാം അന്തർഭവിച്ചിരിക്കുന്നു."

‘കവിതാ കാളിദാസസ്വ കത്ര ശാകുന്തളം മതം

ശാകുന്തള ചതുർത്ഥാകസ്തത്ര ഗ്ലോകചതുഷ്ടയം’

എന്ന് ഒരു പ്രസിദ്ധശ്ലോകം ഉണ്ട്. കാളിദാസന്റെ അസാധാരണ കവിതാഭാഗ്ഗവത്ത് ഏതദ്ദേശത്തിലെ പ്രാചീനകവികളിൽ എത്രപേർ ശ്ലാഘിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നുള്ളതിന് അറുപതില്ല.

‘പുര കവിനും തന്നെ പ്രസംഗം
കനിപ്പിക്കുകയുണ്ടാകാമെന്നും
അദ്വൈത തത്വജ്ഞാനം
തോന്നി സാക്ഷാത്കാരമേയ്ക്കും’

എന്ന് ഒരു ശ്ലോകം കേട്ടിട്ടുണ്ട്.

മഹാകവിയായ ബാണൻ—

‘തിക്താസു ന വാ കസ്യ കാളിദാസസ്യ സൂക്തിഷു
പ്രീതിമധുരസർഭാസു മഞ്ജരിക്കുപി വ ജായതേ.’

പ്രസിദ്ധനായ ഗോവർദ്ധനാചാര്യൻ—

‘സാക്ഷാത്കാരമേവമഖിലാസിനീകൃഷ്ണകൃഷ്ണപ്രായേ
ശിക്ഷാസമയേപി മുദേ രതലിലം കാളിദാസോക്തി’.

പ്രസന്നരാഘവത്തിൽ ജയദേവൻ—

‘യസ്മാശ്ചോരയികരതികരഃ കർണ്ണപുരോമയുരോ
ഭാസോഽമാസഃ കവികലഗുരഃ കാളിദാസോഽഖിലാസഃ
മർദ്ദോമർദ്ദോ ഹൃദയേവസതിഃ പഞ്ചബാണശബ്ദഃ
കേരോരകേരകേരയഃ കവിതാകാരിനീകേരേണകേരഃ’.

അലക്സാണ്ടർ പോൺ ഹംബോൾട്ട് എന്ന യൂറോപ്യ
പണ്ഡിതൻ കാളിദാസനെക്കുറിച്ചിപ്രകാരം എഴുതിയിരിക്കുന്നു.
“പ്രസിദ്ധശാക്തകർത്താവായ കാളിദാസൻ ശുഗാരസത്തെ
പ്രതിപാദിക്കുന്നതിൽ അഭിപ്രായമായ ഒരു മഹാകവിയായ
അദ്ദേഹം വർജീലി, ഫ്ലാറോസ് ഇവരുടെ സമാനകാലീന
നും ആയിരുന്നു. മാനസികവികാരങ്ങളെ പ്രദർശിപ്പിക്കുന്നതിലും
മറ്റു മാർദ്ദവവിശേഷവും കല്പനാശക്തിയുടെ പുഷ്ടിയും കൊണ്ട്
അദ്ദേഹത്തിന് സകല ജാതികളിലുമുള്ള കവികളുടെ ഇടയിൽ
ഉന്നതമായ ഒരു സ്ഥാനം കല്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്.”

എന്നാൽ ഇത്ര പ്രഖ്യാതനായ ഒരു മഹാകവിയുടെ ചരിത്രത്തെക്കുറിച്ച് നമുക്ക് പ്രാമാണികമായ ഒരറിവും ഇല്ലാത്തതു്
എത്ര ശോചനീയമായ ഒരു സംഗതി ആകുന്നു! അദ്ദേഹത്തിന്റെ
സമാനകാലീനന്മാരായ വിദ്വാന്മാരിൽ ഒരാൾക്ക് ബാസുപലിന
ജാൻസന്റെ ചരിത്രം എഴുതണമെന്ന തോന്നിയതുപോലെ,
കാളിദാസന്റെ ഒരു ചരിത്രവും എഴുതണമെന്ന തോന്നുകയും
ബാസുപലി ജാൻസനെ നമുക്കു എങ്ങിനെ പ്രത്യക്ഷീകരിച്ചുത
ന്നിരിക്കുന്നു എന്നുപോലെ കാളിദാസനെക്കുറിച്ചുള്ള സകല
വിവരങ്ങളേയും സവിശ്ലേഷമായി ആയാദം എഴുതി നമ്മെ അറി

യിക്കയും ചെയ്തിരുന്നെങ്കിൽ എത്ര നന്നായിരുന്നു. കാളിദാസമഹാകവി ഏതു ദിക്കിൽ ജനിച്ചു എന്നും, അദ്ദേഹത്തിന്റെ മാതാപിതാക്കന്മാർ ഏതുസ്ഥിതിയിൽ ഇരുന്നു എന്നും, അദ്ദേഹത്തിന്റെവിദ്യാഭ്യാസം എങ്ങിനെയെല്ലാമായിരുന്നു എന്നും, അദ്ദേഹം കാലക്ഷേപംചെയ്യുവന്നത് ഏതുവിധത്തിലായിരുന്നു എന്നും, അദ്ദേഹത്തിൽ ആരോടെല്ലാം സ്ഥവാസമുണ്ടായിരുന്നു എന്നും മറ്റും വാസ്തവമായി വിവരണംചെയ്യുന്ന ഒരു ഗ്രന്ഥമുണ്ടായിരുന്നെങ്കിൽ അതിനെ സകല വിഭാഗാന്മാരും എത്ര ഉത്സാഹത്തോടുകൂടി വായിക്കുമായിരുന്നു! എന്നാൽ ഇപ്പോൾ ഇംഗ്ലീഷസമ്പ്രദായത്തിൽ എഴുതപ്പെട്ട ചരിത്രം ഇല്ലെങ്കിലും കാളിദാസനെക്കുറിച്ചു ഇഷ്ടതഭേദങ്ങളോടുകൂടിയ അനേകവിധങ്ങളായ ഐതിഹ്യങ്ങൾ ഉണ്ട്. അവയുടെ പ്രാമാണ്യത്തെക്കുറിച്ച് സന്ദേഹിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. എങ്കിലും അവയിൽനിന്ന് ചില സംഗതികളെ ഇവിടെ സംക്ഷേപമായി പ്രസ്താവിക്കാം.

ഒരു വിദ്യാർത്ഥിയായ കന്യ തന്നെ വിവാഹം ചെയ്യുന്നതിനായി പിതാവിനാൽ ക്ഷണിച്ചു വരുത്തപ്പെട്ട സകല വിഭാഗന്മാരെയും വാദത്തിൽ തോല്പിച്ചതിനാൽ ലജ്ജിതന്മാരായി പിന്നീട് ആരും വരാതായതിന്റെശേഷം പിതാവു ഇനി വാദപരിക്ഷകളുടേതെന്തെന്ന യോഗ്യന്മാർക്കൊക്കെങ്കിലും പുത്രിയെ കൊടുക്കണമെന്ന നിശ്ചയിച്ച് പിന്നെയും ആളയച്ചു. എന്നാൽ യോഗ്യന്മാർ ഒരുത്തരും പൂർവ്വപദിഭവം നിമിത്തം ചെല്ലാതിരുന്നതിനാൽ ഭൂതന്മാർ വിഷമിച്ച് ഇനി ഒരു മൂഢനെത്തന്നെ കൊണ്ടു പോകണമെന്നുവെച്ച് നോക്കിനടക്കുമ്പോൾ ഒരു സുഭഗാകൃതിയായ ഉഷ്ഠപാലൻ (അജപാലൻ എന്നും കേൾവിയുണ്ട്.) തന്റെ ഒട്ടകത്തിനു തീറ്റിക്കായി വൃക്കത്തിൽ കയറി താൻ നിന്നിരുന്ന ശാഖയുടെ മൂലത്തെത്തന്നെ വെട്ടുന്നതു കണ്ട് അവനെ മൂഢനെന്ന് നിശ്ചയിച്ച് നല്ല വസ്ത്രവും ധരിപ്പിച്ച് ഒന്നും സംസാരിക്കരുതെന്നും പറഞ്ഞുറപ്പിച്ച് കൂട്ടിച്ചു കൊണ്ടുപോയി. വിവാഹമണ്ഡപത്തിന്റെ മുൻപിൽ കെട്ടിയിരുന്ന തിരശ്ശീലയിൽ രാവണന്റെ ചിത്രത്തെ കണ്ട് മൂഢൻ 'അഭ്ഭേഭണോ രാഭണോ' എന്നു പറഞ്ഞപ്പോൾ അവനെ

ബുദ്ധമെന്ന് ~~എന്ന~~ സ്രീ ആക്ഷേപിക്കയും അവളോടു മത്സരിക്കുകയായ ചില വിഭാഗങ്ങൾ,

‘കാലകർണ്ണേ ഭാഗരോസ്തി ഭാഗരോസ്തി വിഭിഷണേ

രാജസന്താനം കലശ്രേഷ്ഠേനാഭണേ നൈവരാവണം.’

എന്നു സമാധാനപരഞ്ഞു് അതിന്നു സംധൃതപം സാധിക്കയും ചെയ്തു.

വിവാഹാനന്തരം ശയനഗൃഹത്തിൽ ചെന്നു് ‘മന്ദഗ കി മാഗന്ധം ഗ്രഹിച്ചിട്ടില്ലാത്ത’ ~~എന്ന~~ വിരസൻ മുഷ്ടാശനജന്മ്യ ~~എന്ന~~ സൗഹൃദംകൊണ്ടു് ഉടനെ ഗാഢനിദ്രയെ പ്രാപിച്ചു് സ്വപ്നത്തിൽ ‘ഉഷാ ഉഷാ! ഉടാ ഉടാ!’ എന്നിങ്ങിനെ ~~എന്ന~~ ഉറക്കം വിളിച്ചുപറയുന്നതു കേട്ടിട്ടു് സമീപത്തിന്നു വിദൂഷിയായ വധു അന്ധാളിച്ചപ്പോൾ ചില വിഭാഗങ്ങൾ അവന്റെ പശ്ചാത്തമത്തെ അവളോടു പറഞ്ഞു. ഈ പ്രകൃതത്തിൽചേന്നു്

‘ഉഷ്ഠേഭ്യവതിഷംവാരംവാ

തസ്മൈവേണാവിപുലകിതംബം.’

എന്ന ശ്ലോകം കേട്ടിട്ടുണ്ടു്. (ഭാര്യ താണുലഭാനം ചെയ്തു പോൾ സ്വാപോൻമുഖനാണു ആ അജപാലൻ തന്റെ മുഖത്തിൽ ആടുകൾ വിഷ്ഠാവിസർജ്ജനം ചെയ്യുന്നു എന്നുള്ള വിചാരത്തോടുകൂടി ‘മൂ മൂ’ എന്നു നിഷ്ഠീവനം ചെയ്തു എന്നും ഒരു പ്രവാദം ഉണ്ടു്.) ഏതായാലും അനക്ഷരകഷ്ടിയായ ഭർത്താവിനെ ~~എന്ന~~ സ്രീ തിരസ്കരിച്ചതിന്റെ ശേഷം അയാൾ നിവൃത്തിനായി ഭദ്രകാളിയെ സേവിക്കുന്നതിന്നു് സമീപത്തു് ~~എന്ന~~ വനാന്തർഗ്ഗതമായ ക്ഷേത്രത്തിൽ അർദ്ധരാത്രിയിൽ ചെന്നുചേന്നു പോൾ ദേവി പുറമേ സഞ്ചരിക്കാൻ പോയിരിക്കുകയായിരുന്നു. ~~എന്ന~~ വൻ ക്ഷേത്രത്തിനകത്തു കടന്നു വാതിൽ സാക്ഷാതിട്ടുകൾ കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ദേവി തിരിച്ചുവന്നു വാതിലടച്ചിരിക്കുന്നതു കണ്ടു്, ‘ആരാണകത്തു്?’ എന്നും അവൻ ധൃഷ്ടതയോടുകൂടി അകത്തു തിരക്കുകൊണ്ടു് ‘ആരാണ പുറത്തു്?’ എന്നും ചോദിച്ചതിന്റെ ശേഷം ദേവി എങ്ങിനെയെങ്കിലും മനുഷ്യസഞ്ചാരം തുടങ്ങുന്നതിനുമുമ്പിൽ അകത്തു കടക്കണമല്ലോ എന്നുള്ള ഉൽക്കണ്ഠ നിമിത്തം താൻ കാളിയാണ് എന്നുള്ള പശ്ചാത്തമത്തെ പറഞ്ഞു. അപ്പോൾ അവൻ വാതിൽ തുറക്കാതെ അകത്തുതന്നെ ഇരുന്നുകൊണ്ടു് എന്നാൽ ‘ഞാൻ ഭാസനാണ്’ എന്നു പറ

ഞതയുകേട്ട് ദേവി സന്തോഷിച്ച് 'കാളിദാസാ! നീ ഏന്തിനാണ് ഏന്റെ ക്ഷേത്രത്തിൽ കടന്നിരിക്കുന്നത്? നിനക്കു എന്താണ് അപേക്ഷയുള്ളത്?' എന്നു ചോദിക്കയും, കാളിദാസൻ 'എനിക്ക് വിദ്യയുണ്ടാക്കി തന്നല്ലാതെ ഞാൻ വാതിൽ തുറക്കുന്നതല്ല' എന്നു ശാഠ്യം പിടിച്ചതിനാൽ വാതലിന്റെ ഇടയിൽ കൂടി നാലു പുറത്തേയ്ക്കു നീട്ടുന്നതിന് ദേവി നിയോഗിച്ചതിൻവണ്ണം അദ്ദേഹം കവയ്കയും തന്റെ ഹരികാഗ്രം കൊണ്ടു ദേവി അതിൽ വിദ്യാപ്രദമായ ചിന്താമണി മന്ത്രത്തെ എഴുതുകയും ചെയ്തു. ഉടനെ കാളിദാസൻ മഥാ കവിയായിത്തീർന്നു. വാതിൽ തുറന്നു ദേവിയെ നമസ്കരിച്ചു സ്തുതിച്ചു.

‘സന്ദർശ്യമിമേദേവോ ഭവതഃസിപത്ന-

സംപത്തി കല്പതവസ്ത്വിപുരേ ജനന്തി

ഏതേ കവിതാകമുല്പാദയാവയോധ-

പൂർണ്ണവസ്തുവ ജനജനനി! പ്രണാമഃ’

ഇത്യാദിയായി ഏതാനും ശ്ലോകങ്ങൾ അടങ്ങിയിട്ടുള്ള സ്തവം അപ്പോൾ കാളിദാസന്മാർ നിർമ്മിക്കപ്പെട്ടതാണെന്നു കേട്ടിട്ടുണ്ട്.

ഇപ്പോൾ അന്നു ഹകവിയായിത്തീർന്ന അദ്ദേഹം തിരിച്ചെവന്നു ഭാര്യയെ കണ്ടപ്പോൾ ‘അസ്തി കശ്ചിദാഗാമിശേഷഃ’ എന്ന് അവൾ ചോദിച്ചു എന്നും, അന്നത്തന്നെ അദ്ദേഹം ‘ചോദ്യത്തിലെ പദത്രയത്തെ ആടിയിൽചേർത്ത് ‘അസ്തു ത്തമസ്യാംസി ശിവേവതാത്മാ’ ഇത്യാദിയായി ‘കമാരസംഭവ’ത്തേയും, ‘കശ്ചിത് കാന്താ വിരഹഗുണാ സാധികാരപ്രമത്തഃ’ ഇത്യാദിയായി ‘മേഘസന്ദേശ’ത്തേയും, ‘വാഗതാവിവ സംഘകൗത’ ഇത്യാദിയായി ‘രഘുവംശ’ത്തേയും നിർമ്മിച്ചു എന്നും പ്രസിദ്ധിയിട്ടുണ്ട്.

‘ഭോജചരിത്രം’ എന്ന കൃതിയിൽ കാളിദാസനാക്കുറിച്ച് അനേകകഥകൾ ഉള്ളവയ്ക്കും എത്രമാത്രാ പ്രാമാണ്യം കല്പിക്കപ്പെട്ടാമെന്നു നിശ്ചയിക്കാൻ പാടില്ലാത്തതിനാലും ഈ ഉപന്യാസം അധികവിസ്താരമായിത്തീർന്നാകുമെന്നുള്ള ശങ്കയാലും അവ ഇവിടെ വിവരിക്കുന്നില്ല.

കാളിദാസന്റെ കാലം ഖണ്ഡിതമായി ഇതുവരെയും നിണ്ണയിക്കപ്പെട്ടിട്ടില്ല. വിക്രമാദിത്യന്റെ സന്ധ്യന്മാരായിട്ടുണ്ടായിരുന്ന കവികളുടെ കൂട്ടത്തിൽ കാളിദാസന്റെ പേരും കൂടിച്ചേർത്ത്,

‘ധനപരീക്ഷപണകാമരസിംഹശംക

വേതാള ഭട്ടേഴ്ചകർപ്പരകാളിഭംഗം:

പ്രാജ്ഞാപരമഹിമിഹാസ്തപതേസ്സഭായാം

തോതിഭവവരമിനന്ദ തിക്രമസ്തം.’

എന്ന് ഒരുശ്ലോകം ഉള്ളതിനെ പ്രമാണീകരിച്ച് കാളിഭംഗം നെ വിക്രമാഭിത്യനോടു് സമാനകാലീനനാക്കി ചിലർ വ്യവഹരിയ്ക്കുന്നുണ്ട്. എന്നാൽ ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ പ്രാമാണീകതയെക്കുറിച്ചുതന്നെ മറ്റു ചിലർ വിപ്രതിപത്തിയുള്ളതായി കാണുന്നു. മേൽപറഞ്ഞ ശ്ലോകം ‘വിക്രമചരിത’ത്തിൽ ഉള്ളതെന്നാണു് പറയപ്പെടുന്നത്. എന്നാൽ റാബ് എന്ന യൂറോപ്യപണ്ഡിതൻ ‘വിക്രമചരിത’ത്തെക്കുറിച്ച് വിവരിച്ച് ‘ഫുൾട്ടൗൺ ഓക്സഫർമാസത്തെ ‘ഐഷ്യാറ്റിക് ജർനലിൽ’ എഴുതിട്ടുള്ളതിൽ ഇതിനെക്കുറിച്ച് യാതൊന്നും പറഞ്ഞിട്ടില്ല. ഇതുകൂടാതെയും ‘സിംഹാസനഭാഗ്നിംഗ്’ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിട്ടുള്ളതിൽ ഒന്നിലും ഈ ശ്ലോകം കണ്ടിട്ടില്ല. ഇതു ‘ജ്യോതിർവിഭാഭം’ എന്ന ‘നവരത്നം’ എന്നും രണ്ടു ഗ്രന്ഥങ്ങളിൽ ഉള്ളതെന്നാണു് പറഞ്ഞിരിയ്ക്കുന്നത്. ഇതിനെ പ്രമാണീകരിക്കുന്ന എങ്കിൽ കാളിഭംഗൻ ‘ക്രിസ്തുവർഷത്തിന്’ നെ സംവത്സരം മുൻപിൻ ജീവിച്ചിരുന്നിരിക്കണം.

എന്നാൽ ഇതിൽപറയുന്ന വിക്രമൻ വിക്രമാബ്ദത്തെ പ്രവർത്തിപ്പിച്ച പ്രസിദ്ധനായ വിക്രമാഭിത്യൻ തന്നെയോ എന്ന് നിശ്ചയിക്കാൻ പാടില്ല. പ്രസിദ്ധവിക്രമാഭിത്യന്റെ വംശ്യനായ അനേകം രാജാക്കന്മാർ ഈ സംജ്ഞകൊണ്ടു വ്യവഹരിക്കപ്പെട്ടവരായിരുന്നതായി കാണുന്നുണ്ട്. മേൽപറഞ്ഞ ശ്ലോകത്തിൽ പ്രഖ്യാപിതനായിരിക്കുന്ന വിക്രമൻ മാളവഭംഗാധിപതിയായി ധാരാളം ഉജ്ജയിതി എന്നും നഗരങ്ങളിൽ വസിച്ചിരുന്ന ഭോജൻ തന്നെയാണെന്നു ഹെബർ ലിൻ മുതലായ ചിലർ അഭിപ്രായപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. ഈ ഭോജൻ ക്രിസ്തുവർഷം ൧൦൪൦—൧൦൯൦ ഇടയ്ക്കു ജീവിച്ചിരുന്നതായി നേകലക്ഷ്യങ്ങൾ ഉണ്ട്. എന്നാൽ കാളിഭംഗൻ ഭോജനോടു സമാനകാലീനനായിരുന്നു എന്നുള്ള ഐതിഹ്യം നമ്മുടെ ഇടയിൽ എത്രമാത്രം പ്രബലമായിരിക്കുന്നു അതുപോലെതന്നെ യൂറോപ്യന്മാരുടെ ഇടയിൽ കാളിഭംഗൻ വിക്രമാ

ദിത്യന്റെ കാലത്തു ജീവിച്ചിരുന്നു എന്നുള്ള ബോധം സാധാരണമായിരിക്കുന്നു. കാളിദാസൻ, വേദുതി, ഭണ്ഡി, ചോരൻ, മയൂരൻ, ബാണൻ, മാഘൻ, ഭാരവി, എന്നിവരോ, പ്രസിദ്ധകവികളായി അറിയപ്പെട്ടിട്ടുള്ളവരെ ഒക്കെയും നമ്മുടെ സമാനകാലീനന്മാരായി ഗണിച്ചു അനേകകഥകൾ 'ഭോജചരിത്രത്തിൽ' കാണുന്നുണ്ട്. എന്നാൽ സർ മാണിയർ വില്യംസ് മുതലായ വിചാരന്മാർ കാളിദാസൻ, വേദുതിയേക്കാൾ 2000-ൽ ചിലപ്പോൾ വെണ്ടുമുമ്പിൽ ജീവിച്ചിരുന്നതായിട്ടാണ് പറയുന്നത്. അവരുടെ മതത്തിൽ 'ധന്വന്തരിക്ഷപണകേ'ത്യാദി ഗ്ലോകത്തിന്റെ പ്രാമാണ്യത്തെക്കുറിച്ചു വിപ്രതിപത്തിയുള്ളതായി തോന്നുന്നില്ല. എന്നാൽ വിക്രമൻ എന്നും ഭോജൻ എന്നും ഉള്ള നാമധേയങ്ങൾ മറ്റു രാജാക്കന്മാർക്കും ഉണ്ടായിരുന്നതായി പറയപ്പെടുന്നതുപോലെ കാളിദാസൻ എന്നുള്ള പേർ മറ്റു കവികൾക്കും ഉണ്ടായിരുന്നു എന്നു വരരുതോ? ധന്വന്തരിക്ഷപണകാലികളോടുകൂടി വിക്രമാദിത്യസംഖ്യ നവരത്നങ്ങളിൽ ഒന്നായി പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന കാളിദാസൻ വേറെതന്നെ ആയിരിക്കാം.

'നളോദയം' എന്ന യമകകാവ്യം കാളിദാസകൃതിയെന്നാണ് അതിനാൽ കാണുന്നത്. എന്നാൽ 'രഘുവംശം' കാവ്യങ്ങളുടേയും 'ശാകുന്തളം' നാടകങ്ങളുടേയും കർത്താവായ കാളിദാസൻ 'നളോദയം'ത്തെപ്പോലെ കേവലം ശബ്ദാലങ്കാരപ്രധാനമായ ഒരു കാവ്യത്തെ നിർമ്മിക്കുന്നതിൽ പ്രയത്നം ചെയ്തിരിക്കുമെന്നു വിശ്വസിക്കുന്നത് വളരെ പ്രയാസപ്പെട്ടുവേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. 'ഭാഗവതസിദ്ധാന്തചക്രിക' എന്ന നിബന്ധത്തിൽ 'രഘുവംശം'കർത്താവും 'നളോദയം' കർത്താവും ഒരാൾ തന്നെ എന്നായിട്ടു പ്രതിപാദിച്ചിട്ടുണ്ട്. എന്നാൽ ആയതു സഹൃദയന്മാർക്ക് ഒട്ടുംതന്നെ ഹൃദയംഗമമായിരിക്കുന്നില്ല. അതുകൊണ്ട് 'നളോദയം' കർത്താവു വിക്രമാദിത്യസംഖ്യനായി പറയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള കാളിദാസനോ വേറെ തന്നെ തന്നാമകനായ ഒരു കവിയോ ആയിരിക്കാമെന്നാണ് എനിക്ക് തോന്നുന്നത്.

കാളിദാസനാൽ 'കുമാരസംഭവം', 'മേഘസന്ദേശം', 'രഘുപാശം' ഈ കാവ്യത്രയം നിർമ്മിക്കപ്പെട്ടതിന്റെ രേഖ 'സ്മൃതിചന്ദ്രിക' എന്ന പേരോടുകൂടിയ പ്രതിപാദകമായ ഒരു ഗ്രന്ഥവും 'ജ്യോതിർവിഭാഭാണം' എന്ന മേൽ പ്രസ്താവിക്കപ്പെട്ട ജ്യോതിഷഗ്രന്ഥവും ഉണ്ടാക്കപ്പെട്ടു എന്നും തന്നെത്തന്നെയാണ് 'മാളവികാഗ്നിമിത്രീയം', 'വിക്രമോദ്യോഗം', 'ശാകുന്തളം' ഈ നാടകത്രയം ഉണ്ടാക്കപ്പെട്ടതെന്നും 'ജ്യോതിർവിഭാഭാണം' അതിൽ തന്നെ ശേഷാദ്യായത്തിൽ താഴെ കാണിച്ചിട്ടുള്ള ഭാഗങ്ങളിലുമാണ് ഉൾക്കൊള്ളുന്നതായിരിക്കുന്നത്.

'മത്തേന്ദുരാകൃതിരിയംസതിമാളവേന്
ശ്രീവിക്രമാകുഗുപരാജവരേ സമാസീന്',
'ശാകുന്തളം'കാലിപണ്ഡിതയരഃകവയസ്സപരേകേ
ജ്യോതിർവിസ്തൃതമേവംപ്രാചാരാമധുർവഃ'
'ശ്രീവിക്രമസ്ത, ബുധസംസദിച്ചുജ്ജ്വലഃ
തേജോമഹാനയസഖഃകില കാളിദാസഃ'
'കാവ്യത്രയംസ്മരികൃദഃപുരുഷം പൂർവ്വം
ജാതംയതഃകലകിയമ്ശ്രുതി കർമ്മവാരഃ
ജ്യോതിർവിഭാഭാണകലവിധായശാസ്ത്രം
ശ്രീ കാളിദാസകവീകോമിതതോബുദ്ധഃ'

ഇവയെ പ്രമാണീകരിച്ചു 'രഘുപാശാദി'കാവ്യത്രയത്തിന്റെയും 'ശാകുന്തളം'ദി. നാടകത്രയത്തിന്റെയും കർത്താവായ കാളിദാസൻതന്നെയാണ് 'ജ്യോതിർവിഭാഭാണം', 'സ്മൃതിചന്ദ്രിക' ഈ ഗ്രന്ഥങ്ങളെ ഉണ്ടാക്കിയതെന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്താൻ എന്തിനും വളരെ ശങ്കയായിരിക്കുന്നു. കാളിദാസന്റെ സമാന കാലീനന്മാരായ വിദ്വാന്മാരിൽ ഒരാൾ തന്റെ ഗ്രന്ഥത്തിൽ മഹാകവിത്വത്താൽ അതിപ്രസിദ്ധിയെ കാലത്തിൽ തന്നെ പ്രാപിച്ചുവരുന്ന ഒരാളുടെ പേരുവെച്ചാൽ അധികപ്രജ്ഞാതി ഉണ്ടാകുമെന്നു വെച്ചു ഇങ്ങനെ ഒക്കെയും ചേർത്ത് എഴുതി ഉണ്ടാക്കിയതായി വരുമതോ? കാളിദാസന്റെ പദ്യങ്ങളേയോ മേൽ കാണിക്കപ്പെട്ടവയുടേയും തന്മയത്വം എത്രമാത്രം വ്യത്യാസം ഉണ്ടെന്നു സമഗ്രമായൊരു സ്പഷ്ടമായി അറിയാവുന്നതാണ്. കുമാരസംഭവത്തിന്റെ ഉത്തരഭാഗമായി എഴുതപ്പെട്ട സർഗ്ഗങ്ങൾ കാളിദാസകൃതികൾ എന്നു ചിലർ വ്യവഹരിക്കുന്നതും പ്രാമാദികമെന്നാണ് എന്റെ അഭിപ്രായം. അതുപോലെ

ലെ 'മാളവികാഗ്നിമിത്രീയം' കാളിദാസകൃതമല്ലെന്നു ചിലർ അഭിപ്രായപ്പെടുന്നതിനു മതിയായ കാരണം ഉണ്ടെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നില്ല.

കാളിദാസന്റെ കവിതയോടു സാമ്യം ഉള്ളതായി മറ്റൊരുത്തന്റെ കവിതയും ഇല്ലെന്നു തീർച്ചയായി പറയാം. 'അഭിനവകാളിദാസൻ' എന്ന പേരിനെ ജഗന്നാഥപണ്ഡിതൻ, 'വിശ്വപുരുഷാഭർഷ'കാർ മുതലായ ചില കവികൾക്കു കൊടുത്തിട്ടുള്ളത് എത്രത്തോളം ന്യായമാണെന്നു സഹൃദയന്മാർ തീർച്ചപ്പെടുത്തട്ടെ. കാളിദാസന്റെ കാവ്യരൂപത്തിലും നാടകരൂപത്തിലും സഹൃദയന്മാർക്കു സ്ഫുടഭാവമുള്ളതായ ഒരു രസവിശേഷം ഉണ്ട്. എന്നാൽ ഇതു സാധാരണപണ്ഡിതന്മാരുടെ ചർച്ചണത്തിൽ അനുഭവഗോചരിഭവിക്കുന്നതല്ല.

വളരെ നാൾ ഞാൻ കാളിദാസന്റെ കവിതയുടെ സാധാരണ രസവിശേഷത്തെ അറിയാതെ ആദ്യം പഠിച്ച കാവ്യമായ 'കിരാതാർജ്ജുനീയ'ത്തേയും ആദ്യം പഠിച്ച നാടകമായ 'അനർഗ്ദ്ധരാജാവ'ത്തേയും സർവ്വോത്തമമായി വിചാരിച്ചുവന്നു. എന്നുമാത്രമല്ല, മെഴുവൃത്താൽ 'രാജവംശ'ത്തെ ഒരു നിസ്സാരകാവ്യമെന്നു അനുഭവിക്കുകയും ചെയ്തിരുന്നു. ഇങ്ങനെ കുറെ നാൾ കഴിഞ്ഞതിന്റെ ശേഷം സഹൃദയാഗ്രഗണ്യനായ എന്റെ ജ്യേഷ്ഠൻ പ്രസംഗവശാൽ ഒരിക്കൽ കാളിദാസന്റെ കൃതികളെ വളരെ ശ്ലാഘിക്കയും അവയിൽ നിന്നും ചില ശ്ലോകങ്ങളെ ചൊല്ലി അവയുടെ രസപ്പൂർവ്വതയെ പ്രതിപാദിക്കയും ചെയ്തു കേട്ടതു മുതൽക്കാണ് എനിക്ക് കാളിദാസകൃതികളിൽ അഭിരുചി ജനിച്ചത്.

‘ഗർവ്വമന്മതിശൃതപാരദശാ
രജാസ്സുകാശാഭവപ്രകാശം
ഗതേവദാത്മാനുരമിമൃഗംമേ
മാഭൂൽപരിവാദേവവതാരഃ’

ശ്ലോകമാണ് എന്റെ മനസ്സിനെ ആദ്യമായി കാളിദാസകൃതികളിലേക്കു ആകർഷിച്ചത്. അവയെ പഠിക്കുന്ന തുഷ്ണയോടുകൂടി ബഹുതരം പരിശീലിച്ചപ്പോഴേക്കും അവയുടെ രസവിശേഷം എനിക്ക് സവിശേഷം അനുഭവഗോചരമായിത്തീർന്നിട്ടുണ്ട്.

കാളിദാസകൃതിയിൽ വെച്ച് സർവ്വസമ്മതമായ ഉൽക്കർഷ്ഠത്തോടുകൂടിയ 'ശാകന്തള'ത്തെ വായിച്ച് ഓരോ അവസരങ്ങളിൽ മാനസികങ്ങളും ദൈഹികങ്ങളും ആയ ഭേദങ്ങളെ വിസ്മരിക്കാൻ എനിക്കു സംഗതിയായതിനു വേണ്ടി, യശോമാത്രശരീരശേഷാദനങ്കിലും സ്വസാധിത്യങ്ങളിൽ പ്രതിഫലിച്ച്, എന്നും അനുഗ്രഹമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവോടുകൂടിയ മഹാനഭാവൻ ഏതുവിധത്തിലാണ് പ്രത്യക്ഷനോ ചെയ്തവൻ കഴിയുന്നതെന്നു പലപ്പോഴും ആലോചിച്ചതിൽ നാടകരത്നത്തിന്റെ രാമണീയകത്തെ സമസ്തപരിചയമില്ലാത്ത രജിയരെ ഗ്രഹിപ്പിക്കുന്നതിന് ഇതിനെ ഭാഷാന്തരീകരിക്കുന്നതിനേക്കാൾ അധികമായി ഒന്നും ചെയ്യാനില്ലെന്നു തോന്നിയതിനാലാണ് ഞാൻ ഇതിനായി ഉദ്യമിച്ചത്. ആരംഭിച്ചപ്പോൾ പൂർണ്ണമായി ഫലിപ്പിക്കാമെന്നുള്ള നിശ്ചയം എത്രയും ശിഥിലമായിട്ടേ എനിക്കുണ്ടായിരുന്നുള്ളൂ. ആദ്യമായി 'വിദ്യാവിലാസിനി'യിൽ ചേർക്കുന്നതിന് അപ്പപ്പോൾ തർജ്ജമ ചെയ്ത് അയച്ചിരുന്നതിനെ സഹൃദയന്മാർ അഭിനന്ദിച്ചു തുടങ്ങിയതിനാൽ പ്രോത്സാഹിതനായിത്തന്നെ അതിനെ ഞാൻ പൂരിപ്പിച്ചു. അതിൽ നിന്നും അല്പം ചില പരിഷ്കാരങ്ങളോടുകൂടി സമ്പൂർണ്ണമായി കേരളവിലാസം അച്ചുകൂടത്തിൽ അച്ചടിപ്പിച്ചതിനെ നാടനീക്കിയ വിശാഖം തിരുനാൾ മഹാരാജാവിനു സമർപ്പിച്ചപ്പോൾ തിരുമനസ്സുകൊണ്ട് ഇപ്രകാരം തിരുചെയ്യതയച്ചിരുന്നു. 'ഇതു മലയാളത്തിൽ ഒരു ഉൽകൃഷ്ടകൃതിയായി എന്നെന്നേയ്ക്കും നിലനിൽക്കുമെന്ന് എനിക്കു നിശ്ചയമുണ്ട്.'

എന്റെ കൃതികളിൽ ഒന്നാമത്തെ നിർദ്ദോഷമാണെന്ന് എനിക്ക് വിശ്വാസം ഇല്ലെങ്കിലും സഹൃദയന്മാർ പലരും അഭിനന്ദിക്കുമ്പോൾ അവയിൽ വല്ലതും ചില ഗുണഭൂതി ഉണ്ടായിരിക്കാമെന്നു വിചാരിക്കാറുണ്ട്. എന്നാൽ എന്റെ ഈ 'ഭാഷാശാകന്തള'ത്തിനു അനിതരസാധാരണമായ ഒരു വിശേഷം ഉള്ളതിനെ ആരും സമ്മതിക്കാതിരിക്കയില്ല. അത് കാളിദാസഗ്രന്ഥിതവസ്തു എന്നുള്ളതു മാത്രമല്ലാതെ മറ്റൊന്നുമല്ല. പിന്നെ വേണമെങ്കിൽ ആദ്യമായി സംസ്കൃതനാടകം മലയാളത്തിൽ ആക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത് ഇതാണ് എന്നും കൂടി വിശേഷം ഇതിനു പറയാം. ഇത്രയും മാത്രമല്ലാതെ

കവിതാഗുണംകൊണ്ട് ഇതിനു ഒരു വിശേഷം ഉള്ളതായി ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നില്ല.

എനിക്കു ബാല്യം മുതൽ തന്നെ സംസ്കൃതത്തിൽ കവനം ചെയ്തു പഠിച്ചിട്ടു് ആ ഭാഷ അധികം സ്വാധീനപ്പെട്ടിരുന്നതുകൊണ്ട് ഈ തർജ്ജമയിൽ സംസ്കൃതപദപ്രയോഗങ്ങൾ അല്പം ബഹുലീഭവിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നുള്ളതിനെ ഞാൻ സമ്മതിക്കുന്നു. ഇത് ഒരു ന്യൂനതയെന്നു വിചാരിക്കുന്നവർക്കും പ്രാചീനന്മാരും അർവാചീനന്മാരും ആരുടാശ്വാസകവികളിൽ പലരുടെ കൃതികളിലും ഇതിന്റെ താദവസ്വം ഉണ്ട്. ഭാഷയുടെ രീതിയിലും ഭൗതികരംഗത്താൽ അഭംഗി എന്നു തോന്നുന്ന പ്രയോഗങ്ങൾ ഇതിൽ ഉണ്ടായിരിക്കാം. എന്നാൽ എന്തെല്ലാം വൈകല്യങ്ങളും ഉണ്ടെങ്കിലും ഇപ്പോൾ ഈ 'കേരളീയഭാഷാശാകന്തളം' മലയാളികൾക്കെല്ലാം പ്രേമാസ്പദമായി ഭവിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നുള്ളതിന് അനേകം നാടകസംഘങ്ങൾ ഇതിനെ പഠിച്ചു രംഗത്തിൽ പ്രയോഗിക്കയും അനവധി ജനങ്ങൾ അതുകണ്ടു രസിക്കയും ചെയ്തുവരുന്നതുതന്നെ മതിയായ തെളിവായിരിക്കുന്നു.

മാർച്ച-മകരം ൨൪-ാം-ന- മദ്രാസിൽ വെച്ച് പരിഭാഷയുടെ മൂലമായ 'അഭിജ്ഞാനശാകന്തളം'ത്തെത്തന്നെ ഒരു സംഘക്കാർ അഭിനയിച്ചു ഞാൻ ഇടപ്രഥമമായി കണ്ടപ്പോൾ എന്റെ തർജ്ജമയെ മലയാളികളിൽ വല്ലവരും രംഗത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചാൽ കൊള്ളാമായിരുന്നു എന്നുള്ള ആഗ്രഹം സ്വാഭാവികമായി എന്റെ മനസ്സിൽ അറക്കിപ്പോയി എങ്കിലും അതു ഫലിക്കുമെന്നുള്ള വിചാരം അപ്പോൾ എനിക്കു് അശേഷം ഇല്ലായിരുന്നു. എന്നാൽ ഇപ്പോൾ ആഗ്രഹം എന്റെ പ്രതീക്ഷയെ അതിലംഘിച്ചു ബഹുധാ ഫലിച്ചിരിക്കുന്നതിൽ വെച്ച് എന്റെ ശ്രമത്തിനു സാഫല്യം സിദ്ധിച്ചതിനാലുള്ള പുണ്യകൃതാർത്ഥതയോടും, ആറാംപതിപ്പു് ആവശ്യപ്പെടത്തക്കവണ്ണം കേരളീയജനങ്ങൾക്കു് എന്റെ കൃതിയെ ആദരിക്കുന്നതിനാൽ അവരെക്കുറിച്ചുള്ള അവാജകൃതജ്ഞതയോടുംകൂടി ഇതിനെ നിർമ്മത്സരമായി സഹൃദയന്മാരുടെ മുൻപാകെ സമർപ്പിച്ചുകൊള്ളുന്നു.

കേരളവർമ്മ, സി. എസ്. ഐ.

അവതാരിക.

സ്വകൃതമായ രാജവംശകാഴ്ചയും കാളിദാസമഹാകവി എന്ന ജോജുസഭയിൽ വായിച്ചുകേൾപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നപ്പോൾ 'നിർജ്ജായതമോനാമലഗന്ധഭിത്തിവന്ത്രഃ സരിത്തോ മമ മജ' എന്ന ശ്ലോകത്തിലെ 'സരിത്തോ' എന്ന ശബ്ദപ്രയോഗം കേട്ടു സഭസ്വന്മാരായ പണ്ഡിതപ്രവരന്മാരിൽ പലരും ഒന്നറിച്ചുളിച്ചതായും, അത്ഗതിക്കു ഭംഗം പറയാത ശബ്ദം മാത്രം വേണ്ടപാടു ഭേദപ്പെടുത്തുവാനുള്ള ഭാരം സഭസ്വന്മാരിൽ തന്നെ കാളിദാസൻ സമർപ്പിച്ചതായും, താഴെ പറയുംപ്രകാരം മാറ്റങ്ങൾ ചെയ്യാൻ അവർ ചെയ്ത ശ്രമം മാറ്റിത്തന്നിൽ പശ്ചാത്തപിച്ചതായും മറ്റു ഐതിഹ്യം കേട്ടിട്ടുണ്ട്.

'സരിത്തഃ' എന്ന പദത്തിന്നു ചേരുന്ന 'തടിന്ത്യാ' എന്ന പദമാണ് ഉപയോഗിച്ചു നോക്കിയത്. ഈ പ്രയോഗം ശ്രവണമാത്രത്തിൽ പൂർവ്വാധികം സുഖപ്പെടുത്തേണ്ടിപ്പോൾ, 'ഭാനനിർജ്ജായന' ത്തിന് ഹേതുഭൂതമായ നദീവേഗത്തിന്റെ സ്ഫുരണം തടിനീ ശബ്ദത്തിൽ നിന്ന് ഉണ്ടാവുന്നില്ലെന്നു കണ്ടിട്ട്, 'പ്രചാഹനിർജ്ജായതമോനാമലഗന്ധോ വന്ത്രസ്തടിന്ത്യാ മമ മജ' എന്ന് ഉത്തരാർജ്ജുന മുഴുവനും ഉടച്ചുവാർത്തു. അപ്പോൾ മറ്റു പലരും അതിന്നു കാരണമായ പ്രചാഹപ്രതിബന്ധത്തിന്റെ പ്രഭാവവും വന്ത്രഗജഗാർഭിത്വത്തിന്റെ ഉൽബോധവും തന്നെ 'ഭിത്തി'ക്കു ഭംഗം വന്നതുകൊണ്ടു ആ കേടുപാടു പോക്കുന്നതിനായി പൂർവ്വാർജ്ജുനത്തിലും കൈവേദിക്കേണ്ടി വന്നു. അങ്ങനെ പരമ്പരയായ വന്ന നൃത്തകൾ പരിഹരിച്ചു പോന്നപ്പോൾ 'വാഗത്മാവിവ' എന്ന അഭിമുദ്രയും വരെ ഭേദപ്പെടുത്തി കരേ ശ്ലോകങ്ങൾ കൂട്ടിച്ചേർത്തിട്ടും സാക്ഷാത്തായ രാജവംശത്തിന്റെ ശുദ്ധി കുറയ്ക്കുവാനല്ലാതെ കൂട്ടുവാൻ സഭസ്വന്മാർക്കു സാധിച്ചില്ല. ഇപ്പോൾ വന്നപ്പോൾ "അത് നിങ്ങളുടെ രാജവംശം; ഇത് ഐതിഹ്യം രാജവംശം" എന്നാണത്രെ കാളിദാസൻ മറുപടി പറഞ്ഞത്.

ഈ ഐതിഹ്യത്തിന്റെ അഥാരവും ഏകദൈവത്വം
ലും, നിമ്നലമായ സൂത്രത്തിൽ ചേർത്തുകൊത്തിരിക്കുന്ന സ്മരിക
മണികൾക്കു തുല്യമായിട്ടാണ് കാളിദാസകൃതികളിൽ സുലളി
തപദങ്ങൾ സൂക്ഷ്മമാർഗ്ഗങ്ങളോടു കൂട്ടിയിണക്കിട്ടുള്ളതെന്നും, ഭൗ
ഷധവും വീര്യവും പോലെയൊക്കെ അവയിലുള്ള അബ്ജാത്മ
ങ്ങൾ അന്യോന്യം ബലപ്പെടുത്തിക്കൊണ്ടിരുന്നതെന്നും സാമം
പ്രകൃതികഥയിൽ നിന്ന ഗ്രാഹ്യമായ ഒരനുഭവമാകുന്നു.

ഇത്രയും അന്തസ്സാർന്ന കാളിദാസകൃതികളിൽ ഒരു ശ്രാവ്യ
കാവ്യത്തിനുണ്ടെങ്കിൽ, കവിഹൃദയം പരിപാകപരമകാവ്യയെ
പ്രാപിച്ചതിനു ശേഷം ഉണ്ടാക്കിയിരുന്ന സാധാരണദൃശ്യകാവ്യ
ങ്ങളെക്കാൾ കാളിദാസരുടെ ശാകന്തളം മൃത്യുയോഗി പാ
ലെയായിരിക്കണം പ്രതിഷ്ഠിതമായിരിക്കുന്നത്.

സർവ്വസംപൽസമുദ്ധായം കലീനായം മൃതം ഗൈർവാണി
തന്നെ സംശയിച്ചുകൊണ്ടാണ് ഈ നാടകമെഴുത്തു പെരുമാ
റുന്നതെന്നു വരുമ്പോൾ കണ്ടതും കേട്ടതും കടം വാങ്ങി കാ
ലം കഴിക്കുന്ന കൈരളിക്കു മുമ്പെത്തെന്നെ സ്പർശിക്കുവാൻ
ഈ മൃത എത്രത്തോളമുണ്ടാവാം? “സർവ്വമെന്ന സമുദലാവണ്ണം
പേക്വ” ഇവിടെ ‘ശകന്തലാവണ്ണം’, ‘ശകന്തളാവണ്ണം’ എന്നീ
രണ്ടർത്ഥത്തിലും കൂടിയുള്ള ‘സമുദലാവണ്ണം’ എന്ന ഏക വ
ക്രോക്തൃലങ്കാരപ്രയോഗം “പരവയുടെ ചന്തം നോക്കൂ” എന്നോ
മറ്റോ പലമലയാളത്തിൽ പകർത്തുവാൻ ശ്രമിച്ചാൽ
ശാകന്തളത്തിന്റെ ചന്തം കാണുന്നതല്ല.

ശ്ലീഷപദങ്ങൾ ഭാഷാന്തരം ചെയ്യുമ്പോൾ ഗീർവാണഭാഷ
യെ കേരളഭാഷയ്ക്കു വശഗന്ധമുണ്ടാവാൻ വാദേവി വിചാരിച്ചാൽ
കൂടി വഴിപോലെ സാധിക്കുന്ന കാര്യം സംശയത്തിലാണ്.
വിശേഷിച്ചു, ഒരുക്കംകൊണ്ടുള്ള വലുപ്പം സംസ്കൃതത്തിനുള്ള
തുപോലെ മലയാളത്തിനുള്ളതെന്നു ഞാൻ വിശ്വസിക്കുന്നില്ല.
ഭാഷാന്തരീകരണവിഷയത്തിൽ അധികരിക്കേണ്ടമനുസരിച്ചു ശ
ബ്ദാത്മങ്ങളുടെ പ്രാധാന്യം തീരുമാനിക്കാമെന്നല്ലാതെ ശാ
കന്തളം പോലെ ഉൽകൃഷ്ടമാക്കുന്ന നാടകം ഭാഷ പകരു
മ്പോൾ വേദം പകരാതിരിക്കേണ്ടമെങ്കിൽ സംസ്കൃതപ്രേ

അ കൂടാതെ സാധിക്കാമെന്നു തോന്നുന്നില്ല. രസാസ്വാദകശ
ലന്മാരായ 'കേരളീയർ പ്രവാള (1) സംസ്കൃതം കൊണ്ടു മ
ണിക്ക മാലിന്യം സംഭരിക്കുമെന്ന് ശങ്കിക്കുന്നവരുണ്ടെങ്കിൽ
സാമ്രാജ്യവിചാരത്തിൽ നിന്നു മാത്രമേ അതിനൊരു സ
മാധാനം കിട്ടുകയുള്ളൂ. അതർത്ഥനൃങ്ങളാണെങ്കിലും പക്ഷേ
ശ്രുതകേരളീയരുടേതായാൽ ശാകന്മാരുത്തിന്റെ രസാ മുഴുവനാ
അനുഭവിപ്പാൻ സാമർത്ഥ്യമുള്ളവരോടു പല ഭാഷയിൽ സമാ
ന്മാരും പഠവാൻ സാധിക്കുമല്ലെങ്കിലും മറ്റൊരു കവിവചനം
പ്രമാണിച്ച് "വയം തത്ത്വപരോപമാന്യകരമതാസ്ത്വം
പു കൃതി" എന്നു മാത്രം പറയാവുന്നതാണ്.

കേരളഭാഷാപഠനം ഇതിൽ പരം ശാകന്മാരുത്തിനു യോജി
ക്കുന്നതല്ലെന്നുള്ള താല്പര്യത്തിൽ 'ഭാഷാശാകന്മാരും' (ഭാഷയു
ടെ ശാകന്മാരും) എന്നു നാമകരണം ചെയ്തതിനെ 'ഭാഷാമന്ത്ര
കന്മാരും' എന്നു അനുമാധരിക്കുവാനിടവന്നതുകൊണ്ടായി
രിക്കാം. സമുദയ നിധിയാൽ കേരളകാളിഭാസൻ ഭാഷാ
ശാകന്മാരുത്തെ നവീകരിച്ച് 'മണിപ്രവാള ശാകന്മാരും' എന്ന
നാമധേയത്തോടുകൂടി വീണ്ടും അപരിചിപ്പിച്ചിട്ടുള്ളത്. ആധു
നിക കേരളീയന്മാരുടെ ഇടയിൽ മണിപ്രവാള സ്വരൂപത്തെ
പ്പറ്റി വിസ്മയമുണ്ടായാലും പുതിയ നാമകരണത്തിൽ നി
ന്നും, ഗ്രന്ഥകർത്താവിന്റെ ഉദ്ദേശം ഞെറുക്കുവാൻ ന്യായ
മോ അവകാശമോ ഉള്ളതായി കാണുന്നില്ല.

ചമൽകാരത്തോടു കൂടിയ ഭാഷാ സംസ്കൃതയോഗമാകുന്നു
ണിപ്രവാളം എന്നും, സംസ്കൃതപ്രാതിപദികം വിഭക്തിയോടുകൂ
ടാത്തതായാൽ ഭാഷാപ്രതിനിധിയാണ് അധികം ഉണ്ടാവുന്നതെ
ന്നും, അതുകൊണ്ട് വിഭക്തിപ്രത്യയത്തോടു കൂടിയ സംസ്കൃത
മേ സംസ്കൃതമല്ലെന്നും 'ലീലാതിലകം' എന്ന പ്രാചീ
ന ഗ്രന്ഥം സപ്രമാണം സിലാത്തിച്ചിരിക്കുന്നു. ഈ സിദ്ധാ
ന്തയനുസരിച്ച് പ്രാചീനഗ്രന്ഥങ്ങളും സുലഭങ്ങളാണ്.

"പാലോടുതല്യരവി മരുലിതിലല്ലസിങ്കം-
ബാലേന്ദു മന്ദമുളലസ്തിതവെണ്ണിലാവ്"

കോലുന്നപുണ്ണകുരുണാകലദുഷ്ടിവാചാ-

മൂലം തെളിഞ്ഞു ചേതസി തോന്നവേണം”.

ഈ ശ്ലോകത്തിലേ പദപ്രയോഗങ്ങൾ പരിശോധിച്ചു നോക്കുന്നതായാൽ പ്രാചീനമണിപ്രവാള തത്ത്വം നല്ലപോലെ വെളിപ്പെടുന്നതാണ്. ‘പാലോടുതുല്യരമി’ ഇത്യാദി പദങ്ങൾ വിഭക്തിയില്ലാത്ത മളയാളപദങ്ങളായിട്ടോ വിഭക്ത്യന്തങ്ങളായ സങ്കീർണ്ണസംസ്കൃതപദങ്ങളായിട്ടോ ഗണിക്കപ്പെടാവുന്നതുകൊണ്ട് വിശേഷണവിശേഷ്യങ്ങൾക്ക് വിഭക്തിസാമ്യം ഐക്യമാണെന്നും, ഭാഷാസംസ്കൃതപദങ്ങളെ ചേർത്തുകൊണ്ട് സമാസിക്കാമെന്നും, മണിക്കും പ്രവാളത്തിനും സമാസത്തിൽ സ്ഥാനനിശ്ചയില്ലെന്നും, ഭാഷയിൽ അല്പം സമാസവും വ്യധികരണബഹുവ്രീഹിയും സ്വീകരിക്കാവുന്നതാണെന്നും ജ്യോതിഷിച്ചിരിക്കുന്നു. ‘തെളിഞ്ഞു തോന്നവേണം’ എന്നത് പശ്ചമലയാളം, ‘മമ ചേതസി’ എന്നതു വിഭക്ത്യന്ത സംസ്കൃതം. “ഒരേ ചരടിന്മേൽ കോർത്തിരിക്കുന്ന മാണിക്യവും പവിഴവും ഒരു മാതിരി നിറത്തോടുകൂടിയതാകകൊണ്ട് വേർതിരിച്ചറിയാനാതല്ല.” പാശ്ചാത്യർ കൂടി രസിക്കാവുന്ന വിധത്തിൽ തെളിവുള്ള ഭാഷാപരങ്ങളോടു സൂക്ഷ്മരങ്ങളായ സംസ്കൃതപദങ്ങളെ യോജിപ്പിക്കുന്നതായാൽ സംസ്കൃതം മുഴുവ് നിൽക്കുന്നതല്ല. “മാണിക്യത്തിനും മുത്തിനും ആകാട്ടു പ്രവാളത്തിനും നീലത്തിനും ആകട്ടെ യോഗം കൊണ്ട് ഈ ഭാഗി വരുന്നതല്ല”. ഭാഷാസംസ്കൃതപദങ്ങൾക്ക് സ്വരച്ചേർച്ചയോ നിറപ്പറ്റോ പോരാതെ വരുമ്പോഴാണ് ‘നെയ്യും മോരും ചേർത്തുപോലെ’ എന്നു വ്യവഹരിക്കുന്നത്.

മുൻ വിവരിച്ച ലക്ഷണങ്ങൾ പൂർത്തിയായിട്ടുള്ള മണിപ്രവാളത്തെ ഉത്തമതപന പ്രാചീനകേരളീയന്മാർ പരിഗണിച്ചു വന്നിരുന്നു. കാലാന്തരത്തിൽ എല്ലാവരിനും പരിവർത്തനമുണ്ടാവുന്നതുപോലെ മണിപ്രവാളസംജ്ഞയും അർത്ഥപരിണാമം വന്നുകൂടി; ലക്ഷണങ്ങളും ഹിഥിലങ്ങളായി. സംജ്ഞയുടെ സൂക്ഷ്മതത്ത്വം ഗതാനുഗതികരമായ് കൊണ്ട് ആലോചനയ്ക്കു വിഷയമല്ലാതായി തീർന്നപ്പോൾ ലക്ഷണങ്ങൾ മാഞ്ഞു

മുടക്കുകയും, ക്രമേണ മണിപ്രവാളത്തിനു വ്യവസ്ഥ കുറയുകയും ചെയ്തു.

ഉണ്ണിയിലീസന്ദേശത്തിൽ വിരോധബാധിതരായ മലയാള പദങ്ങൾക്കു തന്നെ വിഭക്തിപ്പെരുത്തം വരുത്തിക്കാണുന്നുണ്ട്.

“കണ്ടും വണ്ടിൻനിറമുടയൊന്നേക്കെങ്കനീരോട്ടു തിങ്കൾ
തൂണ്ടും ചാത്തും പരനെ വരമാതിന്നുമെന്താതിയോന്നേ
മണ്ടും മാനേല്ലുരനെയരനെക്കുറിപാമ്പാക്കിയോന്നേ
ക്കണ്ടേപോവാൻ തരമിടൈനീകണ്ടിയുർ തമ്പിരാനെ”.

രാജാജ്ഞാപനത്തിൽ പലേടങ്ങളിലും മലയാളപ്രത്യയവും സാസ്കൃതപ്രത്യയവും കൂട്ടിച്ചേർത്ത് വിഭക്തിസാമ്യം സമ്പാദിച്ചിരിക്കുന്നു.

“ഭൂലീലാഭംഗികൊണ്ടേ പുതുമയൊടയമേ

കാതപത്രാം തുലോന്നാർ

നാലാഴിക്കെട്ടു മുഴും ധരണിയെ മുഴുവൻ

വൗണകൊണ്ടുങ്ങിരുന്ന്.”

ഈ കൃതികളിൽ പ്രാചീന മണിപ്രവാളത്തെത്തന്നെയാണ് ആപാദപുധം അവലംബിച്ചിട്ടുള്ളത്. പിന്നീടുള്ള കൃതികളിൽ വിഭക്തിപ്പെരുത്തവും മണിപ്രവാള സമാസവും ക്ഷയിച്ചുകാണുന്നുണ്ടെങ്കിലും, വിഭക്ത്യന്തങ്ങളായ സംസ്കൃത പദങ്ങളുടെ പ്രയോഗം അപ്രമാണീകരിച്ചിട്ടില്ല. നാടോടി മലയാളപദങ്ങളെക്കൊണ്ടു നാടു രസിപ്പിക്കുവാൻ സന്നദ്ധനായി പുറപ്പെട്ട ചെറുശ്ശേരിതന്നെ,

“കമലാകുചലിലാളിതകഴൽതന്നിണകനിവോ-

മരോവലിവിരവോടമതൊഴുതീടിനസമയേ

വിവിധാഗമവചസാമപിപൊരുളാകിനദഗവാൻ

വിധുശേഖരനപഗമ്യചമധുസുഭനസവിധേ.”

എന്നു തുടങ്ങിയുള്ള പ്രയോഗങ്ങൾ അദ്ദേഹത്തിന്റെ കവിതയുടെ ഭൗതികതയിൽ കടത്തി വിട്ടിട്ടുണ്ട്. ഗംഭീരാശയനായ തുഞ്ചത്തെഴുത്തച്ഛൻ,

“തവ സഖിവനാമിഹ തഥാവിധനല്ലയോ
ഭാസോന്മി കോസലേന്ദ്രസ്യ രാമസ്യന്താൻ.”

എന്ന ഗൈവാണീഭാസനാവാൻ അങ്ങനെയും സംഭവിച്ചിട്ടില്ല. സമസ്തത്തിന്റെ കലഗുരുവായ കബന്ദനമ്പ്രാർത്തനെ, “പുണ്ണ ഗർഭേ.....മൂലകന്ദം മുകന്ദം” എന്നത് ‘മണിപ്രവാള’ത്തിൽ ചേർക്കുവാൻ മരിച്ചിട്ടില്ല. കണ്ണശ്ശപ്പണിക്കരുടെ പാഠശാലികത്വവും, ഉണ്ണായിവാരിയരുടെ ഉല്പാദനവും, കഥകളിക്കാരുടെ പാരമ്പര്യവും, പെണ്മണ്ണി മഹൽ അപൂരിരി “ഗതിവിജിതമൊപയെഴും നെമ്പനാണെ” എന്ന് അമ്പലാരതാന്റെ ആനന്ദാക്ഷിട്ടുള്ളും ഭാരതരാമായണനർമ്മകളിൽ ശുഭകേരളചങ്ങനാശ്ശേരി വർത്തിപ്പുള്ള വിഭക്തിപ്പെടുത്തലും മണിപ്രവാളപരമ്പരനിർണ്ണയത്തിൽ സാധകമോ ബാധകമോ ആയിക്കരുതിക്കൂട.

മലയാളകൃതികളായി കേരളീയർ അഭിമാനിച്ചുവരുന്ന ഗ്രന്ഥപരമ്പര ചഴിക്കുവഴി പരിശോധിച്ചു നോക്കുന്നതായാൽ ഭാഷയുടേതുപോലെ മണിപ്രവാളത്തിന്റെ രീതിക്കും ഓക്സാക്കുറ വ്യവസ്ഥയില്ലാതെയെന്നു കാണുന്നത്. സർവ്വതോമുഖമായ ഒരു സമ്പ്രദായം സ്ഥിരപ്പെടുന്നതുവരെ ഗ്രന്ഥതാരതമ്യം നോക്കി മണിപ്രവാളരീതി വ്യവസ്ഥപ്പെടുത്തുവാനെ സൗകര്യമുള്ളൂ.

“പ്രതികൂലതാമുപദത്തേ ഹി വിധൗ
വിഫലതപമേതി ബഹുസാധനതാ”.

ഇത്യാദിയായി സംസ്കൃതത്തിൽ പലേടത്തും പ്രയോഗിച്ചുവരുന്ന വിഭക്തിശ്ലേഷങ്ങൾ വിഭക്തിപ്രത്യയം ഉപയോഗിക്കാതെ തർജ്ജമ ചെയ്യുന്നതിന്നു ആവശ്യപ്പെട്ടിട്ടു അളക്കിലാക്കുന്നതിന്നും ഉപദേശിക്കാവുന്ന ചൈതന്യത്തിലേത്തന്നതാണുള്ളത്? വൈഷമ്യംകാണത്ത ഗ്രന്ഥങ്ങളുടെ തർജ്ജമ ഭാഷയിൽ മലയാളത്തിന്നു പ്രാധാന്യം കൊടുക്കാംകിലും, ശാകന്തമൂലനാമത്തിന്നു ഹാനിപ്രകാരം തർജ്ജമയ്ക്കു യോജിക്കുന്ന മണിപ്രവാളരീതിയിൽ പ്രാചീനരചനകളിൽ ആകട്ടെ അപരിഹാസ്സമെന്നു ഗണിച്ചുകൂട.

സാധാരണ നാടകങ്ങൾ ഏറ്റത്തു പെരുമാറുന്നതുപോലെ ശാകന്തള നാടകം ഏറ്റത്തു പെരുമാറുന്നതു മഹാസാഹസക്കളിപ്പോന്നായിരിക്കും. രസങ്ങളുടെ ആനന്ദവും, ആശയങ്ങളുടെ അനുസ്മൃതത്വം, രചനയുടെ സൗകര്യവും, വ്യംഗ്യത്തിന്റെ മഹനീയത്വം മുതലായ ഗുണങ്ങളുടെ ഒരവലിഷ്ട്വത്തിലുള്ള പ്രത്യയസ്ഥിതിയും കവികളെല്ലാവരും തന്നെ അതിൽ ആത്മപ്രകാശവും അവകാശമില്ലാതായി പോകുന്നതെന്നു ശങ്കിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു.

വിരാളികളായ അംഗരസജ്ഞെ ത്ഥമാവസരം കഥാവസ്തുവിൽ സാക്ഷാദനുഭവം സംഭവിപ്പിച്ചു അഗ്നിയാല ശൃംഗാരരസവല്ലി പടർത്തിയിരിക്കുന്നതിന്റെ ഭംഗിവിശേഷം പൂത്തു തളിർന്നു ലതകളാൽ പ്രശോഭിതമായ വസന്തത്തിന്റെ വൈഭവം പോലെ വർണ്ണയുക്ത കേവലം അവിഷയമാകുന്നു. 'ഏതയോ കഥ ശരം തൊടുക്കിൽ' ഇവിടെ വ്യഞ്ജിക്കുന്ന വിരസം നായകന്റെ ഗുണവർണ്ണം വഴിയാറി നായികയുടെ അഭിപ്രായത്തെയും നായകന്റെ സംഗമസൗകര്യത്തെയും ഉണ്ടാക്കിക്കൊണ്ട് ഏകപ്രകാരം അഗ്നിയാല ശൃംഗാരരസത്തെ പോഷിപ്പിക്കുന്നുവോ അപ്രകാരംതന്നെ നാലാമങ്കത്തിലെ കരുണയും നായികയുടെ അശ്വനോവസ്ഥയെ പ്രബലീകരിച്ചുകൊണ്ട് വിപ്ലവാഭത്തിന്റെ തീവ്രതയെ പോഷിപ്പിക്കുന്നു. 'ചാലവേ വലിയ സിംഹി തന്നുടെ' ഇത്യാദി ഘട്ടങ്ങളിൽ സ്ഫുരിക്കുന്ന വിസ്ഫോകമാരവിഷയകമായ പ്രേരണയും ശക്തസൂക്തത്തെയും അംകരിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് പ്രലീനമായി കിടക്കുന്ന രതികൾ വീണ്ടും ഉണർച്ചയുണ്ടാക്കിക്കൊടുക്കുന്നു. ഹാസ്യപ്രധാനമായ വിദ്വേഷന്റെ വ്യാപാരം ഗുണകഥനാദികൾക്കൊക്കെ പൂർവ്വാഗത്തിന്നു പരിപോഷ്യത്തെയും, അയാളുടെ ത്ഥമാശ്രുതഗ്രാഹിത്വം സംഭോഗസൗകര്യത്തെയെന്നപോലെ വിപ്ലവാഭത്തിന്നൊരു കാരണാന്തരത്തെയും ജനിപ്പിക്കുന്നതിനാൽ ഹാസ്യവും ശൃംഗാരത്തിന്നു സഹായിയായി പരിണമിക്കുന്നു. നായകന്റെ 'മാനോഭാവത്തുപറ്റി' എന്ന കളിപ്പാട്ടം മാധവ്യൻ കാര്യമായിട്ടു വിശദീകരിച്ചിട്ടില്ലാത്തതുകൊണ്ട് ശകന്തളാസമാഗമത്തിൽ മെത്തം അവലംബിക്കയില്ലായിരുന്നു. മാധവ്യന്റെ

ഭൂതബാധാവസരത്തിൽ ജ്യോതിഷനെ ഭയന്നുകൊണ്ടും രാജാവിന്റെ വീഴ്ചയ്ക്കു ഉജ്ജ്വലിപ്പിച്ചു ദേവകാർത്തം നടത്തുവാൻ ശക്തിയുണ്ടാക്കിത്തീർത്ത് ശക്തളാസമാഗമത്തിന്നു വഴികാണിച്ചുകൊണ്ടു സംഭോഗശൃംഗാരത്തിന്നു പോഷകമായി തീരുന്നു. ബീഭത്സമൃത്തിയായ മുക്കുവൻ കൊണ്ടുവന്ന മോതിരമാണ് വിപ്രലംഭത്തെ ഉൽബോധിപ്പിക്കുന്നത്. ഭയാസസ്സിന്റെ ശൈലം കഥാവസ്തുവിന്റെ നായകവേഷമാകുന്നു.

“പുററിന്നുറപ്പാതി ദേഹം മുഴുകിയൊരവ

ച്ചട്ടപുണയുമായി-

പുററിക്കെട്ടിപ്പിണഞ്ഞുളളൊരു പഴയലതാ

മണ്ഡലാനലകണ്ഠൻ

പുററിക്കൊള്ളാൻ കൂട്ടിൽ വികരം കടി-

കൊള്ളും ജടാഭൂതമോടേ

കുറിക്കൊച്ചു മുനീന്ദ്രൻ കതിരവനെതി-

രായങ്ങുനിൽക്കുന്നദിക്കിൽ.”

ഇവിടെ ജ്യോതിഷിച്ചിരിക്കുന്ന ശാന്തസം നായകനു ഭക്തിയേയും കശ്യപദിദിക്ഷയേയും ഉല്ലാസിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് നായികാ സമാഗമപരമാനന്ദത്തിന്നു ഹേതുഭൂതമായി തീരുന്നു.

ആരാമകത്തിലെ ‘സംഭോഗാവസരങ്ങളിൽ’ എന്ന പദ്യം വായിക്കുമ്പോൾ ‘അത്യന്തം യോഗമാനാം’ എന്നതിന്റെ പ്രതിബിംബമാണെന്നും, ഭൃംഗത്തിന്റെ ~~കണ്ഠം~~ തോന്നിയ ~~പ്രകൃതി~~ ഹൃദയത്തിൽ ലീനമായി കിടന്നിരുന്നത് ശക്തളാസുരനെ തോടുകൂടി വികാസത്തെ പ്രാപിച്ചതായി കവി വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നും കാക്കുന്നവരോട് ആശയങ്ങളുടെ അവിച്ഛിന്നഗതിയെപ്പറ്റി വിസ്തരിക്കുന്നത് അനാവശ്യമാകുന്നു. കാളിദാസന്റെ രചനാസൗകര്യവും അതിരുകവിഞ്ഞുപോയൊ എന്ന് മാത്രമേ ശങ്കിക്കേണ്ടതുളളൂ. ലേശകിങ്കളായ വൃഗ്ഗങ്ങളെ വ്യാഖ്യാതാക്കന്മാർ ചർച്ചിതചർച്ചയും ചെയ്തു കഴിഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് വൃഗ്ഗത്തിന്റെ പരമകാഷ്ഠയുടെ പലതി മുണ്ടിക്കാണിക്കുന്നതല്ലാ ~~അ~~ ഗത്യന്തരമെന്നും കാണുന്നില്ല.

സുത്രധാരൻ വേദശാസ്ത്രാദികളെ ധരിക്കുന്ന ജഗദീശ്വരൻ, നദി വിശ്വകൃത്യം എന്ന വ്യുല്പത്തികൊണ്ട് നദി പാർവ്വതി, (1) രണ്ടാമതി വിശ്വമാതന്മാ എന്നതിൽനിന്നു രാജാ പ്രപഞ്ചത്തെ രണ്ടിപ്പിന്നെ പുരുഷൻ, രഥം മന്ദനം, അശ്വങ്ങൾ (2) ഇന്ദ്രിയങ്ങൾ, സുതൻ ശരീരത്തെ പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്ന പ്രാണൻ, മൃഗം സംസാരിക്കലും, വൈഷ്ണവസമർത്ഥൻ ജ്ഞാനോപദേശാർത്ഥം, കലപതി പരമഗുരു, ശകന്തള പരമമഹാസമർത്ഥൻ ആർക്കപ്പെടുന്ന ആത്മവിദ്യ, അനസുഷാപ്തിയംഭമാൻ ശമഭമാദിസാമഗ്രികൾ, വിദ്യാകൻ അഹങ്കാരം എന്നിങ്ങനെ നാടകപാത്രങ്ങളിലും, വിവാഹം മെവിദ്യാലോകം, വിസ്തരണം വിഷയാദിലാഷം കൊണ്ടു അതിന്റെ അപരിസ്കൃത്തി, കാശ്യാപത്രമണിയിൽ വെച്ചു ശകന്തളാർത്ഥം, സരസംഗപാരാത്ഥ്യവിദ്യയുടെ പുനർലോകം എന്നിങ്ങനെ ഇതിവൃത്തത്തിലും ആധ്യാത്മികമായ കാല്പയ്യത്തെ അന്തർഭവിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു ലോകരംഗത്തിൽ നമ്മുടെല്ലാവരും അന്തരാർത്ഥത്തെ തത്ത്വം ദൃശ്യമായ നാടകത്തിൽ മഹാകവി കാണിച്ചു തന്നു ലോകത്തെ നഗ്രഹിച്ചിരിക്കുന്നതിൽ പുരുഷാർത്ഥത്തിന്റെ പരമോൽക്കർഷവും പ്രതിഷ്ഠിതമായിരിക്കുന്നു.

കേരളഭാഷയുടെ ശ്രേണിയിൽ എന്തിക്കൊണ്ടെന്നാലിരിക്കുന്ന ആവേശത്തിന്റെ ആധിക്യം നിമിത്തം സാഹിത്യലോകത്തിൽ കടന്നു വല്ല ഗോഷ്ടിയും ഞാൻ കാണിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ അതു കൊണ്ടുള്ള സങ്കോചത്തിന് മുതിരാതിട്ട് സത്യാമാഗമം കൊണ്ടുള്ള ചാരിതാർത്ഥ്യവും എന്തിക്കു പിടിച്ചിട്ടുണ്ട്. എന്നാൽ മഹാശയനായ കേരളകാളിദാസരുടെ കൃതിയിൽ കൈവെച്ചപ്പോൾ ഉണ്ടായ സങ്കോചംപോലൊരു സങ്കോചവും അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഇഷ്ടത്തെ അനുസരിക്കുന്നതിലുള്ള ചാരിതാർത്ഥ്യം പോലൊരു ചാരിതാർത്ഥ്യവും ഇതിനുമുമ്പ് ഞാൻ അനുഭവിച്ചിട്ടില്ല;

(1) മറ്റൊരു ഏക സംഖ്യയിലൊരു ഹൃദയം ധരിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. 'ആയുർ ദക്ഷയണി' എന്നർത്ഥം.

(2) ഇന്ദ്രിയബലത്താൽ (കരോപനിഷത്)

മേലാൽ അനുഭവിക്കുന്നതുമല്ല. കേരളകലത്തുരുവിന്റെ
കൃതിയെ അവതരിപ്പിക്കുക എന്ന സാഹസകൃത്യത്തിൽ പു
ജ്യപാദനായ അദ്ദേഹത്തിന്റെ നിയോഗശക്തി മാത്രമേ ശ
രണീകരണീയമായിട്ടുള്ളൂ.

ശ്രീ ൨൦.

കുമാരമന്ദിരം

17—11—87

}

പ്രസാധകൻ

അച്ഛൻതമ്പുരാൻ

ശ്രീ

അഭിജ്ഞാനശാങ്കരനാടകം മണിപ്രവാളം

പ്രസ്താവന.

നാദി.

ധാതാവല്ലെങ്കിൽ ചമച്ചോരുടേക, മഥ ഹവി-
ഷ്ണാഹിതം വീതിയോതൻ
മോതാതാനും ദിനേശൻ നിശയുടെ പതിയും
നാലക്ഷ്യം നഭസ്സും
ഭൂതാഭിജ്ഞാകൈകപ്രകൃതി പൃഥ്വിവിയും
പ്രാണദൻ മാരുതൻ താ-
നേതാവദ്യകതമുത്പ്രാണകുലകടയോൻ
നിങ്ങളെക്കൊത്തിട്ടെട്ടെ.

സുത്രധാരൻ—[നാദിയുടെ അവസാനത്തിൽ പ്രവേശിച്ച് അണിയറയ്ക്ക്
അഭിമുഖമായി തോക്കിക്കൊണ്ടു്]

ആയ്യ! ചേഷം ധരിച്ചുകഴിഞ്ഞാൽ ഇക്കോട്ട വരിക
തന്നെ.

നടി—[പ്രവേശിച്ച്] ആയ്യ! ഞാനിതാ വന്നിരിക്കുന്നു. ഭവാന്റെ
എന്തു നിയോഗത്തെയാണ് ഞാൻ അനുഷ്ഠിക്കേണ്ടതു്?

സുത്ര—ആയ്യ! ഈ സഭയിൽ വിദ്വാന്മാർ വളരെ കൂടിയിട്ടുണ്ടു്.
കേരളകാളിദാസകൃതിയായ “മണിപ്രവാളശാങ്കരനാടകം” നാടക
കമളിനയിച്ചു സാമാജികന്മാരെ നാം ആരാധിക്കണം. ~~എ~~
യതുകൊണ്ടു് ഓരോ ~~പ്രവേശനത്തിലും~~ വേണ്ടതെല്ലാം ചെയ്
യ്ക്കതന്നെ.

നടി—ആയ്യന്റെ ശിക്ഷാസാമന്ത്രിവിശേഷത്താൽ ഒന്നിനും
ഒരു കുറ്റവും ഉണ്ടാകയില്ല.

സുത്ര—(ചിരിച്ചുകൊണ്ടു്) ആയ്യേ നിന്നോടു ഞാൻ വാസ്തവത്തെ
പറയാം—

വിജ്ഞാനാഭിനന്ദിപ്പേ വിജ്ഞാനം സാധുവാത്മവരൂ;
നല്ലശിക്ഷ കഴിച്ചോക്കുമില്ല വിശ്വാസമാത്മനി.

നടി—(വണക്കത്തോടെ) ശരിതന്നെ. ഇനി വേണ്ടതിനെ ആ
യ്യൻ ആജ്ഞാപിച്ചാലും.

സുര—ആയ്യേ! ഈ സാമാജികന്മാർക്കു കണ്ണാനന്ദമൊരു ഗാ
നം ഒഴിച്ചു മറ്റൊന്നാണിപ്പോൾ നീ ചെയ്യേണ്ടതായിട്ടു
ള്ളതു്?

നടി—എന്നാൽ എന്തു് ജൂതവിനെ കുറിച്ചാണു പറയേണ്ടതു്?

സുര—ആയ്യേ! ആരംഭിച്ചു് ഏറെ ആയിട്ടില്ലാത്തതും അന്നു
വയോധ്യവുമായ ഗ്രീഷ്മത്തു ചിഹ്നം കാണിച്ചതന്നെ ഗാ
നം ചെയ്യാലും ഇതാ ഇപ്പോൾ

തീർത്ഥാടകൻ സുഖമനുഭവിക്കുന്നു
പാരാതെ പലസുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങളെ വാങ്ങി;
നാലാലക്കത്തു പാലം വെച്ചുതന്നു;
നഗരവാസികൾ പലർക്കു നമസ്കാരം ചെയ്തു.

൩

നടി—അങ്ങനെയൊക്കെ.

(പാട്ടു)

ഭക്തന്മാർക്കു കർമ്മപ്രദമായ സുഖം
കർമ്മം ചെയ്തശേഷം അതിരേഖപ്പെടുത്തും
പാലം വെച്ചു കൂടിത്തന്നിരിക്കുന്നു.
നഗരവാസികൾ തീർത്ഥാടകന്മാരുമായിപ്പു.

൪

സുര—ആയ്യേ! പാലം വെച്ചുതന്നു എന്നായി. പാട്ടിന്റെ മധ്യസ്തു
വെക്കു് അപ്പോഴുതന്നെ വൃത്തികളും മറ്റുമുപയോഗിക്കുന്ന
കർമ്മം ചിത്രത്തിലെഴുത്തുപട്ടർ എന്നുപോലിരിക്കുന്നു.
എന്നാൽ ഇനി ഇവരെ ഏതു നാടകം ചെയ്യിച്ചാണു
അങ്ങനെയിരുട്ടിക്കേണ്ടതു്?

നടി—‘മണിപ്രവാളശാങ്കരനാടകം’ എന്നു ആശനാടകത്തേ ചു
വോരിക്കണമെന്നു് ആജ്ഞാപിച്ചതന്നെ ആയ്യൻ നിരോധിച്ചു.
ല്ലയോ?

സുര—ആയ്യേ! ഉള്ളതുതന്നെ. ഈ കലാരംഗത്തിൽ അതു ഞാൻ
മറന്നുപോയി എടുത്തെന്നാൽ—

ചേരൻമാർക്കു കർമ്മമായിട്ടും നിൽ
ഗീതസ്തവരത്താൽ ഹൃദയനാമം ഞാനും
സ്തവീകര്യം ചെയ്ത മുമ്പെങ്കിലും
പ്രാതസ്തവനാമം വ്രതമെന്നുപോലെ.

൫

[അടുപേരും പോയി]

ഒന്നാം അങ്കം

[മഹാശാലനായി വില്ലാ അമ്പം ധരിച്ച ഭക്തജനമഹാരാജാവും
സുതനും പ്രവേശിക്കുന്നു]

സുതൻ:—(രാജാവിനെയും മാനിനെയും നോക്കിട്ട്).

ഈ ഭീതികരമായ മാതൃപാപനാശം
ഭഗവദീദൃഷ്ടി! ഭവാമനേന്ദ്രം നിശ്ചയം
ഭഗവതേനാശനം നിശ്ചയിച്ചാൽ
നശപതിനായി നിൽക്കും പാപിം സ്തോഭി.

൩

രാജാ—സുത! ഈ മാതൃപാപനാശം എന്തെങ്കിലും ആകർഷിച്ചു കൊണ്ടു
പോന്നു. ഇതാ ഇതിപ്പോഴു

കണ്ഠനാളമഴക്കിൽ തിരിച്ചുപോകും

ഥം പിറകിൽ നോക്കിയും,

കണ്ഠനാളം ശരഭമെന്നു പച്ചപ്പട്ട പൂവ്

കായനാളം കാക്കിയും,

ഇണ്ടൽകൊണ്ടു വിറ്റുതന്നുവാൽ പാപി പാപി

ഭർത്താ പതിക്കുമ്പോൾ

കണ്ടുകൊൾക, കതികൊണ്ടു കിട്ടിയവെക്കേ

ശം നഭസി ധാവതി.

൪

വിശ്വാ (അയ്യപ്പനോടുകൂടി)

നാം പുറപ്പെട്ടു കടന്നുവന്നിരിക്കുന്നതെന്നു ഈ മാതൃപാപനാശം
യഥാസ്ഥിതിയിൽ ഉത്തരങ്ങൾ ഭൂതത്തിൽ ആയതെങ്ങനെ?

സുതൻ—ഭൂമിക്കു നിരപ്പില്ലാത്തതുകൊണ്ടു അടിമൻ കഷ്ടപ്പെട്ടു
കട്ട കടിഞ്ഞാണു അടക്കിയതിനാൽ ഭഗവതിന്റെ വേഗം മ
ണ്ടിവരിച്ചു; അതുനിമിത്തം ഈ മാതൃപാപനാശം ഭഗവതിയായി വരിച്ചതാ
ണ്. ഇപ്പോൾ സമഭൂമിയിൽ ആയതിനാൽ ഇതു തിരുമ
നസ്തിലേക്കു ഭക്തപ്രാപമായി വരികയില്ല.

രാജാ—ഏകദേശം കടിഞ്ഞാണു അയച്ചുവിടുകതന്നെ.

സുതൻ—ഇതാ കല്പനപോലെ ചെയ്യുന്നു.

(അധികമായ രഥം ചത്തേക്കു നടിച്ച്)

തൂക്കുണ്ടുപാത്താലും തൂക്കുണ്ടു പാത്താലും തിരുമേനി

പാടുകയീക്കടിഞ്ഞൊണയച്ചുവിടവേ മുന്നാഞ്ഞു നീളംകഴി-
 തേതാടേ നിശ്ചലപാമരം ചെവിക്കളെപ്പൊക്കിച്ചനക്കാതെയും
 കൂടും തൻ പൂരധൂളിയാലുമതിലംഘിക്കാനശക്തങ്ങളാ-
 യോട്ടനൂരഥംപോടകങ്ങൾമൃഗവേഗത്തെപ്പൊറുക്കാതെപോൽ.

(സന്തോഷത്തോടുകൂടി)

ഉള്ളതുതന്നെ. കുതിരകളുടെ വേഗം ആടിയാശ്ചര്യപ്പെട്ടു
 വേഗത്തേയും അതിശയിച്ചിരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ—
 നോക്കുമ്പോൾ ചെറുതായവസ്തു വലുതായിട്ടുമാത്രാത്തരേ;
 പാക്കിൽ പാതിയിൽ വേർപിരിഞ്ഞതു ഭൂവിച്ചിട്ടു നോജിച്ചു
[പോൽ;

വക്രം യൽ പരമാത്മമായതുമരേ: തോന്നുന്നൂജ്വലായമായ്
 ശീഘ്രംകൊണ്ടു നിമേഷവും കിമപിമേ ടൂരേന പാർശ്വപനവാ.
 സുതൻ—തിരുമേനി! ഇതാ ഈ മാൻ സമീപസ്ഥമായി. ഇനി
 തുടക്കവിളയാടാം.

[രാജാവ് ഹാജരായ്ക്കുന്നു]

അണിയറയിൽ—മഹാരാജാവേ! ആനൂരമമൃഗത്തെ വധിക്കു
 തെ! വധിക്കരുതെ!
 സുതൻ—തിരുമേനിയുടേയും ശരലക്ഷ്യമായ മാനിന്ദ്രനെയും മദ്യേ
 മഹക്ഷിമാർ വന്നുനിൽക്കുന്നു.

രാജാ—[പരിഭ്രമിച്ചു]എന്നാൽ കുതിരകളെ വേഗത്തിൽ നിറുത്തു്.
 സുതൻ—അടിയൻ ഇതാനിറുത്തി. [മരംകിറുത്തു]

[രണ്ടുശിഷ്യന്മാരോടുകൂടി മേമഹർഷി പ്രവേശിക്കുന്നു.]

മഹർഷി—[ഭക്തയുയർന്നുകൊണ്ടു] രാജാവേ!
 അതിശൂരം ഖാണം കസുമതരിയിൽ ചെങ്കുനലുപോൽ
 പതിപ്പിച്ചിടൊല്ലാ പരിമുറ്റലയാമീ മൃഗതന്ത്രേ;
 നിശാന്തം നിസ്സാരം ബത! മൃഗമതിൻ ജീവനെവിടെ-
 ക്കുതാന്താഭൈത്യനാം തവ ച കടുബാണങ്ങളെവിടേ? മം
 ആയതുകൊണ്ടു്--

കീർത്തനീയഗുണ! സാധുമൌഢിയിൽ
 ചേർത്ത ഖാണമുപസംഹരിക്കന്തി;
 ആത്മരക്ഷ ഭവദായുധക്രിയാ
 പാർത്ഥലേശ! സാധുബാധനം.

രാജാ—ഇതാ ഞാൻ ~~പ്രകാശം~~ ഉപസംഹരിച്ചിരിക്കുന്നു.

[അമ്പ് അവതാഴിയിൽ ഇട്ടു]

മഹർഷി—പുരുമഹാരാജാവിന്റെ വംശത്തിനലങ്കാരഭൂതനായി
രിക്കുന്ന അങ്ങേയ്ക്ക് ഇതു യുക്തംതന്നെ.—

ജനനാഥമെഴുതി പുരുവിന്റെ കലേ

ജനനാൽ ഭവാനു വിതരൂപമിഭിഃ;

തനയം ലഭസ്വ ഭവതസ്സദൃശം

സനയം സമസ്ത ധർമ്മീരമണം.

മര

ശിഷ്യന്മാർ—[അകം ഉയർത്തിക്കൊണ്ട്] സർവ്വം ചക്രവർത്തിയായ
പുത്രനേ ലഭിച്ചാലും.

രാജാ—[തമസ് കരപൂർവ്വം] ബ്രാഹ്മണാശീർവാദത്തേ ഞാൻ ഭക്തി
പ്രകാശം സ്വീകരിക്കുന്നു.

മഹർഷി—രാജാവേ! ഞങ്ങൾ ചമതയ്ക്കായി പുറപ്പെട്ടിരിക്കയാ
ണ്. ഇതാ മാലിനീനദിയുടെ തീരത്തിൽ കലപതിയായ
കണ്ഠന്റെ ആശ്രമം കാണുന്നു. കായ്യാന്തരങ്ങൾക്കു വി
ചാരം വരികയില്ലെങ്കിൽ അവിടെച്ചെന്ന് അതിഥിസൽ
ക്കാരം സ്വീകരിച്ചാലും. അത്രതന്നെയുമല്ല—

വീക്ഷിച്ചുവില്ലാശ്ചിതം മുനികൃത്യമെല്ലാ-

മക്ഷിണവിക്രമവിജൃംഭിതമാം തപഃധിഃ;

രക്ഷിച്ചിടുന്നിവിടെയും ഭുജമെത്രയെന്ന

സൂക്ഷിച്ചുകണ്ടു കൃതകൃത്യത പുണ്ടുകൊറുക.

മന്ദ

രാജാ—കലപതി ഇവിടെത്തന്നെയുണ്ടോ?

മഹർഷി—അദ്ദേഹം ഇഷ്ടപുത്രിയായ ശകുന്തളയേ അതിഥി
സൽക്കാരത്തിനായി നിയോഗിച്ചുംവെച്ച് അവളുടെ ദൈ
വപ്രാതികൂല്യത്തിനു ശാന്തി ചെയ്യുന്നതിനായി സോ
മതീർഥത്തിലേക്കു പോയിരിക്കുന്നു.

രാജാ—ആകട്ടെ; അവളേ ചെന്നു കാണുകതന്നെ. അവൾ
എന്റെ ഭക്തിയേ കണ്ഠമഹർഷിയോടു അറിയിക്കുമല്ലോ.

മഹർഷി—എന്നാൽ ഞങ്ങൾ ഇപ്പോൾപോകുന്നു.

[ശിഷ്യന്മാരോടുകൂടി പോയി]

രാജാ—സുതാ! കതിരുകളേ വിട്ട്. പുണ്യാശ്രമത്തെ ദർശിച്ച്
ആത്മശുദ്ധി വരുത്താം.

സുതൻ—ഇതാ അടിയൻ കല്പനപോലെ ചെയ്യുന്നു.

[മന്ദഃപശ്വനം തടിക്കുന്നു.]

രാജാ—(ചുറ്റും നോക്കിയിട്ട്) സുതാ! ഹൃദയാലോചനയാ

പോവനപുടേക്കുമുന്നറിയാം.

സുതൻ—അതെങ്ങനെ തിരുമന?

രാജാ—നീ കാണുന്നില്ല? ഇതാ ഇവിടെ—

അന്തഃകീരണമിം വാഴും ക്ഷിതിരഹകുഹരം

വിട്ടുപിണോതധം

ചന്ദ്രം ചേരുന്നെന്തുകല്പേന ചിരമവ്യതി

ശ്രുതമവധം ചിരമവ്യതി

സ്വപാതത്തിന്നു ഭൂമി സ്രവ്ധതയൊടു ചമയോ

ചന്ദ്രം ചിരമവ്യതി

ചാന്താക്ഷരാനിപാതസ്യ ജപകണകാ-

നം ചാപകണകാ-

അത്രയെന്നു ചമയ.

ചാന്താക്ഷരാനിപാതസ്യ ജപകണകാ-

ചാന്താക്ഷരാനിപാതസ്യ ജപകണകാ-

ചാന്താക്ഷരാനിപാതസ്യ ജപകണകാ-

ചാന്താക്ഷരാനിപാതസ്യ ജപകണകാ-

സുതൻ—എല്ലാം ശരിയായിരിക്കുന്നു.

രാജാ—(കുറച്ചു ദൂരം പോയിട്ട്) ആദ്യചാപിയുടെ കൈകളെല്ലാം,

ചമയം ഇവിടെത്തന്നെ നിറയ്ക്കൂ. ഞാൻ ഇറങ്ങിപ്പോകാം.

സുതൻ—ഇതാ കരികളേ നിറുത്തിയിരിക്കുന്നു. തിരുമന!

[മന്ദഃപശ്വനം തടിക്കുന്നു.]

രാജാ—(താഴെ ഇറങ്ങിട്ട്) അദ്വൈതത്തിനുള്ളിൽ ചെയ്യുന്നതു വിനീ

തവേഷത്തോടെ വേണ്ടതാണല്ലോ. അതുകൊണ്ട് ഇത്രയും

ഭരണങ്ങളും വില്ലും നീ വെച്ചുകൊള്ളണം.

(ആരോണങ്ങളും വില്ലും സുതന്റെ പക്കൽ കൊടുക്കുന്നു)

ഞാൻ ബ്രഹ്മവാണ്ഡികളേ കണ്ടു തിരിച്ചു വരുമ്പോഴേക്കു

കുതിരകളേ നന്നായി കൊണ്ടുവരണം.

സുതൻ—അടിയൻ കല്പനപോലെ ചെയ്യും.

[പോയി]

രാജാ—(ചുറ്റും നടന്നു നോക്കിട്ട്) ഇതാ ആശ്രമം, ഇതിലേക്കു

കടന്നു.

(കേരള സമയം വലയ്ക്കുക കൈ സ്ഫുടിക്കുന്നു തടിച്ചിട്ട്)

* കേവലമാത്രമമിടതിശാന്തം;
കൈ വലയ്ക്കേണ്ട ചലിച്ചിരുന്ന സാധ്യം?
ഭൈരവഗതിക്കഥവാ ഭൂവനോസ്തിൻ
നൈവകവാടനീയോധനമേതേതം.

മനു

അണിയറയിൽ—ഇതാ ഇങ്ങോട്ട് വരുവാൻ, ഇഷ്ടതോഴിമാരേ!
രാജാ—(ചെലിക്കെട്ടിട്ട്) ഉപവനത്തിന്റെ തെക്കുകരത്തായി
ആരോ സംസാരിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നു. അങ്ങോട്ടുത
ന്നുപോകാം.

[ചുറ്റി നടന്നു തോഴിപ്പട്ടം]

ഇതാ മഹർഷികന്യകമാർ അവരവരുടെ വസ്ത്രങ്ങൾ അനു
രൂപങ്ങളായ കടലോരം ഏറ്റവും ബാലവൃക്കളെ നന്നയ്ക്ക
ന്നതിനായി ഇങ്ങോട്ടുതന്നെ വരുന്നു. [സൂക്ഷിച്ചുതോഴിപ്പട്ടം]
ഇവരുടെ രൂപലാപവും ദർശനീയമായിരിക്കുന്നു.

ഉടജത്തിൽ വസിച്ചിട്ടും ജനത്തി.

നടലേവം മമണീയമെന്നു വന്നാൽ,

അടവീലതയാഴ്ചിയാളേലും

സ്ഫുടമുദ്രാലങ്കാരം കൃതം വിദ്യരേ.

മ

ഈ തണലിൽ മറഞ്ഞുനിന്ന് ഇവരോ നോക്കാം.

[തോഴികളെണ്ട നിൽക്കുന്നു.]

[അനന്തരം അനസൂയ എന്നും പ്രിയംവദ എന്നും രണ്ടു

സഖിമാരോടുകൂടി ശകുന്തള പ്രവേശിക്കുന്നു.]

ശകുന്തള—ഇങ്ങോട്ട് വരുവിൻ തോഴിമാരേ!

അനസൂയ—ശകുന്തളേ! മല്ലപ്പുപോലെ സുകമാശരീരമായ നി
ന്നെയും ഈ ആശ്രമവൃക്ഷങ്ങളേ നന്നയ്ക്കുന്നതിന്നു നിയോ
ഗിച്ചതിനാൽ താതകണപന നിന്നേക്കാളും ഇവ പ്രിയതര
ങ്ങളാണെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു.

ശകുന്തള—അനസൂയേ! അച്ഛന്റെ നിയോഗംകൊണ്ടു മാത്രമല്ല
ഞാൻ ഇവയേ നന്നയ്ക്കുന്നത്, ഏനിക്കും ഇവയേ കുറിച്ചു
സഹോദരസ്നേഹമുണ്ട്.

[വൃക്ഷങ്ങളെ നനയ്ക്കുന്നു.]

രാജാ—(സൂക്ഷിച്ചുതോഴിപ്പട്ടം ആശ്ചര്യം) ഇവളാണോ ആ ക
ണ്ഡപുത്രിയായ ശകുന്തള! ഇവളേ ആശ്രമകൃത്യങ്ങളിൽ

* ശാന്ത മിഴി ചാത്രമുപരി
ജനകിമുഖം 1911 ജനു. 20 ലിഖിതം

നിയോഗിക്കുന്ന ആ മഹർഷി ഒരുചിത്രമില്ലാത്ത ആൾ തന്നെ.

വപുസ്സിനു നിസർഗ്ഗസന്ദർഭമേ! വിനാ സംശയം തപസ്സിനനുരൂപമാക്കുവതിനിച്ഛുവാം താപസൻ, കൂപാക്ഷനികായന്നിയേ കഠിനമാംസമിദ്രാശിയേ വിചാദയിതു മീഹന്തേകവലയച്ഛദാന്തത്തിനാൽ. മവ ആകട്ടെ. ഈ വൃക്ഷങ്ങളുടെ ഇടയിൽ മാത്തുനിന്ന് ഇ വളെ നല്ലവണ്ണം നോക്കാം.

[അപ്രകാരംചെയ്യുന്നു.]

ശകുന്തള—അനസ്യയേ! പ്രിയംവദ ഈ മരവിരി മുറുക്കി കെട്ടിയിരിക്കുന്നു. ഇതിന്നേ കറേ അയയ്ക്കൂ.

അനസ്യയ—അങ്ങനെ തന്നെ.

(അയച്ചുകൊടുത്തു.)

പ്രിയംവദ—ഈ കായ്ക്കത്തിൽ ഏന്നേ കാറാപ്പുട്ടുത്തേണ്ട. നിന്റെ കയ്ക്കങ്ങളേ വലുതാക്കുന്ന ഞ്ഞുവനത്തേ കുറുപ്പുട്ടുത്തണം.

രാജാ—ഇവളുടെ സുകുമാരമായ ഈ ശരീരത്തിനും വയസ്സിനും ഈ മരവിരിവസ്ത്രം അനുരൂപമല്ലെങ്കിലും ഒരുലങ്കാരമായിത്തന്നെ ഇരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ,

പുല്ലാബ്ജത്തിനു മെച്ചത്തെയും കുറവോ കൂടും കർമ്മങ്ങളിയാൽ? ചൊല്ലാനോരശകല്പയോ പനിക്കതിയ്ക്കും കുറഞ്ഞെങ്കിലും? മല്ലാക്ഷി മണിയാർക്കു വൽക്കലമിതു ഭൂമിയുശോഭാവഹം നല്ലാകാരമതിന്നലങ്കരണമാമെല്ലാപ്പാതാമങ്ങളും. മൻ

ശകുന്തള—(ദിവോട്ടകേക്കീട്ട്) തോഴിമാരേ! ഇതാ ഈ ഇലഞ്ഞിമരം കാറുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന തളിരുകുളാകുന്ന വിരലുകൾകൊണ്ടു് ഏന്നേ ബലപ്പെട്ടു വിളിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നു. ഞാൻ അതിന്റെ അടുക്കൽ ചെല്ലട്ടെ.

[അങ്ങാട്ടു ചെല്ലുന്നു.]

പ്രിയംവദ—ശകുന്തളേ! ഹി അവിടെത്തന്നെ ക്ഷണനേരം നിൽക്കട്ടേ. നിന്നേക്കൊണ്ടു് ആ ഇലഞ്ഞി പല നല്ല വളെ മുററിയതുപോലെ ശോഭിക്കുന്നു.

ശകുന്തള—ഇതുകൊണ്ടുതന്നെയാണു് നിന്നെ പ്രിയംവദ ഏന്നു വിളിക്കുന്നതു്.

രാജാ—പ്രിയമെങ്കിലും സത്യമാണു പ്രിയംവദ പറഞ്ഞത്. എന്തെന്നാൽ—

✱ തളിരുപോലധരം സുമനോഹരം
ലളിതശാഖകൾപോലെ ഭജപയം
കിളിമൊഴിക്കുവിൽക്കുസുമോപമം
മിളിതമുജ്ജ്വലമാം നവയൗവനം.

൨൦

അനസൂയ—ശകന്തളേ! ഇതാ ഈ തൈമാവിനെ സ്വയംവരിച്ചിരിക്കുന്ന പെണ്ണു വനജ്യേതൽസ്സി എന്ന നീ പെരിട്ടിരിക്കുന്നതുമായ മുല്ലയെ മറന്നുപോയോ?

ശകന്തള—എന്നാൽ ഞാൻ എന്തെന്നും മറന്നുപോയോക്കാം.

(മുല്ലയുടെ അടുക്കൽചെന്നുനോക്കിട്ട്)

നല്ലൊരു സമയമാണു് ഈ വൃക്ഷജാതിയിലേ ഭാര്യാഭരണക്കന്മാർക്കു് ചേർച്ചയുണ്ടായിരിക്കുന്നതു്. എന്തെന്നാൽ ഈ മുല്ല പുത്തനായി പുഷ്പിച്ച യൌവനാവസ്ഥയെ പ്രാപിച്ചതുപോലെയും ഈ മാവു നല്ലവണ്ണം തളിർത്തു് അനുഭവയോഗ്യമായും ഇരിക്കുന്നു.

[സൂക്ഷിച്ചു നോക്കിക്കൊണ്ടു് നിൽക്കുന്നു.]

പ്രിയംവദ—(മിരിച്ചുകൊണ്ടു്) അനസൂയേ! ശകന്തള വനജ്യേതൽസ്സിയെ ഇതു സൂക്ഷിച്ചുനോക്കുന്നതിന്റെ സാരം മനസ്സിലായോ?

അനസൂയ—ഇല്ലല്ലോ, കേൾക്കട്ടെ.

പ്രിയംവദ—വനജ്യേതൽസ്സി അനുരൂപനായ ഒരു വൃക്ഷവരനോടു ചേർന്നിരിക്കുന്നതുപോലെ! താനും യോഗ്യനായ ഒരു ഭർത്താവിനോടു ചേരുമെന്നാണു്.

ശകന്തള—(രോപത്തോടുകൂടി) അതു നിന്റെ മനസ്സിൽ തന്നെയുള്ളതാൽപര്യമാണു്.

[മുല്ലയ്ക്കു് ചെളും ധരിക്കുന്നു]

രാജാ—ഛാ! ഇവർക്കു് കണപമമർഷിക്ക് അന്യജാതിസ്ത്രീയിൽ ജനിച്ചവളായിത്തന്നെങ്കിലും! അഥവാ എന്തിനു സംശയിക്കുന്നു? നിശ്ചയമാണെന്നു്.

ക്ഷത്രയോഗ്യത്വവളായ്ക്കുമാ മന-

സ്സത്രമേ സമനാകതമാ കയാൽ;

നവം കിടപ്പിലിരിക്കുന്നു. കോലാപാതികളെക്കുറിച്ചുള്ള അറിവ്.

സത്തുകൾക്കു വിചിക്ഷിതസ്ഥിതങ്ങളിൽ

ചിത്തവൃത്തിയതുതാൻ പ്രമാണമാം.

൨൧

ശകുന്തള—തോഴിമാരേ! അയ്യോ! ഇതാ ഈ മലയുടെ വെള്ളം ഒഴിച്ചപ്പോൾ ഇതിൽനിന്നും ഒരു വണ്ടു് ഇളകി പുറപ്പെട്ടു് ഏകന്റെ മുഖത്തിന്നു നേരിട്ടുവരുന്നു.

[വെള്ളത്തെക്കൊണ്ടുള്ള ഉപദ്രവത്തെ തടിക്കുന്നു]

രാജാ—(തോഴി അന്യയപ്പെടുന്നപോലെ) അല്ലേ! വണ്ടേ!

അതുതന്നെ. രാപ്രമാണാ സ്പ്രമാണിതളിതാ-

പാശാശ്ചലോക്തമേനഃ

ശ്രുത്യന്തേ ചെന്നു പിന്നെ സ്വന്ത സിമുദ്രാമം.

സ്വം കുലിക്കുന്നപോലെ

ഭീത്യാ കൈത്താൻ കലുഷണവളിയെയാക്കം

ചുംബസി പ്രേമസാരം

സത്യാനേപരം നിമിത്തം വിധൂരനാമമഹോ!

ധൂമ്ന! നീതാൻ കൃതാത്മൻ.

൨൨

ശകുന്തള—ഏകന്റെ തോഴിമാരേ! ഈ ഭയങ്കരമായ വണ്ടു് ഏതെന്നു ഉപദ്രവിക്കുന്നു നിങ്ങൾ ഏതെന്നു രക്ഷിക്കരുത്!

സഖിമാർ—(ചിരിച്ചുകൊണ്ടു്) ഞങ്ങളാണോ രക്ഷിക്കാൻ? ഭയംഭയത്തന്നെ വിളിച്ചു നില്ക്കുക. താപാവനങ്ങളെ രക്ഷിക്കുന്നതു രാജാക്കന്മാരുടേതല്ലേ?

രാജാ—പ്രത്യക്ഷമായി ഇവരുടെ മുൻപിൽ ചെല്ലുന്നതിന്നു് തുക്കുന്ന അവസരം. അതുകൊണ്ട്?

[അർദ്ധശാകുന്തളിൽ വിരമിച്ചു് അലംചിയിച്ചു്]

രാജാപാ വെളിച്ചപ്പെട്ടമല്ലാ. ആകട്ടെ, ഇങ്ങനെ പറയാം.

ശകുന്തള—ഈ ഭയങ്കരതു വിട്ടുമാറ്റാനില്ലല്ലോ. ഞാൻ തന്നെ മാറിപ്പോയേക്കാം.

[മാറിനിനിട്ടു കടക്കുവിക്ഷേപത്തോടുകൂടെ]

ഇവിടെയും ഇതു ഏകന്റെ പിന്നാലേ ഏതുതന്നല്ലോ.

രാജാ—(ബദ്ധപ്പെട്ടു് അടുക്കൽചെന്നു്)

ഉദ്വിതന്റെ പരിരക്ഷചെയ്യവേ

ദുവിനീതജനശാസി പെരുമ്പൻ,

നിവിശങ്കമുഷികന്യകാജനേ

ദുവിധങ്ങര തുടരുന്നതാരിവൻ?

൨൩

[ഏല്യാവതം രാജാവിനെ കണ്ടു കാണുന്നത്
സംഭാഷണമായി ഭവിക്കുന്നു]

അനസൂയ—ആയ്യാ! ഇവിടെ പ്രമാദമായിട്ടൊന്നും ഉണ്ടായില്ല.
ഞങ്ങളുടെ ഈ ഇഷ്ടതോഴി ഒരു വണ്ടിന്റെ ഉപദ്രവം
നിമിത്തം കുറേ ഭയപ്പെട്ടു, അത്രേയുള്ളൂ.

[ശകുന്തളായ് കൃഷ്ണകുഞ്ഞിക്കുന്നു]

രാജാ—(ശകുന്തളയേ നോക്കി) തെസ്സു വർത്തിക്കുമോ?

(ശകുന്തള വ്യക്തമായ ഉത്തരം മിണ്ടാതെ
അധഃമുഖിയായി നിൽക്കുന്നു.)

അനസൂയ—ഇപ്പോൾ വിശിഷ്ടനായ അതിഥിയേ ലഭിക്കുവാൻ
തെസ്സിന് അഭിവൃദ്ധിക്കുന്നു. ആയ്യാ സ്വാഗതം, ശകു
ന്തളേ! പണ്ഡിതാലയത്ത് പെന്ന് പലനമിശ്രമായ അ
പ്സരന്മാരെ ഏതൊക്കെ വരിക തന്നെ. പാലത്തിന്
ലം ഇവിടെയുണ്ട്.

രാജാ—നീങ്ങളുടെ നല്ല വാക്കിനാൽ തന്നെ എനിക്ക് ആതി
ഥ്യം ചെയ്യപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

പ്രിയംവദ—എന്നാൽ നല്ല തണുപ്പാകാണ്ടു തണുപ്പുള്ളതായി
രിക്കുന്നു ഈ ഏഴിലാപാലന്മാരുടെ മുട്ടിലുള്ള തായിൽ ഇത
ന്ന് ആയ്യാൻ വിശ്രമിച്ചാലും.

രാജാ—നീങ്ങളും വൃക്കസേവനംകൊണ്ടു ക്ഷീണിച്ചിരിക്കു
ന്നല്ലോ.

അനസൂയ—ശകുന്തളേ! നമുക്ക് അതിഥികളുടെ പര്യാപ്ത
നം ഉചിതമാണല്ലോ. അതിനാൽ ഇവിടെ ഇരിക്കാം.
(ഏല്യാവതം ഇരിക്കുന്നു)

ശകുന്തള—(ആത്മാർത്ഥം) ഇദ്ദേഹത്തിനോ കണ്ടിട്ട് തപോവന
സ്ഥിതിക്കു വിഷക്കാലമായ വികാരം എന്റെ മനസ്സിൽ തോ
ന്നുന്നതെന്താണു്?

രാജാ—(ഏല്യാവതം നോക്കിട്ട്) അഹോ! നീങ്ങളുടെ സമ്യം സ
ദൃശങ്ങളായ വയോരൂപങ്ങളേക്കൊണ്ടു മേനിയമായിരി
ക്കുന്നു.

പ്രിയംവദ—(അനസൂയയോടു് അപവയ്ക്കു്) പാശ്ചാത്യവും ഗാർഭ്യവും
ഉള്ള ആകൃതിക്കോടുകൂടി പ്രിയമായും മധുരമായും സംസാ
രിക്കുന്ന ഇദ്ദേഹം ആരാണ്? ഒരു പ്രഭ എന്നുപോലെ
തോന്നുന്നല്ലോ.

അനസൂയ—എനിക്കും അറിയാൻ കഴിയുകമുണ്ട്. ഞാൻ ട്രേഫിത്തിനോടു ചോദിക്കാം. (രാജാവിനോടു പ്രകാശം) ആ യുദ്ധൻറെ മധുരമായ വാക്യം കേട്ടിട്ടുള്ള വിശ്വാസത്താൽ ധൈര്യപ്പെട്ടു ഞാൻ ചോദിച്ചുകൊള്ളുന്നു. ഏതൊരു ജർഷിവാശമാണ് ഭവാനാൽ അലങ്കരിക്കപ്പെടുന്നത്? ഏതു ദേശമാണ് ഭവാനെൻറെ അസന്നിധാനത്താൽ ഉൽക്കണ്ഠിതനാക്കി ചെയ്യപ്പെട്ടിരിക്കുന്നത്? ഏതു സംഗതിവശാലാണ് സുകമാനായിരിക്കുന്ന ഭവൻ ആത്മാവിനേ തപോവനസഞ്ചാരപരിശ്രമത്തിനു പാത്രമാക്കി ചെയ്യുന്നത്?

ശകുന്തള—(അന്തരം) ഏതെങ്കിലും! സ്വസ്ഥമായിരിക്കട്ടെ, നീ വിചാരിക്കുന്നതിനേത്തന്നെ ഇതാ അനസൂയ പറയുന്നു.

രാജാ—(അന്തരം) എങ്ങനെയാണിപ്പോൾ എന്റെ വാസ്തവം പറയുന്നത്? എങ്ങനെയാണ് എന്നേ ഞാൻ മററാക്കാമെന്നു പറയുന്നത്? ആകട്ടെ, ഇങ്ങനെ പറയാം. (പ്രകാശം) പെരുവനായ രാജാവിനാൽ ധർമ്മാധികാരത്തിൽ നിൽക്കുന്നതായ ഞാൻ ആശ്രമവാസികളുടെ കർമ്മങ്ങളെല്ലാം നിർവിഘ്നമായി നടക്കുന്നു എന്നു നോക്കുന്നതിനായി ഈ ധർമ്മാശ്രമത്തിൽ വന്നിരിക്കുകയാണ്.

അനസൂയ—എന്നാൽ ഇപ്പോൾ ധർമ്മചാരികൾ സന്നാഹമാണി.

(ശകുന്തള ശൃംഗാരമഴക്കം അഭിനയിക്കുന്നു.)

സഖിമാർ—(ശകുന്തളയുടേയും രാജാവിനേയും ഭാവം കണ്ടിട്ട് ശകുന്തളയോടു അപവാങ്ങ്)

ശകുന്തള! ഇപ്പോൾ ഇവിടെ അച്ഛൻ ഉണ്ടായിരുന്നെങ്കിൽ—

ശകുന്തള—(ദേക്ഷാക്ഷ്) എന്നാലെന്താണത്?

സഖിമാർ—അദ്ദേഹം ഈ അതിഥിയേ ജീവിതസർവ്വപംക്തൊണ്ടു കൃതാർത്ഥനാക്കിച്ചെയ്യുമായിരുന്നു.

ശകുന്തള—പോവിൻ. നിങ്ങൾ ഏതാണൊക്കെ മനസ്സിൽ വിചാരിച്ചുകൊണ്ടു സംസാരിക്കുന്നു. ഞാൻ നിങ്ങളുടെ വാക്കു കേൾക്കയില്ല.

രാജാ—ഞാനും നിങ്ങളുടെ സഖിയെക്കുറിച്ചു കറുത്തൊന്നു ചോദിക്കട്ടെയോ?

സഖിമാർ—അനുഗ്രഹമത്രേ ആയുസ് ചോദിക്കുന്നത്.

രാജാ—മഹാത്മാവായ കണപമുനി നിത്യബ്രഹ്മചാരിനാണല്ലോ. നിങ്ങളുടെ ഈ സഖി അദ്ദേഹത്തിന്റെ പുത്രിയാകുന്നു എന്നുള്ളതെങ്ങിനെയാണു്?

അനസൂയ—ആയുസ് കേട്ടാലും. കൌശികൻ എന്നു ഗോത്രനാമത്തോടുകൂടി മഹാപുരുഷനായിട്ടൊരു രാജയ്ക്കിടയിൽ കേട്ടിരിക്കുമല്ലോ.

രാജാ—കേട്ടിട്ടുണ്ടു്; പ്രസിദ്ധനായ വിശ്വാമിത്രമുനിതന്നെ.

അനസൂയ—അദ്ദേഹത്തിന്നേ തോഴിയുടെ ജന്മരേതുമായി അറിഞ്ഞാലും. അദ്ദേഹം ഉപേക്ഷിച്ചതിന്റെ ശേഷം ഏതൊരു വളർത്തിയതിനാൽ താതകണപനും ഇവളുടെ അച്ഛനായി.

രാജാ—ഉപേക്ഷിച്ചു എന്നു കേൾക്കയാൽ എനിക്കു ജിജ്ഞാസ ജനിച്ചിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ ആദ്യം മുതൽക്കുതന്നെ കേൾക്കാനാഗ്രമുണ്ടു്.

അനസൂയ—ആയുസ് കേട്ടുകൊണ്ടാലും. പണ്ടു് രാജയ്ക്കിലോരമരയ തപസ്സുചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ ദേവന്മാർക്കു ശങ്ക ജനിച്ചിട്ടു് അവർ അദ്ദേഹത്തിന്റെ തപോവിപ്ലത്തിനായി മേനകയെന്ന അപ്സരസ്ത്രീയെ പറഞ്ഞയച്ചു.

രാജാ—മറുജീവരുടെ തപസ്സിനെ കുറിച്ചു് ദേവന്മാർക്കിടക്കെ പല പരിവൃത്തമാണല്ലോ. പിന്നെയോ?

അനസൂയ—ചിന്ന വസന്താരംഭത്താൽ മേഘീയമായ സമയത്തിൽ ഉന്മാദജനകമായ മേനകാരൂപത്തേ കണ്ടിട്ടു്—
(അർദ്ധോക്ഷിയിൽ ലജ്ജിതയായി വിരമിക്കുന്നു.)

രാജാ—ശേഷം മനസ്സിലായി. സർവ്വമാ ഇവൾ അപ്സരസ്ത്രീയെ വെച്ചാണു്.

അനസൂയ—അങ്ങനെ.

രാജാ—മരിച്ചവരോടു സംഗതിയില്ല—

മനുഷ്യലോകാബലമാരിലീദ്രം നിർദ്ദേശം
മനോജ്ഞമാത്രപമുദിപ്പാതക്കിടന്നു കിട്ടി

൧൧ അനർഗ്ഗളം വൈദ്യുതമായ വിദ്രമം
നിനജ്ജിചിഷ്ട്വിദ്യയിലുതട പിടങ്ങോ? ൧൨

ശകുന്തള — (മുഞ്ചിപ്പൂ അധഃപതിച്ചുകൊണ്ടു.)

രാജാ — (മുഞ്ചിപ്പൂ) എന്റെ മനോജ്ഞത്തിന് അവകാശം
കിട്ടി. എന്നാൽ ഇനിയും ഒരു ശ്രമമുണ്ട്.

പ്രിയംവദ — (ശകുന്തളയെ അംഗീകരിച്ചു) ആർക്കു
നന്നയും എന്നോ പോലീക്കാനിച്ഛിക്കുന്നതുപോലെ തോ
ന്നുന്നല്ലോ.

(ശകുന്തള പ്രിയംവദയെ ചുണ്ടുപിരയ്ക്കുകയും തർക്കം ചെയ്യുന്നു.)

രാജാ — ഭവതിക്കു തോന്നിയ ചരിതന്നെ. നാച്ചരിതത്തെ
കേൾക്കാനുള്ള ലോഭത്താൽ എനിക്ക് ഒന്നുകൂടി പോലീ
ക്കാനുണ്ട്.

പ്രിയംവദ — എന്നാൽ എന്തിന്നു സംശയിക്കുന്നു. തപസ്സുപിജ
നാത്താട്ട് എത്ര തടവുകൂടാതെ പോലീക്കാനുണ്ടല്ലോ.

രാജാ — നിങ്ങളുടെ സുഖിയേ കുറിച്ച് ഇത്രയും കൂടി അറിഞ്ഞാൽ
ഒന്നുള്ളതും.

പ്രതന്നിയമമിഹാർക്കേ വേദിക്കുവോളേ-

൧൩ ജ്ഞാനപിഹാരപിശാധിയാകമാരോ?

ഉപഹരിഷ്ഠികളോടു വാഴ്ചാരോ

സതതമിതം മദിരേക്ഷണപ്രിയാഭി? ൧൪

പ്രിയംവദ — ആർ! ധർമ്മാനുഷ്ഠാനത്തിലും ഇവർ പരമശ്രദ്ധാ
ണ്. എന്നാൽ താതക്ഷണപൻ ഇവളെ അനുരൂപനായ
ഭർത്താവിനെ കൊടുക്കണമെന്നതന്നെ സങ്കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു.

രാജാ — (സന്തോഷത്തോടുകൂടി ജ്ഞാനത്തെ)

മനോഭാ സാഭിലാഷമിച്ഛോരം

൧൫ ലേനകേകിംഭൃതി സംശയജ്വരം തീർന്നു,

കനലെന്ന നിനച്ചുപോയി നീതാ-

൧൬ നനലം മാറിൽ വാഹിച്ചിടേണ്ട തനം.

ശകുന്തള — (ദേഹധാരാക്ഷാടകളെ) അനന്യത! ഞാനിതാ വേദ
കന്ത.

അനന്യ—അതെന്താണ്?

ശകുന്തള—ഈ പ്രിയംവദ അസംബന്ധങ്ങൾ പ്രലപിക്കുന്നതിനെ ഞാൻ ഗൗരവമിയമ്മയോടു ചെന്നു പറയട്ടേ.

അനന്യ—തോഴീ! ആശ്രമവാസിയായ ജനത്തിന് അതിഥി വിശേഷത്തേ സൽക്കരിക്കാതെ അനാദരിച്ചുപോയെന്നിയതുപോലെ പൊയ്ക്കളയുന്നതു യുക്തമല്ല.

ശകുന്തള—[ഒന്നു പറയാതെ ഏതോർ പോകുന്നതിന്നു ഭ്രമിക്കുന്നു.]

രാജാ—(ആത്മതപം) ഇവൾ പോകാൻ ഭ്രമിക്കുന്നുല്ലോ.

(പോകാതെ തടക്കുന്നതിന്നു ഭ്രമിച്ചു ഉടനെ തിരിച്ചിട്ട്)

അയ്യോ! കാമിജനങ്ങളുടെ മനോവ്യാപാരം ശരീരലോഭത്തോടു അനുസരിച്ചാണ്. എന്തെന്നാൽ—

മുനിതന്മാരായാണമതിനല്ലതനായ് സഹസ്രവിനയനിവാരിതപ്രസരനായൊരെന്നിക്കുലനാതനതുപടത്തിൽനിന്നു ചലിയാതെയുമിങ്ങുവായനഭവമങ്ങുപോയ് തിരിയെ വന്നതുപോൽ മനസി.

പ്രിയംവദ—(ശകുന്തളയെ തടഞ്ഞുകൊണ്ട്) തോഴീ! നീ പൊയ്ക്കൂടാ.

ശകുന്തള—(ഭ്രമത്തോടുകൂടെ) എന്തുകൊണ്ടാണ്!

പ്രിയംവദ—രണ്ടു വൃക്ഷങ്ങളെ ഞാൻ നിനക്കുവേണ്ടി നനച്ചിട്ടുണ്ട്. അതിനാൽ നീ എനിക്കു കടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ആ കടം വീട്ടിട്ടു പിന്നെ പോയ്ക്കൂടാ.

[ബലാൽക്കാരമേ പിരിച്ചുകിട്ടുന്നു]

രാജാ—ദേവ! വൃക്ഷങ്ങളേ നനച്ചിട്ടു തത്രുചേരി ഇപ്പോൾ തന്നെ പരിശ്രാന്തയായിരിക്കുന്നു. ഏന്തെന്നാൽ ഇവൾക്ക്—
ഏറ്റവും കൂടുതൽ ചുകുന്നമോ! കടമെടുത്തതനുസരിച്ചു സ്രംസി-
[യായ്;

മറ്റും പോർമുലകൾക്കിടക്കമിനിയും നിന്നീല നിരപാസഭാ; പാറിപ്പോകുന്നോൽകരമുഖമതിൽ പൂങ്കുർണ്ണികാരോധിയായൊറക്കയുതിനാൽ ഗൃഹീതമഴിയുംവാർകന്തളം വ്യാകലം. (.)

അതുകൊണ്ടു ഞാൻ ഇവളുടെ കടം വീട്ടാം.

(മുദ്രാങ്കുരം ഉൾക്കൊണ്ടു പ്രിയംവദയ്ക്കു കൊടുക്കാൻ ഭ്രമിക്കുന്നു.)

സമീപം അതിൽ കൈത്തിരിയിരുന്ന യാമാക്കുരങ്ങളെ വായിച്ചിട്ട്
ആശ്ചര്യത്തോടുകൂടെ പരസ്പരം നോക്കുന്നു)

രാജാ—നിക്കുൾ അന്ത്യമാ വിചാരിക്കേണ്ട. രാജാവിങ്കൽ നിന്നു ലഭിച്ചിട്ടുള്ള മുദ്രയാണിത്.

പ്രിയംവദ—എന്നാൽ ഇതിനെ ആയുർ കയ്യിൽനിന്നും വേർ പെടുത്തുന്നതു യുക്തമല്ല. ആയുർന്റെ വാക്കിനാൽത്തന്നെ ഇവളുടെ കഷ്ടപ്പാടു തീർന്നു. ശകുന്തളേ! ദയാലുവായ ആയുരനാൽ, അല്ലെങ്കിൽ മഹാരാജാവിനാൽ, നീ മോചിക്കപ്പെട്ടു. ഇനി പോകാം.

ശകുന്തള—(ആത്മഗതം) ഞാൻ സ്വതന്ത്രയായിത്തന്നെകിൽ.

പ്രിയംവദ—ഇനി എന്താണിപ്പോൾ പോകാത്തത്?

ശകുന്തള—എന്നെ പോകാനും നിൽക്കാനും പറ്റയാൻ നീ ആരാണു്.

രാജാ—(ശകുന്തളയെ തോക്കിയിട്ട് ആത്മഗതം) എനിക്ക് ഇവളെ കുറിച്ചു തോന്നുന്നതുപോലെ ഇവൾക്കെന്നേക്കുറിച്ചു തോന്നുന്നുണ്ടായിരിക്കുമോ? അഥവാ എന്റെ പ്രാർത്ഥന ലബ്ധ്യാവകാശംതന്നെ. എങ്ങെന്നാൽ—

എന്നുപോലെതോട്ടു സമ്മിളിതമായൊന്നും കഥിക്കുന്നതില്ലെന്നാലുംചെയ്ത തൽക്കിട്ടു വിരവിൽ സംഭാഷണമേമയി, കന്നൽക്കണ്ണി മോഹനാഭിമുഖിയായ് തിത്ക്കുന്നതില്ലെങ്കിലും തനപിക്കില്ല മന്ത്രഗോചരമതിൽ ഭൂയിഷ്ഠമാലോകനം. ഹൻ

അണിയറയിൽ—ഹോ! ഹോ! മഹർഷിമാരേ! തപോവനത്തിലെ ജന്തുക്കളുടെ രക്ഷയ്ക്കായിക്കൊണ്ടു നിക്കുൾ സന്നാദ്ധരായി ഭവിക്കിൻ. ഓഷ്ഠാന്തമഹാരാജാവു വേട്ടയാടിക്കൊണ്ടു സമീപത്തിൽ എത്തിയിരിക്കുന്നു.

തൂരഗവൃന്ദപുഷ്പത്താലുദ്ധതം ധൂളിജാലം

പരിണതരവിശോഭം പർണ്ണശാലയ്ക്കു മായലേ,
മരവിതിസലിലാർദ്രം ജാലത്തിൽ വേർതിരിക്കും
തരുവിതരിയിലീയുദ്ധാഹരവോൽ പററിടുന്നു.

അമ്പലം കത്തിൽ മുറിയെടുക്കുന്നതും കൊമ്പിൽ താഴെ-
 [അവൻ-
 കമ്പംകൊണ്ടുവെച്ചിരിക്കുന്നതും ലഭ്യം പുറപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതും
 കമ്പംകൊണ്ടു മറ്റേതെങ്കിലും കലം കേട്ടിട്ടു ധർമ്മം
 കൊമ്പൻ കേറിവരുന്ന മുത്തം ധർമ്മം സുതപോ വിപ്ലവമോ?
 [എല്ലാവരും പരിഭവിക്കുന്നു]

രാജാ—(അന്തരം) മേലേ കഷ്ടം! സൈന്യങ്ങൾ എന്തേ അന്തരം
 ചിട്ട തപോവനത്തെ ഉപയോഗിക്കുന്നു.

ആകട്ടെ, അങ്ങോട്ടു പോകരുതെന്നു.

സഖിമാർ—ആയുർ കാട്ടിലെ വെള്ളം കേട്ടിട്ടു തെങ്ങും
 വെള്ളം കയറിയതിരിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ടു പണ്ണിയാലും
 ഉളിൽ പോകുന്നതിന്നു തെങ്ങും അന്തരം തന്നെ.

രാജാ—നിങ്ങൾ പോകവിൻ. ഞാൻ ചെന്നു ആശ്രമത്തിന്നു ഉപ
 ദ്രവം ഉണ്ടാക്കാനിരിക്കുന്നതെങ്ങെന്നു തന്നെ ചെയ്യുകയുള്ളാം.
 [എല്ലാവരും വിട്ടുപോകുന്നു.]

സഖിമാർ—ആയുർ തെങ്ങും വെള്ളം പണ്ണി സൽക്കരിച്ചിട്ടു
 ല്ലൊ. ഇനിയും കാണുന്നതിന്നു കുറിച്ചു അറിയിക്കുന്നതിന്നു
 തെങ്ങും ലഭിക്കുന്നു.

രാജാ—അങ്ങനെ പറയേണ്ട. നിങ്ങളുടെ ദർശനം തന്നെ എനി
 ക്ക്കു വേണ്ടുവെന്നുള്ള സൽക്കാരമായിരിക്കുന്നു.
 [ശങ്കരൻ സത്യമായി താഴെ സഖിമാരോടു കൂടി പോയി]

രാജാ—എനിക്കു നഗരത്തിലേക്കു തിരിച്ചുപോകുന്നതിന്നു താൽ
 പര്യം തോന്നുന്നില്ല. ഏതെങ്കിലും ഒരുമിച്ചു വന്നവരെ
 ചെന്നു കണ്ടു ആശ്രമത്തിൽനിന്നും അധികം അകലെയ
 ല്ലാതെ ഒരേത്തരം നിരന്തരം. ശങ്കരനെയുടെ വിലാസപേരി
 തങ്ങളിൽ നിന്നും മനസ്സിനെ നിവർത്തിപ്പിക്കുന്നതിന്നു
 ഞാൻ ശ്രമിക്കുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ എനിക്കിപ്പോൾ —

× യാത്രിഹർമ്മപട്ടവപുസ്സുമാത്രം

ദാതസ്സപത്നാവേശപ്രയാണി,

വാതസ്സവേശ പ്രതിനീയമാനം

കേതോ പതാകാശ്രമമെന്നവണ്ണം.

[പോയി]

[വിദ്യാർത്ഥൻ സംസാരിച്ചു] യുഗംതന്നെത്തന്നെ പ്രവേശിക്കുന്നു

മാധവൻ - (നേഴ്സിംഗ്) ഈ വേട്ടക്കാരൻ രാജാവിന്റെ
 ശായിനിൽ ഞാൻ നന്നാ വെത്തു. ഇതാ ഒരു മാൻ! ~~മാ~~
 താ ഒരു പന്നി! അതാ ഒരു കുട്ടി! എനിക്കു നട്ടു
 യ്ക്കു വേണ്ടതൊക്കെ തന്നെ കണ്ടെത്തിക്കുന്ന കാടുകളിൽ
 കടന്നു ചുറ്റിക്കൊണ്ടു. ഇലകൾ വീണഴുകി കവർപ്പുള്ളതും
 വെളിൽകൊണ്ടു കാഞ്ഞതുമായ കാട്ടാകളിലേ വെളളമാ
 ും ദാമിച്ചാൽ കടിക്കാൻ. കാലനിയമം കൂടാതെ പ്രായേ
 ണ മൂട്ടമാംസം തന്നെ ആഹാരം. കുതിരയുടെ പിന്നാലേ
 ഓടി സന്ധികളെല്ലാം ഇളകിയിരിക്കുന്ന എനിക്കു രാത്രിയി
 ലെങ്കിലും സുഖമായി കിടന്നുറങ്ങാൻ വയ്യാ. അഥവാ ക
 ണ്ടാൽ വെളക്കുന്നതിനാലു മുൻപിൽതന്നെ ദാസിപു
 ത്രന്മാർ കാട്ടാളന്മാർ വന്നു കാട്ടുവളയുന്ന ലോഷംകൊ
 ണ്ടു ഉണർത്താകുന്നു. ഇത്രമാത്രംകൊണ്ടും ഗ്രഹപ്പിഴ തീ
 ന്നില്ല. ഇപ്പോൾ പ്രണത്തിൽ ~~മാ~~ ഒരു പുറപ്പെട്ടതുപോ
~~മാ~~ ആയിരിക്കുന്നു. ഇന്നലെ ഞാൻ ഒരുമിച്ചില്ലാതിരുന്ന
 സമയം ഒരു മാതിന്റെ പിന്നാലേക്കു പുറപ്പെട്ട് ആഴ്ച
 ത്തിൽ പെൺകേറി. രാജാവ് ശക്തനുള്ള ഏതൊരു മഹർഷി
 കന്യകയേ ഏന്റെ കഷ്ടകാലത്തിനു കണ്ടു വശമായി.
 ഇപ്പോൾ നഗരത്തിലേയ്ക്കു പോകുന്ന കഥയുടെ പ്രസംഗി
 ക്കുന്നില്ല. ഇതുതന്നെ വിചാരിച്ചുകൊണ്ട് ഉറക്കമില്ലാതെ
 കിടന്ന് ഇതാ നേരവും വെളുത്തു. നിർവാഹമില്ലല്ലോ! ഏ
 തെങ്കിലും തോഴരേ പെൺ കാണുകതന്നെ. (ചുറ്റിക്കറങ്ങി
 കിട്ടി) ഇതാ വില്ലുകളും കയ്യിലെടുത്ത് കാട്ടുപൂക്കൾ കെട്ടി
 മാലയും ഇട്ടുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന പട്ടാണിപ്പികളുടെ കൂട്ടത്തോ
 ടുകൂടി തോഴരിങ്ങോട്ടു തന്നെ വരുന്നു. ആകട്ടെ, അംഗഭംഗ
 ത്താൽ അശക്തനാവിച്ചു നിൽക്കാം. അങ്ങനെയെങ്കിലും
 കുറേ വിശ്രമം കിട്ടിയെങ്കിലും.

[യദി ഉപനിഷദാഭ്യ നിർമ്മണ]

[മേൽ പറഞ്ഞ പ്രകാരമുള്ള പരിയാരത്തോടു കൂടി രാജാവ് പ്രവേശിക്കുന്നു]

രാജാ—സുഭതി സുലഭയല്ലെന്നാകിലാമെങ്കിലും

ഏകദേശമതിനു യത്നം തന്മനോഭാവബോധേ,

മദനവിധി ഫലപ്രീതിലേക്കിലും സ്രീപുമാനാ-

ർക്കുദൈവത്തിലാഭം പ്രാപ്തം സാമ്യമുപം.

(മന്ദമാസംചെയ്ത്) അയ്യോ! ഇപ്രകാരം തന്റെ അഭിപ്രായത്തേ
അനുസരിച്ച് ഇഷ്ടജനത്തിന്റെ പിത്തവൃത്തിയേ ഉൾക്കൊള്ളുന്ന
കാമിജനം ഭൂമിച്ചുപോകുന്നു. എങ്ങനെയെന്നാൽ,

മല്ലാക്ഷ്മിമണിവല്ലനോട്ടമതിലും സന്തോഷമുണ്ടാക്കിയതും

സോല്ലാസം ശനൈകൈർനിതംബഗുരതാമുപം നടന്നെന്നതും,

അല്ലേ! പോകരുതെന്നുവെല്ലാമളവിൽ കോപിച്ചതും തോഴിയോ-
ടെല്ലാമെന്ന നിരച്ചുപോൽ സ്വയംതന്നെ തോന്നുന്നവോ! കാമി

(നാം.

മാധവ്യൻ—[അങ്ങനെയെന്നു നിന്നുകൊണ്ട്] തോഴരേ! എനിക്കു

യ്യം കാലം ഒന്നും അനക്കാൽവയ്യേ! വാക്കൊണ്ടു പറയാം,
സ്വാമി വിജയിയായി ഭവിക്കണം.

രാജാ—(ചിരിച്ചുകൊണ്ട്) എന്താണു ശരീരത്തിന് ഈ ഉപദ്രവം?

മാധവ്യൻ—കൊള്ളാം. തോഴൻ കണ്ണിൽ കുത്തിയെച്ചു കണ്ണനി-
രിന്റെ കാരണം വോടിക്കുന്നു.

രാജാ—എനിക്കു മനസ്സിലായില്ല.

മാധവ്യൻ—തോഴരേ! ആറുവഞ്ചി കൂനന്റെ കളി കാട്ടുന്നതു തന്റെ
ശക്തികൊണ്ടോ അതോ ഭൃക്കിന്റെ ശക്തികൊണ്ടോ?

രാജാ—നദിവേഗമാണ് അതിനു കാരണം.

മാധവ്യൻ—എന്നാൽ എന്റെ ഈ അംഗഭംഗത്തിനു തോഴരുതന്നെ
യാണു കാരണം.

രാജാ—അതെങ്ങനെയൊണ്?

മാധവ്യൻ—തോഴരു രാജ്യകാര്യങ്ങളും ഉപേക്ഷിച്ച് ഇങ്ങനെ കാട്ടാ-
ദ്യവൃത്തിയായി കൂടിയിരിക്കുന്നു. ഞാനോ ബ്രാഹ്മണൻ.
എന്നും ജന്തുക്കളെ ഓടിച്ചു സന്ധിബന്ധങ്ങൾ ആസക്തം
ഇളകി അവയവങ്ങളെ കൊണ്ടു സേവകപോലെ ചോഴി-
ക്കൻ വയ്യാതെയായി കഷ്ടപ്പെടുന്നു. അതുകൊണ്ടു

ശിരമനസ്സുണ്ടായിട്ട് ~~അ~~ ദിവസമെങ്കിലും വിശ്രമിക്കാൻ എ
ന്ന വിട്ടയയ്ക്കണം.

രാജാ—(ആത്മതപം) തോഴരും ഇങ്ങനെ പറയുന്നു. എനിക്കും
ശകന്തയ്ക്കും ഓർത്തിട്ട് നായാട്ടിൽ ഉത്സാഹം തോന്നുന്നില്ല.
എന്തെന്നാൽ,

ഏണങ്ങളിൽ ചാപതുണ വലിച്ചു
ബാണപ്രയോഗത്തിൽ ഞാനശക്തൻ,

പ്രാണപ്രിയജ്വിക്കുന്നഭംഗി സാലം

വാണദ്യസിപ്പിച്ചുതിവറയല്ലീ?

ന

മാധവ—(രാജാവിന്റെ മുഖത്തു നോക്കിക്കൊണ്ടു) തോഴർ എന്തോ മനോ
രാജ്യം വിചാരിക്കുകയാണ്. ഞാൻ പറഞ്ഞതു വൻകാട്ടിൽ
കിടന്നു നിലവിളിച്ചതുപോലെതന്നെ.

രാജാ—(ചിരിച്ചുകൊണ്ടു) മറെറാന്നുമല്ല. ഇപ്പോഴും തട്ടുതല്ലൊ
എന്നു വെച്ച് ആലോചിക്കുകയാണ്.

മാധവ—ആവൂ! തോഴരു ദീർഘായുസ്സായിരിക്കണം.

[പേകൻഭാവിക്കുന്നു]

രാജാ—വരട്ടെ, നിൽക്കൂ. ശേഷംകൂടി കേൾക്കൂ.

മാധവ—കല്പിക്കണം.

രാജാ—തോഴരു വിശ്രമിച്ചുതീർന്നിട്ട് ഇനി അദ്ധ്വാനം ഇല്ലാത്ത
കൂടു കയ്യുത്തിൽ എനിക്കു സഹായിക്കണം.

മാധവ—എന്തെന്നാ? മോദകം തിന്നാനാണോ?

രാജാ—പറയാം.

മാധവ—ആകട്ടെ, അതുവരെ ക്ഷമിക്കാം.

രാജാ—ആരവിടെ?

[നടയിൽ തവണക്കാർ പ്രവേശിച്ചിട്ട്]

ശിരമനസ്സുകാണ്ടു കല്പിച്ചാലും.

രാജാ—രൈവതക! സേനാപതിയെ വിളിച്ചു കൊണ്ടുവാ.

തവണ—അടിയൻ. [പോയി സേനാപതിയോടുകൂടി പ്രവേശിക്കുന്നു]

തവണ—ഇതാ കല്പന തരുന്നതിനായി ഇങ്ങോട്ടു തുക്കൺപാ
ത്തുകൊണ്ടു മഹാരാജാവ് എഴുന്നള്ളിയിരിക്കുന്നു. ആയുൻ
അടുക്കൽ ചെല്ലണം.

സേനാ—(രാജാവിനെ നോക്കി) നായാട്ടു ഭോഷമുള്ളതെങ്കിലും ഈ

തീരുമേനിയിൽ കേവലം ഗുണത്തിനായിത്തന്നെ തീർന്നിരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ,

നിത്യം ചാപഗുണാഭിവാതകരിനീർഭൂതോർധപബാഹാഞ്ചിതം മാന്താഞ്ച ഭൃതിയെസ്സഹിച്ഛതിനലംചൊറുവിയപ്പെന്നിയേ, പാത്ത്യാൽക്കുടിഞ്ഞതെങ്കിലും ദൃഢതകൊണ്ടുല്ലാപവംസാമിതൻ ഗാത്രം വന്മലയിൽ ചരിക്കമിഭാജസ്യേവ സാരോത്തരം.

(സമീപത്തുചെന്ന) മഹാരാജാവ് സർവ്വാൽകഷ്ടങ്ങളെ വത്തിച്ചാലും. കാട്ടുകൾവളഞ്ഞു ജന്തുക്കളുടെ സഞ്ചാരം തടയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഇനിയും എഴുന്നള്ളത്തിന്നു എന്താണുതാമസം?

രാജാ—സേനാപതി! മാധവ്യൻ നായാട്ടിന്നേ ഭക്ഷിച്ചുപറഞ്ഞു എന്നെ ഭഗ്നോത്സാഹനാക്കിത്തീർത്തിരിക്കുന്നു.

സേനാ—(മാധവ്യയോടു പലയായ്) സഖേ! വിദൂഷക-സ്ഥിരപ്രതിജ്ഞനായിരുന്നുവൊക്കെത്തന്നെ. ഞാൻ പ്രഭുവിന്റെ ചിത്തവൃത്തിയേ അനുചരിക്കാം. (പ്രഭാശം) ഈ വിദ്വാൻ അസംബന്ധം പലവ്യക്തമാണ്. ഇതിനു തീരുമേനിതന്നെ ദൃഷ്ടാന്തമായിരിക്കുന്നല്ലോ. നായാട്ടിന്റെ ഗുണത്തേ കല്പിച്ചു വിചാരിക്കണം—

മേദസ്സറുമെലഞ്ഞു കക്ഷിലാപുവാം ദേഹം വിഹാരക്കുടുംഭേപ്പെട്ടുമുറക്കുതൻപ്രകൃതിയും കാണാം ഭയക്രോധമോട്, കോദണ്ഡിക്കിളകുന്നലാക്കലിഷ്ടം വയ്ക്കേല്പിച്ചുളംഗൈശ്ശൃമാം വാടംവേട്ടയ്ക്കുസാധുവെന്നതു മുഷാർമാറതിലുള്ളിരസം?

മാധവ്യ—(ദേഹ്യഭാവത്തോടെ) പോവു തന്റെ പാട്ടിന്! മഹാരാജാവു സ്വഭാവസ്ഥിതിയിലായാലും താൻ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നോട് വേണെങ്കിൽ താൻ കാട്ടുതോറും കാഴിനടന്നു മുക്കുകിട്ടിയിരുന്ന വല്ല മുത്ത കരടിയുടേയും വായിൽ ചെന്നു ചാട്ട.

രാജാ—സേനാപതി! എന്തിന്നു വളരെ പറയുന്നു. ഇന്ന് ശ്രമസമീപത്തിൽ താമസിക്കുന്നതാകയാൽ ഞാൻ നിന്റെ വാക്കിന്നേ അഭിനന്ദിക്കുന്നില്ല. ഇപ്പോഴാകട്ടേ, കാട്ടുപോത്തുകൾ വിഷാണുമാട്ടി തസരോജലേഷു വിഹരിക്കയാം കൂട്ടമായി ഹരിണക്കൂടം ചേർന്നു തണലിൽ കിന്നേയവിറക്കയാം,

വിട്ടു പേടി ക്ഷമപൊയ്ക്കയിൽ കിടികരം മുക്കിമുസ്തകരം കിള-
 കെട്ടയച്ചു മമചാ.പയഷ്ടിയിലുചൊട്ടവിശ്രമമടുക്കയും. [സ്തയാം ന
 സേനാ—അമനസ്സുപോലയാകട്ടെ.

രാജാ—എന്നാൽ മുൻപിൽകൂട്ടി കാട്ടു വളയുന്നതിനായി പോ-
 യിരിക്കുന്നവരേ തിരിയേ വിളിച്ചേക്കണം. സൈന്യങ്ങൾ
 മഹർഷിമാരുടെ ആശ്രമഭൂമിക്കു സമീപത്തെങ്ങും പോ-
 കരുതെന്നു പ്രത്യേകം പറയും വേണം. എന്തെന്നാൽ,
 ശമധനരായ മാമുനി ജനേഷു നിഗ്രഹമഹോ-
 കിമപി മഹാകൃശാൽമയമുണ്ടവരായതിനെ,
 ഹിമശിശിരങ്ങളായ ഹരിദശപ മഹാമണിഭി-
 സ്സമുദനൽഗിരന്തി പരയാമസമാക്രമണേ.

സേനാ—കല്പനപോലെ ചെയ്യാം.

മാധവ—തന്റെ ഉത്സാഹം ഭഗവാനി. കണക്കാക്കിപ്പോയി.
 പോവു പോവു.

[സന്താപതി പോയി.]

രാജാ—(പരിജനങ്ങളെ മോക്കീട്ടു) നിങ്ങൾ ഈ നായാട്ടുവേഷം
 മാറിക്കൊള്ളുവിൻ. കൈവതകാ! നീയും നിന്റെ പ്രവൃ-
 ത്തിക്കു പൊയ്ക്കോ.

പരിജനങ്ങൾ—കല്പനപോലെ.

[പോയി]

മാധവ—തോഴർ ഈച്ചകളേ ഒക്കയും ആട്ടിയോടിച്ചുകുഞ്ഞു.
 ഇനി ഇതാ! ഈ മരത്തിന്റെ തണലിൽ വള്ളിക്കൂട്ടങ്ങളേ
 കൊണ്ടു മേൽക്കെട്ടി കെട്ടിയതുപോലിരിക്കുന്ന ആ കൽ-
 ത്തറയിൽ ഏഴുന്നള്ളിയിരിക്കാം. ഞാനും ഇരുന്നു കാലുക
 ഴുപ്പ് തീർക്കട്ടെ.

രാജാ—മുൻപേ അങ്ങോട്ടുനടക്കൂ.

മാധവ—തോഴരെഴുന്നള്ളണം.

[രണ്ടാപരം ചുവിയങ്ങനെയൊരു ഇരിക്കുന്നു]

രാജാ—മാധവ! കാണേണ്ടതിനെ കാണാതെ കയ്യാൽ തന്റെ
 കണ്ണു നിഷ്പഫലംതന്നെ.

മാധവ—തോഴരുതന്നെ എന്റെ മുൻപിൽ ഇരിക്കുന്നുണ്ടല്ലോ.

രാജാ—എല്ലാവർക്കും സ്വകീയമായ മിത്രാഭിജനം നന്മനമേണീ
 യമായിത്തന്നെ തോന്നും. എന്നാൽ ഞാൻ ആ ആശ്രമ
 ത്തിന് അലങ്കാരഭൂതയായ ശക്തയായക്കുറിച്ചാണ് പറ
 യുന്നത്.

മാധവ — (അങ്ങനതാ) ആട്ടെ ഈ താല്പര്യത്തെ വർദ്ധിപ്പിക്കാൻ ഇട
 കൊടുത്തുകൂടാ. (ലക്ഷം) ആഗ്രഹിക്കാൻ യോഗ്യതല്ലാത്ത
 ആ സമ്പന്നികന്യകയെ കണ്ടിട്ടു കാര്യമെന്താണ്?

രാജാ—മേലേ! മൃഗം!

ജനമെല്ലാമുൻമുഖമാ-

തന്നിമേഷകളായ നേത്രപങ്ക്തികളാൽ,
 മനമതിലെത്തൊരു ഭാഗം
 പനിമതിലേഖാം വിലോകതേഭിനവാം.

കി.പി.

വർജ്ജ്യമായ വസ്തുവിൽ പെരുവന്മാരുടെ മനസ്സു പ്രവർത്തി
 കുന്നതുമല്ലല്ലോ.

മാധവ—ഈ ബ്രാഹ്മണകന്യകയിൽ പിന്നെയെന്താണ് തോഴരു
 ടെ മനസ്സു പ്രവർത്തിച്ചിരിക്കുന്നത്?

രാജാ—കേട്ടാലുമിത്തരങ്ങി മേനകയെന്ന വാനോർ-

മട്ടോലമുക്കിമണി തളളിയ പിള്ളയത്രേ,
 ചെട്ടെന്ത കണ്ണാമുനിനാ ധൃതയാചയരിപ്പിൽ
 ഞെട്ടാർവീണ നവമാലികതന്റെ പുപോൽ.

മാധവ — (മിരിച്ചുംകൊണ്ടു) തോഴരേ! കൂടുതൽപ്പോൾ നിറച്ചുതിന്ന മനം
 മറിഞ്ഞാൽ പന്നെ പുളിയിൽ രുചിതോന്നുന്നതുപോലെ
 യാണ് ഉത്തമസ്രീകളേ അനുഭവിച്ചു മതിയായിട്ടു തോഴ
 ക്കിപ്പോൾ ഈ താല്പര്യം തോന്നിയിരിക്കുന്നത്.

രാജാ—താൻ അവളെ കാണാഞ്ഞിട്ടാണിങ്ങനെ പറയുന്നത്.

മാധവ—തോഴക്കും ആശ്ചര്യത്തെ ജനിപ്പിക്കുന്നതായ വസ്തു മെ
 ണിയമായിത്തന്നെ ഇരിക്കണം.

രാജാ—എടോ! എന്തിനു വളരെപ്പറയുന്നു?

കണ്ടാലത്തുതമായ ചിത്രമെഴുതിസ്സുതപം കൊടുത്തുവന്നെടു-

X തുണ്ടാക്കി വിഹിത്രപാശാരമഖിലം താം ചേരക്കൈവരഥവാ,
 പണ്ടില്ലാതൊരു തെന്നപ്പിഴിവെളെന്നത്രേ നിനയ്ക്കുന്നു ഞാൻ
 വിണ്ടുധാരവർദ്ധനവും വിരവിനോടോത്തിട്ടു തന്മുത്തിയും.

മാധവ—അങ്ങനെയൊക്കെകിൽ എല്ലാ സുന്ദരിമാരും ഇവളോടു തോറുപോകണമല്ലോ.

രാജാ—ഇവി എന്നാൽ ഇതും എന്റെ മനസ്സിലുള്ളതാണ്. പ്രാണിക്കാത്തസമം, നവൈശ്വര്യലിംഗം, ബാലപ്രവാളം, തുള-
സ്താണിക്കോലണയാതെ നന്മണി, നവം താമരനാസപാലിതം, ക്ഷീണിക്കാത്ത തലഃഫലം തന്നെയാത്രയും മഹാഭാഗ്യനാം പ്രാണിക്കോലണ ദൈവമേകേകനഭോജനത്തിന്നർത്ഥമിഹത്താൻ. ൧൧

മാധവ—എന്നാൽ കാലൈണ്ണുകാണ്ടു മെഴുക്കു പിടിച്ചു തലയോടുകൂടിയ കാട്ടിൽ കിടക്കുന്ന വല്ല താറിക്കാരുടേയും കയ്യിൽ അകപ്പെടാതെ അവളെ തോഴരുതന്നെ വേഗത്തിൽ മക്കി കൊണ്ടു.

രാജാ—അവൾ പരതന്ത്രയാണല്ലോ. ഗുരുജനാ ഇവിടെ ഇല്ല താനും.

മാധവ—ആളെ, തോഴരേക്കുറിച്ചു അവളുടെ നോട്ടത്തിലെ ഭാവം എങ്ങിനെയിരുന്നു?

രാജാ—സ്വഭാവവികാരം താത്സവികത്വാനന്ദം അപ്രഗൽഭമാണല്ലോ. എങ്കിലും,

തിരിച്ചു നോട്ടം മതി സമുഖസ്ഥിതേ
ചിരിച്ചു വേഗേ ചില കാരണങ്ങളാൽ
സ്മരിച്ചു മന്ത്രിക മനോജനേ സ്ഫുടീ-
കരിച്ചു മില്ലിങ്ങു മറച്ചു മില്ലവരും. ൧൨

മാധവ—അല്ലേ, പിന്നെക്കണ്ടതുകൊണ്ടു അവൾ വന്നു തോഴരുടെ മടിയിൽ കേറുമോ?

രാജാ—ഞങ്ങൾ തങ്ങളിൽ ചിരിയുന്നസമയം സഖിമാരും കരുമിച്ച് അവൾ പുറപ്പെട്ടപ്പോൾ ലജ്ജയോടുകൂടിത്തന്നെ എങ്കിലും അവളാൽ അഭിലാഷം കരേന്ദ്രി പ്രകാശിപ്പിക്കപ്പെട്ടു. എങ്ങിനെയാണത്—

കല്യാണാംഗീ ചിലയടിയടന്നിട്ടു പിന്നീടകസ്സാൽ പല്ലിൻഗ്രം പലളുചി തറച്ചൊന്നപോൽ നിന്നുകൊണ്ടാൾ, ചൊല്ലാമല്ലോ തരുത്തിയതിൻശാഘയിൽ കൊണ്ടുകൊണ്ടുനാലും മരവിരി വിടിക്കുന്നപോൽ ചിന്തിരിഞ്ഞാൾ. ൧൩

മാധവ — എന്നാൽ ഇനി ഇവിടെ താമസിക്കുന്നതിനതന്നെ വട്ടം കൂട്ടുകയല്ലേ? തോഴർ തപോവനത്തെ ഇപ്പോൾ ഉപവനമാക്കിയിരിക്കുന്നതായി തോന്നുന്നു.

രാജാ — ആകട്ടെ, തോഴരെ! മഹർഷിമാരിൽ ചിലർ ഞാൻ ഇവിടെ ഉണ്ടെന്നറിഞ്ഞിരിക്കണമല്ലോ. എന്തൊരു വ്യാജേനയാണ് ഇനി ഒരിക്കൽക്കൂടി ആശ്രമത്തിനുള്ളിൽ ചെല്ലാവുന്നതെന്ന് ആലോചിക്കൂ.

മാധവ — ആശ്രമത്തിൽ കേറിച്ചെല്ലാൻ നല്ല സാവകാശമുണ്ടല്ലോ. തോഴരു മഹാരാജാവല്ലേ?

രാജാ — അതുകൊണ്ടെന്താണ്?

മാധവ — ഈ വനവാസികൾ അവരുടെ ധാന്യങ്ങളിൽ ആറിലൊരുഭാഗം കരം തരണമെന്നു ചോദിക്കണം.

രാജാ — എന്തോ സാധുബ്രാഹ്മണം! മറെറല്ലാ ഉൽകൃഷ്ടവസ്തുക്കളേക്കാളും അഭിനന്ദിക്കത്തക്കതായ ഒരു കരം ഇവരെ രക്ഷിക്കുന്നതിനാൽ കിട്ടുന്നുണ്ട്. എന്തെന്നാൽ—
 ധൃതമാർക്കു മറുത്ത വർണ്ണത്തിൽ നിന്നി-
 ണ്ടുപാദീയമാനം ധനം നശിപ്പാൻ നാൻ,
 തപസ്സാധനത്തിന്റെ ഷഷ്ടാംശമല്ലോ
 തരുന്നതു നമുക്കിഷ്ടം തപസ്സന്മാർ.

മർ

അന്നിയറയിൽ—ഹേ! ഹേ! നമ്മുടെ കാര്യം സിദ്ധമായി.

രാജാ — (ചെയി കെട്ടി) ഗംഭീരമായും ശാന്തമായും ഉള്ള സ്വരത്തോടു കൂടി അവിടെ സംസാരിക്കുന്നവർ മഹർഷിമാരായിരിക്കണമെന്നു തോന്നുന്നു.

[നടയിൽ തവണക്കാർ പ്രവേശിച്ചു]

മഹാരാജാവ് സർവ്വോൽക്കർഷേണ വർത്തിച്ചാലും. രണ്ടു മഹർഷികൾക്കുമാർ നടയിൽ വന്നു നിൽക്കുന്നു.

രാജാ — വേഗത്തിൽ അവരെ ഇങ്ങോട്ടു കൂട്ടിച്ചുകൊണ്ടുവാ.

തവണ — അഭിയൻ ഇതാ കൊണ്ടുവരുന്നു.

[പോയി മഹർഷിമാരുടെ കൂടി പ്രവേശിക്കുന്നു.]

ഭഗവാന്മാർ ഇങ്ങനെ എഴുന്നള്ളാം.

[ജ്വലിക്കാൻ രാജാവ് തോന്നുന്നു]

കുന്നാമൻ — അഹോ! മഹാനേരുസ്സോടു കൂടിയതെങ്കിലും ഈ കൃതി എത്ര വിശ്വാസത്തോടെ തോന്നിക്കുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ,

ഋഷിമാരിൽനിന്നും അധികം ഭേദമില്ലാത്ത രാജാവിങ്കൽ
യുക്തം തന്നെ. എന്നെന്നാൽ—

ഇപ്പോൾ സാരസൗഖ്യാനുഭവസുഗമമാ-

മാശ്രമത്തിൽ പ്രവേശി-

ച്ചെപ്പേക്കുരക്ഷ ചെയ്തപഥമയമിതിമാ-

ത്രം അപസ്സുചിനോതി,

ഇപ്പോഴാ ഔവിലെത്തുന്നമരസമുദയം

പാടിയിപ്പുണ്യവാന്റെ

ചൊല്ലൊങ്ങാ നായേരം മുഹൂർത്തി മുനിമി-

ത്രേവ രാജോപസ്യമ്ം.

൧൫

രണ്ടാമൻ—ഗൌതമ! ഇദ്ദേഹം ഇന്ദ്രസഖനായ ഭുജ്ജ്ഞ
മഹാരാജാവാണ്.

ഒന്നാമൻ—അതെ.

രണ്ടാമൻ—അതിനാലത്രേ,

ഭംഭോളിപ്രതിമപ്രവണ്യഭജനാമിദ്ദേഹമേകാകിയാ-

യംഭോൾഗീപരീതസാം ധരണിയേപ്പുലിപ്പതെന്തെന്നുതും?

രംഭോളിത്രിഭുജനത്തിനസുരധപംസാഗരങ്ങളിലേ

ജംഭാരേ കലിതായുധത്തിലുമിവൻ ഞാനേറിടും വില്ലിലും.

[ഋഷികുമാരന്മാർ രണ്ടുപേരും അടുത്തു ചെന്നിട്ട്]

മഹാരാജാവു സർവ്വാർക്കർഷേണ വർത്തിച്ചാലും.

രാജാ—[അസന്തതിൽ നിന്ന് എഴുന്നേറ്റ്] ഭവാനാരേ ഞാൻ അഭി
വാദനം ചെയ്യുന്നു.

[ഋഷികുമാരന്മാർ ഫലങ്ങളെ കേട്ടുകേൾക്കുന്നു.]

രാജാ—(നമസ്കരിച്ച് ഫലങ്ങളെ വാങ്ങിട്ട്) നിങ്ങളുടെ നിയോഗത്തെ
കേൾക്കാൻ ഞാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നു.

ഋഷിമാർ—മഹാരാജാവ് ഇവിടെ ഉണ്ടെന്ന് അശ്രമവാസി
കൾ അറിഞ്ഞു് ഇപ്രകാരം അപേക്ഷിക്കുന്നു.

രാജാ—എന്താണാജ്ഞാപിക്കുന്നതു്?

ഋഷിമാർ—മഹാത്മാവായ ക്ഷാപമഹർഷി ഇവിടെ ഇല്ലാത്ത
തിനാൽ രാക്ഷസന്മാർ തെങ്ങുകളുടെ യാഗകർമ്മങ്ങൾക്കു
വിഷ്ണുനത്തെ ചെയ്യുന്നു. ആയതു്കൊണ്ടു് ഏതാനും ദിവ്യ

സം സാമഗ്രിയോടും ആയുധസാമഗ്രിയോടുംകൂടി മഹാ രാജാവു് ആശ്രമത്തെ പ്രാപിച്ചു യാഗരക്ഷയെ നോക്കുന്നു.

രാജാ—ഈ നിയോഗം എനിക്ക് അനുഗ്രഹമത്രെ.

മഃഡം—(അപവാഴ്വ) ആശ്രമവാസികളുടെ അപേക്ഷ നല്ല തിന്ന വന്നുചേർന്നു.

രാജാ—(ചിരിച്ചു്) ദൈവതകാ! സജ്ജിതതായുധമായ പാത്രത്തെ കൊണ്ടുവരണമെന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞതായി സാമഗ്രിയോടു ചെന്നുപറയണം.

തവണക്കാരൻ—അടിയൻ കല്പനപോലെ ചെയ്യും.

(പോയി)

(ശ്രീകൃഷ്ണൻ സന്തോഷത്തോടെ)

തുരുവർത്തനി നിയുജ്ഞാദിവിഷം

പുരുഷോത്തമസ്വഭാവന യുക്തമേതൽ,

പുരുഷശ്രജസ്രമാർത്തിഭംഗം

മുരളിദായ ഗുഹീതഭീഷണരല്ലോ.

മത

രാജാ—നീക്കം മുൻപിൽ നടന്നല്ലോ ഞാൻ പിന്നാലെ ഒന്നെ എത്തിക്കൊള്ളാം.

ജ്ഞിമാൻ—മഹാരാജാവു സർവ്വോൽക്കണ്ഠയോടെ വർത്തിച്ചാലും. (പോയി)

രാജാ—മഃഡവ്വാ! തന്നിട്ടു ശക്തമത്രെ കാണാനാഗ്രഹമില്ലയോ?

മഃഡം—അല്ല എനിക്കുഗ്രഹം പ്രവാഹമായി ഒഴുകിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ഇപ്പോൾ ഈ രാക്ഷസന്മാരുടെ കഥ കേട്ടതിൽ പിന്നെ തുളുപോലും ശേഷിച്ചിട്ടില്ല.

രാജാ—ഭയപ്പെടേണ്ട. എന്റെ അടുക്കൽ നിരന്തരം കൊള്ളാം.

(തടയിൽ തവണക്കാരൻ പ്രവേശിച്ചു്)

മഹാരാജാവു സർവ്വോൽക്കണ്ഠയോടെ വർത്തിച്ചാലും. എഴുന്നള്ളത്തിൽ പള്ളിത്തേരു തയ്യാറായിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ കൊട്ടാരത്തിൽനിന്നും അമ്മതമ്പുരാൻ തിരുമനസ്സിലേ കല്പനയോടുകൂടി കരകേൾ വെളിയിൽവന്നു വീൽക്കുന്നു.

രാജാ—(ആശ്ചര്യത്തോടെ) കല്പിച്ചതല്ലിട്ടോ?

തവണ—അടിയൻ അങ്ങനെതന്നെ.

രാജാ—എന്നാൽ കൂട്ടിച്ചു കൊണ്ടുവരാമല്ലോ.

തവണ—അടിയൻ, (പോയി കുരുകോട്ടയിലുപേക്ഷിക്കുന്നു) ഇതാ ഏഴുന്നൂറ്റിയിരിക്കുന്നു. അങ്ങോട്ടു വെല്ലാം.

കുരുകൻ—[അടുക്കൽചെന്നു] മഹാരാജാവു സർവ്വോൽക്കർഷണ വർത്തിച്ചാലും. വരുന്ന താലാസാരം തിരുനോൻപുകാലം കൂട്ടുന്നതാകകൊണ്ടു അന്നു തിരുമേനി അവരും കൊട്ടാരത്തിൽ ഏഴുന്നൂറ്റുന്നൂറോൺ അമ്മതമ്പുരാൻ കല്പിച്ചയച്ചു.

രാജാ—മഹർഷിമാരുടെ ആവശ്യവും അമ്മയുടെ കല്പനയും ഏതും അതിക്രമിക്കാൻ ചാടാത്തല്ല, എന്താണിനി ഇവിടെ പൊത്തുവരുത്തൽ?

മാധവ—ത്രിശങ്കവിനേപ്പോലെ ഇടയിൽ നില്ക്കുന്നു.

രാജാ—യോരോപോക്കല്ല. സത്യമായി ഞാൻ എന്താണു ചെയ്യേണ്ടതെന്നറിയുന്നില്ല.

ഇന്നിതൃരൂപേരിതകൃത്യയുഗം

ഭിന്നപ്രദേശങ്ങളിലാകയാലേ,

കുന്നിൽതടങ്ങേണ്ടതാരു നദീപ്രവാഹം-

മെന്നോണുമായാതമഗതം ഭിധിയാ മേ.

മാധവ

(അലാപിച്ചു) അമ്മ തോഴരെ പുത്രനെപോലെയാണു ഭാവിച്ചിരിക്കുന്നത്. അതുകൊണ്ടു താൻ ഇവിടെനിന്നും തിരിച്ചുപോയി ഞാൻ മഹർഷിമാരുടെ ആവശ്യത്തിനായി ഇവിടെ താമസിക്കുന്ന വിവരം അമ്മയോടു അറിയിച്ചു പുത്രകൃത്യത്തെ അനുഷ്ഠിക്കണം.

മാധവ—അങ്ങനെതന്നെ. ഞാൻ രാക്ഷസരെ ഭയപ്പെട്ടുപോകയാണെന്നു തോഴർ വിചാരിക്കരുതേ.

രാജാ—മഹാബ്രാഹ്മണനായ അങ്ങേ കുറിച്ച് അപ്രകാരം വിചാരിക്കാതിടയില്ലല്ലോ.

മാധവ—എന്നാൽ മഹാരാജാവിന്റെ അപേക്ഷനേപ്പോലെതന്നെ എന്നേ പറഞ്ഞതാണെന്നു.

രാജാ—തപോവനത്തിന്നു ഉപദ്രവം ഉണ്ടാകാതിരിക്കാൻവേണ്ടി എന്റെ ചരിവാരങ്ങളെ ക്ഷണവും തന്റെ കൂടെത്തന്നെ അയക്കണം.

മാഡം—എന്നാലിപ്പോൾ ഞാൻ യുവരാജാവായിത്തീർന്നല്ലോ.
 രാജാ—(ആത്മതപം) ഈയാൾ ഒരു വിടുവായനാണു്. അവളേ
 എന്റെ ഇപ്പോഴത്തെ അഭിനിവേശത്തെക്കുറിച്ച് അന്തഃ
 പുരത്തിൽചെന്നു പറഞ്ഞയ്ക്കാം. (മാഡംവൺ പിടിച്ചു
 പ്രകാശം) തോഴരേ! ഞാൻ മഹർഷിമാരെ കുറിച്ചുള്ള നഗ്നത
 വം വിചാരിച്ചാൽ ആശ്രമത്തിലേയ്ക്കു പോകുന്നതു്.
 അല്പംതെ സത്യമായി ആ മനികന്യകയായ അകത്തളയിൽ
 എനിക്കൊരു താൽപര്യവും ഇല്ല.

മാനോജാത്തുവളൻ മതമകഥാഗന്ധംഗ്രഹിക്കാത്തയാൾ.
 + താനോ നാഗരികാംഗസാമസികനാകെന്ന ഭ്രമിപ്പിക്കുവാൻ,
 ഞാനോരോന്നു വൃഥാപറഞ്ഞുപരിചാ:സാത്ഥംപരം തോഴരേ!
 താനോശുദ്ധനതാക്കയിന്നു പരമാത്മതപനബോധിക്കൊലും.
 മാഡംവുൻ—അങ്ങനെതന്നെ.

(എല്ലാവരും പോയി)

—(0)—

മൂന്നാം അങ്കം

പൂർവ്വംഗം.

(ഭർദ്യപ്ലകളേ ഏടുത്തുകൊണ്ടു് ശിഷ്യൻ പ്രവേശിക്കുന്നു)

ശിഷ്യൻ—(ആത്മതപം) ഭൂഷണമഹാരാജാവു മഹാനഭാ
 വൻതന്നെ. എന്തെന്നാൽ ആശ്രമത്തിൽ അദ്ദേഹം പ്രവേശിച്ച
 ക്ഷണത്തിൽ തന്നെ തെങ്ങുകളുടെ കീഴ്ത്തളങ്ങളെക്കൊണ്ടും
 നിർബാധങ്ങളായിത്തീർന്നു.

എന്താ! കഥ ശരം തൊടുകിലി-
 ന്നന്തരാലമപഹന്തി മന്നവൻ,
 ഹന്ത! ഇഹകൃതിനിഭേദേ ധനപന-
 സ്സന്തതം ഗുണരവേണ കേവലം.

എന്നാൽ ഇനി യാഗശാലയിൽ വിരിക്കാനുള്ള ഭർദ്യപ്ലകളേ
 പ്ലകളേ ജ്വലിക്കുകൾക്കു കൊണ്ടുചെന്നു കൊടുക്കാം. ഇ
 [ചുറ്റി നടന്നു തോക്കിട്ടു് അകത്തു് ചെന്നു ബന്ധിച്ചു] പ്രിയവേ
 ദേ! ആക്കണം രാമച്ചം അരച്ചതും തണ്ടോടുകൂടിയ
 ചവച്ച ചവ പരോക്ഷമത്രേ
 ദേശത്തെ ചുട്ടു കളയാതെ നീ
 ചുട്ടു കളയാതെ നീ

രയിലകളും കൊണ്ടുപോകുന്നത്? [കേളുപോലെഭാവിച്ച്] എന്താണു പറയുന്നത്? 'ചെവിയിൽ കൊണ്ടിട്ടു ശകന്തള വളരെ അസ്വസ്ഥയായിരിക്കുന്നു. അവളുടെ ശരീരതാപം ശമിപ്പിക്കാൻ' എന്നൊ? എന്നാൽ ഭട്ടം ഉദാസിനതകൂടാതെ പ്രതിവിധികൾ ചെയ്യണം; അവൾ കലപതിയായ കണ്ണപന്റെ പ്രാണനാണ്. ഞാനും യോഗനം ബന്ധിയായ രീതിജലത്തെ അവൾക്കായിക്കൊണ്ടു് ഗൌതമിയുടെ കയ്യിൽ ധരിപ്പിക്കുകയുള്ളോ. [ചോദി]

മു ന്ന ൦ ൦ അ ക ൦.

[കാമപരവശ്യത്തോടു കൂടി രാജാവു പ്രഭാശിക്കുന്നു.]

രാജാവു് — അറിവേനഹമാർഷമം പ്രഭാവം

ചെറുപെണ്ണായവളുസ്വതന്ത്രയെന്നും

ചെരിവിന്നരിവിടെ വാരിപോലേ

തിരിയുന്നീലവളെപ്പിരിഞ്ഞു ചിക്കും.

(കാമപിഡ തടിച്ചു)

അല്ലയോ പുഷ്പാലയുധാ! അങ്ങും ചന്ദ്രനും വിശ്വസനീയനായിരുന്നുംകൊണ്ടു കാമീജനങ്ങളേ ചതിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ—

സുരം തപദിയസായകം ഹമം ശശാങ്കരശ്മിപോൽ

ഭൂമാ ജഗത്തിലിത്തരം പ്രമാമിച്ചുമാറ്റുകാം,

വമിച്ചിടുന്നു വഹ്നിയേ ഹിമപ്ലവേന തിങ്കൾതാൻ

സുമാസ്രമെയ്യിടുന്നു നീയമേയശകതി വജ്രവൽ.

(കേശവനോടു കൂടി ചുറ്റിക്കൊണ്ടു്) മഹർഷിയുടെ യജ്ഞകർമ്മം സമാപ്തമായു. അതിനാൽ ശാലയിൽ താമസിക്കണമെന്നില്ലെന്ന് അവർ പറഞ്ഞു. ഇനി എവിടെ ചെന്നിരുന്നാണു കരേ വിശ്രമിക്കേണ്ടതു്? (തേടുകയും ചെയ്തു) എനിക്ക് എന്റെ പ്രിയയുടെ ദർശനമൊഴിച്ചു മറെറൊന്നു ശരണ്യമായിട്ടുള്ളതു്? തത്ര ഭവതി എവിടെയാണെന്ന് അന്വേഷിക്കാം. (സൂര്യനെ തോക്കിട്ടു്) ഈ കടുത്ത ചെയിലുള്ള സമയത്തേ പ്രായേണ ശകന്തള സഖിമാരോടുകൂടി വളളിക്കെട്ടുള്ള മാലിനീതീരപ്രദേശങ്ങളിലാണു് കഴിച്ചുകൂട്ടുന്നത്.

അഭിജ്ഞാനശങ്കരനാമം

ക്കോട്ടതന്നെ പോകാം. (ചുറ്റി നടന്നു സ്തംഭസുഖത്തെ തിരിച്ച്)
ഇവിടെ നല്ല കാരാടിക്കുന്നു.

പുണരാമിഹ മാലിനീജലത്തിൻ-

കണവാഹി മദനജപരാതൂർക്കഗഃ,

മണമോട്ട വികസപരംബുജാനാ-

മണയും മാരുതപോതമാവതോളം.

ര

(ചുറ്റി നടന്നു നോക്കിട്ട്)

ശകുന്തള ആരവഞ്ചികളാൽ ചുറ്റപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന ഈ
ലതാമണ്ഡപത്തിൽ തന്നെ ഉണ്ടായിരിക്കും. എന്തെ
ന്നാൽ—

മുനിമദ്യുന്നതമായ്

സന്നതമായ് പിന്നീടം ജഘനഭാരാൽ,

പെണ്മണിയുടെ ചുവടിവിടെ

വെണ്മണലിൽ കാണമുള്ള നവമാമാൽ.

ഈ ശാഖകളുടെ ഇടയിൽ മറഞ്ഞുനിന്നുകൊണ്ടു നോ
ക്കാം. (അപ്രകാരം തന്നെ നോക്കിട്ട്) ഹാ! കണ്ണിനു പല
മാനദം ലഭിച്ചു. ഇതാ എന്റെ പ്രാണപ്രിയയായിരിക്കു
ന്ന ശകുന്തള പൂക്കൾ വിരിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു കൽത്തറയിൽ
കിടക്കുന്നു. സഖിമാർ അടുക്കലിരുന്ന് ശുശ്രൂഷിക്കണം.
ഇവരുടെ അന്തരംഗസംഭാഷണങ്ങളേളേ കേൾക്കാം.

(നോക്കിക്കൊണ്ടു നിൽക്കുന്നു)

(യഥോക്തസ്ഥിതയായി സഖിമാരോടുകൂടി

ശകുന്തള പ്രവേശിക്കുന്നു.)

സഖിമാർ—(വീശിക്കൊണ്ടു) ശകുന്തളേ! ഈ താമരയിലയുടെ
കാറു് നിനക്കു സുഖത്തെ ചെയ്യുന്നുണ്ടോ?

ശകുന്തള—തോഴിമാരെണേ വിശ്രുതങ്ങളോ?

(അതസുയയും പ്രിയംചരയും വിഷാദഭാവത്തോടെ

അന്യോന്യം നോക്കുന്നു.)

രാജാ—ശകുന്തളയുടെ നല്ലവണ്ണം അസ്വാസ്ഥ്യം ഉള്ളതായി കാ
ണുന്നു. അതു വെയിൽനിമിത്തമായിരിക്കുമോ, അതോ
കാമംനിമിത്തമായിരിക്കുമോ? രണ്ടുപ്രകാരത്തിലും എ
ന്റെ മനസ്സിൽ തോന്നുന്നു. ഔഷധം സംശയം വേണ്ട.

കൊങ്കുമമേന് നളഭപങ്കിലം മുറ്റമുണ്ടാളി-
 കാകലിതകങ്കണം
 പങ്കജാക്ഷിയുടെ മേനി സവ്യഥമഥാവി
 നേത്രമണിയമേ,
 സങ്കടം സ്മരണിദാഹതാപകൃതമൊന്ന-
 പോലെ വരുമെങ്കിലും
 മങ്കമാരിലപരായമുണ്ണുകൃതരീവി-
 ധം സുഖഗമായ് വരാം.

൬

പ്രിയംവദ—(അനസൂയയോടു അപവാളും) അനസൂയേ! ആ രാജ്
 ഷിയേ ആദ്യം കണ്ടതുമുതൽ ശകന്തള മനസ്സിൽ എ
 ന്നോ വിപാകപ്പെട്ട ക്ലേശിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നു.
 സൗഖ്യക്കേടല്ലാം അതുനിമിത്തം തന്നെ ആയിരി
 കുമോ?

അനസൂയ—പ്രിയംവദേ! എനിക്കും ഉള്ളിൽ ഈ സംശയമു
 ണ്ട്. ആകട്ടെ, ജ്വാലോടുതന്നെ ചോദിക്കാം. (പ്രകാശം)
 ശകന്തളേ! നിന്നോടൊരു കാര്യം ചോദിക്കാനുണ്ട്. നിന
 ഷെ പ്രബലമായി അസ്വാസ്ഥ്യം കാണുന്നല്ലോ.

ശകന്തള—[പൂർവ്വത്തയിടനിന്നും പാതി ഘോഷം.] തോഴീ! നീ എ
 ന്നോന്നാളെ ചോദിക്കാനിറുക്കുന്നതു്?

അനസൂയ—തോഴീ! ഭകന്തളേ! കാമത്തെ സംബന്ധിച്ചുള്ള ക
 മയൊന്നും നമുക്ക് അറിഞ്ഞുകൂടല്ലോ. എന്നാൽ കാമി
 ജനങ്ങളുടെ അവസ്ഥ ഇതിഹാസപുരാണങ്ങളിൽ എ
 ങ്ങനെ പറഞ്ഞുകൂട്ടിയിരുന്നോ, ഇപ്പോൾ നിന്റെ അ
 വസ്ഥ അങ്ങനെയായിട്ടു കാണുന്നു. അതുകൊണ്ട് ഈ
 ക്ലേശം എന്തുപ്രമാണമായിത്തീർന്നു പറയണം. വികാര
 ണ്ണിന്റെ സ്വരൂപം പരമാർത്ഥമായി അറിയാതെ എങ്ങ
 നെയൊരു പ്രതികാരം ആരംഭിക്കുന്നതു്.

രാജാ—എന്റെ ഉപദേശം അനസൂയയ്ക്കും ഉണ്ടായല്ലോ.

ശകന്തള—(അനസൂയയോടു) എന്റെ മനസ്സിൽ പ്രബലമായി
 നന്ന അഭിനിവേശത്തെ ഈ തോഴിമരോടും ഉടനെ
 പറയുന്നതിന്നു ഞാൻ ശക്തവാകുന്നില്ല.

പ്രിയംപദ—തോഴി ശകുന്തളേ! അനന്യസ്വര ശരിയല്ലയോ പാ
 ണത്തു? തന്റെ സൗഖ്യക്കേടിനേ പറഞ്ഞു എന്താണു
 പ്രതിവിധി ചെയ്യിക്കാതിരിക്കുന്നത്? തന്റെ ശരീരം
 ദിവസംപ്രതി ക്ഷീണിച്ചുവരുന്നല്ലോ. സൗന്ദര്യം കൊ
 ണ്ടുള്ള ഒരു ശോഭമാത്രം വിട്ടുപോകുന്നില്ല.

രാജാ—സത്യമാണു പ്രിയംപദ പറയുന്നത്. മൃഗത്തെപ്പോലെ—
 താനും പ്രകീർത്തിക്കപ്പെട്ടവനുമായിട്ടും
 മകുതകാരിയുമേറ്റം

ജ്ഞാനം മദ്ധ്യപ്രദേശം, വിനതമതിത്തരം
 തോരൂനിറം പാണ്ഡരാഭം,
 ചെന്നാർബാണാർത്തമായിട്ടിവളനിടയനി.
 യാച ദുഷ്ടിപ്രിയ മേ ^{ചിന്തിച്ച}
 കാന്താഭൈരവ ചാരുഗ്ഗാപിതദലകലാ
 മല്ലികാവല്ലികേവ.

ശകുന്തള—(ലജ്ജയോടുകൂടി) മററാരോടു ഞാൻ പറയും? പക്ഷേ
 നിങ്ങളുടെ ഞാൻ ശ്രമകാരിണിയായിത്തീരും.

സഖിമാർ—അതിനാൽ അന്നെയാണ് ഞങ്ങളും നിർബ്ബന്ധിക്കു
 ന്നതു്. ദുഃഖമുള്ള ഭാഗം ചെയ്താൽ ഭാരത്തിനു കറവു
 ണ്ടാകുമല്ലോ.

രാജാ—ഏതും ഭേദിച്ചിടത്തേ സുഖപ്രമസുഖവും
 പാകുകൊള്ളും ജനത്താൽ
 ഫേരും ചേരോഗതങ്ങൾ പ്രവരിച്ചുവളരെയു- ^{ചിന്തിച്ച}
 ക്താ വദിക്കാതിരിക്കാ,
 ക്കാതും കണ്ണും തൊട്ടീച്ചങ്ങനെ മറ്റൊരിവളാൽ
 സസ്തംഗം വീക്ഷിക്കേണ്ടി
 ശ്രോതും തെല്ലല്ലവേ കാതരത്ത്വവര കഥി
 ക്കുന്നതെന്തെന്നിടാനീം.

ശകുന്തള—(ലജ്ജയോടുകൂടി) തോഴി! തപോവനത്തെ രക്ഷിക്കുന്ന
 ആ രാജർഷി എന്നാണോ ഏന്റെ ദുഷ്ടിമാസ്തേ
 പ്രാപിച്ചു—

(ലജ്ജ കൊണ്ടു വിരമിക്കുന്നു)

തോഴിമാർ—ഇഷ്ടതോഴി! പറകതന്നെ പറകതന്നെ.

ശകുന്തള—അന്നമൃതൻ അദ്ദേഹത്തിനെ കുറിച്ചുള്ള അഭിനിവേശം

ശം ഹേതുവായിട്ട് ഞാൻ ~~എന്ന~~ അവസ്ഥയേ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നു.

(രാജാവ് സന്തോഷാകിശയത്തോടുകൂടി)

കേൾക്കേണ്ടതു കേട്ടു.

സന്താപത്തിൻഹേതുവായ് തീർന്നതും മേ-
ചെന്താർബാണൻ തൽ പ്രശാന്തിക്കുമായി,
ജന്തുപ്രാതത്തിന്നുടൻ വേനൽവാല്പ്പി-
ന്നതേ മോലശ്യാമരാം വാസരം പോൽ.

ൻ

ശകുന്തള—അതുകൊണ്ടു നിങ്ങൾക്കു സമ്മതമാണെങ്കിൽ ആ
രാജർഷിക്ക് എന്റെ മേൽ കരുണ തോന്നുന്നതിനുള്ള മാ-
ർഗ്ഗം ഉണ്ടാക്കണം, അല്ലെങ്കിൽ അമസിപ്പാതെ എന്റെ
ഉദകക്രിയ്ക്ക് ചെല്ലേണ്ടിവരും.

രാജാ—ഈ വാക്ക് സകല സംശയത്തേയും കളയുന്നു.

പ്രിയംവദ—(അപചയ്ക്കി) അനസൂയേ! ഇവളുടെ കാമം കവി
~~എന്ന~~ സ്ഥിതിയിലായിരിക്കുന്നു. ഇനി കാലതാമസം പാടി-
ല്ല. ഇവൾക്ക് അഭിനിവേശം ജനിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നതു പെട്ടെ-
ന്നുവേഗത്തിൽ അലങ്കാരഭൂതനായിരിക്കുന്ന മഹാപുരു-
ഷനിലാണല്ലോ. അതുകൊണ്ടു നാം അതിനെ അഭിന-
യിക്കണം.

അനസൂയ - പ്രിയംവദേ! നീ പറഞ്ഞതു ശരിയാണ്.

പ്രിയംവദ—(പ്രകാശം) ശകുന്തളേ! നിനക്കു സർവ്വഥാ അനുരൂപ
നാണു പുരുഷനിൽ അഭിലാഷം ജനിപ്പിച്ചു ഭാഗ്യം തന്നെ!
മഹാനഭി സമുദ്രത്തേവിട്ടു മറ്റൊന്നിടെ ചെന്നു ചേരുന്നു.

അനസൂയ—തേന്മാവല്ലാതെ തളിർത്തിരിക്കുന്ന മല്ലയ്ക്കു ചേരുന്ന
തിനു യോഗ്യമായ വൃക്ഷം മറ്റൊന്നാണു്?

രാജാ—വിശാഖനക്ഷത്രക്കുടമ രണ്ടും ചന്ദ്രലേഖയേ അനു-
വർത്തിക്കുന്നതിൽ എന്താശ്ചര്യം?

അനസൂയ—എന്നാൽ ഇനി നമ്മുടെ ഇഷ്ടതോഴിയുടെ മനോ-
രഥത്തേ ശീഘ്രമായും ഗ്രന്ഥമായും സാധിപ്പിക്കേണ്ടതിനു്
എന്താണുപായം?

പ്രിയംവദ—ഗ്രന്ഥമായിട്ടുണ്ടെന്നെന്തെന്നേ ആലോചിക്കാൻള്ളു.
ശീഘ്രമായിട്ടാകുന്നതിനു പ്രയാസമില്ല.

അനസൂയ—അതെന്താണ്?

പ്രിയംവദ—ആ രാജർഷി ഇവളേ സ്നേഹത്തോടുകൂടി നോക്കുന്നതുകൊണ്ട് തന്റെ അഭിലാഷത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നതും ഇതിന്റെ ഉറക്കം ഇല്ലാതെ പരവശനായിരിക്കുന്നതും കാണുന്നില്ലേ?

രാജാ—സത്യാ. എന്റെ അവസ്ഥ ഇപ്പോൾ അങ്ങനെതന്നെ. നിത്യം രാത്രിയിലന്താണി പെരുകിപ്പെട്ടെന്നു ചുട്ടീടവേ ഫസ്തത്തിൽ പാഴിയുന്നബാഷ്പപ്രധാനമായവർണ്ണമായതീകൃതം അത്യന്ത മായാജ്ഞാതാണിവിടെ പുണ്യമായ കൈവിട്ടുടൻ സ്വസ്ഥസ്വസ്ഥമിടം സുഖസ്വപനം പ്രശ്നാനയിക്കുന്നു ഞാൻ. പ്രിയംവദ—(അലോചിച്ചിട്ട്) എനിക്കൊരുപാടും തോന്നുന്നു.

ശകന്ത—രാജാവിന് ഒരു കാമപത്രിക എഴുതട്ടെ. അതിൽ ഞാൻ പൂക്കളുടെ ഉള്ളിൽ വെച്ചു മറച്ചു പ്രസാദം എന്നുള്ള വ്യാജേന അദ്ദേഹത്തിന്റെ കയ്യിൽ എത്തിക്കാം. അനസൂയ—കൊള്ളാം; അതു നല്ല ഉപായമാണ്. എനിക്കു ബോധിച്ചു. ശകന്തളെ എന്തു പറയുന്നു?

ശകന്ത—നിങ്ങൾ പറയുന്നതിൽ എനിക്കെന്തുചികല്പമാണ്?

പ്രിയംവദ—എന്നാൽ തന്റെ അവസ്ഥയെ ഉപഗ്രസിച്ചു ലളിതമായി ഒരു ശ്ലോകം ആലോചിച്ചുണ്ടാക്കണം.

ശകന്ത—അതു ഞാൻ ഉണ്ടാക്കാൻ നോക്കും. എന്നാൽ തിരസ്കരിച്ചേയ്ക്കുമോ എന്ന് ആശങ്കിച്ചു എന്റെ മനസ്സ് ഏറ്റവും ചഞ്ചലമായിരിക്കുന്നു.

രാജാ—

ഇതയാശങ്ക നിനക്കു യം പ്രതിജ്ഞം ഭിയാലധീരീകൃതേ!

പ്രേമാനന്ദം പരത്തുനിന്നിന്മദ്ധ്യന്നായാളിഹൈവവന്തികേ

ആയാസിപ്പുപനബധിനനിനി വശത്തേതാലുരില്ലേലുമാം

ശ്രീയാലിപ്പുതന്നാമദേവതനവളിൽ പായാതിരുന്നീടുമോ? മ

പ്രിയംവദ—അല്ലയോ തന്റെ ഗുണഗൗരവത്തേ അറിയാതെ വല്ലേ! ഏതൊരുത്തനാണു ഭേദമന്യേ തണുപ്പിച്ചു് ആനന്ദിപ്പിക്കുന്ന ശരൽക്കാലത്തേ നില്പാവിതേ കടലിടിച്ചു മറയ്ക്കുന്നത്?

ശകുന്തള—(വിചിച്ഛംകൊണ്ടു) എന്നാൽ നിങ്ങൾ പറയുന്നതുപോലെ ഞാൻ ചെയ്യാം.

[ഇവർ ഏകം ഉണ്ടാക്കുന്നതിനായി വിചാരിക്കുന്നു]

രാജാ—ഞാൻ എന്താ പ്രിയതമയേ നിമേഷാഹിതങ്ങളായ നേത്രങ്ങളേക്കൊണ്ടു നോക്കു നിൽക്കുന്നതു യുക്തമാകുന്നു. എന്തെന്നാൽ—

വാരാക്ഷി പദ്യത്തിന്നു സംഗ്രഹിത-
കാമാപസാന്യന്നമിക്കുകവില്ലി,
രോമാഞ്ചമാനോരു കവിർത്തടത്താൽ
പ്രേമാണമെന്നിൽ പ്രകടീകരോതി.

മിശ്രം

മറ

ശകുന്തള—തേഴി! ഞാൻ ഒരു ഏകം മനസ്സിൽ വിചാരിച്ചുവെച്ചിരിക്കുന്നു. എഴുതുന്നതന്നു സാധനങ്ങൾ ഒന്നുമില്ലല്ലോ?

പ്രിയംവദ—പച്ചക്കിളിയുടെ വയറുപോലെ കോമളമായിരിക്കുന്ന ഈ താമരയിലിൽ നഖാകൊണ്ടു എഴുതാമല്ലോ.

ശകുന്തള—(ഏകം ഏഴിട്ട്) തേഴിമാരേ! ശരിയായോ എന്നു നങ്ങൾ കേട്ടു പറയിൻ.

സഖിമാർ—ഞങ്ങൾ ഇതാ മനസ്സിടത്തി കേട്ടുകൊള്ളുന്നു.

ശകുന്തള—(വായിക്കുന്നു)

അയി! പടുധിഷ്ഠനാ! നിന്നാശയം നൈവജാനേ
തപ്രതിപരമനരായണ പുഷ്പ മേ മെയ്യശേഷം,
ദയിതത്തി നികാമം രാപ്പകൽ കാമദേവൻ
മയി തവ കനിവില്ലാത്തുത്തപിപ്പിച്ചിടുന്നു.

മറ

[രാജാവു പ്രത്യക്ഷനായി വേഗത്തിൽ അടുത്തുചെന്ന്]

പരമതനുശരീരേ! ക്ഷാമം തപിപ്പിച്ചിടുന്നു
പരമതനുവജസ്രം മാം ദഹിപ്പിച്ചിടുന്നു
പരവശത ദിനത്താലംപിളിക്കേതയുണ്ടോ
പരഭൃക്കമൊഴി! പാതാലാവലിനരായിപ്പു.

മണിപ്രവാളം

മറ

അനസൂയയും പ്രിയംവദയും—[രാജാവിനെ കണ്ടിട്ടു സന്തോഷത്തോടെ കൂടി എഴുന്നേറ്റു] പ്രാത്നാനന്ദപരമായി ഉടനേ സിദ്ധിച്ച മനോരഥത്തിനായിക്കൊണ്ടു സ്വാഗതം.

ശകുന്തള—[ഏഴുനേർക്കുന്നതിന്നു ഭാവിക്കുന്നു.]

രാജാ—ആയാസപ്പെടരുതേ.

വടിവിളിപ്പുമാത്രം പതിഞ്ഞതും,
 സ്വദിതി ശുദ്ധമുഖാഭസുഗന്ധിയും,
 സ്ഫുടതരാത്നിയുമാമുടൽകൊണ്ടു നീ
 തുടരൊലാ ~~■ ■~~ സർവ്വതീയയിങ്ങനേ.

൧൫

അനന്ത—സപാമി! ഈ ശിലാതലത്തിന്റെ ഒരു ഭാഗത്തിൽ ഇരുന്നരുളിയില്ല.

[രാജാവ് ഇരിക്കുന്നു. ~~■ ■ ■ ■~~ സമീപമായി സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു.]

പ്രിയംവദ—നിങ്ങൾ രണ്ടുപേർക്കും പരസ്പരം അനുരാഗം പ്രത്യക്ഷമായിരിക്കുന്നു. എങ്കിലും തോഴിയേക്കുറിച്ചുള്ള സ്നേഹം പിന്നെയും പറയുന്നതിനായി എന്നേ പ്രേമണം ചെയ്യുന്നു.

രാജാ—ഭദ്ര! ഒട്ടും സംശയിക്കരുത്. പറയാൻ തോന്നുന്നതിനേ പറയാതിരുന്നാൽ പശ്ചാത്താപത്തിന് ഇടയാക്കിത്തീരുന്നതാണ്.

പ്രിയംവദ—ആപത്തിനേ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്ന രാജ്യവാസിജനത്തിന്റെ സങ്കടത്തെ തീർക്കേണ്ടത് രാജാവിന്റെ ധർമ്മല്ലയോ?

രാജാ—അതിൽപരം മറ്റൊന്നില്ല.

പ്രിയംവദ—എന്നാൽ ഞങ്ങളുടെ ഈ ജാതുകി അത്രദോഷം നിമിത്തമായിത്തന്നെ കാമദേവനാൽ ഈ അവസ്ഥാക്കരത്തെ പ്രാപിതയായിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ ഇവളേ അനുഗ്രഹിച്ചു പ്രാണമർക്കുചെയ്യണം.

രാജാ—ഭദ്ര! ഈ പ്രകൃത ഉഭയസാധാരണിയായിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഞാൻ ഇതിനാൽ സർവ്വകാരണയും അനുഗ്രഹീതനായിരേണമെന്നു.

ശങ്കരൻ—(പ്രിയം ~~■ ■ ■~~ തോക്കി) തോഴീ! അന്തഃപുരത്തിൽ നിന്നു പിരിഞ്ഞുപോന്നിട്ടു മനസ്സിൻ സുഖമില്ലാതെ അങ്ങോട്ടു തിരിച്ചുപോകാൻ താല്പര്യപ്പെടുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന രാജാവിനേ എന്തിനാണു തടഞ്ഞു താമസിപ്പിക്കുന്നത്?

രാജാ—അനന്തഗതിയെന്നു സ്ഥിതിരഥം ധരിക്കായ്ക്കു നീ മനസ്ഥനി! തവ സ്ഥിതിമ്ലമ മനസ്സിലല്ലോ സഭാ,

അനന്തജഗദൈകമന്തം പ്രഥമമേവമാമിവിധം
നിനച്ചു മദിരേഷണേ! പുനരഭരോ! ഹനിച്ചിടൊലാ.

അനന്തയ—സപാമി! രാജക്കന്മാർക്കു വളരെ ക്ഷായമുണ്ടെന്നാ
ണ കേൾവി. എന്നാൽ ഞങ്ങളുടെ ഈ ഇഷ്ടതോഴി ബ
ന്ധുജനങ്ങൾക്കു ശോചനീയമായി ഭവിക്കാത്ത വിധത്തിൽ
ഇ വളരെ നോക്കിക്കൊള്ളണം.

രാജാ—ദേവ! ഞാൻ ചുരുക്കത്തിൽ പറഞ്ഞതും.

ഉണ്ടെങ്കിലും ഭൂമികളത്ര സംഗ്രഹം
രണ്ടു കലത്തിൽ മമ പ്രതിഷ്ഠകൾ,
ഒന്നാമതേഴാഴികൾ പൂഴുമുഴിയും
രണ്ടാമതി നിങ്ങളെ മിഷ്ടതോഴിയും.

അനന്തയയും പ്രിയംവദയും—ഞങ്ങൾക്കു കൃതാർത്ഥതയായി.
പ്രിയംവദ—(കണ്ണുകൾക്കു) അനന്തയേ! ഇതാ ഈ മാർകട്ടി
യെ കാണാതെ വ്യാകുലതയോടു കൂട: അങ്ങമിങ്ങു നോക്കു
ന്നു. വാ, അതിനെ തള്ളിയുടെ അടുക്കൽ കൊണ്ടാക്കാം.

(രണ്ടുപേരും പുറപ്പെടുന്നു)

ശകുന്തള—തോഴിമാരേ! എന്നേ ശരണമില്ലാതെ തനിച്ചാക്കിയേ
ച്ചു പോകരുതേ; ഒരാളിവിടെ നിൽക്കണം.

സഖിമാർ—ഈ ലോകത്തിനൊക്കെയും ശരണമായിട്ടുള്ള ആളു
ച്ചെ നിന്റെ സമീപത്തു തന്നെയിരിക്കുന്നത്?
[പേയി.]

ശകുന്തള—ആഹ! മണ്ടുപേരും പൊയ്ക്കുളഞ്ഞോ?

രാജാ—ഒട്ടും വിചാരപ്പെടേണ്ട. ഏതു ശുശ്രൂഷ ചെയ്യുന്നതിന്നു
സന്നദ്ധനായി ഞാൻ അടുക്കൽ ഇരിക്കുന്നുണ്ടല്ലോ?

* അങ്ങോംബിനടുത്തു മന്ദമന്ദമന്ദതാദേഹകലമേപ്പോളിയാ-
മന്ദോജസ്തദന്താലവൃത്തമതുകൊണ്ടൻപോയ വീരട്ടയോ;
രന്ദോരു! പ്രപുരാദം മടിയിൽ വെച്ചിപ്പോന്നതോയെന്ന തൊ-
ന്നോജാതജനമാദവൽപദയുഗം ബാലേ! തയോട്ടേയോ? മവ
ശകുന്തള—മാന്യന്മാരായുള്ളവരിൽ ഞാൻ അപരാധിനിയാതി
ഭവിക്കയില്ല.

* കവിം ശിരത്തെ: കൂടുകിനോതിതി തദവതാ ന
സമ്മുഖേന ചിത തിതിതേതാല മൃതൈഃ
നതകിനാമചി കരഭിരു! ചിതസുഖം കേത

രാജാ—അല്ലയോ സുന്ദരി! വെടിയാറിട്ടില്ല, നിന്റെ ശരീരവസ്ത്രവും ഇങ്ങനെയിരിക്കുന്നു.

പുഴയശ്വ വെടിഞ്ഞതിൽ
താമരയിലയും കളഞ്ഞു കലയുഗളാൽ,
ആമയവിധൂരതരാംഗീ!

നീ മരിച്ചു! യാതരേ ഗമിക്കാമോ? മുൻ
(ബലാൽക്കാരേണ കടഞ്ഞിരുന്നു)

ശകന്ത—പെരുമ്പാ! മയ്യോടേയേ ലംഘിക്കരുതേ. ഞാൻ കാമപരവശയായിരിക്കുന്നു എങ്കിലും തോന്നിയതുപോലെ നടക്കാവുന്നവളല്ല.

രാജാ—അല്ലയോ ഭയശീലേ! തുരജനത്തിൽനിന്നു ഭയപ്പെടേണ്ട. ധർമ്മവസ്ത്രമേ അറിഞ്ഞിരിക്കുന്ന കണ്ഡമഹഷി കേട്ടാലും ഇതിനെക്കുറിച്ചു ഷേഷ്യപിക്കയില്ല. എന്തെന്നാൽ—

ഗാന്ധർവ്വമായ് വേളികഴിഞ്ഞനേകം
രാജർഷികന്യാജനമുണ്ടു പണ്ടോ,
നിന്ദിച്ചതില്ലായതിനേക്കുറിച്ചു
നന്ദിച്ചതേയുള്ളു തുരക്കുളല്ലാം.

ശകന്ത—ഇപ്പോൾ എന്നേ വിട്ടേയ്ക്കേണ. ഇനിയും തോഴിമാരോടു പോരിച്ചുകൊണ്ടു വരാം. ൨൦

രാജാ—ആകട്ടെ, വിടാം.

ശകന്ത—എപ്പോളാണ്?

രാജാ—കൊണ്ടുടിയൻപൊട്ടപരിക്ഷതകോമളം നിൻ-

ചുണ്ടാകമിപ്പതിയ പുഷ്പമതിന്റെ സാരം,
ഇണുൽക്കധീനതകലർന്നാരു വണ്ടുപോലെ.

കൊണ്ടുൽക്കരികഴലി! യാചഭരം വ്വേദനം. ൨൧

[ശകന്തയുടെ മുഖത്തെ ഉയർത്തുന്നതിന്നു ഭവിക്കുന്നു. ~~മുഖത്തെ~~ മുഖത്തെ
കിരിച്ചുപരിഹരിക്കുന്നു]

അണിയറയിൽ

മോ! ചക്രവാകീ! കൂട്ടുകാരനോടു യാത്രപറഞ്ഞു കൊള്ളുകതന്നെ. കാത്രി അടുത്തുവന്നിരിക്കുന്നു.

ശകന്ത—(കേട്ടപരിഭേദിച്ച്) എന്റെ ഭരണസ്ഥിതി നോക്കി അറിയുന്നതിന് ആയുധമായ ഗൌരവമി ഇങ്ങോട്ടു വരികയാ

ണം, സംശയമില്ല. അതുകൊണ്ട് ഈ ശാഖകളുടെ ഇടയിൽ മറഞ്ഞുനിന്നുകൊള്ളൂ.

രാജാ—അങ്ങനെ തന്നെ. [മാഞ്ഞു നിൽക്കുന്നു]

[കുതിൽ ജലപാത്രം ഏറ്റുയർത്തേണ്ട ശൗരഭമിയും ഭൂമിയിൽ അനസൂയയും പ്രിയവേഷം പ്രാപിക്കുന്നു]

അനസൂയയും പ്രിയവേഷയും—ഉതാ അമ്മ ഉത്തോട്ടുവാം.

ശൗരഭമി—[ശകുന്തളയുടെ അടുക്കൽ ചെന്നു] കേന്തേ! നിന്റെ ശരീരത്തിന്നു സുഖമേകട്ടെ കറേ ശരീരമേ?

✓ ശകുന്തള—എന്നിരിക്കേണ്ടതുണ്ട്.

ശൗരഭമി—ഈ തീർത്ഥംകൊണ്ടു നിനക്കു നല്ല ധൗരവ്യമാകും.

(ശകുന്തളയുടെ ശിരസ്സിൽ തിർത്ഥമെടുത്തു) കേന്തേ! നേരം വൈകിയല്ലോ. വരിക, പാർശ്വശാലയിൽ തന്നെ പോകാം.

[എല്ലാവരും കൂടി പുറപ്പെടുന്നു]

ശകുന്തള—(ആത്മാർത്ഥം) ചാലാലാ മനസ്സേ! പ്രയാസംകൂടാതെ ആഗ്രഹം സാധിക്കാമായിരുന്നപ്പോൾ ശങ്കിച്ചിരുന്നാ പെട്ടു ഇപ്പോൾ നിവ്വാഹം ഇല്ലാതായതിന്റെ പക്ഷം കിടന്നു പശ്ചാത്തപിക്ക. (കാഴ്ചരൂപമായി കിടന്നുകിനിട്ടു പ്രകാശം) എന്റെ താപത്തെ ശമിപ്പിച്ചു വള്ളംകെട്ടേണാൻ ഉപ്പോൾ യഥാപര്യന്ത ഇനിയും നിന്റെ തണലിനെ അനുഭവിക്കാൻ വരാം.

[മറയരോടൊന്നിച്ചു മനസ്സോടോടൊന്നിച്ച് പോയി]

രാജാ—[മുൻപിൽ ഇരുന്ന സ്ഥലത്തുചെന്നു തെടുവീർപ്പുവിട്ടു] അയ്യോ! പ്രാതലിതാത്പര്യങ്ങളുടെ സിദ്ധിക്ക് എങ്ങനെയല്ലാം പ്രതിബന്ധങ്ങൾ വന്നുളളന്നു എന്തെന്നാൽ—

ലോലാപാഗ്നി മുഹൂർത്തകരാളലികളാൽ

ബിംബാധരേണേ വേ

ച്ചാലാപിച്ചു തന്നെയിരുന്നതുകൊണ്ട്

താതേതാനന്ദം വാക്കിനാൽ,

ലീലാവല്യംകൊണ്ടു ഗണ്ഡഫലകം

തോളിൽ തിരിച്ചിടവേ

ലോലാപാഗ്നി മുഖമാത്തമാകിലുടമനി-

ക്കെത്തില ചുമ്പിക്കൊമ്പൻ.

ഇനി ഇപ്പോൾ ഞാൻ എറിയേയും പോകേണ്ട? അഥവാ എന്റെ പ്രിയതമയായ ശങ്കരൻ ഇങ്ങനെയുള്ള ഒരു ലതാമണ്ഡലത്തിൽ തന്നെ കരോരം നൽകാം.

(ചുറ്റും നോക്കിട്ടു)

കല്പിതേൽ പല്ലവാശി തന്നിലുളിത്തമുൾ പുല്ലുതല്ലം, നല്ലോരംഭോജപത്രം ഏതാലിവിതം കൃത്യമാം കമലേഖാ കല്യാണാശി കരാഗ്രാൽ ഗർഭതമിഹാസിസകല്പമിഹിച്ഛിതെല്ലാ മില്ലി പല്ലിഗ്രഹം മേലിജനമപിവെടിഞ്ഞിട്ടുൻ ശക്തിപാകാൻ.

അണിനെയിൽ—മഹാരാജാ!

അന്തിക്കുള്ളൊരു പൂർണ്ണ ചിന്തിയിടോരബാധമായപ്പോഴേ പെന്തിലേന്നായ പേരേച്ചേരേ നാനാവിധാകാരമായ അന്തസ്സർജനത്തിനും ഭേദമാം രാത്രിഞ്ചരമാരുടെ സന്ധ്യാഭോജപിശാഗമാന്തായ നിഴൽക്കൂട്ടം പരിക്കുന്നിതാ.

രാജാ—(കേട്ടിട്ടു) ഞാൻ ഇതാ വരുന്നു. ഭേദപ്പെടുന്നു.

[പ്രവേശി]

—(0)—

നാലാം അങ്കം

പുറംഗം

[പ്രവേശിക്കുന്ന രാജാക്കന്മാർ അനന്തസുരയും പ്രിയംവദയും പ്രവേശിക്കുന്നു]

അനന്തസുര—തോഴീ! പ്രിയംവദേ! ഗാന്ധർവ്വമായ വിവാഹവിധി പ്രകാരം കല്യാണംകഴിഞ്ഞു ശപന്തള അനുരൂപനായ ത്വാവിനെ പ്രാപിച്ചതിൽവെച്ച് എനിക്കു കൃതാർത്ഥതയായി. എങ്കിലും ഒരു വിധാരമുണ്ട്.

പ്രിയംവദ—അന്തെന്താണു്?

അനന്തസുര—ഇപ്പോൾ യാഗകർമ്മങ്ങൾ മുഴുപനായതിനാൽ രാജാ മഹർഷിമാരുടെ അനുജനോടുകൂടി നഗരത്തിലേയ്ക്കു പോയ്ക്കിടത്തല്ലാ. അദ്ദേഹം അന്തഃപുഷ്പത്തിൽ ചെന്നു വേണാൽ ഇവിടെ നടന്നുകൂറിയേ മാനുഷപാരേയ്യമോ?

പ്രിയംവദ—ആ വിധാരം തോന്നുന്നു. അതുപോലെ സ്വഭാവത്തോടു ഒരു പുഷ്പം ഒരു മാന്യമായ മണ്ണിലും വി

ട്ടു നടക്കുന്നതല്ല. താതകണ്ഠൻ ഈ വർത്തമാനം അറിഞ്ഞാൽ എത്രുപറയുമോ എന്നാണെന്നിരിക്കു വിചാരം.

അനസൂയ—എന്റെ ആലോചനയിൽ താതകണ്ഠൻ ഈ വിവാരം സമ്മതമായിരിക്കുമെന്നുതന്നെ തോന്നുന്നു.

പ്രിയംവദ—അതെന്താണു്?

അനസൂയ—താരൻ ആദ്യമേനുള്ള സങ്കല്പം ഗുണവാനായ പുരുഷനു കന്യകയേകൊടുക്കണമെന്നാണല്ലോ അതു് അദ്ദേഹത്തിന്നു ശ്രമംകൂടാതെ ദൈവഗത്യാതന്നെ സാധിച്ചതിൽ വെച്ച് അദ്ദേഹം സന്തോഷിക്കുന്നതിന്നു ഇടയുള്ളു.

പ്രിയംവദ—(ചുളിയായ തോക്കിട്ടു) പുഷ്പയ്യേ വേണ്ടുന്ന പുകൾ പരിച്ചുതീർന്നല്ലോ.

അനസൂയ—ശകന്തയ്ക്കു സൗഭാഗ്യദേവതാർച്ചനത്തിന്നു കൂടി പൂപറിക്കേണ്ടയോ?

പ്രിയംവദ—ശരിതന്നെ. [പിന്നെയും പൂ പരിക്കുന്നു]

അണിയറയിൽ—ഇതാ ഞാൻ ഇവിടെ വന്നിരിക്കുന്നു.

അനസൂയ—(തോക്കിട്ടു) വഴിപോക്കരുടെ വാക്കുപോലെ തോന്നുന്നു.

പ്രിയംവദ—ശകന്തയെ പണ്ണശാലയിൽ ഉണ്ടല്ലോ.

അനസൂയ—പക്ഷേ അവളുടെ മനസ്സു മറ്റൊരൊക്കത്തായിരിക്കാം.

പ്രിയംവദ—ആകട്ടെ പൂവിപ്പോളിച്ചു മതി. അങ്ങോട്ടുചെല്ലാം (മണ്ണുപതാ പുറപ്പെട്ടു)

അണിയറയിൽ—എളി അതിഥിധിക്കാരാചെയ്യുന്നവളേ!

ഗണിച്ചിടാതേ മനിക്കാഞ്ഞൊരെന്നെ നീ

നിനച്ചിടുന്നേവനെയെകത്താനയായ്,

സ്മരിച്ചിടാ നിന്നെയവൻ കഥിക്കിലും

ഭരിച്ചവൻ പൂവുകൂതാം കഥാമിവ.

അനസൂയ—അയ്യോ കഷ്ടം! അയ്യോ കഷ്ടം! ഞാൻ ശങ്കിച്ചതു പോലെതന്നെ സംഭവിച്ചല്ലോ. ശകന്തയെ രാജാവിങ്കൽ ആസക്തചിത്തയായിട്ടു മനോരാജ്യം വിചാരിച്ചും കൊണ്ടു് ആരോ ഒരു പുഷ്പനായ മഹർഷിയെക്കുറിച്ച് അവരായിനിന്നായി ഭരിച്ചിരിക്കുന്നു [പിന്നെയും തോക്കിട്ടു] അയ്യോ! മനോരാജ്യം ഇതാ മഹർഷോപദേശനായ ഭർവാസസ്സു മഹർഷി നാട്ടുകാരെ ശിക്ഷിച്ചുവെച്ചു് ദേഷ്ടാപുട്ടു വിറച്ചുകൊണ്ടു ബലപ്പെട്ടു തിരിച്ചു പൊപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

ഗിരോപാനല്ലാതെ മറാക്കാണു ഭവനമെങ്കിൽ? പ്രിയംവദേ! നീ വേഗത്തൽ ചെന്നു കാൽക്കൽവീണു നമസ്കരിച്ചു ദ്രോഹത്തിനെ തിരിച്ചു വിളിക്ക. ഞാൻ അപേക്ഷാഭക്തം എടുത്തുകൊണ്ടിതാ വരുന്നു. [പോയി]

പ്രിയംവദ—അങ്ങിനെതന്നെ.

അനസൂയ—[ഏതാനും ചുവടു നടന്നപ്പോൾ കല്ലെന്തെറിപ്പെയ്യേതയിലേക്കിറങ്ങിപ്പോയി]

2 അയ്യോ! പരിഭ്രമംകൊണ്ടു കാലിടറി എന്റെ കയ്യിൽനിന്നും പൂക്കളു വീണുപോയല്ലോ.

[ചു പെരുകി എടുത്തു വേവലയിൽക്കുറുത്തു]

പ്രിയംവദ—(പോയിട്ട്) അനസൂയേ! പ്രകൃത്യാ കടലനായ അദ്ദേഹം ആരുടെ സാന്തപവാക്കിനേ എടുക്കും? എങ്കിലും ഞാൻ അല്പം ഭയരേ ജനിപ്പിച്ചു.

അനസൂയ—(ചിരിച്ചുകൊണ്ട്) അദ്ദേഹത്തിനെ ഉദ്ദേശിച്ചു അതും അധികംതന്നെ എന്നു വിചാരിക്കണം. എന്തെന്നതാണ് അത്രയെങ്കിലും സാധിച്ചതെന്നു പറക, കേൾക്കട്ടെ.

പ്രിയംവദ—സന്തപവാക്കേദോക്കാണ്ടു തിരിച്ചുവരാൻ ഭാവമില്ലെന്നു കണ്ടപ്പോൾ ഞാൻ ഇപ്രകാരം ഉണർത്തിച്ചു: 'ഭഗവാനേ! തപസ്സിന്റെ പ്രഭാവത്തെ അറിയാത്ത പുത്രിയുടെ ആദ്യമായ അപരാധത്തേ ഈ ഒരു തവണയ്ക്കു ക്ഷമിച്ചു സാധുവായ അവളേ രക്ഷിക്കണേ' എന്ന്.

അനസൂയ—എന്നിട്ടോ?

പ്രിയംവദ—എന്നിട്ട് അദ്ദേഹം, 'എന്റെ വാക്കു മറിച്ചു ഭവിക്കുന്നതല്ല, എന്നാൽ അടയാളമായിട്ടുള്ള മറ്റു കാണിച്ചാൽ ശാപം നിവർത്തിക്കും' എന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ടു അന്തർലാസം ചെയ്തു.

അനസൂയ—എന്നാൽ സമാധാനമായി. ആ രാജ്യം പുറപ്പെട്ടു സമയം തന്റെ പേരു കൊത്തിട്ടുള്ള മോതിരം സ്നാനകമായി ശകുന്തയുടെ കയ്യിൽ ഇപ്പിട്ടിട്ടുണ്ടല്ലോ. അതിനാൽ ശാപനിവൃത്തിക്കുള്ള ഉപായം അവൾക്കു സാധിക്കുമെന്നു.

പ്രിയംവദ—എന്നാൽ ഇനി ചെന്നു ശകുന്തയുടെ സെതുമേളം ദേവതാർച്ചനാ കഴിപ്പിക്കാം.

[ഭണ്ടപഥം ചുറ്റിതടങ്ങുന്നു]

പ്രിയംവദ—(നേക്കീട്ട) അനസൂയേ! നോക്കൂ, ഈ ശകുന്തള ചിത്രത്തിലെഴുതപ്പെട്ടിട്ടുള്ള നാലു പേർ ഇടത്തേ കൈകൊണ്ടു മലയും താങ്ങി ഭർത്താവിനെ വിചാരിച്ചുകൊണ്ടു തന്നെ ശൂന്യവും മറന്നു നിശ്ചലമായിരിക്കുന്നു. ഇവളാണോ വഴിപോക്കു വന്നാൽ അറിയാൻ പോകുന്നത്?

അനസൂയ—പ്രിയംവദേ! ഈ ശാപവൃത്താന്തം നമ്മുടെ ഭണ്ടപേരുടേയും ഉള്ളിൽ ഇരുമ്പാൽ മതി. പ്രകൃതം സുകുമാരയാ നമ്മുടെ തേഴിയെ സൂക്ഷിക്കണമല്ലോ.

പ്രിയംവദ—ആരെങ്കിലും മുപ്പയ്യക്കു കാഞ്ഞാ വെള്ളം ഒഴിക്കുമോ? [ഭണ്ടപേരും പോയി]

— ൦ —

നാലാം അങ്കം

[പ്രഭാതത്തിൽ ഉണർന്നു കണപതിച്ചുൻ പ്രവേശിക്കുന്നു]

കണപതിച്ചുൻ—സോമരീതിമന്ത്രികനിന്നും തിരിച്ചുവന്നിരിക്കുന്ന കലപതി കണപൻ നേരം നോക്കുന്നതിന് എന്തെന്നു പറഞ്ഞയച്ചിരിക്കുന്നു അതുകൊണ്ടു വെളിച്ചിൽ ചെന്നു നേരം വെളിച്ചമാകുന്നതിന് ഇനി എത്ര കാഴികയുണ്ടെന്നു കണ്ടെടുക്കട്ടെ.

(ചാരിതന്നെ നേക്കീട്ട്)

ഓമോ! നേരം വെളിച്ചമായല്ലോ. എന്തെന്നാൽ— ക്ഷീണിച്ചോഷധിനാഥനസ്സുശിവരം പൂക്കണാരോടത്തിതാ മാണിക്യചിമരാരോടമനന്മുഖം പട്ടിക്കുനിന്നും, കാണിച്ചിട്ടു നോക്കുങ്ങളൊരുമിച്ചിട്ടിപ്പോഴേക്കുപോയേ പ്രാണിക്കാത്തമരണാശംഭു നിയമം ധാതാവുചെയ്യുന്നിതോ? അതുതന്നെയുമല്ല.

നഷ്ടനതാകുപേശി മറഞ്ഞിഥ കൊവിന്ദി തുഷ്ണരോപ്പുതിരി മാത്രമിതിൽ നിഷ്പ്രഭനായ്, ഇഷ്ടവിരോധജന്യബാധനഭംഗഭരം കഷ്ടമസഹ്യമോദാതി നിപ്പൊരു സംശയവും.

അനസൂയ—[ശ്വസിയായി പ്രവേശിച്ചു] ഈ ഉളവകൾ പൈതൃക വ്യവഹാരങ്ങളുടെ ധർമ്മധർമ്മമുഖം അറിഞ്ഞുകൂ

ടേക്കിലും ഈ രാജാവ് ശകുന്തളയേക്കുറിച്ച് പ്രവർത്തിച്ചിരിക്കുന്നത് അന്യായം തന്നെ എന്നുള്ളതിന് എനിക്കു സംശയമില്ല.

കണ്ഠശിഷ്യൻ—എന്നാൽ ഹോമത്തിനു നേരമായിരിക്കുന്നു എന്ന് ഗുരുവിനേ അറിയിക്കാം. [പേയം]

അനസൂയ—ഞാൻ ഇപ്പോൾ ഉണർന്നിട്ടും വിവാഹംകൊണ്ടു കർത്തവ്യകർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്നതിൽ അവയവങ്ങളേ വ്യാപരിപ്പിക്കുന്നതിനു ശക്തമാകുന്നില്ല. അസത്യസന്ധനായ ആ രാജാവിങ്കൽ ശുദ്ധാത്മാവായ ശകുന്തളയ്ക്ക് പേശത്തെ ജനിപ്പിച്ചു കുമ്പോഴെങ്കിലും മനോഹരമായ ഇപ്പോൾ സിദ്ധമായല്ലോ. അഥവാ, ദുർവ്വാസ്സന്റെ പേരും തന്നെ ആയിരിക്കാം ഇങ്ങനെ സംഭവിക്കുന്നതിനു കാരണം. എന്നെന്താൽ ആ രാജർഷി അപകാരമൊക്കെയും പറഞ്ഞിട്ട് ഇത്ര നാളായിട്ടും ഒഴുക്കുപോലും അയയ്ക്കാതിരിയ്ക്കുന്നതിനു പേരെ ഒരു സംഗതിയും കാണുന്നില്ലല്ലോ. ആയതു കേൾക്കട്ടെ. ശാപം നിവർത്തിച്ച രാജാവിന് ഓർമ്മയുണ്ടാകുന്നത് അടയാളമായ ആ മുദ്രമോതിരത്തെ അദ്ദേഹത്തിന്റെ അടുക്കൽ കൊടുത്തയച്ചു കാണിക്കണം. എന്നാൽ രചസ്സു ചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ഉദാസീനനായ ഈ ആശുപത്യാസികളിൽ ആരോടാണ് ഇതിനേ കൈപ്പെടുത്തണമെന്നു കാണിക്കാൻ അപേക്ഷിക്കാവുന്നതു്? സോമതീർത്ഥത്തിൽനിന്നും താതകണ്ഠൻ തിരിച്ചു വന്നിരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ അടുക്കൽ ചെന്നു 'ശകുന്തള ഭർഷ്ഠനാൽ വിവാഹം ചെയ്യപ്പെട്ട ഗർഭിണിയായിരിക്കുന്നു' എന്ന് എങ്ങനെ പറയണം? അതു കേവലം ശകുന്തളയുടെ തെറ്റൊന്നും പറയാനില്ലല്ലോ. ആകട്ടാലും ധർമ്മസങ്കടമായിരിക്കുന്നു. എന്താണ് വേണ്ടതു്?

പ്രിയംവദ—[പ്രവേശിച്ച സന്തോഷത്തോടെ] അനസൂയേ! വേഗം വാ, വേഗം വാ. ശകുന്തളയേ ഭർത്താവിന്റെ അടുക്കൽ അയയ്ക്കുന്നതിനു ചുമയിക്കാൻ പോകാം.

അനസൂയ—[ആശ്ചര്യത്തോടെ] എന്ത്?

പ്രിയംവദ—കേൾക്കൂ. ഇപ്പോൾ ഞാൻ ശകുന്തളയുടെ അടുക്കലേയ്ക്കും ഉറക്കം സുഖമായോ എന്നു ചോദിക്കാനായി പോയിരുന്നു.

അനസൂയ—എന്നിട്ടോ?

പ്രിയംവദ—അവൾ ലജ്ജിച്ച് അധോമുഖിയായിട്ടിരിക്കുകയായിരുന്നു. അപ്പോൾ താതകണ്ഠൻ വന്നു വാത്സല്യത്തോടു ആലിംഗനം ചെയ്ത് അഭിനന്ദിച്ചു ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞു: 'യോമിക്കുന്ന യജമാനൻ പുക്കകാണ്ടു കണ്ണു കാണാൻ പശ്ചാതിരുന്നെങ്കിലും ആഹുതി അഗ്നിമദ്ധ്യത്തിൽ തന്നെ വീണു. കന്തേരി! നല്ല ശിശ്യനായിക്കൊണ്ടു കൊടുക്കപ്പെട്ടു വിദ്യയേക്കരിച്ച് എന്നുപോലു ഇനി എനിയ്ക്കു നന്നേക്കുറിച്ചൊന്നും വിചാരിപ്പുകയില്ല. ഇന്നു തന്നെ നിന്നേ ജ്വലിതമാക്കി രക്ഷിതയായ് ഭർത്താവിന്റെ അടുക്കൽ പറഞ്ഞയക്കും.'

അനസൂയ—ഈ വിവാഹവൃത്തന്തേത്തേ ആരാണു താതകണ്ഠനോടു ചെന്നു പറഞ്ഞത്?

പ്രിയംവദ—അദ്ദേഹം യോമപ്പുരയിൽ പ്രവേശിച്ചപ്പോൾ ശ്ലോകമായിട്ടൊരു അശരീരിഹാക്കു കേട്ടു.

അനസൂയ—എന്ത്? അതു കേൾക്കട്ടെ.

പ്രിയംവദ—ഔട്ടോ—

മുധാ ഭവിക്കാത്ത ഭർഷണവീര്യം
ഭയാനയെന്നോക്കു ഭൂമിക്കു ഭൂതൈ,
ബുധാഗ്ര! കോ! കണ്ഠ! ഗർഭസ്ഥിതോഷർ-
ബുധാം ശമീ മെന്നപോലാത്മപത്രീം.

അനസൂയ—(പ്രിയംവദയെ ആലിംഗനം ചെയ്തു) തോഴി പ്രിയംവദേ! എനിക്കു വളരെ സന്തോഷമായി. എന്നാൽ ഇന്നു നെ! ശകുന്തളയേ വീട്ടുപരിതണമല്ലോ എന്നു വിചാരിക്കുമ്പോൾ വ്യസനവും ഉണ്ടു്.

പ്രിയംവദ—നമ്മുടെ വ്യസനത്തിന്നു നമുക്കു വല്ലതും നിവർത്തിയുണ്ടാക്കാം. പാപം എങ്ങനെയെങ്കിലും ഭർത്താവിനോടു ചേർന്നു സന്തോഷിക്കട്ടെ.

അനസൂയ—എന്നാൽ ഈ മാവിന്റെ കൊമ്പിൽ തൂക്കിയിരിപ്പുന്ന ചിമുട്ടക്കുടക്കയിൽ ഇതിനായിത്തന്നെ കാലാന്തര

ത്തിലേയ്ക്കു കൊള്ളുന്നതായ ഒരു ഇലഞ്ഞിമാല തൊൻ സൂക്ഷിച്ചിട്ടുള്ളതിനേ നീ എടുക്കു്. തൊൻ കൈത്തളയ്ക്കു ഗോരോചനയും തീർത്ഥമണ്ണും കമുകരരുന്തംകൊണ്ടു മംഗല്യക്കുറിശ്ശുട്ടു ചേർക്കട്ടെ.

പ്രിയംവദ— അങ്ങനെതന്നെ.

[അനസൂയ പോയി]

പ്രിയംവദ— [കുടക്കു അമിച്ചു എടുക്കുന്നു]

അണിയറയിൽ—ഐശ്വര്യം! ശാസ്ത്രപരൻ മുതലായവരോടു ശകുന്തളയെ കൂട്ടിച്ചു കൊണ്ടുപോകുന്നതിന്നു സന്നദ്ധരായി ഭവിക്കാൻ പറക.

പ്രിയംവദ—(ചെയിക്കെടുത്തു്) അനസൂയേ! വേഗനാവട്ടെ, വേഗമാവട്ടെ. ഇതാ ശകുന്തളയോടുകൂടി ഹസ്തിനപുരത്തേയ്ക്കു പോകുന്നതിനുള്ള ജീവിമാരേ വിളിക്കുന്നു.

അനസൂയ—[കുറിക്കുട്ടംകൊണ്ടു് പ്രവേശിച്ചു്] എന്നാൽ വാ, നമുക്കു പോകാം.

(രണ്ടുപേരും ചുറ്റിനടക്കുന്നു)

പ്രിയംവദ—(യോക്കിട്ടു്) ശകുന്തള മുങ്ങിക്കുളിച്ചുവന്നിരിക്കുന്ന താപസിമാർ വന്നു് തലയിലരിയിട്ടു് അനുഗ്രഹിക്കുന്നു. നമുക്കു് അടുക്കൽ ചെല്ലാം.

(രണ്ടുപേരും അടുത്തുചെല്ലുന്നു)

(ഉഷഃപ്രകാരേണ ശകുന്തള ജന്മസ്തനസ്ഥയായി പ്രവേശിക്കുന്നു)

(താപസിമാർ തമ്മിൽ ശകുന്തളയോടു്)

മകളേ! നിനക്കു ഭർഗ്ഗവെണ്ണമാനസ്യചകിമയ പട്ടമഹിഷീസ്ഥാനം ലഭിക്കട്ടെ!

മരൊരുത്തി—കുഞ്ഞേ! നിനക്കു മഹാവിരനായ പുത്രൻ ജനിക്കട്ടെ!

പിന്നൊരുത്തി—പുത്രി! ഭർത്താവിന്നു കിന്നേക്കുറിച്ച് അധികം ദണ്ഡുണ്ടാകട്ടെ!

(തമ്മേതി ചേർക്കു താപസിമാർ അശിവാദം

ചെയ്തവയ്യ പോയി]

അനസൂയയും പ്രിയംവദയും—(അടുക്കൽ ചെന്നിട്ടു്) തോഴ! നിനക്കു മംഗല്യസ്നാനമായല്ലോ.

ശകുന്തള—എന്റെ ഇഷ്ടതോഴിമാർക്കു സ്വാഗതം. ഇവിടെ നിൽക്കിൻ.

സഖിമാർ—(കംഗലാലങ്കാരങ്ങളെ ഏകദൃഷ്ടിയിൽനിന്നു) ശകുന്തളേ! നേരേയിരിക്കു. ഞങ്ങൾ മംഗല്യക്കുറി ഇടിക്കട്ടെ.

ശകുന്തള—ഇതു വളരെ പരിചിതമാണെങ്കിലും ഇപ്പോൾ ഗൗരവമുള്ളതായി വിചാരിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. ഏതെന്നാൽ, ഇനി ഏകദർശനം തോഴിമാർ എന്നേ കരിയിടിക്കാൻ സംഗതിയുണ്ടാകുമോ? (കരയുന്നു)

അനസൂയയും പ്രിയംവദയും—തോഴീ! മംഗളകർമ്മത്തിന്റെ മദ്ധ്യത്തിൽ കരയുന്നതു ശരിയല്ല.

(കണ്ണുനീർ തുടച്ചുംവെച്ചു അലങ്കരിച്ചിടുന്നു)

പ്രിയംവദ—ശകുന്തളേ! ഈ ആശ്രമത്തിൽ കിട്ടുന്ന സാധനങ്ങൾ നിന്റെ സൗയ്യത്തിന് അനുരൂപങ്ങളായ രിക്കണിയില്ലല്ലോ.

(ദിവ്യാഭരണങ്ങൾ ഏകദൃഷ്ടിയിൽനിന്നു രണ്ടു ഭൂഷികമാരന്മാർ പ്രവേശിക്കുന്നു.)

ഭൂഷികമാരന്മാർ—ഇതാ ശകുന്തളയേ അലങ്കരിച്ചിരിക്കുന്നതിനു കോശ്യാളായ ആഭരണങ്ങൾ.

(എല്ലാവരും തോക്കി ഹൃദയയുടേപ്പറ്റം)

ഗൗരതമി—കുമാരന്മാരോ! ഇതൊക്കെയും ഏവിക്കെന്നാണ്?

ഒന്നാമൻ—താതകണ്ഡന്റെ പ്രഭാവത്താലുണ്ടായതാണ്.

ഗൗരതമി—മനസ്സുകൊണ്ടു സൃഷ്ടിച്ചതാണോ?

രണ്ടാമൻ—അല്ല. കേട്ടാലും. 'ശകുന്തളയ്ക്കു വേണ്ടി വനത്തിൽ ചെന്ന വൃക്ഷങ്ങളിൽനിന്നും പൂക്കൾ കൊണ്ടുവരുവിൻ' എന്നു താതകണ്ഡൻ ഞങ്ങളോടു ആജ്ഞാപിച്ചതിൻവണ്ണം ഞങ്ങൾ വനത്തിൽ ചെന്ന ഉടനേ—

കുമാരന്മാർ—നിന്നിന്ദ്രയെപ്പോലെ പുകയൊരുമരം ഭദ്രമാവിഷ്ണുരിച്ചു ചുറ്റി, മരോരണിയിൽപ്പിന്നെലാക്കു സമിമലരിൽ ചാത്തു വാനത്തു ചവിട്ടി പർവതോളം വെട്ടിപ്പെട്ടിളതളിരെതികാവന്യദേവീകരാഗ്രൈസ്സുവ്സ്രീഭൂഷണം മറ്റവനിരുഹസമൃദ്ധോൽഗതൈർദ്ദൃഷ്ടമായി. പ്രിയംവദ—(ശകുന്തളയെ തോക്കി) വനഭവതമാരുടെ അനുഗ്രഹത്താൽ നിനക്കു ഭർത്താവിന്റെ ഗൃഹത്തിൽ അനുഭവമായ വൈശ്വദേവ്യം സുചിതമായിരിക്കുന്നു.

(ശകുന്തള ചുറ്റും നോക്കുന്നു)

ഒന്നാംശ്ലേഷി കമരൻ—ഗൌതമാ! വത്ര, വനഭവതമാരുടെ
 ഈശ്വര്യേ സ്നാനത്തിനായി മാലിനീയിൽ ഇറങ്ങി
 തിരിക്കുന്ന കലപതിയോടു ചെന്നിരിക്കാം.

രണ്ടാമൻ—അങ്ങനെ തന്നെ, [രണ്ടുപേരും പോയി]
 അനസുയയും പ്രിയംവദയും—ഇയ്യേളളവർ ആരെന്നങ്ങിളേക്കൊ
 ണ്ടു കൈകാര്യം ചെയ്തിട്ടുണ്ടോ? ഏകിലും ചിത്രത്തിലെ പ
 തിപയത്താൽ ഞങ്ങൾ ഇപ്പോൾ നിന്നെ ചുമയിക്കാം.

ശകന്തള—നിങ്ങളുടെ സാമന്ത്രിയും എനിക്കറിയാം.

[അനസുയയും പ്രിയംവദയും ശകന്തളയെ ചുമയിക്കുന്നു]
 [സ്നാനാദികർമ്മങ്ങൾ കഴിച്ചു കണപൻ പ്രവേശിക്കുന്നു]

കണപൻ—

പോകുമെൻ മകൾ ശകന്തളാദ്യപരമേവ മുൽക്കലിക്തയാൽ മന-
 സ്സാകലം ഗമനിരജബാഷ്പകലയും വിഷാദജഡമീക്ഷണം,
 ശോകമീദൃശമരണവാസിമുനിയാമെന്നിങ്ങമഭിമാനജം(ഹാ!)

കഥംഗ്രഹികളാത്മജാവിരഹപീഡയെപ്പരിഹരിച്ചിട്ടും? ന
 [ചുറ്റിക്കൊണ്ടു]

സഖിമാർ—ശകന്തളേ! ആരെന്നങ്ങിളേല്ലാം ഇട്ടുകഴിഞ്ഞു. ഇ
 നി പൂടക ഉടുക്കണം.

[ശകന്തള ഷഴ്ണോടു പൂടക ഉടുക്കുന്നു.]

ഗൌതമി—കണ്ടേ? ആനന്ദബാഷ്പത്തെ പ്രവഹിപ്പിക്കുന്ന
 നേത്രത്താൽ നിന്നെ അത്യന്താത്സല്പര്യത്തോടെ നോക്കി
 കൊണ്ടു് ഇതാ നിന്റെ അർപ്പൻ വന്നിരിക്കുന്നു. ഉചി
 തമായ മര്യാദയേ ചെയ്യു്.

ശകന്തള—(ലജയോടുകൂടി) അർപ്പാ! ഞാൻ വരീക്കുന്നു.

കണപൻ—മകളേ!

നല്ല ചങ്ങന വൃഷപവൃജപോലെ
 ബഹുമതാ ഭവ പതിക്കയി! നീയും, (ഗൌതമി).
 മഹിതഭാഗ്യമവൾ പൂർവ്വിനെപ്പോൽ
 മഹിയിലേകുഗ്രഹമാം നയി പുത്രം.

ഗൌതമി—ഭഗവാനെ! ഇപ്പോൾ അരുൾ ചെയ്യുന്ന രണ്ടുവര
 ങ്ങൾ തന്നെയാണു്. കേവലം ആശീർവാദങ്ങളല്ല.

കണ്യാൻ—കണ്ടേ! വാ. ഇതാ ഇവിടെ യോഗാഗീകളേ പ്രദക്ഷിണീകരിച്ചു വരികു്.

[ഏല്പായതം ചുറ്റിതടക്കുന്നു.]

കണ്യാൻ—(മന്ത്രപുരം അശിർവാദം ചെയ്യുന്നു.)

ശാലയെച്ചുഴുവേക് സ്പ്രെഡിങ്ങ് സജ്ജതൃപ്തപലക്കര
നാലുഭാഗത്തു മാസ്റ്റിണ്ണർഭരണഭിപ്പാവകക്കര
ചാലവേഹവ്യഗ്രന്ധ ജളാൽ സർപ്പാപാപഹരക്കര
പാലനം ചെയ്യുകൊള്ളട്ടെയെൻ പുത്രിയേസ്സുവ്കാലം.

വ മകളേ! ഇനി പുറപ്പെടാം. (തിരിഞ്ഞുനോക്കിട്ട) ശാജ്ജവൻ മുതലായവർ എവിടെ?

[ശിഷ്യന്മാർ പ്രവേശിക്കുന്നു]

ഭഗവൻ! ഇതാ ഞങ്ങൾ സന്നദ്ധന്മാരായിരിക്കുന്നു.

കണ്യാൻ—ശാജ്ജവാനിന്റെ ഗതിനിക്ക വഴികാണിച്ചുകൊടുക്കു്.

ശാജ്ജവൻ—ശകന്തളേ! ഇങ്ങനെ വരിക.

(ഏല്പായതം ചുറ്റി തടക്കുന്നു.)

കണ്യാൻ—അല്ലയോ വനഭവതമാന്മാരെ സാന്നിദ്ധ്യമുള്ളത പോവനവൃക്കുക്കളേ!

ഇല്ലതിങ്ങിളെ നനച്ചിടാതെക്കൊത്തനാളിവാൾക്കു ജലപാനവും പല്ലവാ കൊടുവതില്ല നിങ്ങളിലുദിച്ചിടും പ്രിയതകൊണ്ടിവരും, നല്ലൊരു സുഖമിവരും നിങ്ങളുടേതാദ്യമായകസ്യമോൽഗമേ വല്ലഭാവ്രജതി സാ ശകന്തളതനജ്ഞനിക്കുള്ളതല്ലിടവിൻ

(ശ്രദ്ധേയകരമായ കോകിലശബ്ദംകേട്ടു)

ഗന്തു ശകന്തളയെഴുന്ന്പൊടാണുവാസം-
ബന്ധുക്കളോ തരുക്വക്കളെന്നുജ്ഞപയ്യ,
ഹന്തേട്ടശ്ശംകളമതാം കളക്തന്നുനാഭം

സന്തുഷ്ട ലോപ്തിവിയുത്തമമായതിനാൽ

(ആകാശത്തിൽ അശരീരി വാക്കു)

താമരസം നിറഞ്ഞ സരസിഗണചാരതരം
മാമരപങ്ക്തിയാലു പരിവാരിത സുരേന്ദ്രം,
കോമളപത്മരേണമസ്യണീകൃതമസ്പരം
ക്ഷേമമിവരും മാഗ്ഗമനക്രമമൽപ്രസരം.

(ഏല്പായതം ആഞ്ജല്യത്തോടു കൂടി കേൾക്കുന്നു.)

ഗൌതമി—കുഞ്ഞേ! ഇങ്ങാനിങ്ങനെയങ്ങൊരിട്ടു സ്നേഹമുള്ള
 പോപനഭവതമാർ നിന്നേ പോകുന്നതിന് അനുവദി
 ച്ച് അനുഗ്രഹിച്ചിരിക്കുന്നു. ഭഗവതിമാരേ നമസ്കരിക്കൂ.
 ശകുന്തള—[തർക്കിച്ചിട്ട്] കുറിയടന്നുകൊണ്ടു അപചയ്യു പ്രിയവരേ!
 ഏനിക്ക് ആയുപത്രനേ കാണാൻ അധികമായ ഒരു
 സുകൃതമുണ്ടെങ്കിലും ഈ ആശ്രമം വിട്ടുപുറപ്പെടുന്ന എന്റെ
 പാദങ്ങൾ ഏതായും ചെന്നിപ്പെട്ടാണു മുൻപോട്ടു പോക
 നത്ത്.

പ്രിയവരേ—ശകുന്തളേ! നീ തപോവനത്തെ വിട്ടുപോക
 നായകൊണ്ടുള്ള വ്യസനം നിനക്കു മാത്രമല്ല, നിന്നോടു
 വേർപെടാൻ ഭാവിക്കുന്ന ഈ തപോവനത്തിന്റെയും
 അവസ്ഥയേ നോക്കൂ.

പുല്ലിനെ മാൻ തുറന്നു

പ്രഭാതം.

നല്ലിളമയിൽ നർത്തനം തികയ്ക്കുന്നു.

X

വള്ളികളുൾക്കൊണ്ടു

പ്രഭാതം.

വെള്ളില കണ്ണീർ കണക്കു ചൊരിയുന്നു.

എ

ശകുന്തള—(ഓർമ്മിച്ചിട്ട്) അയ്യോ! ഏനിക്ക് സഹോദരിയെപ്പോ
 ലെ സ്നേഹമുള്ള വനശ്ചൈതസ് നിയോടു ഞാൻ യത്രോപര
 യട്ടെ.

കണ്യാൾ—നിനക്ക് അതിനേക്കുറിച്ച് സഹോദരിസ്നേഹമുണ്ടെ
 ന്നു ഞാൻ അറിയുന്നു. അതിനാ വലത്തുഭാഗത്തു നിൽ
 കുന്നു.

ശകുന്തള—[മുഖ്യമേ അടുക്കു ചെയ്തു] വനശ്ചൈതസ്നി! നീ മാ
 വിനോടു ചേർന്നിരിക്കുന്നു എങ്കിലും ഭൂമിശൈവാസത്തിനാ
 യി പോകുന്ന സോഭിയേ ഈ കൊച്ചുശാലകളിലേക്കു
 കൈകൾകൊണ്ടു ഒന്ന് ആലിംഗനം ചെയ്യേണ.

കണ്യാൾ—

മുന്നേത്താൻനിരൂപിച്ചുപോകുസദൃശം. യാതൊരു ഭർത്താവിനെ
 തന്നേപണ്യവശനമൽപ്രിയസുന്ദരി! പ്രാപിച്ചു നീ സാമ്പ്രതം,
 ഭരണവും കലരും രസാലവരനി മല്ലയുമായ്. പ്രഭൻ
 നിന്നെച്ചൊല്ലിയുമില്ലകിഴിനിമെന്തെക്കിമല്ലയെച്ചൊല്ലിയും. എ
 ഏന്നാൽ ഇനി പുറപ്പെടാം

ശകുന്തള—തോഴിമാരേ! ഞാൻ ഈ മുല്ലയേ നിങ്ങൾ രണ്ടുപേരടേയുംകൂടി കയ്യിൽ ഏല്പിച്ചിരിക്കുന്നു.

അനസൂയയും പ്രിയംവദയും—ഞങ്ങൾക്കു നീ ആരുടെ കയ്യിലാണ് ഏല്പിക്കുന്നത്? (കരയുന്നു)

കുണ്ഡൻ—കണ്ടുങ്ങളേ! നോക്കിൻ. കരയരുത്. നിങ്ങൾ വേണ്ടതോ ശകുന്തളയേ പറഞ്ഞു ധൈര്യപ്പെടുത്താൻ?

[എല്ലാവരും ചുറ്റിക്കൊണ്ടു]

ശകുന്തള—അച്ഛാ! ഇതാ ഗർഭം ഹേതുവായിട്ടു പറ്റിക്കുപ്പയ്ക്കെ ആശ്രമസമീപത്തിൽ ചരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ഈ മാൻപേട സുഖമായി പ്രസവിച്ചാൽ ഉടൻതന്നെ സന്തോഷവർത്തമാനത്തെ എന്റെ അടുക്കൽ പാത്രം പറയുന്നതിനു് രണ്ടു ദിവസം അയയ്ക്കണം.

കുണ്ഡൻ—അതു ഞാൻ മറക്കുകയില്ല.

ശകുന്തള—(തരിശും തടിച്ചിട്ട്) എന്താണു് എന്റെ പുടകയിൽ തടയുന്നത്?

[എന്നു തിരിഞ്ഞുനോക്കുന്നു:]

കുണ്ഡൻ—കണ്ടേ!

കൊടിയ കശനിവിലേ സമ്പ്രദായസ്യവക്ത്ര

ധ്വജിനി കൃതവതീ നീ രോപണം തൈലസേകം,

വീട്തൊട്ടു തുടരുന്ന ചിന്നിലക്കുഷ്ണസാരം

പൊടി വരുകൂരി മുഷ്ടി പ്രാപോഷിതൻ നിന്റെ പുത്രൻ. (മര)

ശകുന്തള—മാൻകിടാവേ! സഹവാസത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചുപോകുന്ന എന്റെ പിന്നാലെ എന്തിനു വരുന്നു? നിന്റെ നീനെ ചെററിട്ടുപോയതിന്റെ ശേഷം ഞാൻ തന്നെയാണു് നിന്നേ എടുത്തുവളർത്തിയതു്. എന്നാൽ ഇപ്പോൾ ഞാനും പോകുന്നു. അച്ഛൻ നിന്നെന്നോക്കിക്കൊള്ളു. തിരിച്ചുപോ.

(കരയുകയുംകൊണ്ടു തടക്കുന്നു.)

കുണ്ഡൻ—

ഉൽപക്ഷുപ്രകരങ്ങളായ മിഴികൾക്കുതാമ്രഹർത്തം (നീ, ഞതുൽപ്പന്നസ്ഥിതിയായ ഖാഷ്പമുദിതൈവമഗ്നം നിയന്ത്രിക്കുവാൻ പാടങ്ങളുചക്ഷിതോ നതനതജ്ഞാണീവിഭാഗങ്ങളാ-
മിപ്പന്നാക്കളിലങ്ങുമിങ്ങുമിടറിപ്പോകാതെ സൂക്ഷിക്കണം. (മര)

ശാർദ്ദൂലവൻ—ഒഗവാനെ! ഉടകൊന്നും സ്തിശ്ചജനത്തേ ~~ന~~
 നഗമിക്കയെന്നാണല്ലോ ശാസ്ത്രം. ഇവിടെ സരസ്സിന്റെ
 തീരമായി. അതുകൊണ്ടു സന്ദേശാത്മത്തേ ഞങ്ങളോ
 ട് ~~അവ~~ ചെയ്തുംവെച്ചു തത്രഭവാൻ തിരിച്ചെഴുന്നള്ളുക
 യല്ലേ?

കണ്ഠപൻ—എന്നാൽ ക്ഷണനേരം ഈ ക്ഷീരവൃക്ഷത്തിന്റെ
 മരായയിൽ നിൽക്കാം.

[ശ്ലേഷമം. മുററിനടന്നു നില്ക്കുന്നു.]

കണ്ഠപൻ—(ആശങ്ക) ഭയം! ഷന്തമഹാരാജാവിനു യുക്തരൂപമായ
~~അ~~ സന്ദേശമായിട്ടു ഞാൻ എന്താണിപ്പോൾ പറഞ്ഞ
 യല്ലേണ്ടത്?

(ആശങ്കചിഹ്നം.)

ശകന്തള—(അപവ്യക്തം) അനസൂയേ! വലത്തോട്ടു നോക്കു. ~~■~~
 ജ്യേഷ്ഠ താമരയിലകൊണ്ടു മാത്രം മറഞ്ഞിരിക്കുന്ന ~~■~~
~~അ~~ കാണാതെ ഭൂപ്രപരവശയായി ഒരു ചക്രവാകി
 അതാ ഇരുന്നു കരയുന്നു. ഞാൻ ചെയ്യുന്നതു കടുപ്പമേ
 ല്യയോ?

അനസൂയ—ശകന്തളേ! അങ്ങിനെ പറയരുത്.

ഏഷാപി കോകിയഴൽകൊണ്ടതിദീർഘമായ
 ഭോഷാമൂഢിനാ കണവനോട് കഴിച്ചിടുന്നു, വസന്തത്തിലും
 ആശാനബന്ധമതുകൊണ്ടു ഗരീയസോപി-
 ക്ഷേശാനമോ! നന്മ! ~~■~~ സഹിച്ചിടുന്നു. മന്ന

407e

കണ്ഠപൻ—ശാർദ്ദൂലവ! നീ ശകന്തളയേ മുൻപിൽ കൊണ്ടു
 ചെന്നു രാജാവിനോടു ഇപ്രകാരം ഞാൻ പറഞ്ഞയച്ചു
 തായി പറയണം.

ശാർദ്ദൂലവൻ—തത്രഭവാൻ ആജ്ഞാപിച്ചാലും.

കണ്ഠപൻ—

നന്നായോക്കു ജനംതപോധനമിമം ചൊല്ലാൻ നിൻവശവും, III
 തന്നാർപ്രേരണയെന്തെ നിന്നിലിവർതാനർപ്പിച്ചാരുപ്രേമവും
 ഒന്നാകു ഗ്രാഹ്യപരിഗ്രഹങ്ങളിലിതും സാമാന്യബുദ്ധ്യോ തപയാ ശാ:
 പിന്നാലുള്ളതു ഭാഗ്യമാണതു വധുബന്ധക്കരം ചൊല്ലേണമോ? ന. ൭.

ശാർദ്ദൂലവൻ—സന്ദേശത്തേ ഞാൻ ധരിച്ചു.

കണ്ഠൻ—(ശകുന്തളയോടു) ഇനി നിന്നോടു പറയാനുള്ളതിനെ പറയാം. നോക്കൂ. കാട്ടിൽ വാസിക്കുന്നു എങ്കിലും ഞാൻ ലെപകരിക്കത്തക്കതും അറിയുന്നു.

ശാങ്ക്രവൻ—ബുദ്ധിമുട്ടാത്തതെ ബുദ്ധിക്ക് അവിഷയമായി ഇല്ലല്ലോ

കണ്ഠൻ—ശകുന്തളേ നീ ഇവിടെനിന്നു ഭർതൃഗൃഹത്തിൽചെന്നു ചെന്നാൽ—

ഭക്താശ്രമത്തിൽ ചെല്ലാൻ. മരുക സഖിയേ..

പോൽ സപത്നീജനത്തിൽ

ഭർതാവിൻ വിപ്രിയം ചെയ്യരുതു നികൃതപ്പെ-
ന്നാകിലും കോപമൂലം,

അതുതന്നെ ഭൂതരിൽ കൂട്ടുക സമുത്തരയേ

ഗുർവമില്ലാതെ ഭരതേ-

ഷപിതം വാഴുന്ന യോജിത്തുകൾ ഗ്രഹിക്കുകയും-

യന്ത്രമാം ഗേഹബാധാ.

മവ

ഗൗരവമില്ലാതെ അഭിപ്രായം എന്താണ്?

ഗൗരവമി—ധൃഷ്ടനേടുന്ന ഇത്രയൊന്നു ഉപദേശിക്കാനുള്ള. കണ്ടേ! എന്തൊരു സഖിമാരെയും ആലിംഗനംചെയ്തു പറഞ്ഞതയ്യോ.

ശകുന്തള—അപ്പോൾ ഇവിടെവെച്ചുതന്നെ എന്റെ തോഴിമാരും തിരിച്ചുപോകയുണ്ടോ?

കണ്ഠൻ—കണ്ടേ! ഇവരെയും വേളികഴിച്ച് കൊടുക്കണമല്ലോ. ഇവർ കൂടെ അങ്ങോട്ടു ചെന്നതു ഭരിയല്ല. നന്മകൾ നിന്നോടൊരുമിച്ചു പോരും.

ശകുന്തള—(കണ്ഠൻ ആലിംഗനംചെയ്തു) ഞാൻ എങ്ങനെയാണ് ഇപ്പോൾ അപ്പോൾ മടിയിൽ നിന്നും പരിഭ്രഷ്ടയാക്കിട്ടു മലയാപർവതത്തിന്റെ തടത്തിൽനിന്നും പരിക്കപ്പെട്ട ചന്ദനലതപോലേ ദേശാന്തരത്തിൽ പ്രാണധാരണം ചെയ്യുന്നത്?

കണ്ഠൻ—കണ്ടേ! എന്താണിങ്ങനെ അധൈര്യപ്പെടുന്നത്? ശീലിതാപികളേ! യോഗ്യതമെന്നു ഭർതൃപ്രിയം ദേവിയായ ചാലേപാത്തു കടൽമധ്യം ബഹുദൂരം കൂരയിൽ നിത്യാകലം

കാലേ കൽമഷഹീനനായമകനെപ്പറ്റാർക്കുനേ പ്രാചിപോൽ
ബാലേ! നീ മമ വിപ്രതോഗകൃതമാം മാലേതുമാലോചിയാം. മൻ

[ശകുന്തള കണ്വാൻ കാൽക്കൽവീണ തരസ്സരിക്കുന്നു]

കണ്വാൻ—നിന്റെ സർവ്വഭീഷ്ടങ്ങളും സിദ്ധിക്കട്ടെ.

ശകുന്തള—(സഖിമാരുടെ അടുക്കൽചെന്നു) എന്റെ തോഴിമാരേ! നി
ങ്ങളെപ്പേരും എന്തെങ്കിലുമൊരു തന്നെ ആലിംഗനം
ചെയ്യിൻ.

[അതസ്യയും പ്രിയംവദയും അപ്ലകാരംചെയ്തു]

ശകുന്തളേ! രാജാവു നിന്നേക്കണ്ടിട്ടു ഒരുവേള ഉടനേ
മ്മിക്കാതെയിരുന്നാൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പേരു കൊത്തി
ട്ടുള്ള ഈ മദ്രമോതിരം കാണിക്കണേ.

ശകുന്തള—നിങ്ങളുടെ ഈ കേട്ടിട്ടു ഞാൻ നെടുങ്ങുന്നു.
സഖിമാർ—ഭയപ്പെടേണ്ട. അതിസ്സേവം അസ്ഥാനത്തിലും
അനിഷ്ടശക്തിയാണല്ലോ.

താർദ്ദഗന്ധവൻ—നേരം വൈകുന്നു. ഇനി ചേഗത്തിൽ പുറപ്പെ
ടാം.

ശകുന്തള—[അശ്വരാജിമുഖിയായി തിരിട്ടു] അച്ഛാ! എന്നാണു ഞാൻ
ഇനിയും ഈ തപോവനത്തെ കാണുന്നതു്?

കണ്വാൻ—ഞാൻ പറയാം. കേട്ടോ.

ചിരായച്ചതുരന്തയോ ധർമ്മിതൻ സചന്തീഭവി-
ച്ചരാതികലമാഗിനം തനയമാപ്യ ങ്ക്ഷന്തം, പ്ര
ധരാജരവൻ വഹ്നിശ്ചമളവിൽ പ്രിയോപേതയായ്
വരാമിതി വസിക്കുവാനൊടുവിലെന്തുകൾക്കിങ്ങുതാൻ.

ഗൗതമി—കേഞ്ഞ! യാത്രാമുഹൂർത്തം അതിശ്രമിക്കുന്നു.

അച്ഛനേ തിരിച്ചയയ്ക്ക. അല്ലെങ്കിൽ അത്ര വേഗം
ന്നെ തിരിച്ചുപോക നല്ല. ഇവൾ പിന്നെയും പിന്നെ
യും ഇങ്ങനെ ഓരോന്നൊക്കയും പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കും.

കണ്വാൻ—കേഞ്ഞ! എന്റെ തപോവനാശാനത്തിനു താമസമാ
കുന്നു.

ശകുന്തള—(പിന്നെയും ആലിംഗനംചെയ്തു)

ഇപ്പോൾതന്നെ തപസ്സുകൊണ്ടു ക്ഷീണിച്ചിരിക്കുന്ന ഈ
ശരീരത്തെ അച്ഛൻ എന്നേക്കുറിച്ചു വ്യസനിച്ച് ഇനി
യും ക്ഷീണിച്ചിരിക്കരുതേ.

കണ്വൻ—(തേടുകപോയിട്ട്)

വേഗം കൂടെയും മേലേക്കു പോകട്ടെ,

നീവാരബലി കാണുമ്പോൾ കേവേലം വേഗം! ശമശ്വരൻ? എന്താൽ പോകത്താൻ. മാർഗ്ഗങ്ങളിൽ നിന്നു ഭ്രമം ഭവിക്കട്ടെ!

(ശകുന്തളയും സഹായികളും പോയി)

അനന്യയും പ്രിയംവദയും—[ശകുന്തളയുടെ പിന്നേൽ അന്വേഷിക്കുന്നു]

ഓ! കഷ്ടം! ഓ! കഷ്ടം! ശകുന്തള വൃക്ഷങ്ങളുടെ മറവു കൊണ്ട് കാണാൻ പാടില്ലാത്തതായല്ലോ.

കണ്വൻ—(തേടുകപോയിട്ട്) അനന്യയേ! നിങ്ങളുടെ ഒരുമിച്ചു കളിച്ചു നടക്കുന്നവർ പോയി. വ്യസനത്തോടെ അന്വേഷിക്കാൻ എന്തെങ്കിലും കൂടെ വരുവിൻ.

അനന്യയും പ്രിയംവദയും—ഞങ്ങൾ എങ്ങനെയാണു ശകുന്തളയില്ലാതെ ശൂന്യമനോഭാവത്തിൽ ആശ്രമത്തിൽ കടക്കുന്നത്?

കണ്വൻ—നിങ്ങളുടെ സ്നേഹത്തിന്റെ അപസ്ഥിതി ഇങ്ങനെ തോന്നുന്നതു സഹജമാണ്. [വികാരത്തോടുകൂടെ ചുറ്റിക്കറങ്ങുന്നു] ആവൂ! ശകുന്തളയേ ഭർത്താവിന്റെ അടുക്കലേയ്ക്കു പറഞ്ഞു തല്പരം ഇപ്പോൾ ഞാൻ സ്വസ്ഥചിത്തനായി. എന്തെന്നാൽ,

പരസ്പരമത്രേ കലകന്യകാജനം.

പരിഗ്രഹിത്രേ മയമു സാമ്പ്രതം.

പരം പ്രസാദം കലകന്യ മേ മനം

തിരിച്ചു നൽകിപ്പണയത്തെയെന്നപോൽ.

(എല്ലാവരും പോയി)

—(൭)—

അദ്ധ്യായം അഞ്ചാം

ആസനസ്ഥനായി രാജാവും മാന്വവനും പ്രവേശിക്കുന്നു.

• മാന്വവൻ—(ചെവികൊടുത്ത്) നോക്കൂ! കേട്ടോ? സംഗീതശാല യുടെ ഉള്ളിൽ മനോഹരമായി ഒരു പാട്ടു കേൾക്കുന്നു.

മനസ്സിലാക്കോ? ആ ഭവതി ഹംസപദിക വർണ്ണചരിവ
യം ചെയ്കയാണു്.

രാജാവു്—മിണ്ടാതിരിക്ക. കേൾക്കട്ടെ

അങ്ങിനെയിൽ (ഗാനംചെയ്യപ്പെടുന്നു)

ജൂംഭിച്ച ലോഭമൊട്ടു നൽകുതേൻ കരിപ്പാൻ
ചുംബിച്ച പുതുകലികാമതി കൈശലേന,
അഭോജിനീ വസതിമാത്ര കൃതാത്മനായി-
ക്കിറോ! മറന്നു കീതവഭ്രമര! തപമേനാം? ൧

രാജാ—ജാഹോ! ഗീതിയിൽ രാഗം പ്രവഹിക്കുന്നോ എന്താ
തോന്നം.

മാധവ—ആകട്ടെ, പാട്ടിന്റെ താൽപര്യം സ്വാമിക്കു മനസ്സിലാ
യാരോ?

രാജാ—(മിരിച്ചുംകൊണ്ടു്) ഞാൻ ഒരിക്കൽ ഹംസപദികയിൽ
കൃതപ്രണയനായിരുന്നിട്ടു് ഇപ്പോൾ വസുമതീദേവിയു
ടെ അടുക്കൽത്തന്നെ ഇരിക്കുന്നു എന്നുവെച്ചു് ഹംസപ
ദിക മുളുപറകയാണു്. ആകട്ടെ, മാധവ! താൻ
അവളുടെ അടുക്കൽ ചെന്നു് 'ശങ്കരം നല്ല ശിക്ഷയാ
യി' എന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞതുപ്രകാരം പറയണം.

മാധവ—സ്വാമിയുടെ കല്പനപോലെ ചെയ്യാം. (ഏഴനോം)
തോഴരേ സംസാരബന്ധം ഉപേക്ഷിച്ചു മുക്കുവായിരി
ക്കുന്നവനേ അപ്സരസ്ത്രീകൾ പിടികൂടിയാൽ പിന്നെ അ
വൻ മോക്ഷം ഇല്ലാത്തതുപോലെ ഹംസപദികയുടെ
പരിചാരികമാർ എന്റെ കടുമ്മയിൽ പിടികൂടിയാൽ
പിന്നെ എനിക്കു മോക്ഷം എങ്ങനെയാണു്?

രാജാ—ആട്ടെ, പോവു കൈശലത്തിൽ പറയു.

മാധവ—നിവാരമില്ലല്ലോ. (പോയി)

രാജാ—(ആശങ്ക) എന്താണെന്നിടയ്ക്കു് ഈ ഗാനം കേട്ടിട്ടു് ഇ
ഷ്ടഭക്തവിരഹം ഇല്ലെങ്കിലും ഉള്ളിൽ ബലവത്തായി എ
ന്നോ കൈശലം ക്ഷം തോന്നുന്നതു്? അഥവാ,

സന്തോഷിച്ചു വസിച്ചിടുന്നവളിലും രമ്യങ്ങളാം ശോചകരെ-
മന്തോന്നതമിട്ടിട്ടാ! പ്രാപലയാമുൽക്കണ്ഠൻ കാരണം,

ശാ: ഹി.

എന്തോ പൂർവജനസ്സിലുള്ള മമതാബന്ധം സ്വഭാവസ്ഥിരം
ചിന്താപസ്ഥിതമാകുതാനിഹ പുനസ്സന്ദേഹിച്ഛേതുമേ.

൨

(പശ്ചാത്തപ്യായി സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു.)

ഹരിക്കാരൻ പ്രവേശിക്കുന്നു.

ഹരി--[തെളിപ്പെട്ട ചിട്ട) അഹോ! ഞാൻ ഈ മട്ടിലായി.

നാലുകെട്ടിലധികാരമുദ്രയായ്

കോല കിട്ടിയതെരികെ സാംപ്രതം,

കാല തട്ടി മറിച്ചാതിരിക്കുവാൻ

കാലമൊട്ടു കഴിയെ പ്പഹിച്ചുതേ.

൩

മഹാരാജാവിന്നു ധർമ്മകാര്യം അനന്തികൃമണിയം തന്നെ.

എങ്കിലും ഇപ്പോൾ തന്നെ രാജ്യകാര്യങ്ങൾ കേട്ടു കഴിഞ്ഞു

ധർമ്മാസനത്തിൽനിന്നും എഴുന്നേറ്റു അകത്തേഴുന്നള്ളിയി

രിക്കുന്ന മഹാരാജാവിനോടു കണപമാർഷിയുടെ ശിഷ്യന്മാർ

വന്നിരിക്കുന്ന വിവരം ചെന്നറിയിച്ചു പിടന്നയും ഉടനേ ശ്ര

മപ്പെടുത്തുന്നതിന്നു ഞാൻ മടിക്കുന്നു. അഥവാ ലോകരക്ഷയെ

ന്ന ജോലിക്ക് ഒരിക്കലും വിശ്രമം ഇല്ലല്ലോ. എന്തെന്നാൽ—

ഇരംഗമാൻ ചേർത്തു സകൃദ്രഥേരവി-

ന്നിരുന്നരാജാവ് ധനതിസ്സുഭാഗതി;

മേഘം വഹിക്കുന്നു ഭൂവസ്സുഭാ ഹണി

കരം ഗ്രഹിക്കും ഗുപതിക്കുമിക്രമം.

൪

അയ്യകൊണ്ട് ഇപ്പോൾ തന്നെ പെന്ന് അറിയിച്ചേയ്ക്കാം

(ചുറ്റി നടന്നു തോക്കിട്ടു) ഇതാ മഹാരാജാവ്,

പ്രജകൾക്കു നിജപ്രജകൾക്കു സമം കൃതവ്യവിധി-

കാല വിജനം ദിവനം കൃതകൃത്യതയോടധുനാ,

നിജയുഗമമണ്ണമതിങ്കിൽ നയിച്ചു ദിവാ ശ്രമവാൻ

ഗജയുഗപനാത്മപ വർജ്ജിത ശീതളദേശമിവ.

൫

(അടുക്കൽചെന്നു) മഹാരാജാവു സർവ്വം അർപ്പണവർത്തിച്ചാലും.

ഹിമവാന്റെ സമീപവനത്തിൽ വസിക്കുന്ന താപസന്മാർ ക

ണപമാർഷിയുടെ സന്ദേശമുകൊണ്ടു സ്ത്രീസഹിതന്മാരായി

വന്നിരിക്കുന്നു. മേൽ വേണ്ടതു കല്പനപോലെ.

രാജാ—കണപമാർഷിയുടെ സന്ദേശമുകൊണ്ടു വന്നിരിക്കു

ന്നോ?

ഹരി—സ്വാമി.

രാജാ—എന്നാൽ ആ താപസന്മാരേ യഥാവിധി സൽക്കരിച്ച് കൂട്ടിച്ചുകൊണ്ടുവരുന്നതിന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു എന്ന് പുരോഹിതൻ സോമരാതന്റെ അടുക്കൽചെന്നു പറയണം. ഞാനും അവരേ കാണുന്നതിന്നു യോഗ്യമായ സ്ഥലത്തുചെന്നു മുൻപിൽ കൂട്ടി നിൽക്കാം.

ഹരിക്കാരൻ—കല്പനപോലെ ചെയ്യാം. [പോയി]

രാജാ—(ഏഴന്നേരം) ആരവിടെ?

[തടയിൽ തവണകാരന്തി പ്രവേശിച്ച്]

തിരുമേനി കല്പിച്ചാലും.

രാജാ—വേഗവതി! അഗ്നിഹോത്രഭവനത്തിലേയ്ക്കു വഴി കാണിക്കൂ.

തവണ—ഇങ്ങനെ എഴുന്നള്ളാം.

രാജാ—ചുവതിക്കുന്നാകൊണ്ടു രാജ്യഭാരശ്രമത്തെ നശിച്ച് എല്ലാവരും ഇഷ്ടം ലഭിച്ചാൽ സുഖികളായിത്തീരുന്നു. രാജാക്കന്മാർക്കകളെ ചാരിതാത്ഥ്യം ഏല്പോത്തരമായിത്തന്നെ ഇരിക്കണം. എന്തെന്നാൽ—

പ്രതിഷ്ഠാലാഭത്താലുതിവരുമെൽസുകൃമതുതാനതിക്രേശോപേതം പുനഃധിഗതാത്സ്വഭരണം, ക്ഷിതിക്ഷിത്തിൻകൃത്യം ശ്രമഹരവുമോ ശ്രാന്തിഭവമാമതിന്നൊപ്പം ചേർപ്പാൻ സ്വകരഗ്രതഭണ്ഡം കൊടുത്തേ.

[അന്തിയരയിൽ സൂതിപാഠകന്മാർ]

മഹാരാജാവു സർവ്വജ്ഞൻചേണ വർത്തിച്ചാലും.

ഒന്നാമൻ—ജനഹിതമതിനായിക്കൈവെടിഞ്ഞാതമസൗഖ്യം ഭിന്നമനു വലയും നിൻവൃത്തിയിലുണ്ണമത്രേ, അന്നഭവതി ശിരസ്സാൽ കൂരുമം ഘോരമുണ്ണനനഹാതിച താപം മഹായാലാശ്ചിതാനാം.

രണ്ടാമൻ—ഭവിച്ഛലജനശിക്ഷയ്ക്കായി നിത്യാഭിയുക്തോ ഭവസി കലഹശാന്തിക്കായി രക്ഷയുക്തമായി, ദ്രവിണമനുഭവിപ്പാൻ ഭൂരിഭൂതദൈവങ്ങളോ ഭവതിതുപരിവുണ്ണ ബന്ധകൃത്യം പ്രജാനാം.

രാജാ—രാജ്യഭാരമേറേതാക്കി ക്ലാന്നമെന്നായ ഞാൻ ഈ സൂതി
പദംകൊണ്ടുപ്രകടമാക്കി പിന്നെയും പ്രോത്സാഹിതനായി
ഭവിക്കുന്നു.

[ചുറ്റിക്കടന്നു]

തവണ—ഇതാ! ഇപ്പോൾ തന്നെ തുത്തുതളിച്ചു തുടങ്ങിപ്പോ
ശോഭിക്കുന്നതും സമീപത്തു നിൽക്കുന്ന മോമപശുവോ
ടുകൂടിയതുമായ അഗ്നിമോത്രവേദത്തിന്റെ തിണ്ണ മോ
രാജാവ് ആക്കേണ്ടതും ചെയ്യാലും.

രാജാ—[പരിജനത്തിന്റെ തോളിൽക്കൂടി കയറിക്കിട്ട്] വേഗവതി! എ
ന്തുഭൂതിച്ചാലിരിക്കും ഭഗവാൻ കണ്ണപൻ എന്റെ അടുക്കലേ
താപസന്മാരെ പറഞ്ഞതു റിക്കണമു?
നിത്യംനാമം റാനവിഷ്ണു കീഴ്ചി വരികയോ?

താപസന്മാരും നിവാസ-

പ്രത്യാപനാദവീല്പാണികളിലപനയും

ചെയ്തതും കോപി ധർമ്മൻ?

കൃത്യാനാം തെറ്റുമുഖം മരവിളവു വേ-

ക്കാഴ്ചയും ഭൂതയാനോ-

മിത്യാരൂപപ്രതർക്കപ്രകരമപരി-

ഷ്ഠാകലം മാനസം മേ.

ൻ

തവണക്കാരി—സുചിത്തത്തോ കൊണ്ടാടുക ശീലമുള്ളവരായ
ഹർഷിമാർ മഹാരാജാവിനെ സംഭാവനം ചെയ്യാൻ വന്നി
രിക്കയാണെന്നു ഞാൻ ഉറപ്പിക്കുന്നു.

[തെരുവിലേയും ശകുന്തളത്തേയും മുൻപിലാക്കി]

താപസന്മാരും താപങ്ങളെ മുൻപിലായി പുരോഹിതനും പ്രവേശിക്കുന്നു]

ഹരിശ്ചന്ദ്രൻ—ഭഗവാന്മാർ ഇതാ ഇങ്ങനെ എഴുന്നള്ളാം.

രാജാവൻ—ശാരദേയ!

ഗുപ്തനിവേശാദിവാൻ ധർമ്മാർത്ഥംകൊണ്ടിരിക്കുന്നു ജനേ-

ഷ്ഠപ്രാപ്തിയിൽ പ്രവൃത്തിചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു.

അപരിചിതസ്തമാപി ഗൃഹമേതെങ്ങുമില്ല ജനേ-

മപരിചിതെന്തർപ്പതം ഹൃദയമേത പരിതഥിവ.

ഈ പരപ്രവേശത്താൽ അങ്ങേയ്ക്ക് ഇങ്ങനെ തോന്നുന്നതു യു
ക്തം തന്നെ. അപ്പോഴെല്ലാ ഞാനും—

സ്നാതൻ യഥാഭ്യർത്ഥനയനുസരണമെന്നെ-
 പ്പുതൻ യഥാ സുപ്തനെയുത്ഥിതൻ യഥാ,
 സ്വാതന്ത്ര്യവാൻ യത്രിതനേ യത്രിതനൈവ- മൃഗം
 വൈതം വിചോദകേ സുഖസംഗിതം ജനം. മൃഗം

ശകന്തള—[ഒന്നിരിക്കത്തെ തടിച്ചു] അത്രേ! എന്താണെന്റെ വല
 തേത കണ്ണു സ്പഷ്ടരിക്കുന്നത്?

ഗൌതമി—കണ്ടേ! ഭർതൃകലഭേവതമാൻ അശ്രുതേത നിവർത്തി
 പ്പിച്ചു നിനക്കു് സകല മംഗളങ്ങളേയും തരട്ടേ!
[ചുറ്റി ഓടുന്നു]

പുരോഹിതൻ—[രാജാവിനേ കാണിച്ച്] താമസന്മാരെ! ഇതാ
 നാലുജാതികളുടേയും നാലാഗ്രമങ്ങളുടേയും രക്ഷിതാവായ
 രാജാവു് മുൻപേകൂട്ടിക്കണനെ ഏഴുനോറു് നിങ്ങളെ പ്രതി
 ക്ഷിച്ചു നില്ക്കുന്നു. ഇദ്ദേഹത്തെ നോക്കിൻ.

ശാസ്ത്രരവൻ—മഹാബ്രാഹ്മണാ! രാജാവിന്റെ ഉദയ വിനയസപദോ
 വം അഭിനന്ദിക്കാനുള്ളതുതന്നെ. എന്നാൽ ഞങ്ങൾ
 ഇതിനെക്കുറിച്ച് ആശ്ചര്യപ്പെടുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ—
 ഫലഭരണ അർക്കരം ഗമിച്ചിട്ടും

വിശ്വം ജലഭരണ ഘനങ്ങളുടേതെന്നെ,
ചിതാ അലംബസംപദി സജ്ജനവും തഥാ
 വിലസിടുന്നു ഗുണം ഗുണികൾക്കിട. മൃഗം

തവണ—മഹാരാജാവേ! മഹാർഷിമാരുടെ മുഖഭാവം തെളിഞ്ഞി
 രിക്കുകൊണ്ട് ഇവർക്കു് ക്ലേശകാരണം ഒന്നുമില്ലെന്നു ഞാൻ
 ഉറവിക്കുന്നു.

രാജാ—[ശകന്തളയെ കാണിച്ച്] വതി ആരായിരിക്കും?
 പുഷ്പലഭ്യതി മറച്ചുതൻ മുടി.

പുഷ്പാർക്കൊക്കെ മുമ്പിമാരുടെ മധ്യേ,
 ശുഷ്കചന്ദ്രനടുവിൽ സ്ഥിരമാകും നാഗം
 നിഷ്കളങ്ക തളിർന്നതുപോലെ. മൃഗം

തവണ—ഇവളാണെന്ന് അറിയാൻ എനിക്കും കൈതുകും തോന്നു
 ന്നു. ആരായാലു ഇവളുടെ രൂപം ദർശനീയമായിരിക്കുന്നു.

രാജാ—ഇരിക്കട്ടെ പരകളുതത്തെ നിവർത്തനം ചെയ്യുന്നതു
 നമുക്കു യോഗ്യമല്ല.

ശങ്കരൻ—(മാനസ്സു കൈവച്ചുകൊണ്ടു ജ്ഞാനം) എന്താണിങ്ങനെ തുടിക്കുന്നത്? ഭക്താവിന്റെ അപ്രകാരമുള്ള സ്നേഹത്തെ ഒരത്ത് കൈയ്യുള്പ്പെടുത്തുക.

പുരോഹിതൻ—(മുൻപോട്ടുപോന്ന്) രാജാവേ! ഈ താപസന്മാർ യഥാവിധി പൂജിക്കുമായി, ഇവരുടെ കലപതി പറഞ്ഞയച്ചതായിട്ടൊരു കാര്യം ഇവർക്ക് ഗ്രഹിപ്പിക്കാൻണ്ട്. അതിനേ രാജാവു കേൾക്കണം.

രാജാ—ഞാൻ ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയിരിക്കുന്നു.

താപസന്മാർ—(കയ്യുയർത്തിക്കൊണ്ടു) രാജാവു സർവ്വാൽകർഷണവർത്തിച്ചാലും.

രാജാ—ഞാൻ നിങ്ങളെ എല്ലാവരെയും അഭിവാദനം ചെയ്യുന്നു.

താപസന്മാർ—ഭവാനുമംഗളവും ഇഷ്ടസിദ്ധിയും ഭവിക്കട്ടെ.

രാജാ—മഹർഷിമാർക്കു തപസ്സു നിർവ്വഹിച്ചുവരികെന്നോ?

താപസന്മാർ—തപസ്സിനേതും തടവിലു തെക്കുള്ള വിപത്തു തീർത്തിട്ടു ഭവാനു ഭരിക്കുവേ, അപവൃദ്ധയെ തപനൻ തപിക്കുകയില്ലാത്തതോടൊത്തുവരികുമോ?

രാജാ—ഇനിക്കു പ്രകാരം ലോകരഞ്ജനം ഹേതുവായിട്ടു രാജവെന്നുള്ള പേർ അർത്ഥവത്തുതന്നെ. മഹാത്മായ ഭഗവാൻ കണപൻ ലോകാനുഗ്രഹത്തിനായിക്കൊണ്ടു കരുതിയായിരിക്കുന്നോ?

ശാർണ്ഗ്ഗരവൻ—സിലാത്ഥന്മാർക്കു കൗലം സ്വധീനമാണല്ലോ. അദ്ദേഹം ഭവാനോടു കരുലപ്രശ്നംപൂർവ്വം ഇപ്രകാരം പറയുന്നു.

രാജാ—എന്താണു ഭഗവാൻ ആജ്ഞാപിക്കുന്നതു്?

ശാർണ്ഗ്ഗരവൻ—‘അത്യാന്യസമ്മതപ്രകാരം ഗുഹമാതി എന്റെപുത്രിയെ ഭവാനു വിവാഹം ചെയ്തതിനെ നിങ്ങൾ രണ്ടുപേരിലും പ്രീതിയോടുകൂടി ഞാൻ സമ്മതിച്ചിരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ:—

പുത്രി കലന്ന് യോഗ്യതകൾകൊണ്ടു ഭവാനുപരി മുൻതിമതിവ സങ്കല്പിച്ച ശങ്കരൻ ചെന്നെത്തിയാൽ, ചേർത്തിവിടെസ്സമാനഗുണരായ വധുവരെ— കീർത്തിപിതാമഹനു ചികാലമധോധിതയായ്.

ശങ്കരൻ

ആയതുകൊണ്ട് ഗർഭിണിയായിരിക്കുന്ന ഇവളെ മിച്ച് ധർമ്മാചരണത്തിനായി സ്വീകരിച്ചുകൊണ്ടാലും എന്ന്.

ഗൌതമി—അയ്യോ! ഈ പ്രകൃതത്തിൽ എനിക്കും ചിലതു പറഞ്ഞാൽ കൊള്ളാംമെന്നുണ്ട്. എന്നാൽ പറയേണ്ടതിനു ഉള്ള സംഗതി കാണുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ—

തെക്കോട്ടരിയ്ക്കുവാനെ നിങ്ങളോടൊന്നു ഹൈന്ദവമായ് തങ്ങളിൽപെയ്ത കാര്യത്തിലുള്ള ഞാനെന്നു ചൊല്ലിപ്പോ? **മനു** ശകന്തള—(അത്ഭുതം) ഭർത്താവെന്നു പറയുന്നോ?

രാജാ—ഇതെന്താണ് ഉപന്യസിച്ചത്?

ശകന്തള—(അത്ഭുതം) ഈ വാക്ക് എന്റെ മേൽ തീ കോരിയിട്ടുണ്ട്.

ശാങ്ക്രവൻ—ഇതെന്താണ് ഉപന്യസിച്ചതെന്നോ ചോദിക്കുന്നതു? കൊള്ളാം, നിങ്ങൾ ലോകതന്ത്രങ്ങളിൽ എത്രയും സാമർത്ഥ്യമുള്ളവരാണല്ലോ. ഇതു മനസ്സിലായിട്ടില്ലയോ? ജാതവിവാഹം യുവതി സ്വർഗ്ഗരത്നാപി നിജ-ജ്ഞാതകലൈകവാസിനി മറിച്ച് വിശങ്കിതയാം, താതമുഖക്കു വാഞ്ചനയ്ക്കുകൊണ്ടു, പതിക്കുവളിൽ പ്രീതിവശാജ്ഞയും പതി ഗൃഹത്തിലയച്ചിടാവാൻ. **മനു**

രാജാ—അത്ര ഭവതി എന്നാൽ മുഖിൽ വിവാഹം ചെയ്യപ്പെട്ടുവളാണോ?

ശകന്തള—(വിചാരത്തോടുകൂടി അത്ഭുതം) ഹൃദയമേ! നിന്റെ ആശങ്ക ഇപ്പോൾ ശരിയായി.

ശാങ്ക്രവൻ—കൃതവൈരമതോ? ധർമ്മ

ബത! വിമുഖതയോ? കൃശേഷ നിന്ദയതോ?

രാജാ—ഇല്ലാത്ത കാര്യങ്ങളെ ഉണ്ടെന്നു സ്ഥാപിച്ച് ഇങ്ങനെ ചോദിക്കുന്നതെന്താണ്?

ശാങ്ക്രവൻ—അതിയാകുന്നീ വികൃതികൾ മതിയതിലതിവിത്തമത്താനാം. **മനു**

രാജാ—ഞാൻ സവിശേഷം അധിക്ഷിപ്തനായി.

ഗൌതമി—കണ്ടേ! ലജ്ജിക്കാതിരിക്ക. നിന്നെ മുദ്രിയിരിക്കുന്ന മുണ്ടു ഞാൻ എടുക്കാം. അപ്പോൾ ഭർത്താവു നിന്നെ കണ്ടറിയും. [പാഞ്ഞുപോകെ ചെയ്യുന്നു]

രാജാ—[ശകന്തയോ നോക്കി ആത്മഗതം]

കൊണ്ടൊട്ടത്തക്കിത്രപ്രഭ തരികുമ്പോഴും
പണ്ടൊന്നാൻ സ്വീകരിച്ചു.

പ്രട്ടണ്ടാമോയില്ലതോയെന്നനധിഗതചരി

മോദനായിട്ടിടാനീം,

കണ്ടെത്ത പ്രാതരാഭാഭിതവമിഹികാ-

ഗർഭമോക്ഷമുപയുക്തം

വർത്തമാനംപോൽ ഗ്രഹിക്കുന്നതിനുമതതനി-

ക്കിന്നുപേക്ഷിച്ചതിന്നും.

മൺ

[വിചാരമെന്നായി സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു]

തവണക്കാരെന്തി—[ആത്മഗതം] അഹോ! മഹാഭാഷാവിന്റെ ധർമ്മനഷ്ട വിസ്മയനീയംതന്നെ. അനായാസേന പ്രാപ്തമായ ഇങ്ങനെയുള്ള രൂപത്തേ കണ്ടിട്ടു മറ്റൊരുകിലുമായിരുന്നാൽ സംശയിക്കുമോ?

ശാങ്ക്രവൻ—എന്താണൊന്നും മിണ്ടാതിരിക്കുന്നത്?

രാജാ—അല്ലയോ മഹർഷേ! ഞാൻ നന്നായി വിചാരിച്ചുനോക്കിട്ടും അത്ര ഭയതിലോ സ്വീകരിച്ചതായി തോന്നുന്നില്ല. പിന്നെ എങ്ങനെയാണു സ്പഷ്ടമായ ഗർഭലക്ഷണത്തോടു കൂടിയ ഇവളെ കളത്രരൂപേണ സ്വീകരിക്കുന്നത്?

ശകന്ത—[വിചാരത്തോടുകൂടി ആത്മഗതം] ഹാ കഷ്ടം! വിവാഹത്തേക്കുറിച്ചുതന്നെ സംശയമായ സ്ഥിതിക്കു് ഇനി അത്യാഗ്രഹങ്ങളാകൊണ്ടു് എന്തുഫലം?

ശാങ്ക്രവൻ—എന്നാൽ വേണ്ട.

ഇഷ്ടാർത്ഥജ്ഞം രഹസിവേദതു സമ്മതിച്ചു
ശിഷ്ടാഗ്രന്ഥം മുനി നിനക്കവമാന്യനത്രേ,
മുഷ്ടം ധനം തിരയെ മോഷകന്ദേവിളിച്ചു-
ഭുഷ്ടം നൽകവതുപോലിതുചെയ്തു് കുമുഖം.

രം

ശാരദതൻ—ശാങ്ക്രവ! താൻ ഇനി മിണ്ടാതിരിക്കു. ശകന്തളേ! ഞങ്ങളും പറയേണ്ടതു പറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞു. ഇദ്ദേഹം ഇങ്ങനെ പറയുന്നതിനു മറിച്ചു ബോധപ്പെടുത്തുന്നതായ ഉത്തരം നീ തന്നെ ഇദ്ദേഹത്തിനോടു പറയണം.

ശകന്ത—[ആത്മഗതം] അപ്രകാരം ഇരുന്ന അനുരാഗം ഈവിധമായിത്തീർന്ന സ്ഥിതിക്കു് ഒർമ്മപ്പെടുത്തിയതുകൊണ്ടു്

ഫലമുണ്ടോ? എങ്കിലും ആത്മശോധനത്തിനുവേണ്ടി പാ
 യാനുള്ളതു പറകതന്നെ. (പ്രകാശം) ഒത്താവേ!—(അർക്കശാ
 കിയിൽ വിരമിച്ചു) വിവാഹം സംശയിതമായ ക്ഷേപാർ
 ഈ സംബോധന മയ്യുംമല്ലല്ലോ. ചെറുതാ! മുൻ
 പിൽ ആശ്രമത്തിൽ വെച്ച് അങ്ങേ വാക്കുകൾ കേട്ടു വി
 ശ്വസിച്ചുപോയ ഋജുബലിയായ എന്തെ അപ്രകാരം
 പ്രതാപമെല്ല വഞ്ചനയായി പരിഗ്രഹിച്ചിട്ട് ഇപ്പോൾ
 ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞുപേക്ഷിക്കുന്നത് അങ്ങേയ്ക്കു യ
 കതമല്ല.

രാജാ— (ചെയിപോങ്ങിട്ട്) ശിവ! ശിവ! കഷ്ടം! കഷ്ടം!
 കാലുഷ്യം സ്വയമേവ ചേരിഞ്ഞമനിക്കന്യന്തവിദ്യം
 കാലേന്ദ്രിൻ കളപോതിയെന്നിനളവാക്കിടാൻ തുടങ്ങുന്ന നീ? ശാ. ൨
 ക്രൂരകൃത്തിമറിച്ചിടുന്നദിനിജസപാരാബുവിനാജസാ [ത
 മാലിന്യംതടശാവിതൻറ പതനത്തോടൊതുവെയുന്നപോ

ശകന്തള—ആകട്ടെ, അങ്ങ പാമാത്ഥമായി എന്ന പറകള
 ത്രമെന്ന ശങ്കിച്ച് ഇങ്ങനെ പറയുന്നതാണെങ്കിൽ ഈ
 അടയാളംകൊണ്ടു അങ്ങ സംശയത്തെ ഞാൻ കളയാം.

രാജാ—കൊള്ളാം. അതുതമപക്ഷം തന്നെ.

ശകന്തള—(മോഹിതവിരക്തംകൂടി) അയ്യോ! ഏന്റ വാലിൽ
 മോതിരം കാണുന്നില്ലല്ലോ. (വിചാരത്തോടുകൂടി ശങ്കമിയെ
 തോന്നുന്നു)

ഗൌതമി—ശക്രാവതാരത്തിനു സമീപത്തുവെച്ചു ശചിതീർ
 വന്ദിക്കുന്നസമയം നിന്റെ കയ്യിൽ നിന്ന മോതി
 രം വെള്ളത്തിൽ വീണുപോയിരിക്കണം.

രാജാ—(വിചിത്രംകൊണ്ടും) ഇതാണു സ്ത്രീകൾക്കു സമയോവിത
 മായി ബുദ്ധിപ്പെരുത്തലും തോന്നും എന്നു പറയപ്പെടുന്നത്.

ശകന്തള—ഇതു ദൈവം തന്റെ പ്രഭുവത്തെ കാണിച്ചതാണു്.
 മറ്റൊരു സംഗതി പറയാം.

രാജാ—കാണാൻ അടയാളമില്ലെന്നായപ്പോൾ കേൾക്കണമെ
 ന്നായി. ആകട്ടെ, കേൾക്കാം.

ശകന്തള—ഒരു ദിവസം നാമാലികാമണ്ഡപത്തിൽ അങ്ങ താ
 മയിലുകൊണ്ടുള്ള പാത്രത്തിൽ വെള്ളം കോരി കയ്യിൽ
 വെച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

രാജാ—മുഴുവൻ കേൾക്കട്ടെ.

ശകുന്തള—അപ്പോൾ എന്റെ കൃത്രിമപുത്രനായ ദീപ്താപാംഗൻ എന്ന മാൻകുട്ടി അടുക്കൽവന്നു. എന്നിട്ട് ആദ്യം അങ്ങുതന്നെ ദയയോടുകൂടി വെള്ളം അതിനു കുടിക്കാൻ കാണിച്ചുകൊടുത്തപ്പോൾ പരിചയം ഇല്ലായ്ക്കൊണ്ടു് അതുകൾക്ക് റ്റന്നു കുടിച്ചില്ല. പിന്നെ ഈ വെള്ളംതന്നെ അങ്ങേ കയ്യിൽനിന്നും ഞാൻ വാങ്ങിച്ചുകാണിച്ചപ്പോൾ അതു താൽപര്യത്തോടെ കുടിച്ചു. അതുകണ്ടിട്ട് 'എല്ലാ പ്രാണികൾക്കും തന്റെ കൂട്ടുകാരിൽ വിശ്വാസം ഉണ്ടു്. ഇവിടെ രണ്ടുപേരും കാട്ടിൽ വളർന്നവരാണല്ലോ' എന്നു പറഞ്ഞു് അങ്ങു പരിഹസിച്ചു.

രാജാ—സപാതംതന്നെ സാധിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ഇങ്ങനെയൊക്കെയും സ്രീകൾ ചേർത്തു പറഞ്ഞുണ്ടാക്കുന്ന മധുരകളായ വ്യാജവാക്കുകളാൽ കാര്യമെകുന്നിരതന്മാർ ആകുലിപ്പിക്കപ്പെട്ടു പോകും.

ഗൌതമി—മഹാഭാഗനായ അങ്ങു് ഇങ്ങനെ പറയരുതു്. ചോവനത്തിൽ വളർന്ന ഇവൾക്കു് വ്യാജമെന്നുള്ളതു് അറിഞ്ഞുകൂടാ.

രാജാ—അല്ലയോ വയോധികനായ താപസി!

സ്രീകൾക്കുശിക്ഷിതപട്ടതപമമാനുഷിക്ക-

മാകല്യമെന്തു പറയേണ്ടതു മാനുഷിക്ക,

ആകാശദേശഗമത്തിനു മുൻപപത്വം

കാകാല്യത്തിൽ മുറികത്തി വളർത്തിടുന്നു. ൨൨

ശകുന്തള—(കോപത്തോടുകൂടി) ധ്യാനകെട്ടവനായ അങ്ങു് തന്റെ ദുർബ്ബലിയെ അനുസരിച്ചു മറുക്കുവരുടെ പ്രകൃതിയേ ഉൾക്കൊള്ളുകയാണു്. ധാർഷ്ട്യമായി ധർമ്മിക്കുന്റെ വേഷം കെട്ടി മുകളിൽ പുല്ലുകൊണ്ടു മറഞ്ഞ കിണറുപോലെ
✓ യജ്ഞനായിരിക്കുന്ന അങ്ങേ ഈ മാതിരി പ്രവൃത്തി മറ്റൊരേകിലും ചെയ്യുന്നതാണോ?

രാജാ—(അതതം) എനിക്കു സാരയം തോന്നിക്കത്തക്കവിധമായി എന്നെ ഉദ്ദേശിച്ചുള്ള ഇവളുടെ കോപം നിവ്വ്യാജമെന്നുപോലെ കാണപ്പെടുന്നു. എങ്ങാനെന്നാൽ—

ഇത്തരമസ്ഥിതിവ്യതിക്രമം നായൊരു ഞാൻ
 വൃത്തമുപാശ്നുവേഴ്ചയറിയാതെയിരുന്നിടവേ,
 ചീത്തയൊ ചകുന്നമിഴിചില്ലി ചുളിക്കുകയാൽ ^{ശൈലി}
 ചിത്തജകാർമ്മകം ത്രുടിതമമായി വളുവാൻ തടയിട്ടി. ൨൩
 (പ്രകാശം) ഭദ്രോ! ദുഷ്ടന്റെ ചരിത്രം എല്ലാവരും
 റിഞ്ഞിട്ടുള്ളതാണ്. ദേവി ഒരുത്തി മാത്രം ഇങ്ങനെ പ
 റയുന്നതെന്താണെന്നു മനസ്സിലാക്കുന്നില്ല.

ശകന്തള—വായിൽ തേനും മനസ്സിൽ വിഷവും വെച്ചുകൊ
 ണ്ടിരിക്കുന്ന ഇദ്ദേഹത്തിനെ വിശ്വസിച്ചു സ്വപാധീനയാ
 യി ഭവിച്ചു എന്നു തോന്നിയതു കാണിക്കുന്ന കലയെ
 ന്നാക്കിത്തീർത്തതു നല്ല ഭംഗിയായി.

(പുകയുടെ അറംകൊണ്ടു മുഖം മറച്ചു കറയുന്നു.)

ശാജ്ജരവൻ—ഇങ്ങനെയൊരു പശ്ചാലോചിച്ചു നിരോധിക്ക
 ഒപ്പൊത്ത ചപലപ്രവൃത്തി പശ്ചാത്തപിപ്പിക്കുന്നത്
 ആയതുകൊണ്ട്—

എല്ലാവിധം പ്രണയവും ബഹുധാ പരീക്ഷി-
 ച്ചല്ലാതെ ചെയ്യരുതുവാശ്ശു പുനർവിശേഷാൽ,
 വല്ലാത്ത വേഴ്ചയിൽപ്പോലെ മനസ്സുറിഞ്ഞി-
 ടില്ലാത്തയാളുകളിൽ വൈരമുതായിട്ടുണ്ടു. ൨൪

രാജാ—അല്ലയോ! ഇതെന്താണ് ഈ സ്ത്രീയുടെ വാക്കിനെന്തെ
 നെ വിശ്വസിച്ചു എന്നു ഇപ്രകാരം അധികേഷപിക്ക
 നത്ത്?

ശാജ്ജരവൻ—(അക്ഷപാതാടെ) കീഴ്മേലായി സംസാരിക്കുന്നതു
 നിങ്ങൾ എല്ലാവരും കേട്ടോ?

ജനനം മുതൽ ചരിയറിഞ്ഞിടത്തായി.
 ജനനമോതിയൊരു മൊഴി സ്തുതല്ലപോൽ,
 തനതായ വിദ്യ ചതിയെന്നതെല്ലൊഴും
 മനസാ പരിക്കുമവരാപ്തവാക്കുകൾ. ൨൫

രാജാ—അല്ലയോ സ്തുതവാദിൻ! നിങ്ങൾ പറയുന്നതിനെ
 ഞാൻ സമ്മതിച്ചു. എന്നാൽ ഈ സ്ത്രീയെ വഞ്ചിച്ചിട്ട്
 എന്താണെന്നിക്കൊരു പ്രയോജനമുള്ളത്?

ശാജ്ജരവൻ—ധർമ്മഭംഗം തന്നെ.

രാജാ—പെരുവനാശാൽ ധർമ്മഭാരം പ്രാപിക്കപ്പെട്ടമെന്നു
ഉള്ളു വിശ്വാസത്തോടുകൂടിയല്ലോ.

ശാർണ്ഗ്ഗരവൻ—അല്ലയോ രാജാ! വാഗ്വാദം കൊണ്ടു ച
ലമില്ല. ഞങ്ങൾ ഇതു പറഞ്ഞതല്ലാതിന്നുണ്ടെന്നു. ഇനി
തിരിച്ചുപോകുന്നു.

എന്നാലീ നിൻ കാത്തുണ്ടാകുന്ന സാധുവി
ന്നിന്നാലിപ്പോൾ തൃപ്തിതാനും ഗൃഹത്താലും,
കാലിന്ദി ഭർത്തവ്യജ്ഞം സർവ്വകർത്തവ്യം
പുത്രാധാരം ചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. ൨൩

ഗൌതമി! മുൻപേ നടന്നാലും. (പാപപ്പട്ടം)
ശകുന്തള—ഈ ധൃതന്തര രാജാവ് എന്ന ചരിത്രമുണ്ട്.
നിങ്ങളും അനാഥരായ എന്ന ഉപേക്ഷിച്ചുവെച്ചു പോ
കുന്നു?

(പിന്നാലെ പാപപ്പട്ടം.)

ഗൌതമി---(നിന്നു തിരിഞ്ഞോക്കിട്ട്) ശാർണ്ഗ്ഗരവൻ ഇതാ കര
ഞ്ഞുകൊണ്ടു ശകുന്തള നമ്മുടെ പിന്നാലെ വരുന്നു. ഭ
ർത്താവ് ഇപ്രകാരം നിർദ്വന്ദ്വനായി നിരസിച്ചു സ്ഥിതിക്കു
എന്റെ കണ്ണു പിന്നെത്തുറക്കുമോ?

ശാർണ്ഗ്ഗരവൻ (കോപത്തോടെ തിരിഞ്ഞുനിന്നു) എന്താണിത്?—ദോഷമെങ്ക
ൾശിനി! താൻതന്നെത്തന്നെ കാണിക്കുന്നു?

(ശകുന്തള ഭയപ്പെട്ടു വിരട്ടുന്നു.)

ശാർണ്ഗ്ഗരവൻ—ശകുന്തളേ!
ക്ഷിതിപ്രതിബിംബമിതം വണ്ണമോണകിലും—
നാനികുലപുഷ്പിതം നീ കോവലം തൃപ്തനായോ;
സത്യയുടെ നില പോയില്ലെന്നുതേ ബോധമെങ്കിൽ,
പതിയുടെ ഭവനത്തിൽ പാർത്തിടാം ഭാസിയാരും. ൨൪
നിൽക്കെ ഞങ്ങൾ പോകുന്നു.

രാജാ—അല്ലയോ രാജാ! എന്തിനാണ് ഈ സ്രീയേ വ്യായാ
മിപ്പിക്കുന്നത്? /

അശ്വിനീശങ്കരനോടോളിച്ചെത്താനജസ്യം,
ശരീരമുടിക്കുകയെന്നല്ല സിദ്ധിച്ചിടുന്നു;
പരികൾ പരമമുത്തോടു ചേരാതെത്തന്നെ
നിശിതമതികൾ നിത്യം വാണിടംകേണിടാതെ. ൨൫

രാജാ—പുതുവൃത്താന്തത്തെ കളിയാക്കുന്നതിൽ ആസംഗം നിമിത്തം അങ്ങു മറന്ന പോയിരിക്കുയാണെങ്കിൽ അധർമ്മത്തെ കുറിച്ച് അത്ര ഭയമുള്ള അങ്ങേയ്ക്ക് ഇവളെ ഉപേക്ഷിക്കാമോ?

രാജാ—ഇതിൽ ഗുരുലംഘനത്തെ നിങ്ങളോടതന്നെ ഞാൻ പോലിക്കുന്നു.

പാക്കൈന്ദർവിയോ, കീർമ്മിയോ

സാരസാക്ഷി കളവെ, —നശകയിൽ

ഭാഗസംഗമൊഴിയ്ക്കുതോ വരം?

പാരദാരികതയെ ഹിതിയ്ക്കുതോ?

മൻ

പുരോഹിതൻ —(വിചാരിച്ച്) എന്നാൽ ഇങ്ങനെ ചെയ്തുകൊണ്ടു.

രാജാ—എങ്ങനെയാണെന്ന് അനുശാസിച്ചാലും.

പുരോഹിതൻ—അത്രഭയം പ്രസവംവരെയും എന്റെ ഗൃഹത്തിൽ താമസിക്കട്ടെ. അതെന്നാണെന്നുവെച്ചാൽ, മഹാബ്രാഹ്മണൻ ആദ്യംതന്നെ ഭൂപാത്രം ചക്രവർത്തിയായ പുത്രന്മാർക്കുവെന്ന് പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ. ഈ കണ്ഡപുത്രിക്കു ജനിക്കുന്ന പ്രജ താദൃശലക്ഷണങ്ങളോടു കൂടിയിരുന്നാൽ അത്ര ഭവതിയെ സ്തംഭിക്കാൻ പൂർവ്വം സമീകരിച്ച് അന്തഃപരീക്ഷ പ്രവേശിപ്പിക്കാം. അല്ലെങ്കിൽ അച്ഛന്റെ സമീപത്തേക്കു തന്നെ പറഞ്ഞയക്കാം.

രാജാ—പുരോഹിതന്റെ മനസ്സുപോലെ ആക്കട്ടെ.

പുരോഹിതൻ—കേന്ദ്രം! എന്റെ ഭയമില്ല വരിക.

ശകന്തള—ഭൂമിദേവി! എനിക്കു പ്രവേശപാത്രം തരണേ!

(കരഞ്ഞുകൊണ്ട് പുരോഹിതനേടും താപസന്മാരോടുംകൂടിപോയി)

രാജാവു ഭയാസാവിന്റെ ശാപശക്തയാൽ തിരോഹിതസ്ഥിതിയാക്കി ശകന്തളയെക്കുറിച്ചുതന്നെ വിചാരിച്ചും കൊണ്ടിരിക്കുന്നു.

അണിയറയിൽ—ആശ്ചര്യം! ആശ്ചര്യം!

രാജാ—(കേൾക്കി) അതെന്തായിരിക്കാം?

പുരോഹിതൻ—(പ്രവേശിച്ച ആശ്ചര്യത്തോടെ) മഹാരാജാവേ! അത്യാത്മമാന കാര്യം സംഭവിച്ചിരിക്കുന്നു.

രാജാ—അതെന്തെന്നാണത്?

പുരോഹിതൻ—മഹാരാജാവേ! കണപരിഷ്കാരം തിരിച്ചു പോയിക്കഴിഞ്ഞപ്പോൾ—

നിന്ദനചെയ്യുതൻ ഭാഗധേയങ്ങൾ ബാലാ
കൂടനചെയ്വതിന്നുദ്യതാ കൈയുയർത്തി.

രാജാ—എന്നിട്ടോ, പിന്നെയെന്താണുണ്ടായത്?

പുരോഹിതൻ—അപ്പോൾവന്നുഗോനാരൂപമാം ജ്യോതിരേനാ-
മപ്സരസ്സിത്വമാകാൽ ഗ്രഹിച്ചുഗമിച്ചു. ൩൦
(കുലാഭയം ചിസ്തയെന്നു തടിക്കുന്നു)

രാജാ—മുൻപേതന്നെ ഞാൻ ഈ സ്ത്രീയുടെ കാര്യത്തെക്കുറി-
ച്ച് ഒന്നും അറിഞ്ഞിട്ടില്ലെന്നു പറഞ്ഞു തള്ളിക്കളഞ്ഞില്ല
യോ? നിഷ്പ്രയോജനങ്ങളായ ഉപദേശങ്ങളെക്കൊണ്ട് എ-
ന്തൊന്നു മനസ്സിലാക്കുവാൻ കഴിയും? പുരോഹിതൻ പോ-
യി വിശ്രമിക്കുതന്നെ.

പുരോഹിതൻ—മഹാരാജാവു സർവ്വോൽക്കർഷേണ വർത്തിച്ചാലും
(പോയി)

രാജാ—വേഗവതീ എന്നിക്കു ക്ഷീണമായിരിക്കുന്നു. ശയ്യാഗൃഹ
ത്തിലേക്കു വഴികാണിക്കൂ.

നടയിൽ തവണക്കാഞ്ഞി—മഹാരാജാവ് ഇങ്ങനെ എഴുന്ന
ള്ളാം. (ചുറ്റിക്കടക്കുന്നു)

രാജാ—(ആശങ്കയോടെ)

പ്രത്യാഭേദം ചെയ്യാൻപ്രാപ്തിലീത്താൻ

രത്യാനംഗം ചെയ്തതായോർമ്മയില്ല;

അത്യാർത്ഥം പുണ്ടാക്കെൻ ചിത്തമെന്നാൽ

സത്യാർത്ഥത്തെ പ്രത്യയിപ്പിച്ചിടുന്നോ?

൩൧

[കുലാഭയംപോയി]

ആനന്ദ അങ്കുരം

പുസ്തകം.

ടെൺപോലീസ് മുതൽപ്പേരു ഒരു മുക്കവനെ
പിൻകൈ കെട്ടി പിടിച്ചുകൊണ്ടു് രണ്ടു്
ശിപായികളും വേഗത്തിക്കത്ത.

ശിപായികൾ—[മുക്കവനെ മുതുകിൽ ഇടിച്ചിട്ടു്] ഏതാ കള്ളാ പറ.
പൊന്നത്തമ്പുരാന്റെ തിരുനാമമുദ്രയുള്ള ഈ തിരുവാഴി നി
നക്കുവിടെ കിട്ടി?

മുക്കവൻ—(യോദ്ധാക്കൾ) യജമാനന്മാരേ! നിങ്ങളുടെ നല്ല
നസ്സുണ്ടാകണേ പൊന്നയജമാനന്മാരേ! ഞാൻ കള്ളം
ചെയ്യുന്നവനല്ല.

ഒന്നാംശിപായി—പിന്നെ ഈ തിരുവാഴി പൊന്നത്തമ്പുരാൻ നി
ന്നെ വിളിച്ചു് ഉത്തമബ്രാഹ്മണനെന്നുവെച്ചു ഓണം ചെ
യ്ക്കാ?

മുക്കവൻ—ഞാൻ പറയുന്നതു നിങ്ങൾ കേൾക്കണേ. ഞാൻ
ക്രൂരതാരതീർത്ഥത്തിന്നു സമീപത്തു പാർക്കുന്ന ഒരു മുക്കവ
നാണു്.

രണ്ടാംശിപായി—കള്ളാ! ഞങ്ങൾ നിന്റെ ജാതി ചോദിച്ചോ?

മുതൽപ്പേർ—സുപകാ! ഞവൻ മുഴുവനും ക്രമത്താലെ പറയട്ടെ.
ഇടയിൽ തടയെണ്ട.

ശിപായിമാർ—അങ്ങനെ പറയുന്നതു് പോലെയാട്ടെ.
(മിണ്ടുകിരിക്കുന്നു)

മുതൽപ്പേർ—പറ പറ! കേൾക്കട്ടെ!

മുക്കവൻ—ഞാൻ വല, ചുണ്ടൽ മുതലായവകൊണ്ടു മീൻപിടി
ച്ചാണു തറവാടക്കും ദിവസവൃത്തി കഴിക്കുന്നതു്.

മുതൽപ്പേർ—(ചിരിച്ചുകൊണ്ടു്)കൊള്ളാം, നിന്റെ ഉപജീവനം പ
രിശുദ്ധം തന്നെ.

മുക്കവൻ—യജമാനൻ അങ്ങനെ ഉത്തരവാകരുതു്.

തൻകുലകൃമാഗതം കർമ്മമേറെ നിന്ദുമാ-

മെങ്കിലും ജനങ്ങളാൽ വർജ്ജനീയമല്ലതു്.

ശങ്കയെന്തെന്താടിക്കൊന്നിട്ടുണ്ടു മാനസ-

ത്തികലേററമാർദ്ദനായ് വൈദികൻ വസിക്കിലും. ൩.

മുതൽപ്പേർ—അയ്യോ, പിന്നെക്കാരും ഭേദിക്കട്ടെ.

മുക്കുവൻ—പിന്നെ ഒരുദിവസം ഒരു ചെമ്മീൻ എന്റെ വലയിൽ അകപ്പെട്ടു. അതിനെ ഞാൻ കണ്ടിച്ചപ്പോൾ അതിന്റെ വയറിനകത്തു് ~~എ~~ മോതിരം ഒതുങ്ങിക്കൊണ്ടു കണ്ടു. എന്നിട്ട് എടുത്തു വിൽക്കാനായി ഞാൻ കൊണ്ടുനടന്നു കാണിക്കുമ്പോൾ യജമാനന്മാർ എന്നെ പിടിച്ചു. എന്നെ കൊന്നാലും ശരി, പിട്ടാലും ശരി, ഇതെന്നിക്കീട്ടി യതിങ്ങിനെന്നാണു്.

മുതൽപ്പേർ—ജാനകാ! ഇവന്റെ മേഞ്ഞെ ചംപനാറ്റവും ഈ ബീജസ വലയും കൊണ്ടു് ഇവൻ മുക്കുവൻ തന്നെ എന്നു നിശ്ചയിക്കാം. മണ്ഡൂത്തിന്റെ വയറിൽ ഇവൻ ഈ തിരുവാഴി കണ്ടതിനെക്കുറിച്ചു് ആലോചിക്കുന്നുണ്ടു്. ~~എ~~ കൊണ്ടു കൊട്ടാമെന്നിലേയ്ക്കു തന്നെ പോകാം.

ശിപായികൾ—അങ്ങനെതന്നെ. എട്ടാ മുന്തിയറക്കണവനേ! നട.
(എല്ലാവരും ചുറ്റിക്കറങ്ങുന്നു.)

മുതൽപ്പേർ—സുകുമാ! ഇവനെ കോട്ടവാളുക്കൽ ഭദ്രമായി സൂക്ഷിച്ചു നിറുത്തിക്കൊള്ളണം. ഞാൻ ഈ തിരുവാഴി കൊണ്ടുചെന്ന തിരുമുമ്പിൽ കാണിച്ചു് വിവരം അറിയിച്ചു കല്പനയറിഞ്ഞാ കൊണ്ടുവരാം.

ശിപായികൾ—അങ്ങനേ അകത്തുപോകണം. വൊന്നത്തമ്പുരാന്റെ തിരുവുളം അങ്ങേപ്പേരിൽ ഉണ്ടാകട്ടെ. (മുതൽപ്പേർ പോയി)

ഒന്നാം ശിപായി—ജാനകാ! മുതൽപ്പേരെങ്ങനെ കറേനേരമായല്ലോ പോയിട്ടു്.

രണ്ടാം ശിപായി—നല്ല സമയം കണ്ടല്ലാതെ തമ്പുരാക്കന്മാരുടെ തിരുമുമ്പിൽ പോയിച്ചതുപോലെ കേറിച്ചെല്ലാൻ പാടുണ്ടോ?

ഒന്നാം ശിപായി—ജാനകാ! ഇവനെ കൊലമാലയിടിച്ചു കൊല്ലുന്നതിന്നു ബാധപ്പെട്ടു് എന്റെ കൈകൾ തരികെന്നു.
(മുക്കുവൻ ~~എ~~ കൈയോങ്ങുന്നു.)

മുക്കുവൻ—അയ്യോ! കാരണം കൂടാതെ യജമാനൻ എന്നെ കൊല്ലരുതേ.

ഒന്നാം ശിപായി—(യോക്കിട്ട്) ഇതാ മുതൽപ്പേരങ്ങനെ കല്പനയും വാങ്ങിച്ചുകൊണ്ടു വരുന്നു. എന്നാൽ ഇനി നീ കഴുവൻ പക്കികൾക്ക് ആഹാരമാക്കിത്തീരാനായ.

മുതൽപ്പേർ—(പ്രവേശിച്ച്) സുപകാ! ഈ മുക്കവനെ വിട്ടേക്കാം. തിരുവാഴിയുടെ വിവരം ഇവൻ പറഞ്ഞതു ശരിതന്നെയാണ്.

ഒന്നാം ശിപായി—അങ്ങനെ പറയുന്നതുപോലെയാണു്.

രണ്ടാം ശിപായി—ഇവൻ കാലന്റെ അടുക്കൽപോയി തിരിച്ചുവന്നു.

(മുക്കവനെ കെട്ടിയിട്ടുവിടുന്നു.)

മുക്കവൻ—(മുതൽപ്പേരെ തൊഴുത്ത്) അങ്ങനെ ഏന്റെ ജീവനെ ക്ഷിപിച്ചു.

മുതൽപ്പേർ—ഇതാ! തിരുവാഴിയുടെ വില പൊന്നത്തമ്പുരാൻ നിനക്ക് ഇനാമായിത്തരുവിച്ചയച്ചിരിക്കുന്നു.

(പ്രണാമി മുക്കവന്റെ കയ്യിൽ കെട്ടേക്കുന്നു.)

മുക്കവൻ—[ആനന്ദപരചശ്രുത്തോടെ തലസ്തരിച്ച് പ്രണാമി വാങ്ങിയിട്ടു] പൊന്നത്തമ്പുരാൻ തിരുമനസ്സിന്മേൽ ഇങ്ങനെ തിരുവുളം തോന്നിയല്ലോ. ഏനിക്കു നല്ലകാലം തന്നെ.

സുപകൻ—ഇവനെ തുക്കമരത്തിൽനിന്നു താഴെ ഇറക്കി അന്ധാരിപ്പറത്തു കേറിയ കണക്കുക്കി ചെയ്തതു നല്ലകാലം തന്നെ എന്നു പറയാനുണ്ടോ?

ജാനകൻ—അങ്ങനേ! പൊന്നത്തമ്പുരാൻ ആ തിരുവാഴി പലരെയെ പ്രിയമാണെന്നു് ഈ ഇനാകൊണ്ടു നിശ്ചയിക്കാം.

മുതൽപ്പേർ—അതിന്റെ വിലയേക്കുറിച്ചല്ല തിരുമനസ്സിൽ ഗൌരവം വിചാരിച്ചതെന്നു തോന്നുന്നു. അതു തുക്കൺപാത്തതിനാൽ ഏതോ ഒരിഷ്ടജനത്തിന്റെ കാമം തിരുമനസ്സിൽ ജനിച്ചിരിക്കുന്നു. അതെന്നാണെന്നുവെച്ചാൽ തിരുമനസ്സിനു സ്വാഭാവികമായി ഗാഢീയ്ക്കുമുണ്ടെങ്കിലും ക്ഷണനേരം തുക്കണ്ണുകൾ കണ്ണുനീരുകൊണ്ടു നിറഞ്ഞതുപോയി.

സുപകൻ—എന്നാൽ അങ്ങനെ പൊന്നത്തമ്പുരാൻ ഒരു ഉപകാരമാണല്ലോ ചെയ്തതു്.

ജാനകൻ—ഈ മീൻകൊല്ലിക്കും തന്നെ നല്ല ഉപകാരമായല്ലോ.
(മുക്കുവനെ അസൂയയോടുകൂടി തോക്കുന്നു.)

മുക്കുവൻ—യജമാനന്മാരെ! ഇതിൽ പാതി നിങ്ങൾക്കിരിക്കട്ടെ.
എന്റെ ഭേൽ നിങ്ങൾക്കു നല്ല മനസ്സുണ്ടാക്കട്ടെ.

ജാനകൻ—അതു യുക്തമാണ്.

മുതൽപ്പേർ—അയയോ! തന്നെ ഞാൻ ഇപ്പോൾ എന്റെ
ഷ്ടനായ ചങ്ങാതിയാക്കിയിരിക്കുന്നു. നമ്മുടെ ഈ ആദ്യ
സ്നേഹം ഉറപ്പിക്കുന്നതിന്നു നമുക്കൊരുമിച്ചു മദ്യപാനം
ചെയ്യണം. അതുകൊണ്ട് അടുത്ത ചാരായക്കടയിലേയ്ക്കു
തന്നെ പോകാം.

മുക്കുവൻ—അങ്ങനെ തന്നെ.

(ഏല്പാവതംപോയി)

—(o)—

ആറാം അങ്കം

[വിമാനത്തിൽ വന്നിറങ്ങുന്ന ഭാവമായി

സാന്നിധ്യം എന്തെങ്കിലും അപ്സരസ്ത്രീ പ്രവേശിക്കുന്നു.]

സാന്നിധ്യം—എനിക്ക് അപ്സരസ്ത്രീത്വത്തിൽ ഇരിക്കേണ്ടുന്ന
തപന കഴിഞ്ഞു. ഇപ്പോൾ അവിടെ മഹാബ്രാഹ്മണ
രുടെ സ്നാനത്തിനുള്ള സമയവും ആയല്ലോ. അതുകൊണ്ട്
ഈ രാജർഷിയുടെ വാത്സല്യം എന്താണെന്നു ചെന്നുനോ
ക്കാം. മേന്മകളായുള്ള സമ്പ്രദായം നിമിത്തം ശകുന്തളയേ
ക്കുറിച്ച് എനിക്ക് ആത്മവിശേഷമായ സ്നേഹമുണ്ട്. മ
ന്ദിരത്തിൽ തന്നെ മേനക മകളുടെ കഥയെക്കുറിച്ച് വല്ലതും
പ്രസ്താവം ഉണ്ടോ എന്ന് അന്വേഷിക്കുന്നതിന് എന്നോ
ടു ചാഞ്ഞിരിക്കുകയെന്നു ചെയ്യുന്നു. (ഛായംകോർത്ത്) ഇതെ
ന്താണ്? ഉത്സവകാലത്തിലും രാജകുലം ഉത്സവത്തി
ന്റെ ആരംഭം പോലും ഇല്ലാത്തതായി കാണപ്പെടുന്നത്?
ദിഗ്വൃട്ടയ്ക്കിരിക്കൊണ്ട് എനിക്ക് എല്ലാം അറിയുന്നതിന്നു
ശക്തിയുണ്ടെങ്കിലും മേനക പഠിപ്പത്തിരിക്കുന്നത് എ
ല്ലാം പ്രത്യക്ഷമായിത്തന്നെ കണ്ടറിഞ്ഞു പോയെന്നു

മെന്നാണല്ലോ. ആകട്ടെ, തിരസ്കരണിക്കൊണ്ടു മറഞ്ഞു് ഈ ഉദ്യാനപാലികമാരുടെ അടുക്കൽ ചെന്നു നിന്നു് വരുടെ കഥാപ്രസ്താവം ഏന്താണെന്നറിയാം.

[താഴെ ഈണി തിരസ്കരണിക്കൊണ്ടു മറഞ്ഞു നില്ക്കുന്നു]
[ഒരു മാവു തളിത്തു നിൽക്കുന്നതു തേക്കിക്കൊണ്ടു പരഭൂതിക
എന്നൊരു പെണ്ണു അവളുടെ പുറമെ മധുകരിക എങ്ങനെ
അന്തിയും പ്രവേശിക്കുന്നു]

പരഭൂതിക—മധുകരിക! ചുരുമുടഞ്ഞിതമോദപികം

മധുമാസമതിന്നുടെ ജീവനതുല്യമിതാ,

മധുപാലുളിതം നന്മനലിഖമായ് നിതരാ- (സംഗ്രഹം)

മധുനാ വിലസുന്നു തമംഗളമെന്നതുപോൽ. ൨

മധുകരിക—തോഴീ പരഭൂതികേ! നീ ഏന്തൊന്നാണു തന്നിച്ചു നിന്നുകൊണ്ടു പറയുന്നതു്?

പരഭൂതിക—മധുകരികേ! എനിക്കു കയിലിന്റെ പേരല്ലയോ? മാവു പൂത്തുകണ്ടാൽ കയിലിനു ഉത്സാഹം ഇളകുമല്ലോ.

മധുകരിക—(സന്തോഷത്തോടുകൂടി) [ബലുപുട്ട അടുക്കൽചെന്നു] ഹാ! ഹാ! വസന്തകാലം വന്നല്ലോ.

പരഭൂതിക—മധുകരികേ! നിനക്കു വണ്ടിന്റെ പേരല്ലയോ? അതുകൊണ്ടു് ഇപ്പോൾ മരിച്ചു ഉത്സാഹമായി പോടുന്നതിന്നു കാലമാണു്.

മധുകരിക—തോഴീ! എന്നേ ഒന്നു താങ്ങിക്കോ ഞാൻ ഒരു മാം പൂവു് എത്തിപ്പിരിച്ചു കാമദോഷനെ അച്ഛിക്കട്ടെ.

പരഭൂതിക—അർച്ചിക്കുന്നതിന്റെ ഫലത്തിൽ പാതി എനിക്കു കിട്ടുമോ?

മധുകരിക—പതു പൂന്തേകും ചോദിക്കണോ? നമ്മുടെ ജീവൻ ഒന്നല്ലയോ? ശരീരമേ ഭേദിച്ചിട്ടുള്ളല്ലോ.

[പരഭൂതികയൽക്കുവലം വിതയായിട്ടുമാംപൂവു് എത്തിപ്പിരിക്കുന്നു]

ഹാ! ഇതു നല്ലവണ്ണം വിരിഞ്ഞിട്ടില്ലെങ്കിലും ഞെട്ടൊടിച്ചു തുകൊണ്ടു നല്ല മണമുള്ളതായിരിക്കുന്നു.

[മാംപൂവു് കരസംപൂർണ്ണമായിട്ടു]

അഞ്ചിതച്ചുതി ചുരുപുഷ്പ! ധനുർമാരാഗ്രഹനായിട്ടും

പഞ്ചബാണനനിന്നൊന്നിഹ സഞ്ചിതാദരമകിന്ദേന,

മഹാ
കഞ്ചിതാളകമാർമരസ്സിനു ചഞ്ചലതപവിധായകം
തഞ്ചമോട്ടഭവിക്കുന്നീയുമാരഞ്ചിലേറിയൊഴുമായ്. ന
[അർച്ചിക്കുന്നു]

[ഫരിക്കാരൻ ബദ്ധപ്പെട്ടു പ്രവേശിച്ചു കോപാത്തോടുകൂടി]

അയ്യോ! വിചാരം കൂടാതെ എന്താണു കാണിക്കുന്ന
ത്? മഹാരാജാവിന്റെ കല്പനയ്ക്കു വസന്തോത്സവം നി
ഷേധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുമ്പോൾ മഹാപുരുഷൻ പഠിക്കുന്നോ?

മധുകരികയും പരദൂതികയും (ഭേഷ്ട്)

അയ്യൻ പ്രസാദിക്കണേ. ഞങ്ങൾ വിവരം അറി
ഞ്ഞില്ല.

ഫരിക്കാരൻ—ഈ വാസന്തിക്കു ദളായ വൃക്ഷങ്ങളും അവയി
ലിരിക്കുന്ന പക്ഷികളും കൂടി അനുസരിക്കുന്നതായ മഹാ
രാജാവിന്റെ കല്പനയേ നിങ്ങൾ കേട്ടില്ലയോ? ഇതാനോ
ക്കിൻ.

മാവിൻമൊട്ടുകളിൽ പരാഗമുളവാകുന്നില്ല നാർവൈകിയും
പൂവില്ലാത്തതുകൊണ്ട് കുറവുകൾ നന്നാക്കുന്നതിനും,
വാവിട്ടൊഴുതിയതിനെയും ശിശിരം പോക്കുകയും കോകിലം

പൂവില്ലായ്മയുമാർജ്ജ്വലിപ്പിക്കും തുണത്തിലാക്കുന്നതോ? ഓ
സാനമതി—അതിനെക്കുറിച്ചു സംശയമില്ല. രാജാവിനെ മാത്രം
ഭാവനാണല്ലോ.

പരദൂതിക—അയ്യോ! മഹാരാജാവിന്റെ മജിസൻ മിത്രാവ
സ്യ ഞങ്ങളെ തൃപ്തപ്പെടുത്തുവാനായി പറഞ്ഞയച്ചിട്ട് ഏ
റെ നാളായില്ല. അന്നുമുതൽ കല്പനപ്രകാരം ഞങ്ങൾ
ഇവിടെ വന്ന് ഈ ഉദ്യാനത്തേ സൂക്ഷിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കു
യാണ്. അതിനാൽ ഞങ്ങൾ ഈ വർത്തമാനം ഇതിനു
മുമ്പിൽ കേട്ടില്ല.

ഫരിക്കാരൻ—അതുകൂടി, മേൽ ഇങ്ങനെ ചെയ്യരുത്.

മധുകരികയും പരദൂതികയും—അയ്യോ! മഹാരാജാവ് എന്തൊ
രു സംഗതിവശാലാണു വസന്തോത്സവത്തേ നിഷേധി
ച്ചിരിക്കുന്നതെന്നു ഞങ്ങളോടു പറയാവുന്നതാണെങ്കിൽ
കേട്ടാൽ കൊള്ളാമെന്നാഗ്രഹമുണ്ട്.

സാനമതി—മനുഷ്യർ ഉത്സവാലോചങ്ങളിൽ വളരെ ഉത്സാ

ഫിക്ടീയമാണല്ലോ. അതിനാൽ വസന്തോത്സവത്തെ രാജാ-
വു നിഷേധിച്ചതന്നു തക്കതായ കാരണം ഉണ്ടായിരി-
ക്കണം.

ഫരിക്കാരൻ—[ആശ്ചര്യം] ഇതു പറക്കെ പ്രസിദ്ധമായിരിക്കു-
ന്നല്ലോ. പിന്നെ എന്തിനു പറയാതിരിക്കുന്നു? (പ്രകാശം)
മഹാരാജാവു ശക്തനായ ഒരു നിരാകരണം ചെയ്ത സാഹചരി-
യം നിങ്ങൾ കേട്ടില്ലയോ?

മധുകരികയും പരദൂതരികയും—ഓഹോ, തിരുവാഴി കണ്ടുകിട്ടിയ
തുവരെയുള്ള വർത്തമാനം മഹാരാജാവിന്റെ മുമ്പിന്നു
തന്നെ പറഞ്ഞതു കേട്ടു.

ഫരിക്കാരൻ—എന്നാൽ കുറച്ചു പറഞ്ഞാൽ മതിയല്ലോ. മ-
ഹാരാജാവിന് തിരുവാഴി കണ്ടിട്ടു ശക്തനായ ഒരു രഹ-
സ്യമായി താൻ മുൻപിൽ പരിഗ്രഹിച്ചതു സത്യം തന്നെ
യെന്നും, അതിന്റെ ഓർമ്മയില്ലാതെയാണു നിരാകരണം
ചെയ്തപേരായതെന്നും സ്മരണം ഉണ്ടായതുമുതൽ കുറിയമാ-
യ പശ്ചാത്താപം ജനിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ,
വീക്ഷിക്കുന്നില്ല മുൻപോൽ പ്രകൃതികളെ; വെറു-

പട്ടം മുമ്പിൽവെല്ലാം;

വ്യാക്ഷിപ്തംഗൻ കഴിക്കുന്നില്ല നിശകളെ-

ക്കെന്നിയേ ശയ്യതന്നിൽ,

ഭാഷിണ്യം മൂലമന്തഃപുരമതിൽവെറുതേ

വല്ലഭം ചൊല്ലുമ്പോൾ

ഭൂഷണോത്സാഹിച്ചിടാതമനിസുതയുടെ പേ

രോതി ലജ്ജിച്ചിടുന്നു. (ശബ്ദം)

സാനമതി—എനിക്കു വളരെ വളരെ സന്തോഷം.

ഫരിക്കാരൻ—ഇപ്രകാരം തിരുമനസ്സിന് ഒട്ടും സ്വാസ്ഥ്യം ഇ-
ല്ലായ്കയാലാണ് വസന്തോത്സവം നിഷേധിക്കപ്പെട്ടത്.

മധുകരികയും പരദൂതരികയും—എത്രയും യുക്തംതന്നെ.

അണിയറയിൽ—ഇങ്ങനെ എഴുന്നള്ളാം.

ഫരിക്കാരൻ—(ചെവികൊടുത്തിട്ട്) ഓ! മഹാരാജാവു ഇങ്ങോട്ടേയ്ക്കു
തന്നെ എഴുന്നള്ളുന്നു. നിങ്ങൾ നിങ്ങളുടെ വേലയ്ക്കു
ചോവിൻ.

മധുകരികയും പരഭൃതികയും — അങ്ങനെ തന്നെ. [പോയി]

[അനന്തപാണരൂപവേഷ്യയായ മഹാരാജാവും വിദ്വാൻ മാഡവ്യനും ധടയിൽ തവണക്കാരനെയും പ്രവേശിക്കുന്നു.]

ഹരികുമാരൻ — (രാജാവിനെ നോക്കി) അഹോ! ശ്രേഷ്ഠകുളായ ആകൃതികൾക്ക് ഏതവസ്ഥയിലും സൗന്ദര്യത്തിനു കുറവില്ല. എന്തെന്നാൽ തിരുമനസ്സിൽ അധികമായ ക്ലേശമുണ്ടെങ്കിലും തിരുമേനി ദർശനീയമായിരിക്കുന്നു.

ഭൂതൃപതവിശ്വേശ്വര്യുഷണ നിടക്കെയിൻ പ്രകോഷ്ടത്തിലാത് മൈരണ്യം വളയൊന്നു കേവലമണിത്തുറത്താപധൂത്രാധരൻ, ആരകതാക്ഷനറക്കൊഴിച്ചു നിക്ഷാശ്ശോല്ലിഡസദ്രതവൽ പാരം കർശിതനെങ്കിലും സ്വമഹസാരോന്നന്നതില്ലങ്ങനെ. നൃ

സാനമതി — (രാജാവിനെ കണ്ടിട്ടു) ഇദ്ദേഹം ശകുന്തളയേ നിരാകരണം ചെയ്ത് അവമാനിച്ചിട്ടും അവർ ഇദ്ദേഹത്തിനെ വിചാരിച്ചു വ്യസനിക്കുന്നത് യുക്തംതന്നെ.

രാജാ — [വിചാരമണനായി പരക്കേ ചുറ്റിനടന്നു.]

പ്രഥമം പ്രിയയാൽ പ്രബോധ്യമാനം

പ്രഥമാനഭൂമമാൻ സുപ്തമായി,

അഥമേ ഹതമേ തദ്വേദിതം

കഥമപ്യാധി വളർത്തുവാനുണൻ.

മുക്തം + നാടകം

വസ്ത്രാലങ്കാരം.

സാനമതി — ശോച്യയായ ശകുന്തളയുടെ ഭാഗ്യം ഇങ്ങനെ കൈയുമാണ്.

മാഡവ്യൻ — (അപവൃത്ത) ഇദ്ദേഹത്തിന് ആ ശകുന്തളാപ്യാധി പിന്നെയും വന്നു പിടിച്ചെടുക്കല്ലോ. ഇനി എങ്ങനെയാണ് ചികിത്സിക്കേണ്ടതെന്നു ഞാൻ അറിയുന്നില്ല.

ഹരികുമാരൻ — (അടുക്കൽചെന്നു) മഹാരാജാവു സർവ്വാൽക്കഷേണ വർത്തിച്ചാലും. ഉദ്യാനപ്രദേശങ്ങളൊക്കെയും എന്നാൽ ചുറ്ററിനടന്നു നോക്കപ്പെട്ടു. വിനോദസ്ഥലങ്ങളിൽ ഏതിലേക്കിലും തിരുമനസ്സുപോലെ എഴുന്നള്ളിയിരിക്കാം.

രാജാ — വേഗ്രവതീ! ഇന്ന് ഉറക്കച്ചുടവുകൊണ്ടു കായ്ക്കുമാർ കേൾക്കുന്നതിനു ഞാൻ ആസ്ഥാനമണ്ഡപത്തിൽ വരുത്തില്ല. അതിനാൽ ഞാൻ തീർച്ചയെത്താനുള്ള കായ്ക്കും

ഏതെങ്കിലും ഉണ്ടായിരുന്നാൽ അതിനെ എഴുത്തുമുഖേന അറിയിച്ചുകൊള്ളണമെന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതായി ദിവാൻ ചിത്രനനോടു പറയണം.

തവണക്കാരീ—അടിയൻ കല്പനപോലെ ചെയ്യാം. (പോയി)

രാജാ—വാരായനാ! തന്റെ വേലയ്ക്കു ചൊയ്ക്കൊള്ളൂ.

ഫരിക്കാരൻ—സ്വാമി. [പോയി]

മാധവ—തോഴൻ ഇഴച്ചുകളെ ഒക്കെയും ആട്ടി ഓടിച്ചുകളഞ്ഞു. ഇനി ഈ മനോഹരമായ ഉദ്യാനത്തിൽ സുഖമായി എഴുന്നള്ളിയിരുന്നു തിരുമനസ്സിനേ സാന്താഷിപ്പിക്കുതന്നെ.

രാജാ—(കേട്ടുചിരിച്ചുകൊണ്ട്) തോഴരെ! അനന്തരങ്ങളെല്ലാം നോക്കി വരുമെന്നു പറയുന്നതു യഥാർത്ഥമാണ്. എന്തെന്നാൽ,

താപസപുത്രിതൻ പരിണയസ്തൂതിപോക്കിയതാം
താമസമാം വികാരമതിനാൽ മനമുജ്ജ്വലിതമായ്.

താപസമുപ്പണത്തിനു തുനിഞ്ഞ മനോഭവനാൽ
ചാപമതിങ്കൽ മാങ്കുണയുമാശ്വനിവേശിതമായ്.

മാധവ—സ്വാമി നിൽക്കണം. ഞാൻ ഈ വടികൊണ്ടു കാമദേവന്റെ അസ്രുതേ ധ്വംസിപ്പോക്കാം.

[വഴി ഉയർത്തിമാറുവ് അടിച്ചിട്ടുനീക്കി ഭാവികൾ]

രാജാ—(ചിരിച്ചുകൊണ്ട്) ആകട്ടെ. ബ്രഹ്മതേജസ്സു കണ്ടു. തോഴരെ! ഇനി എവിടെയിരുന്നാണു് എന്റെ പ്രാണനാഥയേ ഏകദേശം അനുകരിക്കുന്ന ലതകളേ നോക്കി കണ്ണിനെ വിനോദിപ്പിക്കുന്നതു്?

മാധവ—തിരുമുമ്പിൽ തവണക്കാരത്തി ചതുരികയുടെ അടുക്കൽ സമയത്തേ മാധവീമണ്ഡപത്തിൽ കഴിച്ചുകൂട്ടാമെന്നും ചിത്രപടത്തിൽ സ്വാമിതന്നെ എഴുതിയ കന്തളയുടെ മൊയയ്ക്ക അവിടെ കൊണ്ടുവരണമെന്നും കല്പിച്ചുയച്ചില്ലയോ?

രാജാ—ഉള്ളതുതന്നെ. അത്രയും മനസ്സിന് ആശ്വാസമേതുവായി മറ്റൊന്നും തോന്നുന്നില്ല. അതിനാൽ മാധവീമണ്ഡപത്തിലേക്കു തന്നെ വഴികാണിക്ക.

മോഡം—സ്വാമി! ഇതാ ഇങ്ങനെ എഴുന്നള്ളാം.

[മോഡം ചുറ്റിക്കുറ്റം. സന്നമി പിന്നെ ചോക്കുന്നു]

മോഡം—ഇതാ നല്ല കളിത്തക്കത്തോടുകൂടിയ ഈ മാധവീമണ്ഡപം എല്ലാവിധത്തിലുമുള്ള സൗജന്യവത്താൽ സൽക്കരിക്കാൻ നോക്കിനിൽക്കുന്നതുപോലെ അതിനാൽ ഉള്ളിലെഴുന്നള്ളിയിരിക്കാം.

[രണ്ടുപേരും പ്രവേശിച്ചുകയറി തിരികെ]

സാന്നമി—ഈ വള്ളികളുടെ ഇടയൽനിന്നു സഖിയുടെ മൊഴിയേ നോക്കാം. എന്നിട്ടു തേന്താവിന്റെ സ്നേഹാതിശയം അവളോടു ചെന്നുപറയാം.

[വള്ളികളുടെ ഇടയിൽ നിൽക്കുന്നു.]

രാജാ—തോഴരേ! ശകുന്തളയുടെ പ്രഥമവൃത്താന്തമെല്ലാം ഇപ്പോൾ ഞാൻ കാക്കുന്നു. ആദ്യം അവളേ കണ്ടവർത്തമാനം തന്റെ അടുക്കലും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ. അവൾ ഇവിടെവന്നിട്ടു ഞാൻ കാമ്യയില്ലാതെ നിരാകരണം ചെയ്തസമയം താൻ എന്റെ അടുക്കൽ ഇല്ലായിരുന്നു. എന്നാൽ അതിനുമുമ്പും സല്ലാപകാലങ്ങളിൽ ഒരിക്കലും അവളുടെ പേരിനേ താൻ പറയാതിരുന്നതെന്താണ്? എന്നേപോലെ താനും മറന്നുപോയോ?

മോഡം—ഞാൻ മറന്നുപോയിട്ടില്ല. അന്ന് എല്ലാം കല്പിച്ചിട്ടു ഒട്ടക്കം 'പരിഹാസാത്പ്രിയായി പറഞ്ഞതാണ്', പരമാർത്ഥമായിട്ടല്ല എന്നു സ്വാമി കല്പിച്ചു. എന്റെ ബുദ്ധി മൺകുട്ടിയാകുകൊണ്ടു ഞാൻ അങ്ങനെ തന്നെ വിശ്വസിച്ചുപോയി. അതാണു പിന്നെ പ്രസംഗം അറിയിക്കാതിരുന്നത്. അഥവാ വരാനുള്ളതു എങ്ങനെയും വരുമല്ലോ.

സാന്നമി—അതു ശരിയാണ്. [മോഡം ധ്വനിച്ചിട്ടു]

രാജാ—തോഴരേ! എന്നേ കെട്ടിക്കണ്ടേ.

മോഡം—സ്വാമി! ഇതെന്താണ്? ഇവടെക്കിതു യുക്തമല്ല. മഹാത്മാക്കൾ ഒരിക്കലും ഭൂഖത്തിന് അധീനനായിരിക്കുകയില്ലല്ലോ. കൊടുങ്കാറ്റിടിച്ചാലും കുന്നിളകുമോ?

രാജാ—തോഴരേ! മോഹാസ്ഥനായ ഞാൻ കാരണംകൂടാതെ

നിരാകരണം ചെയ്തതിനാൽ വ്യസനാകലയായ എന്റെ പ്രിയതമയുടെ അവസ്ഥയേ വിചാരിച്ചിട്ട് എനിക്ക് ഒരു സമാധാനവും തോന്നുന്നില്ലല്ലോ. അവളാകട്ടെ—

നിഷ്കൃപം ബത! നിരാകൃതാ നിജ

യാനമതിനദ്യതാ

നിൽക്കയെന്നു തുരുളുപുനായ തുരുശിഷ്യ-

നച്ചമുരചെയ്യേ

ഉൽക്കടാശ്രുകലുഷേക്ഷണംമയിത്രശംസ

ചേതസി ഭ്രശംസതീ

നോക്കിനിന്നതുടമത്വമോ! ഗരളഭിശാ

ശല്യമതുപോലെമാം.

സാനമതി—അമോ! സ്വാതന്ത്ര്യം എല്ലാവർക്കും വലുതെന്നെ.

ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ ഇപ്രകാരമുള്ള വ്യസനവും എനിക്ക് അന്തോഷത്തേ ജനിപ്പിക്കുന്നു.

മാധവ—ആകാശസഞ്ചാരികളായ യക്ഷഗന്ധർവാദികളിൽ ഏതൊരുവനെയും തത്രഭവതിയേ കൊണ്ടു പൊയ്ക്കളഞ്ഞിരിക്കുമെന്ന് എനിക്കൊരോരം തോന്നുന്നു.

രാജാ—പതിവ്രതയായ അവളേ മറ്റൊരാളത്തൻ തൊടുന്നതിനു ജ്യോഗിക്കുമോ? മേനകയെന്ന അപ്സരസ്ത്രീയാണ് അവൾ പ്രസവിച്ചതെന്നു ഞാൻ കേട്ടിരിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ട് പൂർണ്ണത്തിൽ ആരെങ്കിലും കൊണ്ടുപോയിരിക്കുമെന്ന് എനിക്കൊരു സംശയമുണ്ട്.

സാനമതി—ഇദ്ദേഹത്തിനുണ്ടായ വ്യാമോഹത്തെ കുറിച്ചാണ് എനിക്കാശ്ചര്യം തോന്നുന്നത്. ഇപ്പോഴേതേ കാമയെക്കുറിച്ചല്ല.

മാധവ—അങ്ങനെയൊന്നെങ്കിൽ തത്രഭവതിയുടെ സമാഗമം സ്വാമിക്കു താമസിക്കാതെ ലഭിക്കും.

രാജാ—അതെങ്ങനെയെന്ന്?

മാധവ—ഭർത്താവിനോടു പിരിഞ്ഞു വ്യസനിച്ചു കൊണ്ടിരിക്കുന്ന പുത്രിയേ മാതാപിതാക്കളാൽ ചികൊലും കഷ്ടത സഹിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കയില്ല.

രാജാ—തോഴരേ,

സ്വപ്നമോ? മായക്കോ? മന്മതിഭ്രാന്തിയോ?

സ്വപ്നപുണ്യത്തിനിദ്രകുഹലപ്രാപ്തിയോ?

അപ്രതിപ്രാപ്യമായായതോ പോയിതേ

കണ്ഠപിച്ഛേതുമാശാപ്രവാഹത്തിന്.

൧൦

മാധവ—അങ്ങനെ കല്പിക്കേണ്ട. അവശ്യം കിട്ടാനുള്ളവസ്തുവിനു ചിന്തിക്കാൻ ശക്യമല്ലാത്ത വിധത്തിൽ സമാഗമം ഉണ്ടാകുമെന്നുള്ളതിലേയ്ക്കു ഈ തിരുചാഴിതന്നെ ദൃഷ്ടാന്തമായിരിക്കുന്നില്ലയോ?

രാജാ—(മോതിരത്തോക്കിട്ടു) കഷ്ടം! ഇതും അസുലഭമായ സ്ഥാനത്തിൽനിന്നും ഭ്രംശിച്ചിട്ടു ശോചനീയമായിരിക്കുന്നു.

തവമമലസുകമ്ഭമൊന്നുപോൽതാ-

നവസിതമിന്നു ഫലത്തിലംഗുലീയ!

നവകിസലയശോണമങ്ങണഞ്ഞി-

ട്ടവളുടെ പാണിയെ നാം വിയുക്തരായി.

൧൧

സാന്നമതി—ഈ മോതിരം മറ്റൊരാളിന്റെ കയ്യിലായിരുന്നാൽ ശോചനീയമായിത്തന്നെ ഭവിക്കുമേ.

മാധവ—സ്വാമി! ഈ തിരുനാമമുദയുള്ള തിരുചാഴി തത്രവതിയുടെ കയ്യിൽ ചേരുന്നതിനുള്ള സംഗതി എന്തെന്നറിയുന്നില്ല.

സാന്നമതി—എനിക്കു തോന്നിയതുതന്നെ ഇയാൾക്കും തോന്നി.

രാജാ—കേട്ടോള. അന്നു ഞാൻ ഇങ്ങോട്ടു പോരുന്നതിനായി പുറപ്പെട്ടപ്പോൾ എന്റെ പ്രാണേശ്വരി 'കണ്ണനീരോടു കൂടി 'ആർച്ചപുത്രൻ എന്നേക്കൊട്ട'മത്തിൽ വരുത്തി ഇരുത്തുന്നതിന് എത്ര താമസിക്കും?' എന്നു ചോദിച്ചു.

മാധവ—എന്നിട്ടോ?

രാജാ—അപ്പോൾ ഈ മുദ്രമോതിരത്തെ അവളുടെ വിരലിൽ ഇടുവിച്ചു ഞാൻ ഉത്തരംപറഞ്ഞു:

'ഇതിലെഴുതിയിരിയ്ക്കും മാമകേ നാമധേയേ

പ്രതിദിനമൊരു വണ്ണ വീതമായെണ്ണണം നീ,

അതിനടയ സമാപ്താവസ്ഥദീയാവമോധം

പ്രതിസുതര! നമിപ്പാൻനിന്നെന്നയാളെ'ത്തുമെന്നു.

൧൨

കൂനായ എന്നാൽ വ്യാമോഹംകൊണ്ട് അതിൻവണ്ണം ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടു.

സാന്നമതി—നല്ലൊരുവധിയേ ദൈവം തെറ്റിച്ചു കളഞ്ഞു.

മാധവ—പിന്നെ എങ്ങനെയാണു് ഈ തിരുവാഴി മുക്കുവൻ പിടിച്ചുറത്ത ചെമ്മീനിന്റെ വയറിനകത്തായതു്?

രാജാ—തന്റെ തോഴി ശചീതീർമ്മത്തേ വന്ദിക്കുന്ന സമയം അവളുടെ കയ്യിൽ നിന്ന ഗംഗാപ്രവാഹത്തിൻ വീണു പോയിട്ടാണു്.

മാധവ—അതു ശരിയായിരിക്കാം.

സാന്നമതി—അധർമ്മഭീരുവായ ഈ രാജാവിന്നു് അതുകൊണ്ടായിരിക്കാം സാധുവായ ശകുന്തളയുടെ വിവാഹം സംശയസ്ഥാനമായതു്. എന്നാൽ ഇദ്ദേഹത്തിനു് ഇപ്രകാരം ഗാഢമായ അനുരാഗം ഉണ്ടായിരിക്കുന്ന സ്ഥിതിക്കു് ഈ അടയാളംകൊണ്ടു് വേണമോ വിവാഹത്തെ നിശ്ചയപ്പെടുത്താൻ? ഇതെന്താണെന്നു് മനസ്സിലാക്കുന്നില്ല.

രാജാ—ഈ മോതിരത്തേക്കെന്ന ഞാൻ ശങ്കിക്കുകയുണ്ടാകട്ടെ.

മാധവ—(അനുഗതം) ഇദ്ദേഹത്തിനു ഭ്രാന്തിന്റെ മട്ടായിരിക്കുന്നു എന്നു തോന്നുന്നു.

രാജാ—തളിരിനു തുല്യമായ കരമങ്ങളു വെടിഞ്ഞയി! നീ ലളിതതരാംഗുലീലസിതമെങ്ങനെ മുക്കിജലേ? അഥവാ,

ഗളിതവിവേകമായ ജഡപസ്തു തുണും ഗ്രഹിയാ കിളിമൊഴിയും പ്രിയ കിമവധീരിതയാതി മയാ? പുനീ ൧൧൩

മാധവ—(അനുഗതം) ഇതുകൊള്ളാം. എന്തിന്നു വിശന്നു പ്രാണൻ പോകുന്നല്ലോ.

രാജാ—അകാരണമായി പരിത്യജിച്ചതിനാലുള്ള പശ്ചാത്താപത്താൽ ഒറ്റയൊന്നൊന്നുസനായ എന്നേ കറിച്ചു ദയ ചെയ്തു് ഇനിയും ഒർശനം തരണേ ഏകൻ പ്രാണനാഥേ!
[ചതുരിക ബലപ്പെട്ടു പ്രവേശിക്കുന്നു]

ഇതാ ചിത്രഗതനായ സ്വാമിനി
[ചിത്രപടം കാണിക്കുന്നു]

മാധവ—തോഴരേ! ചിത്രം വളരെ നന്നായിരിക്കുന്നു. ആ രാവങ്ങളും നിലകളും ഓരോ അവയവങ്ങളുടെ ഉയർച്ച

യം താഴ്ന്നു മറന്നു കണ്ടിട്ട് എന്റെ കണ്ണിന് മുമ്പെ
തന്നെയോ എന്നു ഭ്രമം തോന്നിപ്പോകുന്നു.

സാന്നിധ്യം—ഓ! ഓ! ഈ രാജാവിന്നു ചിത്രമഴുത്തിലുള്ള
സാന്നിധ്യം ആശ്ചര്യം തന്നെ. എന്റെ സഖി തന്നെ മ
ന്ദിരത്തിൽ നില്ക്കുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നു.

രാജാ—ചിത്രത്തിൽ ശരിയാകാത്ത-

തത്രയും പാർത്തു മാറ്റിക്കൊ;

തന്നിതൻ ശാത്രഭാസ്സനാ- *by me.*

മേൽനിന്നു. ലമ്പിതം തെല്ലതാൻതിൽ.

മർ

സാന്നിധ്യം—പശ്ചാത്താപം ഹേതുവായിട്ട് ഏറ്റവും പ്രബ
ലീഭവിച്ചിരിക്കുന്ന തന്റെ അനുരാഗത്തിനും തന്നിരിക്ക
ചിത്രമഴുത്തിലുള്ള നൈപുണ്യത്തെക്കുറിച്ച് അഹങ്കാരമി
ല്ലാത്തതിനും അനുരൂപമായിട്ടാണ് ഇപ്പോൾ ഇദ്ദേഹം
പറഞ്ഞത്.

മാധവ—സപാമീ! ഇതിൽ മുമ്പേക്കു കാണുന്നുണ്ടല്ലോ. എ
ല്ലാവരും പ്രിയദർശനമായിരിക്കുന്നു. തത്രഭവതി ~~മ~~
നള ഏതാണു?

സാന്നിധ്യം—ഈ വിധ്വംഗിക്കു ശകുന്തളയുടെരൂപം തിരിച്ചറിയാ
ൻ വഹിയാക്കെങ്കിൽ ഇയാൾക്കു കണ്ണുകൊണ്ടു ഫലമെന്തു്?

രാജാ—തന്നിക്കേതെന്നാണു തോന്നുന്നതു്?

മാധവ—എനിക്കു തോന്നുന്നതു കെട്ടഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നതും ഉ
ള്ളിലിരുന്ന മാല വെളിയിലേയ്ക്കു പുറപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതുമായ
യതലമുടിയോടും, വിയർപ്പുള്ളികൾ തപ്തരിച്ചിരിക്കുന്ന
തായ മുഖത്തോടും, തോളുകൾ ഏറ്റവും തളർന്നു താങ്ങിരി
ക്കുന്നവയായ ഭുജങ്ങളോടും കൂടി തൽക്കാലം വെള്ളം
ശിച്ചിട്ടു തളിരുകൾ നന്നത്തു ശോഭിക്കുന്ന മാവിന്റെ
വശത്തായിട്ടു കുറഞ്ഞൊന്നു ക്ഷീണിച്ചതുപോലെ എഴു
തിയിരിക്കുന്നതു തത്രഭവതി ശകുന്തള എന്നും മറവർ
ണ്ടുപേരും സഖിമാർ എന്നുമാണു്.

രാജാ—മാധവ്യൻ മുമ്പാലു. എന്റെ അനുരാഗനിമിത്തങ്ങ
ളായ പ്രത്യേകവിചിന്തകളും ശകുന്തളയുടെ ആകൃതിയിൽ
കാണുന്നുണ്ടു്.

൭൫൧൩൩

കിവിവി

സ്വീകരിക്കാൻ വിചാരിച്ചു ലാഭമെന്നു
ഭിന്നവർണ്ണമനുഭവമുണ്ടിഹ,
വർണ്ണകോപസിതമേതുഭൂതമായ്
കണ്ണൻ കവിളിൽനിന്നു വീണതും.

൧൦

ചതുരികേ! ഇതിലേ വിഹാരസ്ഥലം പാതിയേ എഴുതിത്തി
ന്നിട്ടുള്ളു. നീ ചെന്നു ചാക്കുവെട്ടി എടുത്തുകൊണ്ടുവാ.

ചതുരിക— ആയു മായവ്യാ! ചിത്രപടത്തേ പിടിച്ചുകൊള്ളണം.

ഞാൻ ചെന്നു ചാക്കുവെട്ടി എടുത്തുകൊണ്ടു വരട്ടെ.

രാജാ—പടം ഞാൻതന്നെ വെട്ടുകൊള്ളാം.

[പടത്തെ വെട്ടിക്കുന്നു]

(ചതുരികപോയി)

രാജാ—അത്രാശമിച്ച ദയീതാം പ്രഥമം വെടിഞ്ഞു
ചിത്രാർപ്പിതാം പുനരേല്ലരസേന പത്മൻ, വസന്തനിപദ്യം.
സത്രാശനാപഗകടനേനോപമധ്യേ
കത്രാപിജാതകതുകോന്യ മരീചികായാം.

൧൧

മാധവ— (അജ്ഞാതം) സത്യാ ഇദ്ദേഹം ഗംഗാപ്രവാഹത്തെ
ഉപേക്ഷിച്ചിട്ട് മൃഗതുഷ്ണയിൽതന്നെയാണ് ഇപ്പോൾ
വെള്ളം കുടിക്കാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നത്. (പ്രകാശം) നന്ദാ
രേ! വേദേ എന്താണിനി ഇതിൽ എഴുതാനുള്ളത്?

സാന്നമതി— ഏതെല്ലാം സ്ഥലം ശക്തമുള്ളൂ? ഇഷ്ടമായിട്ടുണ്ടോ
അതെല്ലാം തന്നെയാണ് ഇദ്ദേഹം എഴുതാനാഗ്രഹിക്ക
ുന്നത്, സംശയമില്ല.

രാജാ—കേട്ടോളൂ.

അൻപിൽ സൈകതലിനഹംസമിഥനം
ലേഖ്യായുനീമാലിനീ
വൻവിൽച്ചാരുമിന്നു യഥാ യഥവൽ
പാർശ്വേ മൃഗായ്യാസിതം,
കയിൽകല്പിത വലകമായ തരുവിൻ
മുലത്തിലായ് രജവിൻ

Good

കൊമ്പിൽകുൾമുനപേതുവെച്ചുരസിട്ടും

മാൻപേടയുലേഖ്യയാം.

൧൨

മാധവ— (അജ്ഞാതം) ഞാനാണെങ്കിൽ നീക്കം താടിക്കാരാ

■ മഹർഷിമാരുടെ കൂട്ടംകൊണ്ടു ചിത്രം നിറച്ചേയ്യുമായിരുന്നു.

രാജാ—തോഴരേ! ഇതുകൂടാതെ ശകന്തയുടെ അലങ്കാരങ്ങളിൽ ഞാൻ വിചാരിച്ചിരുന്നതു ചിലതും വിട്ടുപോയിട്ടുണ്ട്.

മാധവ—അതെന്താണ്?

സാനമതി—സഖിയുടെ വനവാസത്തിനും ശരീരസൗന്ദര്യത്തിനും അനുരൂപമായി വല്ലതും ആയിരിക്കണം.

രാജാ—ലേലികൾക്കു നാരചിതരീഷഭൂഷണം

കവിളിൻതടാവധി വിളംബികേസരം,

സവിശേഷകോമളമകാർ തോഴരേ!

നൃപിസാക്ഷരം ചക്രമണ്ഡലാന്തരേ.

൧൪

മാധവ—എന്താണ് തത്രവേതി ചെന്താമരയുടെ ഭളംപോലെ ശോഭിക്കുന്ന കയ്യിന്റെ അററം കൊണ്ടു മുഖത്തേ മറച്ചു ഭയപ്പെട്ടതുപോലെ നിൽക്കുന്നത്? (സൂക്ഷിച്ചുനോക്കിട്ടു) ഹേ! ഈ പാണ്ഡുവീപുത്രനായ പുത്തൻ കവരുന്ന ഭയ്യ വണങ്ങാൻ തത്രവേതിയുടെ മുഖത്തേ ആകൃമിക്കുന്നു.

രാജാ—ആ ഭയ്യടനേ തടുക്കരുതോ?

മാധവ—ഭയ്യടന്മാരേ ശാസിക്കുന്ന സ്വാമി തന്നെ ഇവനെ തടുക്കുന്നതിന്നു ശക്തനായി ഭവിക്കും.

രാജാ—ശരിതന്നെ. ഹേ പുഷ്പവല്ലിപ്രിയാതിഥേ! എന്തിനിവിടെ വന്നു ചുറ്റിപ്പറന്നു കഷ്ടപ്പെടുന്നു? അതോ നോക്കൂ:

ഹല്ലമാം കസുമമാൻ മേവിടും

വല്ലഭാ തവ തൃഷ്ണാർത്ഥാകിലും,

അല്ലയോ മധുപ! നിന്നെയോർക്കയാ-

ലല്ലൽപൂണ്ടു നുകരുന്നതില്ലതേൻ.

൧൫

സാനമതി—രാജാവു നല്ലമയ്യാടയായിട്ടാണ് ഇപ്പോൾ പറഞ്ഞത്.

മാധവ—ഇതു നിഷേധിച്ചാലും ഒഴിച്ചുപോകാതെ വിപരീതമായി തിരിച്ചുതന്നെ പിന്നെയും വരുന്നജാതിയാണ്.

രാജാ—ആഹാ! അതുവോ? ഞാൻ പറഞ്ഞാൽ കൂട്ടാക്കയില്ലയോ? എന്നാൽ കണ്ടോ,

സംഭോധാവസരങ്ങളിൽ കരുണയോ-

ടത്രേ മയാസ്വാദിതം

ഓരോരുപ്പിയതന്റെ ചെന്തളിർപണി-

ഞ്ഞീടുന്ന ബിംബാധരം,

ഓരോദ്രിക്തമതേ! മരോൽക്കട! തൊടുന്നാ-

കിൽ ശരം! നിന്നെത്തൊ-

നംഭോജത്തിനകത്തടച്ചു തടവിൽ

പാർപ്പിച്ചിട്ടും ദിംഗമേ!

൨൦

മാധവ്യൻ—ഇപ്രകാരമുള്ള കുറിനശിക്കുകയ്ക്കു ഏങ്ങനെ ഭയപ്പെടാതിരിക്കും? [ചിരിച്ചു കൂറുതന്നെ]

ഇദ്ദേഹത്തിനിപ്പോൾ ഭ്രാന്തതന്നെയാണു്. ഈ സംസർഗ്ഗത്താൽ ഞാനും ഭ്രാന്തനായിത്തീരുന്ന. (പ്രകാശം)

സ്വാമി! ഇതു ചിത്രമാണല്ലോ.

രാജാ—എ! ചിത്രമാണോ?

സാന്നമതി—ഞാനും ഇപ്പോൾ അതു് കാത്തില്ല. പിന്നെയങ്ങോ

എഴുതിയതുപോലെ മനസ്സിലും അനുഭവിക്കുന്ന ഇദ്ദേഹം?

രാജാവു—തോഴരേ! ഏന്തിനാണു വെറുതേ ഈ ഭോഷെക്കഥ ലമായ കാഴ്ചം ചെയ്തതു്?

ഉണ്മയിലിരിക്കണസൗഖ്യം

തന്മയമാം ഹൃത്തുകൊണ്ടെന്നുവിക്കേ,

മന്മനസി സ്തൂണകൃതാ

പെണ്മണി ചിത്രീകൃതാപുനർഭവതാ.

൨൧

[കരയുന്നു]

സാന്നമതി—ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ ഈ വിരഹതാപം പുറുപ്പാലം വിരലുമായി വിലക്കുണമായിരിക്കുന്നു.

രാജാ—തോഴരേ! ഞാൻ ഈ സമയവും ആശ്വാസമില്ലാതെ ഏങ്ങനെ ദുഃഖിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നല്ലോ.

വിനാ നിദ്രാമസാദ്ധ്യം മേ

കിനാവിൽ തൽസമാഗമം,

അന്നാതൊശ്ശുവാൽ ചിത്രേ

പൂനാപൂം തലിലോകനം.

൨൨

Handwritten signature/initials

വവ അഭിജ്ഞാനശാസ്ത്രം മണിപ്രവാളം

സാരമതി—രാജാവു തകന്നപ്പോൾ നിരാകരിച്ചതിന് ഇപ്പോൾ
അനുഭവിക്കുന്ന അപസ്ഥ വേഷഭവോളം ചരിയാരമായി.
ഞാൻ പ്രത്യക്ഷമായിട്ടു കാണുന്നല്ലോ.

[ചതുരിക പ്രവേശിച്ച്]

ചതുരിക— മഹാരാജാവു സർവ്വാർത്ഥഭംഗം വരിച്ചാലും. അ
ടിയൻ ചായപ്പെട്ടി എടുത്തുകൊണ്ട് ഇങ്ങോട്ടേയ്ക്കു പുറ
പ്പെട്ടു.

രാജാ—എന്നിട്ടോ?

ചതുരിക—ഇടയ്ക്കു വസുമതിയമ്മ തരളികയോടുകൂടിവന്ന്
തിന്നേക്കണ്ട് അടിയന്റെ കയ്യിൽനിന്നും പിടിച്ചുപറി
ച്ച് 'ഞാൻ തന്നെ തൂക്കത്തിൽ കൊണ്ടുചെന്നു കൊടുക്കാം'
എന്നുത്തരവായി.

Drum die purpose

മാധവ്യൻ—നിന്നെ വിട്ടേച്ചതു ഭാഗ്യംതന്നെ.

ചതുരിക—അമ്മയുടെ ഏതൊപ്പ് ചെടിയിൽ കടഞ്ഞതിനേ
തരളിക വിടിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന അമ്മ നോക്കി ഞാൻ കാടി
പ്പോന്നു.

രാജാ—തോഴരേ! എന്റെ പ്രീതി കാവനകൊണ്ട് വസുമതി ഗ
ർവ്വിയായിരിക്കുകയാണ്. ഇങ്ങോട്ടു കടന്നുവന്നേയ്ക്കും. താൻ
ഈ ചിത്രത്തെ സൂക്ഷിക്കണം.

മാധവ്യൻ—[ചിത്രത്തെപ്പോലെ ചിത്രംകൊണ്ടു ഏഴുനോറു] തന്മൂലംവിനേ
സൂക്ഷിക്കണമെന്നു കല്പിക്കണം. അമ്മ കലശലുകഴിച്ചു പോ
യാൽ സ്വാമി എന്നെ വിളിച്ചെടുത്തു. ഞാൻ ഭേദമാളിക
പ്പുറത്തു ചെന്നുവരികാം. അവിടെ മാപ്പൊവല്ലാതെ മററാ
കാണുകയില്ല.

[ഭാടിപ്പോയി]

[തടയിൽ തവണകാരത്തി കയ്യിൽ റേഴ്സുണ്ടാകണ്ടു
പ്രവേശിച്ച്]

മഹാരാജാവു സർവ്വാർത്ഥഭംഗം വരിച്ചാലും.

രാജാ—വേഗവതി! നീ വരുന്ന വഴിക്കു വസുമതിയെ കണ്ടോ?
തവണ—കണ്ടു. അടിയൻ ഈ എടുത്തുകൊണ്ടു വരുന്നതറി
ഞ്ചു് അമ്മ തിരിച്ചുപോയി.

രാജാ—അവൾ ഉചിതമെന്നാണ്. ഞാൻ കായ്ക്കങ്ങളിൽ വ്യാപ്ത
തന്നായിരിക്കുന്ന സമയം ഒഴിച്ചു അവൾ വത്ര.

തവണ—മന്ത്രി ഇപ്രകാരം തിരുമനസ്സുറിക്കാൻ പറഞ്ഞു:
 'ഇന്നു മുതലെടുപ്പു കണക്കുകൾ അധികം നോക്കാനുണ്ടാ
 യിരുന്നതിനാൽ പെരുമകാരും ഒന്നേ അനേപയിക്കുന്നതി
 നിടയായുള്ള, അതിനേ ഇതു എഴുത്തിൽ എഴുതിട്ടുണ്ട്. അ
 ത്തുകൾ പാർത്തുകൊള്ളുമാറാകണം.'

രാജാ—എഴുത്തിങ്ങോട്ടു കാണിക്കൂ.

തവണ—[എഴുത്തിനെ തുറന്നു കാണിക്കുന്നു]

രാജാ—(വായിച്ചുനോക്കിട്ട്)

'ധനമിത്രൻ എന്ന കപ്പൽ കച്ചവടക്കാരൻ കപ്പൽ ചേര
 ത്തിൽ അപായപ്പെട്ടപ്പോൾ, അവൻ മക്കളില്ല. അവന്റെ
 അപരിമിതമായ ധനമെല്ലാം സ്കാരിലേയ്ക്കു അടങ്ങുന്നതാ
 ണ്' എന്നു മന്ത്രി എഴുതിയിരിക്കുന്നു. അനപത്യത കഷ്ടം
 തന്നെ. വേത്രവതീ! അനവധി ധനവാനായിരുന്നതിനാൽ
 അവൻ അനേകം ഭാര്യമാരുണ്ടായിരിക്കും. അവരിൽ ആരെ
 കിലും ഗർഭം ധരിച്ചിട്ടുണ്ടോ എന്നു വിചാരണചെയ്യാൻ
 പറയണം.

തവണക്കാരി—അങ്ങനെയെങ്കിലും സാക്ഷേതന്ത്രേയ റിയുടെ
 മകൾ കരുത്തിയുണ്ട്. അവർക്കു ഇതേയുടെ പുംസവനം
 കഴിഞ്ഞതായി കേട്ടു.

രാജാ—എന്നാൽ ആ പ്രജ്ഞാണല്ലോ പിത്രമായ സകലമു
 ത്തിന്നും അവകാശം. ഇതു വിചരം മന്ത്രിയോടു ചെന്നു പ
 റഞ്ഞേയ്ക്കണം.

തവണക്കാരി—അടിയൻ കല്പനപോലെ ചെയ്യാം.
 (പോകുന്നു)

രാജാ—വേത്രവതീ! ഇവിടെ വാ, പറയുക.

തവണക്കാരി—അടിയൻ ഇതാ വിടുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു.

രാജാ—സന്തതി ഉണ്ടെങ്കിലെന്തു്, ഇല്ലെങ്കിലെന്തു്?

ഇപ്പോൾ ജനം ദിഷ്ടവശേന കഷ്ടം!
 നഷ്ടപ്പെട്ടുനേതൊരുവകുപ്പു്
 ദുഷ്ടതപരില്ലാത്ത വിധത്തിലുണ്ടാക
 ദുഷ്ട ഷന്തനെന്നുള്ള വിളിച്ചു ചൊൽക. മ. ന.

തവണക്കാരി—അടിയൻ അപ്രകാരം പരസ്യം ചെയ്യിപ്പി
 ക്കാം. [അഭിയിൽ പോയി അടിയൻ കിഴിപ്പയസ്]

കാലത്തിലുണ്ടായ വർഷംപോലെ കല്പനപ്രകാരം ചെയ്തു
പ്പെട്ട പരസ്വം സകല ജനങ്ങളാലും അഭിനയിക്കപ്പെട്ടു.

രാജാ—(അടുവിർപ്പിട്ട്.) ഇങ്ങനെയല്ലേ സന്തതിമേദം ഫേതു
വായിട്ടു നിരാശ്രയമായ ഐശ്വര്യം മുല്പുഷ്യന്റെ അ
വസാനത്തിങ്കൽ അന്യനേ പ്രാപിക്കുന്നത്? എന്റെ അ
വസാനത്തിങ്കൽ പെരവവംഗലക്ഷ്മിയുടേയും കഥ ഇ
പ്രകാരമാകുമല്ലോ.

തവണക്കാരി---ഇശ്വരൻ നാളം അങ്ങനെ വരുത്തുക
യില്ല.

രാജാ—കഷ്ടം! ഞാനത്ര മൂഢനാണ്? സ്വയം ഉപനതമായ
ശ്രേയസ്സിനെ ഞാൻ അനാഭരിച്ചുകുളഞ്ഞല്ലോ.

സാന്നമതി—ശകുന്തളയേത്തന്നെ മനസ്സിൽ വിചാരിച്ചാണ് ഇ
ദ്ദേഹം ആത്മാവ് നേ നിന്ദിക്കുന്നത്, സംശയമില്ല.

രാജാ— കളത്രമായോജിതബീജമാത്മനാ
കലത്തിരുന്നായതു ഹാ! വെടിഞ്ഞു ഞാൻ,
കിളിച്ചു കാലത്തിൽ വിതച്ചുതുളുമാം
ഫലത്തെയേകുന്ന നിലത്തിന്നൊപ്പമായ്. ൨൪

സാന്നമതി—ഭവന്റെ സന്തതി അപരിക്ഷിണമായി ഭവിക്കും.

ചതുരിക—[നടയിൽ തവണക്കാരന്മാരോട് അപായം] കച്ചവട
ക്കാരന്റെ വർത്തമാനം തിരുമനസ്സിനു വളരെ അസ്വാ
സ്ഥകാരണമായി തീർന്നിരിക്കുന്നു. ഇതിനു സമാധാനം
പറഞ്ഞാൽ പസിപ്പിക്കുന്നതന്നെ നീ മേഘമാളികയിൽ ചെ
ന്ന് ആയുമാധ്യയനേ കൂട്ടിച്ചുകൊണ്ടുവര.

നടയിൽ തവണക്കാരുള്ളി—അതുതന്നെ കൊള്ളാം.
(പോയി)

രാജാ—കഷ്ടം! ഭുഷ്ഠന്തൻ പിണ്ഡം വെയ്ക്കുന്നവർക്ക് അതു
മേൽ കിട്ടുന്നതു സംശയസ്ഥാനമായല്ലോ.

ഹന്താമനായവിധിപ്രകാരമുദിതശ്ശുലം നമുക്കുണ്ടുപോൽ
സന്താനത്തിലിതിന്നുമേൽ നിവൃത്തം നൽകീട്ടുമെന്നിങ്ങനേ,
ചിന്താമാന്ദപിതൃക്കളല്ല സവനാമെന്നാൽ പ്രസിക്തം ജലം
സന്താപോഷ്ടബാഷ്പയാവരണമുൾപ്പിടം കടിക്കുന്നു ഹാ! മകൻ
(മുർച്ഛിച്ചു പ്രാപിച്ചു വീഴുന്നു)

ചതുരിക—[പരിഭ്രമിച്ച രാജാവിനെ കാക്കിക്കൊണ്ട്] പൊന്നുതിരുമേനി! സമാശ്വസിക്കണം! സമാശ്വസിക്കണം!

സാന്നമതി—ഓ! ഹാ! കഷ്ടം! കഷ്ടം! ഇദ്ദേഹം വിളക്കിരിക്കത്തന്നെ ഇടയിൽ മറവുനിമിത്തം ഇരുട്ടിന്റെ ബാധയെ അനുഭവിക്കുന്നു. ഞാൻ ഇപ്പോൾതന്നെ പരമാർത്ഥം ധരിപ്പിച്ച് ഇദ്ദേഹത്തിനെ ആശ്വസിപ്പിക്കട്ടെയോ? അല്ലെങ്കിൽ വേണ്ട, 'യാഗത്തിൽ തൽപരന്മാരായ ദേവന്മാർ തന്നെ താമസിയാതെ ധർമ്മപതിയായ നിന്നേ ഭർത്താവു' അഭിനന്ദിക്കത്തക്കവണ്ണം ഉത്സാഹിക്കും' എന്നു പറഞ്ഞു അഭിത്ഭേവി ശകുന്തളേ ആശ്വസിപ്പിക്കുന്നതു ഞാൻ കേട്ടിരിക്കുന്നു. ആയുകൊണ്ടു അതുവരെ നോക്കാം. എന്നാൽ ഇപ്പോൾ ഞാൻ കാണുകയും കേൾക്കുകയും ചെയ്ത സംഗതികളേ ഉടനെചെന്നു പറഞ്ഞു പ്രിയസഖിയേ ആശ്വസിപ്പിക്കണം.

(മേൽപ്പോട്ടേയ്ക്കുപോയി അന്തർജ്ജനംചെയ്യുന്നു)

അണിയറയിൽ

അയ്യോ! കൊല്ലരുതേ കൊല്ലരുതേ!

രാജാ—[മുർച്ഛിച്ച് ഏഴേറേ ചവികൊടുത്ത്] അതു മാധവ്യന്റെ നിലവിളിയാണെന്നു തോന്നുന്നല്ലോ.

ചതുരിക—ആയുർമാധ്യവനേ ശകുന്തളാഭേവിയുടെ ചിത്രപടത്തോടുകൂടി വസുമതിയമ്മയുടെ ദാസിമാരായ തരളിക മുതൽപേർ പിടികൂടിയെന്നു ഭോന്നുന്നു.

രാജാ—ചതുരികേ! മാധവ്യനെ ഉപദ്രവിക്കരുതെന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നപ്രകാരം വസുമതിയോടു ചെന്നു പറ.

(കടയിൽ തവണക്കാരി സംഭമത്തോടുകൂടി പ്രവേശിച്ചു)

ഇതാ തിരുമനസ്സിലേ തോഴരെ കഴുത്തിൽ പിടിച്ചു കൊണ്ടു കൊല്ലാൻ ഭാവിക്കുന്നു. വേഗത്തിൽ രക്ഷിക്കണം!

രാജാ—ആരാണിങ്ങനെ ദുസ്സാമർത്ഥ്യം കാണിക്കുന്നത്?

തവണക്കാരി—പൊന്നുതിരുമേനി! മനുഷ്യർക്കു കാണാൻ വയ്യാവല്ല ഭൂതമോ മറ്റോ ആയിരിക്കണം. അദ്ദേഹത്തിന്നു കഴുത്തിൽ പിടിച്ചു തൂക്കി മേഘമാളികയുടെ മകുപ്പിന്റെ മുകളിൽ കൊണ്ടുപോയിരിക്കുന്നു.

൯൨ അഭിജ്ഞാനശാകുന്തളം മണിപ്രവാളം

രാജാ—[ഘൃതോദം] എന്റെ ഗൃഹവും ഭൂതങ്ങളാൽ ആക്രമിക്കപ്പെടുമോ? അഥവാ,

അനവധിതതമുലം തെറെറനിക്കെന്തുമായും
ദിനമനു വരുമാറുണ്ടെന്നു ഞാനേൻ ജാനേ,
അനവധിജനം മന്തിജ്ഞാചരിക്കുന്നതെല്ലാം
മനമതിലറിവാൻഞാനെക്കേതേ ശക്തനാകും? ഹനു

അങ്ങിയറയിൽ—അയ്യോ! ഞോഴരേ! കാടിവരണേ! കാടിവരണേ!

രാജാ—[ഗതിഭേദത്തോടെ ചുറ്റിക്കടന്നുകൊണ്ടു] നോഴരേ! ഭയപ്പെട്ടേണ്ട, ഭയപ്പെട്ടേണ്ട!

അങ്ങിയറയിൽ—[പിന്നെയും യഥാപൂർവ്വം നിലവിളിക്കുന്നു] ഞാനെക്കേതേ ഭയപ്പെട്ടാതിരിക്കും? ഇതാ ഞനോരോ എന്റെ കഴുത്തുവിടിച്ചു പുറകോട്ടു വളച്ചു കരിമ്പുപോലെ ഒപ്പിക്കാൻ ഭാവിക്കുന്നു.

രാജാ—[ഭക്തിപര്യവേഷത്തോടെ] വില്ലുകൊണ്ടുവരട്ടെ. പട്ടാണിച്ചി (വില്ലുംകൊണ്ടുപ്രവേശിച്ചു)

ഇതാ പള്ളിവില്ലം തുക്കയുറയം.

രാജാ—[വില്ലുവരക്കിക്കുന്നു]

അങ്ങിയറയിൽ—

[ചെമ്മരി]

കുടിക്കാനായ് കണ്ണോത്തമിത പുരുനിണം കൊണ്ടിട്ടമിത്തു
പിടയ്ക്കും നിന്നേ ഞാൻ സ്ഥിതി കടവാ വൽസകമിവ,
മിട്ടക്കൻ ഭക്തന്മേക്കടന്നഭയഭാനത്തിന്നു ധനുസ്സു-
ടക്കും ദുഷ്ഘ്നൻ വരണമധുനാ തേ ശരണമായ്. ഹനു

രാജാ—(കോപത്തോടുകൂടി) എന്ത്? എന്തേത്തന്നെ ചൂണ്ടിപ്പറയുന്നോ? ഔഷഭൂതമേ! നില്ല നില്പ്! നിന്റെ കഥ ഇപ്പോൾ കഴിയും. [വില്ലുപലച്ചു] വേത്രവതി! കോണിപ്പടിയിലേയ്ക്കു വഴിക്കാണിയ്ക്കൂ.

തവണക്കാരി—ഇതാ! ഇങ്ങനെ എഴുന്നള്ളാം.

(ഏലാവരംബലുപ്പെട്ട് അങ്ങോട്ടുചെല്ലുന്നു)

രാജാ—(ചുറ്റുംനോക്കിട്ടു) ഇവിടെ ഒന്നും കാണുന്നില്ലല്ലോ.

അങ്ങിയറയിൽ—അയ്യോ! കാടിവരണേ! രക്ഷിക്കണേ! ന് സ്വാമിയെ കാണുന്നു. സ്വാമി എന്തെ കാണുന്നില്ല.

പൂച്ച വിടിച്ചു കൂലിപോലെ ഞാൻ ജീവനിൽ നിരാശ നായിരിക്കുന്നു.

രാജാ—മുഷ്ടഭൂതമേ! നിന്റെ ഈ കിരീടക്കുഴലികൊണ്ടുള്ള ഉഴററം എന്റെ അസുന്ദരോടു പറയുകയില്ല. നിന്നേ കാണും. നോക്കിക്കൊ! ഇതാ ഞാൻ തൊടുന്ന ഈ സ്ത്രീ—

ശിക്ഷിക്കും ശിക്ഷ്യനാം ചിന്നെ
രക്ഷിക്കും രക്ഷ്യനാം ഭിജം
ഭക്ഷിക്കും ക്ഷീരമേ ഹംസം—
പക്ഷി സക്ഷീരനിരതം.

൨൮

[അസുന്ദരനൊടുകൂടെ]

(രണ്ടവരും വിട്ടു മാതലിയും രണ്ടവരും പ്രവേശിക്കുന്നു)

മാതലി—വൃതദിഷാ അവകൃതാ ഭിതിജാഗ്രതവ്യാ-
സ്തതപമാനമയ ചാപമിത്ഥാപ്താൻ,
നേത്രങ്ങളാലരഭരണ സതാം പതന്തി
മിത്രങ്ങളായവരിലുഗ്രതങ്ങളല്ല.

൨൯

രാജാ—[അസുന്ദര പ്രതിസംഹരിച്ചു കൊണ്ടു] എ! മാതലിയോ? ഭേവേന്ദ്രസാരമിടക്കയിക്കൊണ്ടു സ്വാഗതം.

മാധവ്യൻ—കൊള്ളാം. ഇഷ്ടി & ശ്രീനേ എന്നപോലെ എനേകകാല്പാൻ ഭാവിച്ചു ഈയാളേ സ്വാഗതം പറഞ്ഞു അഭിനന്ദിക്കയാണു വേണ്ടതു്?

മാതലി—[ചിരിച്ചു] രാജാവേ! ഭേവേന്ദ്രൻ എന്നേ ഭവൽസമീപത്തിൽ അയച്ചിരിക്കുന്നതിന്റെ കാരണം കേട്ടാലും.

രാജാ—ഞാൻ എത്രയും ശ്രദ്ധയോടെ കേൾക്കുന്നു.

മാതലി—കാലനേമിയുടെ സന്താനങ്ങളായി ഭർത്തൃയന്മാരെന്ന് പ്രസിദ്ധിയുള്ള ഒരു അസുരസംഘം ഉണ്ട്.

രാജാ—ഉള്ളതുതന്നെ. നമ്മെമഹർഷി പറഞ്ഞു മുൻപിൽ കേട്ടിട്ടുണ്ട്.

മാതലി—ഈ സഖി ശതമന്യുവിനുള്ളതാ-

നവരതൈതിത്ത വധിക്കുവാൻ ഭവൻ താൻ,

ദിവസപതിഭയോരം തമസ്സിൻ-

നിവഹമനുഷ് ~~-----~~ ക്ഷിണോതി നക്ഷത്രം. ൩൦

അതിനാൽ ഗൃഹീതശസ്ത്രനായിരിക്കുന്ന ഭവാൻ ഇപ്പോൾ തന്നെ ഈ മാഹേന്ദ്രമാല രഥത്തിൽ കയറി വിജയത്തിനായിക്കൊണ്ടു പുറപ്പെട്ടാലും.

രാജാ—മാഹേന്ദ്രന്റെ ഈ സംഭാവനയാൽ ഞാൻ അനഗൃഹീതനായി ഭവിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഈ മാഹേന്ദ്രന്റെ ~~-----~~ മാതാവി ഇപ്രകാരം പ്രവർത്തിച്ചതിന്റെ ഉദ്ദേശ്യം ~~-----~~ ന് അറിയുന്നില്ല.

മാതാവി—അതും പറയാം. എന്നോ മനസ്സിൽ വ്യസനം നിമിത്തം ഭവാനേ വിക്രബ്ധനായി കണ്ടിട്ടു കോപിപ്പിക്കാൻ വേണ്ടി ഞാൻ അങ്ങനേ ചെയ്തതാണ്. എന്തെന്നാൽ—

ദീപിക്കും പ്രവിചലിതേന്ധനൻ ഹതാശൻ

ക്ഷേപിക്കിൽ പ്രവരപ്പദാക പത്തിപൊക്കും,

പ്രാപിക്കും പ്രകടതയേ നിജപ്രതാപം

കോപിക്കിൽപ്രകൃതിയിതർജ്ജിതാശയാനാം. ൩൧

രാജാ—മാതാവി പ്രവർത്തിച്ചതു യുക്തം തന്നെ [മാഹേന്ദ്രനോടു സപരയാ] തോഴരേ! ദേവേന്ദ്രന്റെ ആജ്ഞയേ അതിക്രമിക്കാൻ പാടില്ല. അതിനാൽ അമാത്യപിതൃനന്ദനേ കണ്ടു വിവരം ധരിപ്പിച്ച് ഞാൻ പറഞ്ഞയച്ചതായി അതാ ജോടിപ്രകാരം പറയണം:

സ്ഥിരഗുണാഞ്ചിതാ ~~-----~~ മതിഃ പ്രജാ-

ഭരണമേകയായ് ചെയ്തുകൊള്ളണം,

കരധൃതാ ധനവല്ലി താദൃശീ

പരനിമിത്തമായുളളതാദൃമേ. ൩൨

മാഹേന്ദ്രൻ—സപാമി, കല്പിച്ചതുപോലെ ചെയ്യാം.

[പോയി]

മാതാവി—രാജാവേ! എന്നാൽ രഥത്തേ ആരോഹണം ചെയ്താലും.

(രാജാവു ~~-----~~ അഭിനയിക്കുന്നു)

(എല്ലാവരുംപോയി)

എഴാം അങ്കം

[അകാശമാറ്റേണ രമാവൃതാശീ രാജാവു
മാതലിയും പ്രവേശിക്കുന്നു]

രാജാ—മാതലീ! ഞാൻ മഹേന്ദ്രന്റെ ശാസനമേ അനുഷ്ഠിച്ചു
എങ്കിലും അദ്ദേഹം എന്നേ സൽക്കരിച്ചതിന്റെ അവ
സ്ഥ വിചാരിക്കുമ്പോൾ ഞാന്റെ തക്കവണ്ണം അദ്ദേഹ
ത്തിന് എന്തെന്നൊണ്ടു് കരുപയോഗവും ഉണ്ടായില്ലെന്നു്
ഞാൻ നിശ്ചയിക്കുന്നു.

മാതലി—(ചിരിച്ചുകൊണ്ട്) രാജാവേ! നിങ്ങൾക്കു രണ്ടുപേർക്കും
ഇതിൽ മനസ്സിന് അതൃപ്തി തന്നെ. എന്തെന്നാൽ—
മ.റ.ടി.സി) ക്ഷിതിപ! തപമാലുപകൃതം വലാരിതൻ-
പ്രതിപത്തിയോത്തു കരുതുന്നു തുറന്നുമായ്
അതിവിസ്തൃതസ്തപഭലാനതോർമാണാം
മതിയായതായ് ന ഗണയത്യുസാവധി.

രാജാ—മാതലീ!—അങ്ങനെ പറയരുത്. എന്നേ യാത്ര പറ
ഞ്ഞയച്ച സമയത്തുണ്ടായ സൽക്കാരം മനോഹരമല്ലെന്നും
വിഷയമല്ലാത്ത വിധത്തിലായിരുന്നല്ലോ. സകലദൈവന്മാ
രും കൂടിനിന്നിരുന്ന സുധർമ്മയിൽ എന്നേ അർദ്ധാസന
ത്തിൽ ഉപവേശിപ്പിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ—

അരികിലുദിതാകാംക്ഷം നില്ക്കും ജയന്തനെ നോക്കവേ
പരിചൊടു ചിരിച്ചൊടുങ്ങോരസ്ഫുരലാഭി ചന്ദനം,
പരിമളഭരമന്ദം മന്ദാരമാലുചമട്ടത്തുടൻ

മ.റ.ടി.സി.

ഇന്ദ്രം ഇതി ഗമേ ചേർത്താനോൽതാലിനിൽപരമമന്തയോ? ൨

മാതലി—ദേവരാജകുൽനിന്ന് എന്തൊരു സൽക്കാരത്തിനാ
ണ് ഇവിടേയും യോഗ്യതയില്ലാത്തതു്? ഓത്തുനോക്കുക
തന്നെ,

രണ്ടു കൊണ്ടുസൂരകണ്ടകരറി-

ട്ടുണ്ടർകോനു ദിവി സെഖ്യമഖണ്ഡം,

പണ്ടു നീണ്ട നരസിംഹനഖൈരഖം

കൊണ്ടുമിന്നു തവ പത്രികൾകൊണ്ടും.

പ്രാ.ന.

രാജാ—നാനും ശതകൃതുമായ ഭഗവാന്റെ മഹിമയെന്നയാണല്ലോ.

മുസ്.

ബോധിക്കേണമിതിബ്ബജിഷ്ടരളുതല്ലാത്ത കാര്യങ്ങളും

സാധിക്കുന്നതയിശോഭവരുടെ സംഭാവനാശക്തിതാനും.

രോധിക്കുന്നതിനെത്തു ശക്തി ഗതധജ്ഞേയൻ പാക്കക്കവേ

ബോധിക്കും തിരക്കത്തക്കതാ പേച്ചേക്കായിലഗ്രാസനേ? ൪

മുതിർന്ന

മുതിർന്ന

മാതലി—നാനും ശക്തിയെന്ന [കാഴ്ചം പോയിട്ട്] രാജാവേ!

താ സ്വർഗ്ഗപോക്കത്തിൽ പൂതിയൊരു പാപിളിരിക്കുന്ന ഭവൽകീർത്തിയുടെ സെഭോഗ്രന്തേ കണ്ടാലും.

ദേവസ്രീമണികളുണ്ടെന്ന വണ്ണമേകും

യാവത്താൽ പദവിയിലോർത്ത ഗാനയോഗ്യം,

സേവവർഗ്ഗമലതി കംഗ്രൂഷകൽക്കത്തിൽ

ഭാവഴ കണ്ണുതിമെഴുതുന്നിതാസുരന്മാർ.

൫

രാജാ—മേന്മ! ഞാൻ ഇന്നുവെ സ്വർഗ്ഗത്തെയും പോകുമ്പോൾ അസുരജാതിയുള്ള മനുഷ്യന്മാർ പഴിയിലേ വിശേഷം മുഴുവനും നോക്കി അറിഞ്ഞല്ല അതിനാൽ ഇപ്പോൾ പക്ഷമരുളകളിലെ ആരുടെ മാർഗ്ഗത്തിലാണെന്നും ചർച്ചിക്കുന്നതെന്നും കേൾക്കാൻ കോളളം.

പേ. 4-ാം

മാതലി—നാസ്സരയിന്ത്രേ സ്നിഹം നേഴുകുന്നേട്രിതം

വിജയജ്ഞാപിസ്സാർ പൂനരവേ പത്തുനഭഗമനം,

നഭാപാനമാമൻ പരിവഹ, നവനാഗ്ഗ്വിതാൻ

ശിവരിയ

ശുഭ്രേ ൧൦ പൂജിതാവരജിതരണ്ടാംപുവടിനാൽ.

രാജാ—നാനും ശക്തിയെന്ന ആയിരിക്കാം ബഹിരന്തരകരണങ്ങളും

ഉളളകൂടിയ അന്തരാത്മാവിന്നു നിർവൃതി തോന്നുന്നതു്.

(രഥമകുടത്തോക്കിട്ട്) നാനും ദേവമാർഗ്ഗത്തിൽ ഇറങ്ങിയിരിക്കുന്നു.

മാതലി—എങ്ങനെ അറിഞ്ഞു?

രാജാ—ചാതകങ്ങൾ കർണിതനര പാക്കിതൻ വിവരങ്ങളിൽ

പീതകാന്തി കലർന്നുനയങ്ങൾ പെട്ടുകഴിപ്പിയാൽ

മാതലി! ജലതീകരന്ദ്രിത നേമിയായ ഭവദ്രഥം

തീരളാംബുദണ്ഡ ലോപരി മണിടുന്നിതു സാമ്പ്രതം. ൭

മാതലി - ശരിതന്നെ. ഇനി കുറച്ചുനേരം വണ്ടി മാജാവു തന്റെ അധികാരഭൂമിയൽ എത്തും.

രാജാ - (താഴത്തേക്കു നോക്കിട്ടു) മാതലി! ഇപ്പോൾ മലം വേഗത്തിൽ ഇറങ്ങുന്നതിനാൽ ഇതു ഭൂലോകത്തിന്റെ കാഴ്ച അത്യാശ്ചര്യമായിരിക്കുന്നു.

പൊങ്ങിപ്പോരുന്ന ശൈലങ്ങളുടെ മുകളിൽ നിന്നുഴിതാൻ താണിടുന്നു

തിങ്ങിപ്പത്രങ്ങളായ് കണ്ടതു ഡാടിതി മരക്കൂട്ടമായ് തിന്നിടുന്നു,

മങ്ങിപ്പാഥസ്സു കാണാഞ്ഞതായ് പൂഴ് മരം ഒരിളിഞ്ഞുളിയിക്കുന്നു, കാഴ്ച

സ്തിങ്ങിപ്പോരുന്നിപ്പിറപ്പായ പന്തം വേഗം നീങ്ങിയിരുന്നിങ്ങോരമേ?

വ

മാതലി - രാജാവിന്നു തോന്നിയതു ശരിയായിരിക്കുന്നു. (നമ്മുടെത്തോടുകൂടി നോക്കിട്ടു) അതോ! ഭൂലോകം അത്യന്തമേണിയം തന്നെ.

രാജാ - മാതലി! ഇതേതാണ് പൂർവ്വസ്ഥിമനുഭൂതങ്ങളെ അവഗാഹനം ചെയ്തു സന്ധ്യാ കാലമേഖലപോലെയെ സ്വപ്നം സന്ദർശ്യൻ മാതിരി ഒരു പർവ്വതം കാണപ്പെടുന്നത്?

മാതലി - രാജാവേ! ഇതു മഹാശിമന്തന്റെ സിദ്ധിക്കേതുമായ കിംപുമാല പർവ്വതിയെ പർവ്വതവുമായ ഓരുകൂടെമാണ്.

പ്രപഞ്ചസ്വയംഭവജനം മരിച്ചിതന്നപത്രമക്കുശ്ശുപനാം പ്രജാപതി സ്വപ്നതോടൊന്നിവിടെച്ചിത്തന്റെ തപസ്സു ചെയ്ത സുരസമാച്ചിതൻ.

പംശം

൯

രാജാ - എന്നാൽ ഏതസ്സു കളെ അതിക്രമിക്കരുതല്ലോ. ഭഗവാനായ കർമ്മപ്രജാപതിനെ പ്രദക്ഷിണം ചെയ്തു നമസ്കരിച്ചു പേരയാൽ കൊള്ളാമെന്നു ആഗ്രഹമുണ്ട്.

മാതലി - ഉത്തമപക്ഷം.

[മുമ്പത്തെ ഭൂമിയിലേക്കു നയിക്കുന്നു]

രാജാ - (തെയ്യത്തോടുകൂടി) മാതലി!

25. (5.21)

രചമില്ലനേമിയതിലില്ല പാംസുവിൻ
നിവരം തഥാ ചെറുതുമില്ലിളക്കവും,
ഭവഭീയയാനമവനൈ തൊടാജ്ഞയാ-
ലവതിണ്ണമെന്നതറിയാവതല്ലയോ!

൧൦

മാതലി—മരേന്ദ്രന്റെറയും ഭവന്റെറയും രഥങ്ങൾ തങ്ങളിൽ
വ്യത്യാസം.

രാജാ—മാതലി! ഐവിടെയായിട്ടാണു് കര്യപര്യജാപതിയുടെ
ആശ്രമം?

മാതലി—(അകലകണ്ടു ചൂണ്ടിക്കാണിച്ചിട്ട്)

പുററിന്നുൾപാതിഭേദം മുഴുകിയൊരരവ
മുട്ടുണ്ടുലുമായി- പാതിപടം.

പുററിക്കെട്ടിപ്പിണഞ്ഞുളളൊരു പഴയ ലതാ
മണ്ഡലാനലുകണ്ഠൻ,

9000

പററിക്കെട്ടാമൂന്നു കൂട്ടിൽ കുരുവികൾ കുടി
കൊളളം ജടാജ്ജടമോടേ

കുററിക്കൊത്തമുനീന്ദ്രൻ കതിരവനെന്നിര-
യങ്ങു നില്ക്കുന്ന ദിക്കിൽ.

൧൧

രാജാ—അതികൃപ്തപണ്ണോടുകൂടിയ ഇദ്ദേഹത്തിനായിക്കൊണ്ടു
നമസ്കാരം.

മാതലി(കുടിഞ്ഞാൻ അമർത്തിട്ടു്) നാം അഭിതിഭേവിയാൽ നട്ടുവളുത്ത
പ്പെട്ട മന്ദാരവൃക്ഷങ്ങളോടുകൂടിയ കര്യപര്യജാപതിയുടെ
ആശ്രമത്തെ പ്രവേശിച്ചിരിക്കുന്നു.

രാജാ—ഇതു സ്വപ്നത്തെക്കാളും അധികതരമായ സകലേ
പ്രിയസൗഖ്യത്തെ ജനിപ്പിക്കുന്ന ദിവ്യസ്ഥലമായിരിക്കുന്നു.
ഐനിക്കു് അമൃതമന്ദമായ പാകത്തിൽ മുങ്ങിയതു
പോലെലയുള്ള നിർവൃതി തോന്നുന്നു.

മാതലി—(രഥത്തെ കിറങ്ങിട്ടു്) ഐന്നാൽ ഇറങ്ങാം.

രാജാ—[ഇറങ്ങിട്ടു്] മാതലി ഐന്താണു് ഭാവികുന്നതു്?

മാതലി—രഥത്തെ ഞാൻ ഉറപ്പിച്ചു നിൽക്കി. ഇതാ ഞാനും
ഇറങ്ങുന്നു. (അലങ്കാരം ചെയ്തിട്ടു്) ഇതാ ഇങ്ങനെ വരാം. (പുററി
നടന്നു് കൊണ്ടു്) ഇതാ മഹാത്മക്കളായ ഋഷിമാരുടെ ത
പോവ പര്യടനങ്ങളോടു് നോക്കിക്കൊണ്ടാലും.

രാജാ—ഞാൻ ഇവയ്ക്കു കണ്ടു വിസ്മയിക്കുന്നു.

സാനന്ദം കാറ്ററിനാൽ പ്രാണനമമത്തത

പ്രാതാവത്തം വന്തതിൽ

സ്നാനം ധർമ്മാത്മമാർ കാഞ്ചനകമലരജഃ

പിംഗഭാസ്സാം പയസ്സിൽ,

ധ്യാനംതാൻ വഭ്രുതത്താൻകളിലമരി.

തന്നിധൗ സംശ്യാമം താൻ

സ്ഥാനം തേടുനിത്യർഷികൾ തപമിവിടെ

ചെയ്തിടുനീമഹാമോർ.

മാതലി—മഹാമോർക്കളുടെ പ്രാർത്ഥന ഉത്തരമാത്തതം ഉൽകൃഷ്ടശ്രേയസ്സിനേക്കുറിച്ചാണല്ലോ. (ആകാശത്തിൽ ലക്ഷ്യം ചെയ്തിട്ട്) അല്ലയോ വൃദ്ധശാകല്യ! ഭഗവാൻ കശ്യപൻ എന്തനുഷ്ഠിച്ചുവെങ്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു? [കേട്ടതുപോലെ ഭയപ്പെട്ടു] എന്താണു് പറയുന്നതു്? 'ഭിന്നിഭവേയും മഹർഷി പത്നിയേം കൂടി ചോദിച്ചിട്ടു പത്നിവ്രതപരമത്തേ കുറിച്ചു' അവരോടു പ്രസംഗിച്ചുവെങ്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു' എന്നോ?

രാജാ—എന്നാൽ അവസരത്തേ കേട്ടതു നിർദ്ദേശം.

മാതലി—[രഃഭവിതേദേക] രഃജവു് ഈ അശോകവൃക്ഷത്തിന്റെ മൂട്ടിൽ ഇരിക്കത്തന്നെ. ഞാൻ ചെന്നു സമയം നോക്കി രാജാവു വന്നിരിക്കുന്നതിനായി വന്നിരിക്കുന്ന വിവരം ഭഗവാനേ അറിയിക്കും.

രാജാ—മാതലിയുടെ യുക്തംപോലെ അതുകൊണ്ടു്.

മാതലി—[ചേരി]

രാജാ—[വലത്തുകൈ മുറിക്കുന്ന ലക്ഷണത്തെക്കുറിച്ചു]

മരിച്ചുപോയാശയെന്നിങ്ങ ചുമ്മാ

സ്പന്ദിച്ചിട്ടെന്നെത്തിരു ഫന്ത! കയ്യേ?

നിന്ദിച്ചുകേൾക്കെ ലഭിച്ചു വീണ്ടും

നന്ദിച്ചിരിപ്പാമെളതോ നിനച്ചാൽ?

അന്നിയറയിൽ—അത്തരംതു് ചാപല്യം കാട്ടരുതു്. ജാതിസ്വഭാവം വെളിപ്പെടുന്നല്ലോ.

രാജാ—[ചെയി കൊടുത്തിട്ടു] ഈ സ്ഥലത്തിൽ അവിനയത്തിനു പ്രസക്തിയില്ലല്ലോ. പിന്നെ ഞ്ഞാണിപ്രകാരം നിഷേധിക്ക

പ്പെടുന്നതും? (ശബ്ദം സന്ദർഭം കേൾക്കിട്ട്) അയ്യോ! ഇതാരാണ്? ഒരു വിക്രമിയായ ബാലൻ അടുക്കൽ നിൽക്കുന്ന ഒരു താപസിമാരുടെ നിഷേധപക്ഷനങ്ങളേ ലക്ഷ്യമാക്കിയതെ—

ചാലവേ വലിയ സിംഹിതയുടെ
ബാലനേ, മുലകുടിച്ചു നിൽക്കവേ
ലോലതാം സുഖ പിടിച്ചുലച്ചുമോ!
വേലനത്തിനു വലിച്ചിടുന്നിതാ.

[യഥോക്തവ്യപാരതഃ യ ബാലനം താപസിമാരേ.

പ്രവേശിക്കുന്നു]

ബാലൻ—ചാ ചൊളിക്കു സിംഹക്കുട്ടി! ചാ ചൊളിക്കു. നിന്റെ പല്ലുകളെ തൊൻ എണ്ണി നോക്കട്ടെ.

ഒന്നാം താപസി—ഒസ്സാമർത്ഥ്യം കാട്ടുന്നോ? ഞങ്ങൾ രക്കളേ പോലെ വളർത്തുന്ന ജന്തുക്കളേ എന്തിന് ഉപദ്രവിക്കുന്നു? നിന്റെ അഹങ്കാരം വർദ്ധിച്ചു വരുന്നുല്ലോ. മഹർഷിമാർ നിനക്ക് 'സർവ്വമേതൻ' എന്നു പഠിയിരിക്കുന്നതു യഥാർത്ഥം തന്നെയാണു്.

രാജാ—എന്താണു് എ റിഡ് ഈ ബാലനിൽ കൗരസപുത്രനി ലെന്നപോലെ സ്നേഹം തോന്നുന്നത്? അനപശ്യതതന്നെ യാണു് ഇപ്രകാരം വാത്സല്യത്തേ ജനിപ്പിക്കുന്നതു്.

രണ്ടാം താപസി—സർവ്വമേനാ! ഐ സിംഹക്കുട്ടിയേ വിട്ടില്ലെങ്കിൽ അതിന്റെ തള്ള നിന്റെ നേരെ ചാടി വീഴുമേ.

ബാലൻ—(ചിരിച്ചുകൊണ്ടു്) ഒ! എന്നാ റിനിക്ക് വലിയ പോടിയാ

[താഴത്തെ ചുണ്ടു തമ്മിക്കാണിക്കുന്നു]

രാജാ—പെരിയോരു അഭിസാധിജമായ്
തെരിയുന്നോയ് കമാരകൻ മമ,
എരിയുന്നതിനിന്ദനേറ്റതാ
പൊരിയാൽ മേവിടുമഗ്നിപോലവേ.

൧൧

ഒന്നാംതാപസി—കണ്ടേ! സിംഹക്കുട്ടിയേ വിട്ടേയ്ക്കു്. നിനക്കു കളിക്കാൻ വേറെ ഒരു കുളിപ്പാട്ടം തരാം.

ബാലൻ—എവിടെ, തന്നാടു.

[രക്കു കിട്ടിക്കാണിക്കുന്നു.]

രാജാ—(തേക്കിട്ടു കയ്യുയർത്താൻ) ഈ കുട്ടിക്കു ചക്രവർത്തിലക്ഷ
 ണം കാണുന്നല്ലോ. എന്തെന്നാൽ, ഇവന്റെ—
 സുരക്ഷിതത്വം സർവ്വസാധാരണ
 കരം സ്പർശിക്കുന്ന നിരന്തരംഗുലി
 നിരന്തരം ഉൾക്കൊള്ളും. വാരിജം
 വരം വിളംബരത്തിൽ വിട്ടുനൽകുന്നതാകാം. ൧൩

രാജാ—സുഗ്രഹേ! ഇവനെ വാഴ്ത്താത്തതാൽ
 സർവ്വലക്ഷണ പ്രകാശമുണ്ട്. നീ പോയി എന്റെ
 പർണ്ണശാലയിൽ കൊച്ചുമാക്കണ്ഡന്റെ പാലത്തിൽ
 മന്ത്രിലിരിക്കുന്നതിനേ എടുത്തു കൊണ്ടുവരൂ.

കന്നം താപസി—അങ്ങനെയെന്നു. (പോയി)

ബാലൻ—അതു കൊണ്ടു വരുന്നതുവരെ ഞാൻ ഈ സിംഹ
 ക്ഷിപ്രകൊണ്ടുതന്നെ കളിക്കും.

(താപസിയേ തേക്കി ചിരിക്കുന്നു)

രാജാ—ഉദ്യമസ്ഥലത്തു ബാലനെ കരിച്ചു എനിക്ക്
 ധികമാനു കൈതുകും തോന്നുന്നു.

(തേപ്പിൻപൂവിട്)

ദത്താത്രിയകാരണസ്തിതവശാലേതാനുമാലക്ഷ്യമാത്
 ചെന്താർവേദി ചെവിതുകുപേന്തുകുമായഞ്ചമൊഴിക്കൊണ്ടു
 സന്താനാഭരണങ്ങളും തന്മയർ വന്നുകത്തിലേറിവേ [ലാൽ
 ഫത്താലിംഗ്യതദംഗസംഗമരജസ്തേജസ്സ ധന്യം ജനം. ൧൪

താപസി—ഈ കുട്ടി ഞാൻ പറഞ്ഞതു കൂട്ടാക്കുന്നില്ലല്ലോ.
 (നിമിത്തംതേക്കിട്) ഇവിടെ ജ്യേഷ്ഠകാരന്മാർ ആരുള്ളു?
 (രാജാവിനെ കണ്ടിട്) അല്ലയോ, ഇങ്ങൊട്ടു വരണേ. ഇതാ
 ഈ കുട്ടി വിടിക്കാൻ വയ്യാതെ ഉറപ്പായി ചിടിച്ചു വെ
 ച്ചു കളിയായിട്ട് ഉപദ്രവിച്ചു കൊണ്ടിരിക്കുന്ന സിംഹ
 ക്ഷിപ്രയേ ഇവന്റെ കയ്യിൽനിന്നും വിടിക്കണേ.

രാജാ—(ചിരിച്ചും കൊണ്ടു അടുക്കൽ ചെന്ന്)

അല്ലയോ മഹർഷിപുത്രാ!

ഏവം തപോവനവിരുദ്ധമുദഗ്രമായ
 ഭാവം കലൻ തവ ജനനേനാ മനീശം,
 സാവദ്യനാക്കരുതു സത്പതണപ്രധാനം
 നീ വത്സ! ചന്ദനതരം ചെറുപാമ്പുപോലെ. ൧൫

താപസി— ഈ കുട്ടി മഹർഷിപുത്രനല്ല.

രാജാ— ആകൃതിക്കു ശരിയായ വ്യാപാരം കൊണ്ടുതന്നെ റിയാം. എങ്കിലും സ്ഥലവിശേഷത്തേ വിചാരിച്ച് നേ ഉൾക്കൊള്ളുന്നു.

(താപസി അപേക്ഷിച്ചതുപോലെ ചെയ്തുകൊണ്ടു ബാലനെ സ്വർഗസുഖത്തെ അനുഭവിച്ചു ജന്മഗതം)

ഹന്ത! നൽകുന്നതിന്നുണ്ടുതോ കിടം-

വന്തരംഗത്തിലേവം സുഖം സ്വർഗനാൽ

എന്തനിർവാപ്യമായുള്ളതാനന്ദമ-

ത്തന്താകും മഹാധന്യനാണൊതിടും?

ഹൻ

താപസി— (ശ്ലോപരഞ്ജനം സൂക്ഷിച്ചുകൊണ്ടിട്ട്)

ആശ്ചര്യം! ആശ്ചര്യം!

രാജാ— എന്താണ്?

താപസി— ഈ കുട്ടിയുടേയും ഭവാനേറും ആകൃതിസാദൃശ്യം കണ്ടു ഞാൻ ആശ്ചര്യപ്പെടുന്നു. അതുമാത്രമല്ല, വോ നേ ഇതിനുമുമ്പിൽ കണ്ടു പരിചയമില്ലെങ്കിലും ഈ ബാലൻ അനുകൂലനായിത്തന്നെ ഇരിക്കുന്നല്ലോ.

രാജാ— (ബാലനെ ലാഭിച്ചുകൊണ്ടു)

ആയ്യോ! ഈ ബാലൻ മുനികമാരെല്ലെങ്കിൽ പിന്നെ ഏതു വംശത്തിൽ ജനിച്ചവനാണ്?

താപസി— ഇവൻ ചന്ദ്രവംശത്തിൽ ജനിച്ചവനാണ്.

രാജാ— (ജന്മഗതം) എന്റെ വംശം തന്നെയോ? അതിനാൽ തന്നെ ആയിരിക്കാം എന്റെ മരണയുണ്ടെന്നു താപസി അറിയുന്നത്. പൗരവർത്തം അന്ത്യമായ കലപ്രതം ഇങ്ങനെയാണല്ലോ.

ഭവനങ്ങളിലുത്തമങ്ങളിൽ പാ-

ത്ത്വനിരക്കു കഴിച്ചതിന്റെ ശേഷം

അവർ പനികളൊത്തു ധർമ്മചയ്യം-

മവലംബിച്ചു വനത്തിൽ വാണിടുന്നു.

൨൦

(പ്രകാശം) ഈ ദിവ്യസ്ഥലത്തിൽ മനുഷ്യർ സ്ഥാപിച്ചതായ

വരുന്നതിനു അകതിരില്ലല്ലോ.

താപ— അതു ശരിതന്നെ എന്നാൽ ഈ ബാലന്റെ മാതാ

വിൻ അപ്സരസ്സുബന്ധം ഉള്ളതിനാൽ ദേവതയായ കശ്യപന്റെ അഗ്രശ്രമത്തിലാണ് അവർ ഇവനേ പ്രസവിച്ചത്.

രാജാ—(അമ്മഗം) സംഗതി പിന്നെയും ആശയ്യക്ക് അവർ കൊടുക്കുന്നല്ലോ. (പ്രകാശം) തത്രവേതി ഏതുരാജ്യത്തിയുടെ പത്നിയാണ്?

താപസി—ആ ധർമ്മപത്നിവരിത്യാഗിയുടെ പേരിനെ സ്മരിക്കുവാലും ചെയ്യരുത്.

രാജാ—(അമ്മഗം) പല പറയുന്നത് എന്നേ ഉദ്ദേശിച്ചതന്നെ ആണല്ലോ. ബാലന്റെ അമ്മയുടെ പേരു ചോദിച്ചെങ്കിലും അഥവാ പരസ്പരസംഗം അന്യായമാണല്ലോ.

ഒന്നാം താപസി—(മൺമയിലിന്മേലും കൊണ്ടു പ്രവേശിച്ചു) സർവ്വഭരണാ! ശകുന്തലാവസ്തുതേ നോക്കൂ.

ബാലൻ—(ഭക്തിക്ഷേപത്തോടെ) എന്റെ അമ്മ ഏവിടെ?

താപസിമർ—(ചിരിച്ചു) മാതൃപ്രിയനായ ബാലൻ നാമസാമ്യത്താൽ ഭ്രമിച്ചുപോയി.

രണ്ടാം താപസി—കണ്ടേ! പക്ഷിയുടെ ഭംഗിയെ നോക്കാനാ പറ്റത്തക്കതാണ്.

രാജാ—(അമ്മഗം) ഈ ബാലന്റെ അമ്മയുടെപേരു ശകുന്തലയെന്നോ? ഒരു പേരുതന്നെ പലർക്കും ഉണ്ടല്ലോ. ഈ പേരിന്റെ പ്രസ്താവം മരുമരീചികപോലെ കേവലം എന്തിനും ഭ്രമിച്ചു പിന്നെയും വ്യസനിച്ചിരിക്കാൻതന്നെയോ?

ബാലൻ—അമ്മാ! നല്ല മയിലെനിക്കു ഇഷ്ടമായിരിക്കുന്നു.

[കൈതീടി കളിപ്പാട്ടും വാങ്ങിക്കുന്നു]

ഒന്നാം താപസി—(പരിഭ്രമത്തോടുകൂടി) അയ്യോ! കണ്ടതിന്റെ കയ്യിൽ കൈകൾ കാണുന്നില്ലല്ലോ.

രാജാ—പരിഭ്രമിക്കേണ്ട. കണ്ണുനീർ കിടക്കുന്നു. ബാലൻ സിംഹക്കുട്ടിയെ പിടിച്ചു വലിച്ചു കളിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നപ്പോൾ അതു താഴെ വീണുപോയി.

(കുതിഞ്ഞെടുക്കുന്നു)

താപസിമാർ ഭണ്ടപോതം—

അരുതേ! അരുതേ! (തോക്കിട്ടു) ഇതെന്തൊക്കെയായ്! ഇദ്ദേഹം രക്ഷ കയ്യിലെടുത്തുവെച്ചിരിക്കുന്നല്ലോ.

(വിസ്മയഭ്രാന്തമാരായി തെങ്ങിനെ കൈമാറ്റം ചെയ്തുകൊണ്ടു ചെന്നു)
രാജാ—എന്താണ് നിങ്ങൾ എന്നോ ഇതെടുക്കേണ്ടതെന്നു നിശ്ചയിച്ചതു്?

ഒന്നാംതാപസി—മഹാരാജാവു കേട്ടാലും. ഇതു് 'അപരാജിത' എന്നു പ്രസിദ്ധമായ ഒരു ദൈവധിയാണ്. ഇതിനെ ഇവന്റെ ജാതകമനുസരണത്തിൽ ഭഗവാൻ കന്യാപൻ തന്നെ രൂപേണ ധരിപ്പിച്ചു. ഇതു താഴെ വീണാൽ ഇവന്റെ മാതാപിതാക്കളായാ ഇവനും അല്ലാതെ വേറെ ആരും ഇതിനെ എടുത്തുകൂടാ.

രാജാ—അഥവാ എടുത്താലോ?

ഒന്നാംതാപസി—എടുത്താൽ ഉടനേ സല്പമായിത്തീന്നു് എടുത്താലുണ്ടിനെ കടിക്കും.

രാജാ—നിങ്ങൾ എപ്പോഴെങ്കിലും പ്രത്യക്ഷമായി അപ്രകാരം സംഭവിച്ചു കണ്ടിട്ടുണ്ടോ?

താപസിമാർ—കാദോരാ പലപ്പോഴും.

രാജാ—(സന്തോഷത്തോടുകൂടി ആത്മഗതം) ഇപ്പോൾ ചുണ്ണമായ മരോരഥത്തെയും തൊരുന്നതാണ് അഭിനയിക്കുന്നത്? (ബാലനെത്തുളിംഗം ചെയ്യുന്നു)

രണ്ടാംതാപസി—സുഗ്രഹ! വാ. ഇതു വർത്തമാനം ജപിച്ചും കൊണ്ടിരിക്കുന്ന ശകുന്തളക്കോടു ചെന്നു പറയാം.

[താപസിമാർ പോയി]

ബാലൻ—എന്നേ വിടണം. എനിക്കുമേൽക്കൂടാൽ പോണം.

രാജാ—മകനേ! എന്നോടൊരുമിച്ചുതന്നെ പോയി അമ്മയെ സന്തോഷിപ്പിക്കാം.

ബാലൻ—എന്റെ അച്ഛൻ ദുഷ്ടനെന്നാണ്, താനല്ല.

രാജാ—(ചിരിച്ചു കൊണ്ടു) ഇതു വിവാദത്തെ എനിക്കു വേണ്ടുവോളം വിശ്വാസജനകമായിരിക്കുന്നു.

[ഏകദേശീയരായ ശകുന്തള പ്രവേശിക്കുന്നു]

ശകുന്തള—സർവ്വജനന്റെ രക്ഷയ്ക്കായിട്ടെ വികുകൊരണ

ത്തിലും പ്രകൃതിസ്ഥമായി കേട്ടിട്ടും എനിക്കെന്താ ഈ
ഗൃത്തിൽ വിശ്വാസം തോന്നുന്നില്ല. അഥവാ, സാന്നമതി
പറഞ്ഞതുപോലെ സംഭവിക്കാമല്ലോ.

രാജാ—അയ്യോ ഇതാ! തത്രഭവതി ശകുന്തളം.

വാസസ്തവങ്ങളുമതി ധൃസരമായ്; വ്രതോപ-
വാസാലുണങ്ങി മുഖമാകുചിത്തൈകവേഷി;
വാസമുണ്ണിവിടെയിവിധമെന്തെന്തിപ്ര-
വാസപ്രതാപത്തിനാലും സാധി വാരിച്ചിട്ടു.

൨൧

ശകുന്തള—(പശ്ചാത്താപമിഹ്നമായ രാജാവിനോട്) എന്റെ ഭ-
ർത്താവിനെപ്പോലെ ഇരിക്കുന്നില്ലല്ലോ. പിന്നെ ഇതാരാ
ഈ രക്ഷയുണ്ടാക്കിയോടുകൂടാതിരിക്കുന്ന എന്റെ കഞ്ഞി-
നേ ശരീരസംസ്കാരംകൊണ്ടു ഭവിച്ചിരിക്കുന്നത്?

ബാലൻ—(അമ്മയുടെ അടുക്കലിലേക്കു) അമ്മേ! ഇതാ, ആരോ
രാൾ എന്നു മകനെത്തുടർത്തുവാൻ ആവിശ്യമായതായും.

രാജാ—എന്റെ പ്രാണവല്ലഭേ! ഞാൻ ഭവതിയിൽ പ്രവർത്തിച്ച
ക്രൈശ്ചുവും അനുകൂലപരിണാമമായിത്തീർന്നല്ലോ.
പ്പോൾ ഭവതി എന്നേ ഭർത്താവെന്നു ഓർമ്മിച്ചിരുന്നെന്നു
ഞാൻ പ്രാർത്ഥിക്കുന്നതായിരിക്കുന്നു.

ശകുന്തള—(ആശങ്കയോടെ) എന്താ! സമാശ്വസിപ്പോ: സമാശ്വസ-
പ്പോ: ഭവനം മത്സരത്തെയിട്ട് എന്റെ മേൽ ഭവിയെ
എന്നുതോന്നുന്നു. ഇതെന്റെ ഭർത്താവുതന്നെ.

രാജാ—മോഹമസ്സകന്ന വിശദാശയനാം മമ നി-
ഗേഹിനി! സമുഖോപഗതയായധുനാ വിധിനാ
മോഹനഗാത്ര! തീർക്കിക്കൊന്നുവന്നുവന്നിതെ
രോയിക്കിയെന്നുപോൽ സപദി യോഗമുപേതവതി.

൨൨

ശകുന്തള—ആയുപത്രം ജ്വലിച്ചുപോയി—

(ബാൽ പോൽമരംമോളമായിട്ടു മലേന്ദ്രതാണ്ടയ്ക്കിരിചിരിക്കുന്നു)

രാജാ—സുന്ദരി!

സ്ത്രീതപാത്സല്യമാം നിൻ ജയാരംഭനം
ജാതമാമിശ്രയോധാൽ അടഞ്ഞെങ്കിലും,
കാതമാക്കി! ജ്വലിച്ചുതന്നുവന്നു താ-
ശ്ചേതനായാലും നിൻമുമ്പാകെക്കൊന്നാൽ.

൨൩

ബാലൻ—അമ്മേ! ഇതാമാണ്?

ശകുന്തള—കുഞ്ഞേ! നിന്റെ ഭാഗ്യത്തോടു ലോഭിക്കു്.

രാജാ—[ശകുന്തളയുടെ പാദങ്ങളിൽ കരസ്സെടുപ്പിച്ചു]

കരുതരുതു നീ കല്യാണാംഗീ! നിരാകരണാപ്രിയം,
 ഗുരുതരമഹേഷ! മോഹം ചേതസ്സിനന്നുളവായി മേ;
 വന്ദമുദയതോമുഖം ലോകകന്നാസ്വരൂഭത്തിലും,
 കരുടനെറിയും സർപ്പഭൂമന്ത്യാശിരോർപ്പിതമാലയും. ൨൪

ശകുന്തള—(ഏങ്ങുതീരേടുക്കി) ആയുപുത്രൻ എഴുന്നേൽക്കണം.
 എന്റെ പുണ്യപ്രതിബന്ധകമായ ജന്മാന്തരപാപം ഞ
 ലോനുഖമായിരുന്നതിനാലത്രെ പ്രകൃത്യാ ദയാലുവായ അ
 യുപുത്രനും അന്ന് എന്തെക്കുറിച്ചു അപ്രകാരം തോന്നി
 യത്ത് [രാജാവു എഴുന്നേൽക്കുന്നു] ദുഃഖിതയായ എന്റെ കാർമ്മ
 പിന്നെ എങ്ങിനെയാണു് ആയുപുത്രനുണ്ടായത്?

രാജാ—എന്റെ വിഷാദത്തെ കളഞ്ഞിട്ടു പിന്നെ പറയാം.
 സുന്ദരാംഗീ! മോഹവശ്യനന്നുഹാ! തവാധരേ
 ബിന്ദുവായ പതിച്ചൊരശ്രുലക്ഷ്യമാക്കിയില്ല ഞാൻ
 ഇന്നരാളപക്ഷ്യലഗ്നമായതഞ്ജസാരൂട
 ചൂന്നതാനതാപമുള്ളിൽ നിന്നൊഴിച്ചുകൊള്ളുവൻ. ൨൫

[ശകുന്തളയുടെ ഏങ്ങുതീർ നടക്കുന്നു]

ശകുന്തള—(മോഹത്തിരംകണ്ടിട്ടു) ആയുപുത്ര! ഇതു ആ മോതിരമല്ലേ യോ?

രാജാ—അതുതന്നെ. ഈ മോതിരം കണ്ടിട്ടാണല്ലോ എനി
 യ്ക്കു് കാർമ്മയുണ്ടായത്.

ശകുന്തള—ഈ മോതിരം അന്യായമല്ലയോ ചെയ്തത്? ആയു
 പുത്രനേ കാർമ്മിപ്പിക്കുന്നതിനുള്ള സമയത്തു നോക്കിയ
 പ്രോഹം കണ്ടില്ലല്ലോ.

രാജാ—എന്നാലിനി വസന്തസമാഗമവിഹ്നമായ പുഷ്പത്തേ
 ലഭിച്ചു ലത ശോഭിക്കട്ടെ.

[മോഹിരഞ്ജന കയ്യിലിടിക്കാൻ ഭാവികുന്നു.]

ശകുന്തള—ഞാൻ ഈ മോതിരത്തേ വിശ്വസിക്കുന്നില്ല. ആയു
 പുത്രൻ തന്നെ ധരിച്ചുകൊണ്ടാലും.

മാതലി—(പ്രവേശിച്ചു) വൈകുണ്ഠം രാജാവിന്നു ധർമ്മചാതീസമാ-
ഗമവും പുത്രമുഖഭർശനവും ലഭിച്ചു സന്തോഷമായല്ലോ.

രാജാ—ഈ ശ്രേയോലാഭം മാനുചിത്രമായ ഭവാൻ നിമിത്തം
ഘടിക്കുന്നതിനിടയായതുകൊണ്ട് അതിന്റെ ഫലം എനി-
ക്കു് അധികമാധുർയ്വമുള്ളതായിരിക്കുന്നു. മഹേന്ദ്രഭഗവാൻ
■ സംഗതി അർത്തില്ലല്ലോ.

മാതലി—(വിരിച്ചുപോകുന്നു) ഈശ്വരന്മാർക്കു് അപ്രത്യക്ഷമായിട്ടെ-
ന്താണുള്ളതു്? രാജാവേ! വരണം. ഭഗവാൻ കശ്യപൻ ■
വാനേ പ്രതീക്ഷിക്കുന്നു.

രാജാ—ശകന്തളേ! കഞ്ഞിനേ എടുത്തുകൊള്ളുക. ഭവതിയേ മുൻ-
പിൽ നടത്തിക്കൊണ്ടു ഭഗവാനേ പെന്ന് ദർശിക്കണമെന്നാ-
ണു് എന്റെ ഇച്ഛ.

ശകന്തള—അയ്യപ്പത്രനോടു ഒരുമിച്ചു ഈ സന്നിധിയിൽ ചെല്ലു-
ന്നതിനു് എനിക്കു ലജ്ജയുണ്ടു്.

രാജാ—ലജ്ജിക്കേണ്ട. അദ്വൈതകാലങ്ങളിൽ അങ്ങനെയുണ്ടാ-
കാമരിക്കാൻ. വരികതന്നെ.

[എല്ലാവരും ചാരിയടക്കുന്നു.]

[അഭിനയോദ്യമി അസന്തസ്ഥിതമായി കശ്യപൻ പ്രവേശിക്കുന്നു.]

കശ്യപൻ—(രാജാവിനെക്കേൾക്കിട്ടു്)

അല്ലയോ അഭിതി!

ഭവനഭരണകർത്താവേഷ ഏഷ്വരനാമാ

തപതനയനു സംഗ്രാമാംഗണേ മുൻപിൽ നില്പോൻ

ഇവനടയ ധനുസ്സാൽ സാധിതാർത്ഥം തദിയം

ഭവതി വിഭവമാത്രം കോടിമത്തായവജ്രാ.

൨ ന

അഭിതി—ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ അകൃതി സ ഭാവനീയമായ അനു-
ഭാവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നു.

മാതലി—രാജാവേ! ഭവന്മാരുടെ മാനാപിതാക്കന്മാരായ ഇവ-
ർ ഭവാന്റെ മേൽ പുത്രനിവിശേഷമായ സന്തോഷത്തോ-
■ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു. അടുക്കൽ ചെന്നാലും.

രാജാ—മാതലി!

അക്ഷാമാർദ്ദിമ്ബന്മാരുദിതരിചരില-

പാദശാഭിത്വരാദൈ,

രക്ഷാകർത്താ ത്രിലോകി ക്ഷയിലമഖളഗ-

ധൃക്ഷ്വനേത്തൽപ്രസൂതൻ.

ഇതക്ഷാസ്യ ജുപ്രപഞ്ചൻ മുഹൂരനിവരിൽ
ജനപാൻ വാമനാജ്യൻ,
സാക്ഷാത്മാരിവദാക്ഷായണികളിപർവിധി
ക്കൊന്നവിട്ടുള്ള പുത്രൻ.

൨൭

മാതലി—ആ മഹാത്മാക്കൾ തന്നെ ഇവർ.

രാജാ— (അടുത്തുചെന്ന്) ഇന്ദ്രഭഗവാന്റെ ആജ്ഞാകരമായ
ദൃഷ്ടാന്തൻ നിങ്ങളേ രണ്ടുപേരേയും നാസ്തരിക്കുന്നു.

കശ്യപൻ—മകനേ! ഏറിയകാലം ഭൂമിയെ രക്ഷിച്ചാലും.

അഭിതി—അപ്രകാരമായി ഭവിച്ചാലും.

ശകന്തള—പുത്രനും ഞാനും നിങ്ങളുടെ പാദപദം ചൊല്ലുന്നു.

കശ്യപൻ—കേഞ്ഞ!

പ്രിയൻ തവവൃന്ധലനോടു തുല്യൻ
ജന്മതുല്യൻ തനയൻ തപദിതൻ,
വയം തദാശീസ്സീളിതന്നെ പൊല്ലാം
സ്വന്തം തപദിത്രാണിയായാപ്പാക.

൨൮

അഭിതി—കേഞ്ഞ! ഭർത്താവിനു ബഹുമാനമായി ഭവിച്ചാലും.

നിന്റെ പുത്രൻ ദീർഘായുസ്സോടുകൂടിയിരുന്നു രണ്ടു പേരും
ത്തിലേയ്ക്കും സന്തോഷകരമായി ഭവിക്കട്ടെ. ഇരിക്കിൻ.

(കുലപതം കശ്യപൻ അഭിമുഖമായി ഇരിക്കുന്നു.)

കശ്യപൻ—[ഏല്പായരോളം പ്രാത്യകം തോക്കിട്ട്]

ശുദ്ധഭവൽപതിച്ചപത്മനാഭം
സിദ്ധാഭിലാഷൻ വിധിനാ പോന്നാ,
ശുദ്ധാല വിത്തം ച വിധിശ്ച മൂന്നു-
മധാസമം ചേന്നുപോലെയാതി.

൨൯

രാജാ—ഭഗവാനേ! ചേരനഗ്രാമത്തിന്റെ അന്ത്യ ദൂരമായി മാ
വിനാൽ ഏനിക്ക് അഭീഷ്ടലാഭം മുൻപിലും ചേദുർശനം
തന്നെത്തവുമായി സംഭവിച്ചിരിക്കുന്നു. ഭഗവാൻ കാത്തുക
ണ്ടാലും;

പുമുന്നമുണ്ടാം തന്നെത്തരം ഫലം
ജീമുനജാലം പ്രഥമം തന്തോജലം,
സാമാന്യമട്ടിങ്ങനെ ഫേതുകാശ്വരോ-
ശ്ശ്രീമൽ പ്രസാദസ്യ ഇ മുൻപുസമ്പദ.

൩൦

മാതലി—ഇങ്ങനെയാണ് ലോകഗുരുക്കളുടെ പ്രസാദവെവേറും.

രാജാ—ഭഗവാനേ! നിന്തിരുവടിയുടെ ആജ്ഞാകരിയായ ഇവ
 ■■ ഞാൻ ഗാന്ധർവ്വവിധിയായി വിവാഹം ചെയ്തതിന്റെ
 ശേഷം കുറച്ചുനാൾ കഴിഞ്ഞിട്ട് ബന്ധുക്കൾ എന്റെ സമീ
 പത്തു കൂട്ടിച്ചുകൊണ്ടു വന്നപ്പോൾ ഓർമ്മക്കേടുകൊണ്ടു സമീ
 കരിക്കാതിരുന്നതിനാൽ ഞാൻ നിന്തിരുവടിയുടെ സഹോ
 ദനനായ കണ്ണപമഹർഷിക്കു വലുതായ അപരാധം ചെയ്തു
 പോയി. പിന്നീട് ■■ മോതിരം കണ്ടിട്ടു ഇവളെ മുൻപി
 ൽ വിവാഹം ചെയ്തതിന്റെ ഓർമ്മയുണ്ടായി. ഇതെന്നിങ്ക്
 ആശ്ചര്യമായി തോന്നുന്നു.

കൃത്യക്ഷമായൊരു ഗജം വഴിപോകുമപ്പോൾ
 സത്യതപശംകയതിനെ പ്രതി പൂണ്ടൊരുത്തൻ,
 പ്രത്യേകിതച്ചുണ്ടമുദുകൾ കണ്ടു പിന്നീ- ക്കു
 ടിത്യേവമേവ മമ ചിത്തവിമോഹമോക്ഷിൽ. ന. ൧

കശ്യപൻ—മകനേ! നിന്റെ മേൽ തെറ്റുള്ള താഴിശങ്കിക്കേണ്ട.
 നിനക്കു അല്പകാരം സമ്മോഹം ഉണ്ടായതിന്റെ സംഗതി
 കേട്ടുകൊണ്ടാലും.

രാജാ—ഞാൻ അവഹിതനായിരിക്കുന്നു.

കശ്യപൻ—കുപ്തനായവന്റെ സമീപത്തുനിന്നും മേന
 ക നിന്നാൽ ഉപേക്ഷിക്കപ്പെട്ട ശകന്തളയേ കൂട്ടിച്ചുകൊ
 ണ്ട് അഭിതീയുടെ അടുക്കൽ വന്നപ്പോൾ തന്നെ ഭവാസ
 സ്തിന്റെ ശാപം അയാൾക്ക് സാധിച്ചായതു ഈ സഹധർമ്മ
 ചാരിണിയെ പരിണീതപൂർവ്വയെന്നുള്ള ഓർമ്മയില്ലാതെ നീ
 നിരക്കരിച്ചതെന്നും അംഗുലീതർശനത്താൽ ആ ശാപം
 നിവർത്തിക്കുന്നതാണെന്നും പ്രണിധാനശക്തികൊണ്ടു ഞാ
 ന് അറിഞ്ഞു.

രാജാ—(ഉപ്പാസിക്കുകകൂടെ) ഞാൻ ലോകോപവാദത്തിൽ നി
 ന്നും മുക്തനായി.

ശകന്തള—(അങ്ങനതും) അറവു ഭർത്താവ് അകാരണമായിട്ടല്ലല്ലോ
 എന്നു ഉപേക്ഷിച്ചത്. അന്നെന്നിങ്ക് ഒന്നും തന്നെ ഓർമ്മ

യില്ലായിരുന്നു. വിരോധം ഹേതുവായിട്ടു ശൂന്യാവസ്ഥയായിരുന്ന സമയത്തായിരിക്കാം ശാപം പ്രാപ്തമായത്. 'ഒരു വേള ഭർത്താവു നിന്നേ കണ്ടിട്ടു ഓർമ്മിക്കാതിരുന്നത് ഈ മോതിരംകാഴ്ചിക്കണം' എന്നു തോഴിമാർ ഏതെന്നോടു പറഞ്ഞത് ഇതു കരുതിയാണ്.

കുര്യപൻ—(ശകുന്തളയേനോക്കി) കണ്ടേ! കാര്യം മനസ്സിലായല്ലോ. ഭർത്താവിനേക്കുറിച്ചു മനസ്സാലും ഒന്നും തോന്നരുത്. എന്തെന്നാൽ,

ദ്രുസംശാപഗതസ്മൃതി കർക്കശനാം പതിനിക്കണ വെടിഞ്ഞു,
ഭാസ്യശീലനപേതവിമോഹനിവർത്തപടയിനനിഭാനീം,
ധൂസരിതഹവിയാതോരു ഭഗ്വനപുഷ്പമതിൽ പ്രതിബിംബം
നോസരതിസ്ഫുടമായതഴക്കത്തുടയ്ക്കിലതിൽതെളിയുന്നു. ൩൨
രാജാ—നിന്നിരുവടി അരുൾചെയ്തതു ശരിതന്നെ.

കുര്യപൻ—മകനേ! ഞാൻ യഥാവിധി ജാതകർമ്മാദികൾ ചെയ്തിരിക്കുന്ന ശാകുന്തളേയനായ ഈ പുത്രൻ നിന്നാൽ അഭിനന്ദിതനായോ?

രാജാ—മഗവാണേ! ഇവങ്കൾല്ലോ എന്റെ വംശപുത്രിഷ്ഠ.

(ബാലരോ മകൾക്കുണ്ടു ഗ്രഹിക്കുന്നു.)

കുര്യപൻ—ഇവനേ ഭാവിയാരു ചക്രവർത്തി എന്നറിഞ്ഞു കൊൾക.

ഗതപാതേതിൽ വാനിലൂടെതെരിലംഘിച്ചാഴി ഏഴാം ജവാൽ ജിതപാ വിഷ്ടപമാകവേ വിപുലശാഘ കീർത്തിക്കിവൻപാത്രമാം സതപാനാം മമനേന സർവ്വമനാജ്യാനം ലഭിച്ചുപൊഴേ കൃതപാ ഭൂഭരണം പുനർഭരതന്നെത്തള്ളാരു പേർ നേടും. ൩൩

രാജാ—നിന്നിരുവടിയാൽ കൃതസംസ്കാരനായ ഇവനിൽ ഇതെല്ലാം സംഭാവ്യമായിരിക്കണം ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു.

അഭിനീ—മഗവാണേ! കണ്ണപന്തർ അടുക്കൽ ആളയച്ചു പുത്രിയുടെ മനോരഥം സാധിച്ചു എന്നുള്ള ഈ സന്തോഷവൃത്താന്തത്തെ അറിയിക്കേണ്ടയോ? പുത്രിയെ കുറിച്ചു വാത്സല്യമുള്ള മനോഹര ഇവിടെത്തന്നെ എന്നെ ശുശ്രൂഷിച്ചു താമസിക്കുന്നുണ്ടല്ലോ.

ശകന്ത — (ആത്മഗതം) എന്റെ ആഗ്രഹത്തേക്കുതന്നെ ഭഗവതി കല്പിച്ചുവല്ലോ.

കശ്യപൻ — തപശ്ശകരിക്കൊണ്ട് ഇന്ദ്രാക്ഷയും അദ്ദേഹം അറിഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

രാജാ — അതുകൊണ്ടുതന്നെ ആയിരിക്കാം മഹർഷി എന്നെ കരിച്ച് അധികം കോപിക്കാത്തതു്.

കശ്യപൻ — എന്തും പലതും നോക്കുവർത്തമാനത്തേ നാം പറഞ്ഞയച്ച് അറിയിക്കേണ്ടതു് ഉചിതമത്രെ. ആരവിടെ?

ശിഷ്യൻ — [പ്രവേശിച്ച്] ഭഗവാനേ! ഇതാ ഞാൻ ഇവിടെയുണ്ട്.

കശ്യപൻ — ഗാലവാ! ഇപ്പോഴുതന്നെ ആകാശമാറ്റേണമോയി ശാപനിവൃത്തി. ഹേതുവായിട്ട് ജാതസ്മൃതിയായ ഭുഷ്ഷണനാൽ പുത്രസഹിതയായ ശകന്ത പ്രതിഗ്രഹിതയായി എന്നുള്ള പ്രിയത്തേ ഞാൻ പറഞ്ഞയച്ചതായി തത്രമുവാൻ കണപറേ ഗ്രഹിപ്പിക്കണം.

ശിഷ്യൻ — ഭഗവാന്റെ കല്പനപോലെ ചെയ്യാം. [പ്രേഷി]

കശ്യപൻ — മകനേ! ഭുഷ്ഷണ! നീയും പുത്രഭാര്യാസമേതനായി സഖാവായ ആഖണ്ഡലന്റെ ഭഗവതിൽ കയറി രാജധാനിയിലേയ്ക്കു പോപ്പെട്ടാലും.

രാജാ — ഭഗവാന്റെ ആജ്ഞപ്രകാരം ചെയ്യാം.

കശ്യപൻ —

ഭാവൽക്കപ്രജകൾക്കു വൃഷ്ടി വഴിപോലുണ്ടാക്കണംവാസവൻ, ദേവന്മാർക്കുവാനമിഷ്ടിവഴിയാൽ സന്തുഷ്ടിനൽകിടണം, ഇസവണ്ണം ബഹുക്കാലമിങ്ങുതലോകാനഗ്രഹസ്താപ്യമാം ഭാവത്തോടു വസിക്ക നിജരംസമുഖമാനന്യോന്യസഖ്യാനപിതം.

രാജാ — ഭഗവാനേ! യഥാസാധിക്കി ശ്രേയസ്സിനായിക്കൊണ്ടു പ്രയത്നം ചെയ്യാം.

കശ്യപൻ — മകനേ! ഇനിയും നിനക്കെന്തു പ്രിയത്തേയാണു ഞാൻ ചെയ്തേണ്ടതു്?

രാജാവു — ഭഗവാൻ െറ അനുഗ്രഹത്താൽ എനിക്കു സർവ്വ
യവും സിദ്ധിച്ചു ഇനിയും നിന്തിരുവടി അനുഗ്രഹിക്കുന്ന
തിന്നു് ഇച്ഛിക്കുന്നു എങ്കിൽ ഇപ്രകാരം ഭവിക്കട്ടെ.

ഭരതദാക്യം

നന്മയോടനുശൈലപൊഴും ജനഹിതൈക-

താനത ഭവിക്കണം

സന്മനോഹരസരസ്വതിക്കു മഹിമാവ-

നല്ലമുള്ളവക്കണം,

ജന്മമൃത്യുമരമാതൊരാമയമകറി

മോക്ഷമരുളിടണം

ചിന്തയൻ ചെലവീലലോഹിതനമേയ

ശക്തി പരമേശ്വരൻ.

൯൩

[എല്ലാവരും പോയി]

വാചനം

ഒന്നാമതും

ധാരാ...കം=ഇരമാചിന്റെ സൃഷ്ടിയിൽ ആദ്യമേ തയ്യ വെക്കും, 'അപ ഏവ സസർജ്ജമേ' എന്നു മനവചനം. മോഹം=മോഹിക്കുന്നവൻ, മോഹൻ. ദിന...യം=പകൽസമയവും രാത്രിസമയവും കൃത്യമായിട്ടുള്ള സൂര്യനും ചന്ദ്രനും. താലക്കുടം=നാദത്തിന്റെ ലക്ഷ്യം, താലം ഏതിന്റെ ലക്ഷണമോ അത്. 'ശബ്ദഗുണകമാകാശം' എന്നാണ് അകാശലക്ഷണം. ഭൂതാളികൾ=നിയന്ത്രണത്തിനല്ല, ഏകപ്രകൃതി=പ്രധാനകാരണം, ഏതാ... കൻ=ഈ വിധം പ്രത്യക്ഷമായിത്തന്നെ കാണുന്ന എട്ടു മൂർത്തികളുള്ളവൻ. ഉപ കടയേൻ=(തന്റെ) എട്ടു മൂർത്തികളെക്കൊണ്ടും പ്രപഞ്ചം ഭരിക്കുന്ന) ചേകതാ മൻ, കഞ്ഞിപ്പെട്ട-താഴ്വരസംസ്ഥാനത്തിനു വിരോധികളായ വിഷ്ണുക്കളിൽ നിന്നു രക്ഷിക്കട്ടെ.

വേഷം ധരിച്ചു കഴിഞ്ഞാൽ—കഴിഞ്ഞാൽ എന്നതുകൊണ്ട് വേഷം ധരിക്കുന്നതിൽ കറവു വരുന്നതെന്നും = നൂട്ടുചിട്ടയിൽ പ്രാക്രമം ശ്രദ്ധാപരമായി സംഗതിയാണെന്നും സൂചിപ്പിക്കുന്നു.

ചിരിച്ചുകൊണ്ട്—ഈ കാര്യത്തിൽ നീ കറച്ചു തെറ്റിപ്പരിചിരിക്കുന്നു എന്നു അഭിപ്രായം സ്തംഭം വിം വെളിവാക്കുന്നതാണു ചിരി.

ശ്ലോ-2. അഭിനയിച്ചേ=അഭിനയിച്ചതിനു ശേഷമു, സംധു=ശരിയെന്നു വിശ്വാസമുള്ളത്, അഭിനയിക്കുന്നതുവരെ ശരിയെന്നു വിശ്വസിക്കില്ലെന്നത്. അല്ലെങ്കിൽ—അഭിനയിച്ചേ=അഭിനയിച്ചുവേ, അഭിനയിച്ചില്ലെങ്കിൽ സംധുപല്ലനർത്ഥം. ശിക്ഷ=അഭ്യാസം, കൂടാതെ=തന്നിൽ. അഭ്യാസം അനുസരിച്ചാൽ അറിവു ശരിയോ അല്ലയോ എന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്തേണ്ടതെന്നു നീ വിചാരിക്കുന്നതു ശരിയല്ല. അഭ്യാസമുണ്ടായാലും മനസ്സിവിരിക്കുന്നു കാര്യം വിശ്വസിച്ചാൽ പാടില്ല എന്നു ഭാവം.

ശരി തന്നെ—കാര്യം വേണ്ടതാകാതെ വേണ്ട മുൻപാട്ടു പ്രത്യേകം ചെയ്യേണ്ടതു തന്നെ. ഇതി വേണ്ടതിനെ=ഈ രംഗത്തിൽ ചെയ്യു തന്നെ ഇപ്പോൾ ചെയ്യേണ്ടതിനെ.

അനവധിയോഗ്യതയെത്തന്നെ വെളിവാക്കുന്നു.—

ശ്ലോ-3. നീരാട്ടുപാൻ=വെള്ളത്തിൽ കൂറിപ്പിപ്പാൻ, സാരം=ശ്രദ്ധക്കാര്യം, ദിവസം=പകൽ സമയങ്ങൾ, പരിണാമരമ്യം=അസംസ്ഥാനമനോഹരങ്ങളായിട്ട്, ഭവന്തി=ഭവിക്കുന്നു.

ശ്ലോ-4. കിമ...തം=അല്ല മന്ത്രം ചുമ്പിക്കുറച്ചതും അല്ലികളുടെ അതിമുട്ടകളെക്കൊണ്ട് ഇഷ്ടംപോലെ ഇന്നു തേൻകുടിപ്പാൻ തരമി

പ്രാജ്ഞാനിൽ അല്ല; മറ്റൊരു പാശ്ചാത്യ സാഹിത്യകൃതികളെയെന്നു താല്പര്യം. ഈ രൽ... ലവം = പ്രകാശിക്കുന്നവയും മനോഹരങ്ങളുമായ അല്ലികളുടെ അഗ്രങ്ങളോടു കൂടിയതും അതിദൃഢവും ആകുന്നു. കനിവോടു = മാർദ്ദവം ധീകൃം വിഭിന്നം സൂക്ഷിച്ചുകൊണ്ടു്, ആശയമലിഷ = തന്റെ മുദിക്കിൽ, ഇവിടെ അനവധിയായ ഗൃത്യം ശിരീഷപുസ്തകത്തിന്റെ ഉദ്ദിപതാപിതവഞ്ചനകൾക്കു് ഈ നാലകത്തിൽ സ്ഥായിയായ രസത്തിലേയ്ക്കു വഴി തിരിച്ചിരിക്കുന്നു.

എന്തെന്നാൽ—മറക്കുവാനുള്ള കാരണം എന്തെന്നാൽ

ശ്ലോ—൧. ചേതസ്സുമാർഷകം = മേന്മയുള്ള ആകർഷിക്കുന്നതു്, അണിയറയിൽനിന്നു തേരികൾക്കു് നേർത്തോടുകൂടി പറയുന്നു. 'സ്മരിതസ്ത്രം' എന്നു തത്സ്മരിതസ്ത്രം = പർലിച്ച വേഗം ബ്രഹ്മസ്വരൂപം = തന്റെ പേർ പ്രസിദ്ധമായിട്ടുള്ളവൻ, കീർത്തിക്കേട്ട ഒരാളാണു്.

അഭാവം = പൂർവ്വപ്രകാശത്തെ സ്മരണയ്ക്കുക എന്നർത്ഥം—

ശ്ലോ—൩. ആത്മചാപൻ = വില്ലു ധരിച്ചവൻ, വിശേഷ്യ = കളിപ്പു, ദുരന്താനന്തൻ = മരിക്കാതിരുന്നവൻ, ദക്ഷന്റെ യോഗം അഗ്നിക്കു് നിയമൻ മലയാളപ്രകാരം യോഗവേദം ദുരന്തപ്രകാരം അഗ്നി എന്നു പുരണകഥ. ആ മാനിനെ എന്നു താല്പര്യം. വിശേഷ്യ = വിശേഷണേ വില്ലു കണ്ണി കളിച്ചവൻ. സ്മരൻ = തന്റെ മേൽ. വില്ലു ധരിച്ചു മരിക്കാതിരുന്നവൻ അവിനു അപ്രകാരമുള്ള ശിവനോടു യോഗ്യം.

ലക്ഷ്യം വെച്ചു മാർ ദുരന്താനന്തനിമിത്തം തേരിനു വേഗം കൂട്ടുവാൻ വേണ്ടി, മരിക്കാൻ കഴിഞ്ഞിന്റെ സ്വഭാവം മർദ്ദിച്ചുകൊണ്ടു സ്മരണ ഉത്തരവിപ്പിക്കുന്നു. 'സ്മര' എന്നു മിതം.

ശ്ലോ—൨. അനുപദം = അടിക്കടി, ഉടനടുക്കെന്നർത്ഥം പുച്ഛം... അ = മരിക്കാൻ മുന്നോട്ടുവന്നുവെന്നർത്ഥം. വിപ്രതന്മയം = വിപ്രതന്മയത്തിൽ നിന്നു്, വാ പിളർന്നു് കാരണം ശ്രദ്ധാധീകൃം. പല = പലിയിൽ അവനെ കണ്ടിട്ടു് = ഭൂമിയിൽ അല്ലമായും, നദസിന്ദരം = ആകാശത്തിൽ അധികമായും, ധവേനി = മറ്റൊരു. ഒട്ടനേകം ഭൂമിയിൽ അല്പമേ തെളുത്തുള്ള അധികവാ ചാട്ടമായിട്ടാണെന്നർത്ഥം. ഇതിന്റെ മേൽത്തീർ് ഈ പ്രകാരം ഒരു കുറവു ചെയ്തു. അതിനാൽ തന്റെ മേൽ വേഗം കൂട്ടാത്താൽ നമുക്കിതിനെ കിട്ടില്ല എന്നു ഭാവം.

ശ്ലോ—൪. വിശ്വലോകം = തത്ത്വവേദങ്ങളെക്കൊണ്ടു് കേന്ദ്രിക്കുന്ന സ്വഭാവം നിമിത്തം അറങ്ങാത്ത കർമ്മമാക്കത്തക്കോടുകൂടി, യുദ്ധം = യുദ്ധം കണ്ടുണ്ടാകുന്ന പോരി, അതിലാലു് = മുമ്പിൽ കടക്കു, നമോദകം = അർപ്പിക്കുക.

ശ്ലോ—൫. ചെറുതായ = ചെറുതായിത്തന്നെ, കേന്ദ്രം = കേന്ദ്രം കാലത്തിൽ, വേർപിടിക്കുന്നു = വേർപിടിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നതു്, യോജിച്ച പാ = തന്റെ മേൽ എന്നതിന്റെ വിധത്തിൽ, ഇതു രണ്ടും ദൂര

ത്തിലുള്ള സമീപത്തുകൂടി എന്നതിന്റെ വിവരണം. വക്ത്രം യജ്ഞപരമം...
 വാസ്തവത്തിൽ വളഞ്ഞ ആകൃതിയിലുള്ളതും അതെന്നോ, പ്രകൃപ്രായം=വളവി
 ല്ലാത്തതിനോടു തുല്യം. സമീപം=ഇതു ഭരണത്തോടു എന്നതിന്റെ വിവ
 രണം. ശീശ്രംകൊണ്ട്=വയറു നിമിത്തം, നിമേഷവും=ഒരു ക്ഷണം മുഴുവ
 നെങ്കിലും, കിമപി=ഒരു വസ്തുവും, മേ=എന്തിന്, ഭൂമേ ന=ഭൂമിയിലില്ല, പര
 മംപരമം ന=സമീപത്തിലില്ല.

ഏതുമുതലായ ആശയത്തെ കാട്ടുമതൊന്നെന്നു വിചാരിച്ചു കൈയൊന്നു
 തുടങ്ങി നൽകി വളരെ കൊണ്ടുവരുവാൻ പാപപ്പെട്ട ഒരു മഹർഷിയും ശിഷ്യരും യദ
 വായന കണ്ടുത്തീയതിൽ അവർ രണ്ടുവിനെ വാസ്തവം മനസ്സിലാക്കി കൊ
 ല്ലതെന്നു പറയുന്നു. 'അജായം' എന്നു മുതൽ.

ശ്ലോ-൧. കസുതത്തി=പുഷ്പസമൃദ്ധി, ഗുരുതരം=മഹിമയ്ക്കു ശരീര
 ത്തിൽ, ദൈവോദാരം കൃതാന്തം=അസുരന്മാരെ തരിപ്പിക്കുന്നവ, കുടുംബ
 മേൽ=മുൻപുള്ള നരങ്ങൾ.

ശ്ലോ-൧൧. സുധു=വെളുപ്പായം, കേശവ്=അർജുന, ഭവ...യം=
 ഭവാനായ ഒരു ആയുധത്തിന്റെ പ്രചർത്തി, സുധുവായനം=നിരപരാധികളെ
 ഉപജയിക്കൽ, ന=അല്ല, ജ്വലിക്കും=നിങ്ങൾ കലപരന്മാരായി ആയുധം
 ഏടുത്തു വരുന്നത് ആത്തരക്കണ്ണാണ്. സുധുവായനത്തിനല്ല എന്ന സാമാന്യ
 ത്താൽ പ്രാണാദയാർത്ഥമായ ഈ മഹിമയെ ഭവൻ രക്ഷിക്കയാണ് വേണ്ടത്.
 ശിക്ഷിക്കയല്ല എന്ന വിശേഷം സൂചിക്കുന്നു. കൊല്ലരുതെന്നു മത്രം പറഞ്ഞു
 നിന്നാകെ ആയുധം പാഞ്ഞുതരുകയോ സഭാധിപനും സഭാധിപിനെയും
 സൂചിപ്പിക്കുന്നു.

ശ്ലോ-൧൨. ജനാത്=ജനിച്ചതിനാൽ, ഉമിതരൂപം=ഋഗവും ഉ
 മിതം, ഭവതഃ=ഭവാനഃ സദാ =ചെറുവനും, സനയം=കീഴ്ശരീരവും,
 സമസ്തപരന്മാരോടും=ചക്രത്തിലും, ആയ തനയം=പുത്രനും, ലഭേ =
 ലഭിച്ചുപോ, ഈ നാടകത്തിലെ കലാവസ്തുവിനെ പ്രാണാദയമായി വർണ്ണിക്കുന്ന
 ത്തും സന്തതിലാഭംപുറയെ കാമനബന്ധിധർമ്മം ഉവിടെ ഉപകരണമായി.

കലപതി=കലത്തിന്റെ (മഹർഷിഗണത്തിന്റെ) രക്ഷിക്കാവു, 'കലപാ
 തേസജ്ഞിയഗണേ' എന്നു നികണ്ഡ.

ശ്ലോ-൧൩. വിഷ്ണുരക്ഷിതം=വിഷ്ണുരക്ഷകനെ കഴിയുന്നതും. മുനിശ്ര
 മം=മുനികൾ ചെയ്യുന്ന യാഗാദികളും, അക്ഷി...തമഃ=ക്ഷയിക്കത്തക്ക പ
 രാക്രമാതിശയത്തോടുകൂടിയതായ. ആശ്രമത്തിൽ പോകുന്നതു അതിഥിസൽ
 കാര സവികാരത്തിന്നു മാത്രമല്ല കൃതകൃത്യതയ്ക്കും കാരണമാണെന്നു ഭാഷം.

ശ്ലോ-൧൪. കീരണം=തണുക്കൽ, ക്ഷിതി...രം=മരപ്പെരുത്ത്, വിന-
 യം=കുതിയ കൊണ്ടുകൊണ്ടു പോകുമ്പോൾ പെടുന്നതിന്റെ വക്കിൽ തട്ടി
 കതിരിനേൽക്കുന്ന വിഷ, ധാന്യം=ചർമ്മം, (പ്രദർശനങ്ങൾ) ഐഹ്യ...
 നം=പാടങ്ങൾ മുട്ടി ഉടയ്ക്കുന്നതുകൊണ്ടു രാജാക്കന്മാരുമായി മിന്നപ്പം സ്ഥിരത
 യുള്ള പരസ്പരം. അർദ്ധം=പാർശ്വം, വിശ്രവ്ധനം=വിശ്വപനം,

ഉപദ്രവം അതൊന്നും വരില്ലെന്നുള്ള വിശ്വാസമുണ്ടെന്നു ഭാവം. തോഴംതോഴം എന്നും
ജലാശയങ്ങളുടെ പൂമ്പാക്കുണി = ചുറ്റുമുള്ള പ്രദേശം, പടം = വസ്ത്രത്തി
ന്റെ (വൽക്കവത്തിന്റെ) അറ്റത്തുകിന്നു വീണ വെള്ളത്തുള്ളികൾ കെട്ടേ ഭം
ഗിയുള്ളൂ.

ശ്ലോ-൧൫. കല്യാണംസ്സുകൾ = കൈത്തേടിയിലെ നൂലങ്ങൾ, ഉപദ്രവപ്രാ
ബ്ധം = നന്നല്ലാത്തതിന്നു മുമ്പുള്ള പല്ലികളും നിൽക്കുന്ന സ്ഥലത്തിന്റെ ചുറ്റുമു
ള്ള ഭാഗങ്ങൾ, ഏണകിശോരങ്ങൾ = മറുപടികൾ, വിശങ്കം = ഭയം, വിനം =
കുടുംഭം.

സ്തുതിക്കുന്ന ലക്ഷണം = സ്തുതിക്കുന്ന അംഗീതി വലത്തുകൈ സ്തുതിക്കുന്നതു
കാമസുഖപ്രാപ്തിയെ സൂചിപ്പിക്കുന്ന ലക്ഷണമാകുന്നു.

ശ്ലോ-൧൬. ഏന്തിമസ്തല്യം = ഇവിടെ ഫലം എന്തു?, ശരണമെന്നു ആ
ശ്രമമൊക്കയാൽ ഫലം ഉണ്ടാവാൻ വഴി കാണുന്നില്ല എന്നു ഭാവം. ~~അവ~~
ഗതി = ദൈവത്തിന്റെ ഗതി, ഫലം അന്നഭവിപ്പിക്കുന്ന പക്ഷത്തിന്റെ പരി
ണാമം, കവടകിരേയം = വേരിൽ തടസ്സമുണ്ട്, തടവം = ഇല്ലതന്നെ, അഭ
യം = ഫലപ്രാപ്തിയെ സൂചിപ്പിക്കുന്നതിന്നായിട്ടുള്ളതല്ല എന്നു വിചാരിച്ചാൽ
യും വഴിയുണ്ടാവുമെന്നു ഭാവം.

സൂചിപ്പിച്ചു നില്ക്കുന്നതിന്റെ ഫലം ഉടൻ പുറത്തു ചെടിക്കുന്നു. 'ഇതാ'
എന്നു മുതൽ.

ശ്ലോ-൧൭. ഏവരമണിയം = ഇതു മേതിനി സെന്തെന്റുള്ളൂ. സെന്ത
യ്ക്കതിന്നുവേണ്ട ഉപകരണങ്ങളുള്ള അന്തഃപുസ്തകങ്ങളായികൊണ്ടു സെ
ന്തുള്ളതെന്നു ഭാവം. എന്നു വന്നാൽ = എന്നു വന്നതുകൊണ്ട്, അടവിലത
യം = കാട്ടിച്ചുള്ള ലത്താൽ, നിരോദം = താൻ ശോഭ. ഉദ്യാനലതം = ഉ
ദ്യാനലതകൾ. വിദ്യാരം = ദൂരത്തിൽ, കൃതം = ജ്ഞാതപ്പെട്ടു. ജനത്തിന് എ
ന്നു സാക്ഷാത്കാരിയായി മന്ത്രം പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് ഇപ്പോൾ വിശേഷപ്രതിപത്തി
ക്കുടിച്ചിട്ടു. മനോഹരവസ്തുക്കളെക്കണ്ടുന്ന മൃണദോഷത്തിൽ മറയുമാണ്.

മറഞ്ഞിന് = അവയുടെ കൈപ്പാസ്സുപാപം കേൾക്കുന്നതു കൈത്തുകടിണ്
ഇതിന്നു കാരണം.

തേമിത മില്ലാത്ത ആൾ തന്നെ = മകലശീലിക്കേണ്ട കാര്യത്തു ധർമ്മ
മെന്തെപ്പതിരിലിപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതാണ് തേമിത മില്ലാത്ത.

തേമിതമില്ലെന്നു മത്രോല സംസ്കാരം സംസ്കൃതവിചാരവും കുറവുവെന്നു പ
റയുന്നു:-

ശ്ലോ-൧൮. നിസ്കൃന്ദം = സ്വഭാവമേതെന്നു സൂക്ഷം, കൃപാകണി
= കൃപാലേശം. സമീദം = ചമതക്കേട്. വിപാടത്തിൽ = ചിറ്റാൻ,
ഇതാമതം = ഇതിന്നു. ഉത്സാഹിഷയം. ചെല്ലുന്നതെന്നതിന്നു. കവലയ
മരണം = കൈപ്പാലപ്പിരിയ്ക്കൽ ഇതിന്റെ അഗ്രം, ഇവയെ അശ്രമകൃത്യ
ത്തിൽ ഏർപ്പെടുത്തിയത് ഉചിതമായില്ല. പല ചൈതന്യങ്ങളും വരുന്നതി
നാൽ കൃത്യം ശരിയായി നടക്കുമെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ഇതിൽ മഹർഷി

ലോലാപതയായ വാഗ്ദേവിയായി, എന്താ ഭാവം. ഇതിനെ വശമേക്കുക തിരിഞ്ഞുനോക്കി.

ഇവരെ കല്പവണ്ണം നോക്കും—ഇതുകൊണ്ട് ചക്കപ്പിരി എന്ന നോമം കാതാവസ്ഥയിൽ പ്രവേശിച്ചുവെന്നു സൂചിക്കുന്നു. ചക്കപ്പിരി, മേന്മ, ഗം, സങ്കല്പം, പിന്നെ അഗതം, കഷ്ടം, വിഷമമെല്ലാം, മറ്റേ നോമം, മനസ്സാൽ ഉന്നതം, മൃതം, മരണമിത്രേയും പരമാവസ്ഥകൾ.

അനഭവിച്ചു കൊണ്ടിരിക്കുന്ന ചക്കപ്പിരിയുടെ ആസ്വാദ്യതയിലേയും സൂചിപ്പിക്കുന്നു—

ശ്ലോ—൧൦. കുറവോ—കുറവല്ല. അതിൽ തന്നെയാണ് എന്നർത്ഥം. ചെല്ലാം...യേ—അധികമായ ഭംഗി ഉണ്ടാക്കുന്നതു തന്നെയാണ്. ഭൂമി—മാ—അധികം അഭ്യർത്ഥിക്കുന്നത്, നല്ലകാരം—സ്വഭാവത്താൽ തന്നെ ഭംഗിയുള്ളവസ്തു.

മുഖസ്തുതി പറഞ്ഞതിൽ തീരസന്തോഷമുണ്ടാകുന്നതാണ്. 'ഇതുകൊണ്ടു തന്നെ, എന്തെങ്കിലും പ്രായംവരെ എന്ത് ഇഷ്ടമനുസരിച്ചു പറയുന്നവർ എന്ന് അന്വർത്ഥമായ പേർ.

ശ്ലോകം ൨൦. തവയയവനത്തിന്നു പുതുകായില്ലെന്നു ചക്കപ്പിരിയുടെ സാദൃശ്യംകൊണ്ടു കാണികളുടെ മനസ്സിന്നു സന്തോഷവും വികാരവും വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നവെന്നു സൂചിക്കുന്നു.

പുതുകായി ചക്കപ്പിരി—പുതുക എന്ന പദത്തെ ചക്കപ്പിരി എന്ന പദത്തെക്കൊണ്ടു തവയയവനത്തിലുണ്ടാകുന്ന ആത്മഭാവംഗമം സൂചിക്കുന്നു.

ശകുന്തളയുടെ കോപവും അർപ്പാൽ തന്നെ മുല്ലയുടെ വെള്ളം ഒഴിക്കലും ആപ്തസംഗംകൊണ്ടുണ്ടായ ലക്ഷ്യങ്ങൾ അനഭവം.

മനസ്സാഗമന രണ്ടാം അവസ്ഥയുപേക്ഷ കടക്കുന്നു 'മറ്റു ഇല്ലാ' എന്നു മുതൽ.

ശ്ലോ—൨൧. ക്ഷമയായ്ക്കു—ക്ഷമിയന്നു വിവരണം ചെയ്യുന്നവർ, ആയ്ക്കു—അധർമ്മത്തിൽ പ്രവേശിക്കാതെ. പരമംഗമംകൊണ്ടു മേന്മ അധർമ്മത്തിൽ പ്രവേശിച്ചു കണ്ടിട്ടില്ല; എന്തും മേന്മ ഇതുവരെ അങ്ങിനെതന്നെയാണ്. അതുകൊണ്ടു ആയ്ക്കുതന്നെ അധർമ്മം എന്നു അർത്ഥം. ആയ്ക്കു—തവളിൽ, സമനന്തരം—അനന്തരമുള്ളതു, വിചിത്രവിചിത്രങ്ങൾ—സംഗമംചെയ്യുന്ന സംഗതികൾ, ചക്കപ്പിരി—മനോഹരി, ഇവിടെ ഇഷ്ടസമീകരിക്കുന്നതിനു വഴിക്കുന്ന രാജാവിന്റെ മനോഹരി വർണ്ണിച്ചതുകൊണ്ടു മനോഹരിയെക്കുറിച്ചു കൊണ്ടു ലോകസ്വഭാവം വ്യക്തമാക്കിയിരിക്കുന്നു.

ഇന്ന് രസികനായ കവി. രാജാവിന്റെ ആലംബനവിഭാവമായ ശകുന്തളയെ ഒരു പുത്തനാക്കുന്നു. 'തോഴിമാരേ! അയ്യോ! ഇതാ' എന്നു മുതൽ.

ശ്ലോ—൨൨. വേപാതനം—ചിറയുന്ന ഇവരെ, ഭക്തസംഗമത്തിൽ സംഭവം തിരിഞ്ഞു കൊണ്ടു വിവരണം അനന്തരത്തിൽ വിവരിച്ചിരിക്കുന്നതു സ്വാഭാവികം തന്നെ; ആതിഥേയം ചെയ്യുന്ന എന്നു അർത്ഥം നേതം, നന്ദ

ജിതംപരംഗം = ഉള്ളതന്നു കടക്കത്തോടു കൂടി, ഇളക്കത്തന്നു കാരണം. പ്രയം അർത്ഥം നാത്തിൽ അനുഗതം ആലോചനാർത്ഥം = അറക്കപ്പെടുന്നവനായിട്ടു, ശ്രുത്യന്തേ = ചെയിക്കിരിക്കുക, സ്വന്തസി = സബ്ദിക്കുന്നു. പുഞ്ചസി = പുഞ്ചിക്കുന്നു. സത്യം നോക്കം = കർമ്മശൃംഗേയം അല്ലയോ എന്ന പരമമർയ്യാത്തെ അന്വേഷിക്കൽ, പരമർത്ഥം അറിഞ്ഞു ചാടുള്ളി എന്നുള്ള വിചാരമെന്നർത്ഥം. ധിധുജൻ = കരളജ്ഞാനാർത്ഥം, ചെറുതെ താഴെനില്ക്കു ബുദ്ധിമുട്ടുമാർത്ഥം ശേഷിച്ചവയെന്നർത്ഥം, വഞ്ചിന്റെ ഉപദ്രവത്തിൽ ഭയം നിമിത്തം അതികയ്യുണ്ടായ അവസ്ഥയോടേം കണ്ടപ്പോൾ സ്വതസ്സിജ്ഞായ അംഗവേഷ്യകളുടെ മനോമരതയാൽ വിസ്തീർത്താൽ അർത്ഥം അന്തർഗ്രാഹിക്കുന്ന അംഗോഗമിയാർത്ഥത്തിൽ അവകളെണ്ടെന്ന ചേക്കുകകളുടെ അർത്ഥം. അപ്പോൾ ആഗ്രഹവും വർദ്ധിച്ചു. ഈ വഴിക്ക് സംഭോഗവേഷ്യകളെ പ്രകൃതവേഷ്യകളോടു താരതമ്യപ്പെടുത്തി നോക്കിത്തുടക്കി. വഞ്ചിനു കൃതാർത്ഥത പറയേണ്ടതായിരിക്കാതിരിക്കയും ചെയ്തു.

ശ്ലോ-൧൨. ചെരവൻ എന്നു സാമാന്യമായി നിശ്ചയിച്ചതുകണ്ടു പ്രകാശനിയം കാണിക്കുന്നു.

പ്രദരം = ചലിയ ഭയത്തിന്നു കാരണം.

പ്രാകലതയോടുകൂടി = വിചാരിക്കാക്കിരിക്കുമ്പോൾ വന്നെത്തിയ രോഗവൃദ്ധയെക്കണ്ടപ്പോഴുണ്ടായ കരുഷ്ണാഭം പ്രാകലതയ്ക്കു കാരണം. അത്ഭുതമരംപോലും ശക്തമയെ പിരിഞ്ഞതു കഴിയുന്നതും കൂടാതെ കഴിക്കണമെന്ന വിചാരത്തോടുകൂടിപ്രാകലത. 'നിങ്ങളുടെ' എന്നു മുതൽ പ്രാകലതപ്പെട്ടതിൽ കുന്ന ശക്തമയെ വെയ്ക്കപ്പെടുത്തുന്നു 'ഇളക്ക് അതിഥികളുടെ' എന്നു മുതൽ.

സഹാധരം = ക്ഷിതിവേ അടുത്തുതന്നെ ഉള്ളവർ.

ശ്ലോ-൧൩. അഞ്ചു അറിഞ്ഞപ്പോൾ മനോവികാരാൽ ഉണ്ടായതിന്റെ അർത്ഥം. അതുവരെ ആളെ അറിയാനുള്ള നിമിത്തത്തിനായിരുന്നു ശക്തി.

ശ്ലോ-൧൪. അന്തർഗ്ഗമം = തട്ടവല്ലാത്തത്. ചെവുത = മിന്നലിൽ ഉള്ളത്. വിഭ്രമം = വിചാരം നോക്ക.

ഒരു സംഭവം പന്തജ്യാത്വംകിയെ മോക്കന്മാർ സഖി പരിചാരനായി പ്രാഞ്ഞ ഭക്തപ്രാർത്ഥന ശരിയാക്കിത്തുടങ്ങിത്തോ അല്ലയോ ഏതേ സംഭവം.

അർത്ഥം ചെവുത = അറക്കിക്കൊ തീ എന്ന ഭാവത്തിൽ.

൨൫ അതനവി... ധി = കരകലകൾക്കു വിഷാധി. അകമാരോ? അകന്നവിധത്തിലോ? കരകലവിഷാധിയായ പ്രകടനിയം വേർക്കുന്നതുവരെ മറ്റൊരു വേണമെന്നോ? എന്നു താൽപര്യം. ഉത = അതോ? സതതം = എന്നും, മരണംവരെയും, മദിരേക്കുണപ്പിച്ചയാളി = ഭാരിയുള്ള കണ്ണുകളെക്കൊണ്ടിരിക്കത്തോ പ്രിയകലാപിത്തിനിട്ടുള്ള ധരിണികളോടു = നാൻപോടുകൊടുക്കുക, മരണംവരെയും പ്രകടനിയം അന്നമേന്മ എന്നു താൽപര്യം.

൨൭ അ... തി = കർമ്മവേണിയെക്കൊടുക്കുക. അതനവി = ദേഹത്തിലുള്ളതെല്ലാം തന്നെയും ചെവുത അതനവി എന്നു തിരിച്ചുപോയി എന്നു ഭാവം.

ദേശ്യഭാഗത്തോടെ=മുഖമകണ്ടു അവിടെ ജിഹ്വൻ അല്ലാത്തതായ
കൂടെ ദേശ്യഭാഗം.

൨൦ മുനി...നം=ജ്ഞാപുത്രിയുടെ പിന്നാലെപ്പോക. വിന...ൻ
വിനയത്താൽ (സംയമനശക്തിയാൽ) കട്ടുകുപ്പട്ട ഗമനത്തോടുകൂടിയവൻ.

൨൧ സ്രംഗി=ജാലം കടന്നു, നിശ്ചിതം=ദീർഘശ്വാസം കി
ർത്തം ഉണ്ടായതു, സ്വേദ...നം=വിയർപ്പ തുളിക്കൽ, ഗ്രാമിതം=പിടിച്ചുകൊ
ട്ടി വെച്ചതു, വ്യക്തം=ചിതറിപ്പിടുന്നിരുന്നതു, രാഗവിശേഷത്തോടുണ്ടായ
നകമ്പ സുവിചിത്ര്യംകൊണ്ടു നാരികൾ ശ്രദ്ധാസരണമില്ലാത്ത ശോഭാവി
ശേഷത്താണിപ്പി പിന്നെയും പുതു വരുത്തുകയാണു് ഇവിടെയുള്ളിരിക്കുന്ന
തു്. വണ്ടിയൊക്കെണ്ടു രത്നരണ്ടെത്തിയുണ്ടാകുന്ന രത്നതയും, നഗരങ്ങളെ ചെറുതാ
ക്കിയുണ്ടാകുന്ന രത്നതയും നായകൻ ഉപേക്ഷിച്ചിട്ടുള്ള ഇവി നങ്കുപ്പരമെന്ന മൂന്നാം
അവസ്ഥയിലേക്ക് കടക്കാൻ പ്രയാസമില്ലെന്നുണ്ട് കവിഹൃദം.

സ്വപന്നമായിരുന്നെങ്കിൽ=പോകുമായിരുന്നു. മനസ്സ് ഇദ്ദേഹത്തെ
വിട്ടുപോവാൻ സമ്മതിക്കുന്നില്ലല്ലോ, എന്നു ശേഷം.

കീ ആരാണ്=കീ പൊവാൻ പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു അന്തിപ്പോർപോവാൻ വി
ചാരിക്കുന്നില്ല, എന്നു ശേഷം.

൨൨ സദാ...മയി=ഞാൻ പറയുവാനാൽ, മമ...വി=എ
ന്റെ നേരെ, മദ...ന =ഞാനല്ലത്ത വിഷയം, മരോ...ന്ത എന്നർത്ഥം.
പോകുന്നു=നേടും.

൨൩ തുര...ത്താൽ=കുതിരകളുടെ കളവിനാൽ, ഉദ്ധനം=ചുറ്റപ്പെ
ട്ടതു, പരി...കം=തസ്സമിക്കാരായ സൂര്യന്റെ ശോഭാപരമായ ശോഭയുള്ളതു്,
തരുവിതൽ=മരത്തുകൂടാ,

൨൪ നാഥക്കുറു=നാൾകളിൽ, കമ്പാ പൂണ്ടു=പെട്ടിപ്പൂ, തപോവേ
ഷ്ഠനമേ=തപോവിഷ്ഠനമോ എന്നു തോന്നുന്നവിധം.

൨൫ യാതി=പോകുന്നു, പശ്ചാത്=പിന്നോട്ടു, നാഥ...നം=കു
റുന്നനശിപ്പിച്ചു പിന്നാക്കംതിന്നുകൊണ്ടു പോകുന്നു, കേതോപ...കം=കു
ടിയോ, കുററിയതും ഗതിക്കു വിപരീതമായിക്കൊണ്ടുപോകുന്ന കേടിയെത്തീ
രേൽ കെട്ടിയ കൂടായ്ക്കു സ്ഥിതിചെയ്ത മനസ്സിന്റെ തിരിച്ചിൽ പിന്നാക്കം
തന്നെ സാരം.

— (൦) —

രണ്ടാമംകം

മഷ്ടപ്രീതിയും മദസ്സ ഗവ്യം നന്നാമകത്തിൽ കടന്നിപ്പോല്ലോ.
ല്ലാ, അഗമം എന്ന മൂന്നാം നാലാം അവസ്ഥകളാണു് ഈ അങ്കത്തിൽ കടന്നി
ക്കുന്നതു, അതിൽ—

ദുഷ്ടിപ്രായം=കണ്ണൻ ഇഷ്ടയാവുക, നൈവേദം...മ്=ഗ്രീഷ്മകാൽ
കാര്യത്തിൽ ഇലകൾക്കിടയിലായതായ, വല്ലഭം ഇവ=വല്ലഭി എന്ന
പേരേ.

വ മോതോഗതാർത്ഥം മോതം=മേന്മയിലുള്ള ദുഃഖത്തിന്റെ കാരണം,
നയകൻ=ചാടിക്കൊണ്ടുവരുന്ന, സന്ധ്യ=രാത്രിയോടെ വീക്ഷിതൻ=
നോക്കപ്പെട്ടവൻ, ശ്രോതം=കേൾപ്പൻ, കേതരം=കൈയ്യോടെ, ഇവിടെ ശ
എന്ന വൃദ്ധിമാരിലൊന്നു സ്പഷ്ടമാക്കിയിരിക്കുന്നു.

ൻ ഭരതപ്രാതം=ജീവവർഗ്ഗം, മോഹശ്ചരം=മോഹങ്ങളെക്കൊണ്ടു കറുത്തത്,
വാസരം=ദിവസം.

‘ഉദകരിത’മേയ്യെടുവിയും. എന്നതിനാൽ ഉദ്മ എന്ന സന്ധിക്ക്
എത്തിട്ടുള്ളത് പിന്നെക്കൊണ്ടു തന്നെ അറിയാം. ഇതി മരണത്തിന്നും തമസ
മില്ല എന്നു സ്പഷ്ടമാക്കുന്നു.

‘വിശാഖതക്ഷത്രങ്ങൾ’ എന്നു മുതൽ അന്ത്യവരും പ്രിയംവരയും വിശേഷ
ധം പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടുണ്ടായ കൃതന്തരയെക്കൊണ്ടിരിക്കുകയോണ്ടു അതു ശക്തി
കൃത്യതയെന്ന നന്നായില്ലെന്നു വ്യക്തിപ്പിക്കുന്നു.

൧൦. അന്തഃ=മേന്മയിൽ ഓഷ്ഠപത്യാരി=കണ്ണുവീർപ്പവരണം. വിമരം...
അം=തണുക്കുകയോ തിരംമുട്ടിയത്. സന്ധ്യ=അധിത്താപത്തെപ്പോലുന്ന
ത്. സുവർണ്ണവലയം=പൊൻവള. പ്രത്യേകം=തിരിച്ചുകയറ്റിയിട്ടു.

൧൧. യംഭുതപ്രതി=യാമൊരുമകൾപോലും. അധികൃതം=മേല
യ്ക്കുമില്ലാത്തതിന്നുപോലുള്ളവർ. പ്രേരണം=കരി. ഇഹ ഏവ=ഇവിടെത്ത
ന്ന. ജ്ഞാസിപ്പവൻ=ജ്ഞാപിച്ചവനായ്, അഖ്യാതികദിനി=ശ്രീ.
‘ഇഹം’സിദ്ധൻ=ആഗ്രഹിക്കപ്പെട്ടവൻ.

൧൨. പദം=പദങ്ങളെ. സ.ഗ്ര...മ്=അല്ലെങ്കിൽ അന്തർ രൂ
കുന്നവർ. ഉന്ന...ല്ലീ=മറ്റു പുറകത്തു ഉയർത്തിയവർ, പ്രേമം=പ്രേമത്തെ
പ്രക...തി=സ്വപ്നമാക്കുന്നു.

൧൩. പട്ടധിക്കുന്നു=അല്പസംയമുള്ളവരോ. നൈവേദം=അന്നം
‘വിയുന്നില്ല. പായ്=അങ്ങയിൽ. തികമം=മറ്റൊരുവനെയും=എന്നിടം--

എന്റെ ഹൃദയം ഭവതിയെ ധരിപ്പിക്കും എന്നുകേൾക്കുന്നു:—

൧൪. പര...മേ=മറ്റൊരുവനെയോ ശരീരമുള്ളവളോ തപം=തിന്ന.
പരം=എന്നാൽ. അന്നം=കാമൻ, അഭ്യസം=മുപ്പോഴും, ഭരം=എന്നു. പരയ
തത്=വരട്ടം.

൧൫. സമശ്ച=പുരമെന്ത. ശുക്...ഡി=ചുടിയ കാമരയളയത്തി
ന്റെ തന്മയമുള്ളത്. സ്പഷ്ട...ത്തി=പ്രത്യക്ഷമായ ചിഹ്നമുള്ളത്. സത്കൃതം=
സത്കാരം.

തന്റെ ഹൃദയത്തോടു ഭവതിയെ ശക്തമാക്കുവാനു ‘തേജി’ എന്നു
മുതൽ.

൧൩. അന്യമതി=മാറാനിടയുള്ളതായിത്തീർന്നത്, ഇതരമാ=വേറേവിധം. അ...മതം=കർമ്മങ്ങളാൽ പീഡിതം. പ്രമാം ഏവ=മുമ്പുതന്നെ. പുനഃ=പിന്നെയും. തിരഞ്ഞ സംശയം പീഡിതനേൽ പീഡപോഷം അതിദുസ്സഹമാണെന്നു ഭാവം.

കാൽപ്പതായ അമന്യയേണ്ടിടത്തോളം നിഷ്കർഷ ചെയ്യുന്നതാണ് സ്വപഥി! എന്നു മിതൽ.

൧൪ ഭൂമി...ഹം=അതേകം ഭാഗ്യമാരുടെ സ്വീകാരം; പ്രതിഷ്ഠ=സ്ഥാപനം. ക്ഷപവന്മരയായി വന്നിട്ടുള്ള ഭൂമിയെ ഞാൻ എത്രത്തോളം ബഹുമാനിക്കുന്നുവോ അത്രത്തോളം ഇവരെയും ബഹുമാനിക്കുമെന്നർത്ഥം.

൧൫. മരണകാണ്ടോ ഭയാങ്കാണ്ടോ പരവശയായ മരണകാണ്ടോ കൃത്യത്തിൽ ക്ഷപപ്രഭുവായ നോക്കുന്ന 'മൃതാ വിവാഹപ്രദങ്ങളു' എന്നു മിതൽ

൧൬. അംഭോ...താ=അമ്മേയമ്മേയമ്മേയമ്മേ സ്വർഗ്ഗംകൊണ്ടു ഇങ്ങനെയൊക്കെയാകുമിരിക്കട്ടെ, ദേവാദി=ദേവന്മാർക്കു തളർച്ചയിൽ പാർക്കുന്നതും. അംഭോ...താ=നാമന്മാരിലായ വിശി. പ്രചാരം=ചെയ്ത ആദരവോടെ. ഇഷ്ടാനുരോധം=ഇഷ്ടമനുസരിച്ചുകൊണ്ടു, അംഭോഭാഗം=അഭിഷേകപോലെ ചെയ്യുന്നത്. സവികളപ്രാപ്തം=അഭിപ്രായം ക്കി ശുശ്രൂഷിപ്പാൻ എന്തിനോ അറിവുണ്ടെന്നർത്ഥം. അപരാധിതയായി ഭവിക്കുവാൻ=അനർഹമായ ശുശ്രൂഷ ചെയ്തില്ലെന്നു പറയുന്നതിനായിത്തീർക്കുകയില്ല.

൧൭. ആമയ...ഗി=അസ്വാസ്ഥ്യം തിമിന്നു തളന്ന അംഗങ്ങളാക്കുകയെന്നർത്ഥം, ആതപ=വെയിലിൽ. കാലം നോക്കിയാലും ദേഹം നോക്കിയാലും അവസ്ഥാമാറുകയാലും പോകുന്നതു ശരിയല്ലെന്നർത്ഥം.

'തടക്കാവുന്നവല്ല'—കാമപരവശയാണെന്നുള്ളതുകൊണ്ടു മറ്റൊരാളോടു കാണിക്കുന്നതിൽ രാമനും ചെയ്യാൻ കഴിയാത്തതുപോലെ വിശ്വസിക്കാമെന്നു ലാ സാക്ഷാത്കൃതമല്ലെന്നുള്ള സാക്ഷി അതിനു വിപരീതമായിട്ടുണ്ടെന്നു ഭാവം. ഇങ്ങനെയൊക്കെപ്പിടിക്കേണ്ടതുണ്ടെന്നു ഹൃദയം.

൧൮. അപരിഷ്കൃതകാമമാ=അനുഭവിക്കാത്തതും മർദ്ദപ്രദമായിട്ടുള്ളതും ആയതു. ഇങ്ങനെയിതരം=ദുഃഖംകൊണ്ടുള്ള പരവശരം. യാതൊന്നും പ്രേമം, പിഷ്ടം=പാത്രം ചെയ്യും, പാത്രം ചെയ്യുന്നതിന്നു ദേഹം വിട്ടു കൊടുക്കുന്നതും.

൧൯. ദുഃഖം=വീണ്ടും. ആലാപിച്ചു=പാഞ്ഞു, അധിരം=അധർമ്മം കേട്ടുകൂടി. അസൂയ=പലവെണ്ടയും. ലീലാവൽഗതം=ലീലയാട്ടുകൂടിയുള്ളതും. തന്നധർമ്മം=കവിർമ്മം. ആത്മാ=അകത്തുള്ള പിടിച്ചത്. അന്തർ=സാധിച്ചില്ല. സാധിച്ചുകഴിഞ്ഞില്ലെന്നർത്ഥം.

൨൦. പശുവാ..താ=പശുവാഗിയുടെ ശരീരംകൊണ്ടു മുളക്കിയത്. പശുവാഗി കിടന്നുളക്കിയതിന്നു മുളക്കിയെന്നർത്ഥം ഉല്ല...പ്രം=പശുപുരം. അംഭോഭാഗം=അമരയിലായി. നവ...തം=പൊക്കംകൊണ്ടുതി

യുതും, ക്ലാസ്സം=വാടിയാരു, കാരവലം=കാലപത്രം, കല്യാ.....ഗ്രാമം=കല്യാ
 ഞാനിരുടെ കൈയിൽനിന്നു തലയ്ക്കൽ നിന്നു. തലിക്കം=ചീണതു, വിശ്വകല്പം=
 താമരവളയംകൊണ്ടുള്ള വള, ഇതെല്ലാം ഇഴക്കിച്ച്=ഇതെല്ലാം കണ്ടിട്ട്,
 വല്ലിഗ്രാമം=വള്ളിക്കുടി, മേ=മുതിക്ക്, വിജയം അപി=വിജയമെങ്കിലും,
 വെടിഞ്ഞിട്ടുൻ പൊകാൻ ശക്തി ഇല്ല. എന്നു യോജനം.

൨൪. സപ്തതന്തുവിധി=ശാഗകർമ്മം, ഞ്ഞുവ് ധം=തൂങ്ങിയതു്. ~~...~~
 താവിയാകാരം=പലമാക്കിരി ആകൃതി. അതം=മണ്ണിൽ, ഭയം=പരി
 യുണ്ടാക്കുന്നതു്, സമ്പ്രദായം...ഗം=സമ്പ്രദായത്തിലുള്ള മേഖലപോലെ കറുപ്പാ
 ചൊവപ്പും കലർന്നു നില്ക്കുന്നതു്. ചരിതം=സഞ്ചരിക്ക.

—(൦)—

നാലാം അദ്ധ്യായം

പൂർവ്വാംഗം.

ശ്ലോകം ൧. തന്നിട്ടിടംതേ=സരോധി വിചാരിക്കാതെ, ഏകതാ
 യം=ഏകഗ്രന്ഥമുണ്ടാക്കിയവർ, കഥിക്കിലും അവൻ നിന്നെ സ്തുതിച്ചും എ
 ന്നു യോജന, പൂർവ്വതം=മുമ്പു കഴിഞ്ഞതു്, കഥാം ഇം=വൃത്താന്തത്തെ എന്ന
 പോലെ, തായികയുടെ വിപ്രലംഭത്തിനുള്ള അസ്തിത്വം അടിയുറപ്പിച്ചു കെട്ടു
 കയറണിവിടെ കാണിച്ചിട്ടുള്ളതു്.

നാലാമങ്കം

൨. ക്ഷണിച്ച്=പ്രകാശിപ്പിച്ചു. രാജധിനാഥൻ=ചന്ദ്രൻ. അസ്സതി
 യം=അസ്തമയപവ്തത്തിന്റെ കൊടുമുടി. മരണിച്ചുതു=മരണിച്ചുതന്ന
 ത്തിന്റെ ശോഭയുള്ളതു്. അതന്നം=അതന്നത, വൃസന്തോദയങ്ങൾ=ക്ഷയവും
 പൂജിയും. ഭിദ്യ....യം=ഭിദ്യയായ രണ്ടു തേക്കുസ്സുകളിൽ, ചന്ദ്രസൂര്യ
 ന്നരിൽ. ഞ്ഞു...വ്വം=അവയവന്റെ അവസ്ഥാരേഖയിൽ, കരകർമ്മം ആപ
 ത്തം തലവേദം മഹാമഹാർക്ക സമ്പത്തു വാഗ്വേദം വാഗ്വേദം. അതുകൊണ്ടു്
 ആപത്തും സമ്പത്തും രാഗി രാഗി വരുന്നതു ~~...~~ സ്വഭാവമെന്നു ലോക
 പാക്കികളായ ചന്ദ്രസൂര്യന്മാരുടെ സ്ഥിതികൊണ്ടു ~~...~~ ദൃഷ്ടാന്തപ്പെടുത്തിക്കാ
 നിച്ച് ആപത്തിൽ വൃസന്തം കൊണ്ടും സമ്പത്തിൽ സന്തോഷംകൊണ്ടും പര
 പരമായിത്തീരുന്നതെന്ന തത്വം മനസ്സിലാക്കുകയാണെന്നു തോന്നും എന്ന ഭം
 വം. ശിഷ്യന്റെ അഭ്യാസവിശേഷത്തെ അയാളുടെ മനോവൃത്തിയുടെ ഗതി
 കാണിച്ചുകൊണ്ടു പാത്രവിശേഷം സൂക്ഷ്മരീതിയിലിടുന്നു, ഇവ പ്രകൃതികൾക്കുണ്ടു്

ശിഷ്യൻ കണ്ഠമധർമ്മിക്കാണിച്ച് അഗ്നിശരണത്തിൽ ചേർന്നിരുന്നുവെന്നും പിന്നെ നക്ഷത്രങ്ങളെക്കണ്ടപ്പോൾ അവർ ദുഃഖിച്ചിരിക്കുന്നതു കണ്ടുവെന്നും അതിനെപ്പറ്റിത്തന്നെയായിരുന്നു അയാളുടെ വിചാരമെന്നും കഥാസംഗതി സൂചിപ്പിക്കുന്നു.

അല്ലെങ്കിൽ ദുഃഖിക്കുന്നതു കുറവല്ല. അങ്ങിനെ വരുന്നതാ ലോകസ്വഭാവമാണ് എന്നു കാണിക്കുന്നു:—

മ. ശശി=ചന്ദ്രൻ, മറഞ്ഞു നഷ്ടൻ ആകവേ=മറഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നതിന്നുപോൾ, കൈരവിണി=ആമ്പൽപെയ്തു. നിഷ്പ്രഭയായ്=ശോഭകളിമയായ്. മമദൃഷ്ടിയിൽ തുഷ്ടത ചേർപ്പതില്ല=മുൻപ് കണ്ണിന്നു നന്നോക്കം ഉണ്ടാക്കുന്നില്ല, ഇഷ്ടം...ആം=ഇഷ്ടമെന്നതിന്റെ വിശദമാർപ്പാടാകുന്നത്, അവലംഭം...ഭരം=സ്ത്രീജനത്തിന്റെ ദുഃഖാധിക്യം, ശകുന്തളദ്രിഃ=കണ്ട ശിഷ്യന്റെ ദുഃഖം ഇവിടെ അലക്ഷ്യക്രമവ്യംഗ്യം.

ജ. മൃഗം=നിഷ്ഠമുദാമായി. ദയാന=വരിക്കുന്നവർ, ഭൂതൈ=മൃഗശാസ്ത്രജ്ഞന്മാരായിരിക്കട്ടെ. ബുധഗ്രഹം=ബുധിമാന്മാർക്ക് ശ്രേയ്ക്. ഗർഭ...ധാരം=അകത്തു അഗ്നിയോടുകൂടിയ. ശമി=ശമീലനയെ. ആത്മപുത്രി=തന്റെ പുത്രിയെ. ബുധഗ്രഹം ഭോ! കണ്ഠ! ഗർഭസ്ഥിതോഷ്ണബുധശമി എന്നപോൽ ആത്മപുത്രി ഭൂമിക്കു ഭൂതൈ, മൃഗഭവിക്കാത്ത ദുഷ്ടന്മാരിൽ ദയാന എന്ന് രാക, ഇങ്ങിനെ യോജന.

ഇന്ദ്രിയഗതം=ചന്ദ്രനെപ്പോലെ വെളുത്തത്. ഭദ്രം=നല്ലത്. വിഷ്കരിച്ചു=ചുറ്റത്തുകുറിച്ചു. ലാക്കാരസം=മുമ്പാണിത്തൻ. പർവം=സന്ധി. മണിബന്ധമെന്നർത്ഥം. വന്യ...കേഗ്രം=വനഭവതയുടെ കയ്യിന്റെ അറങ്ങുകൊണ്ട്, അവനി...തൈ=പുഷ്പസമൃദ്ധത്തിൽനിന്നു പുറപ്പെട്ടവ, പുഷ്പങ്ങളുടെ കവിളികളിൽകൂടി പുറത്തേക്കു കണിച്ചവ എന്നു അർത്ഥം.

ചിത്രത്തിലെ പരിമയം=ദേവലയങ്ങളിൽ ഏഴുതീട്ടുള്ള ദിവ്യസ്ത്രീകളിൽ ആദരണം ഏഴുതീട്ടുള്ള സംപ്രദായം കണ്ടുണ്ടായ പരിമയം.

എ ശകുന്തളാ അദ്വ=ശകുന്തള, ഇന്ന്, ലുൽകലിക=മുൽകള, ഗഭ...ഷം=കണ്ണത്തിൽ തടഞ്ഞുനിൽക്കുന്ന ബാഷ്പംതിമിത്തം കലങ്ങിയത്, വിഷാദരൂപം=ദുഃഖംതിമിത്തം വേണ്ടവിധം വിഷയത്തെ ഗ്രമിപ്പാൻ കഴിയത്തക്കത്. ഇഷ്ടകണ്ഠം=കാഴ്ച, ഇഷ്ടദന്തം=ഇഷ്ടമാതിരി, അഭിമാനം=തന്റെ എന്നവിചാരംനിമിത്തം ഉണ്ടാകുന്നത്, അഭിമാനം എന്നാൽ വാസ്തവത്തിൽ ഇല്ലാത്ത സംഗതിയെ ഭൂതൈ സങ്കല്പിച്ചുണ്ടാകുന്ന സ്വഭാവബുദ്ധിയാകുന്നു. പ്രകൃതത്തിൽ പ്രപഞ്ചം അസത്യമാണെന്നു തിരുതായുന്ന മഹർഷിക്ക് തന്റെ മകൾ എന്ന വിചാരം അഭിമാനമാണെന്നറിയാമെന്നു സ്പഷ്ടമാണല്ലോ, കഥ=മുങ്ങിനെ, ഗ്രമികൾ=പ്രപഞ്ചികന്യയും തന്നെ കയ്യാമെന്നു കരുതി ഗ്രാമത്തിൽതന്നെ കഴിഞ്ഞുകൂടുന്നവർ, ആത്മ...വം=പുത്രിയുടെ വേർപാടുകണ്ടുണ്ടാകുന്ന ദുഃഖം.

[illegible]

உத. உத்பக்திப் புகழ்மை = துறவிகளே மோகமால் வரணித்துவ, ம்மம் = பிசுறுகளைப் புகழின், கமீய. உத்பக்திபுதி = நினைவு நினைவுக்குறித்து, கமீய தருணமுள்ள நாமம், மோகம் = கமீய, உதிகளையும்து = மையுள்ளவை. மிதமுதி = மிதமுதி. மோகம் = மோகமும் மோகம் மிதமுதி புகழ்மைக்குறித்து. பக்திமோகம் = மிதமுதி.

എ ഏകദേശം അടി = ഈ മ. ക്രി. മു. ൧൦൦൦. ദോഷം = ത്രിശയ
തരിയസം = പലിയ. മേൽശാൻ അടി = മേൽശാൻമേൽ.

൧൦ ഇതും തപാധനം തിരു=തപ തപാധനമായ ആളെ, തപസ്സു
ധനകൊണ്ടിട്ടുവരായ (ജീകിയയെ) എന്നു. ഇതുകൊണ്ടു ശാസ്ത്രരായ വേണ്ടി
ത്തോളം യോഗ്യതയുണ്ടെന്നു കാണിച്ചു. 'ചെല്ലന്' എന്നതുകൊണ്ടു സ്വപാ
ശമിമിയും കാണിച്ചു. അതിനാൽ അന്ത്യായമായി റല്ലതും ചെയ്യുന്നതു
ആകലത്തെയും അവതന്നുകകയ്ക്കെന്നു വിവരിച്ചുകൊടുത്തുണ്ടെന്നു ഭാഗം.
ഇങ്ങനെ ധർമ്മത്തോളം നോക്കിയാൽ ഇവളിൽ ന്യായപ്രകാരം ആചരിക്കേണ്ട
താകെന്നു സൂചിപ്പിച്ചതിന്നു ശേഷം കരം നേക്കിയല്ലോ അങ്ങനെയെന്ന
എന്നു കാണിക്കുന്നു. 'ഉന്നാകപ്രേരണ' എന്നാൽ, ഗ്രഹ്യ=ഗ്രാഹിക്കേ
ണ്ടവൾ, സാമന്ത്യബുദ്ധ്യ=പരിഗ്രഹങ്ങളിൽ സാധാരണമായ സ്തോമാഭി വി
ചാരത്തോടുകൂടി.

പു പുഷ്പം = പുഷ്പനാരായണൻ, നിള = നിളിക്കുളം, ഭം
 ഭം = സുഖാനന്ദം. അനന്ത = മഹാവിഷ്ണുവിന്റെ. പരീകർ
 എന്നു ചേർന്നു. അനന്താശ്വ = മഹാവിഷ്ണുവിന്റെ അംശം തന്നെയാകുന്നു.

൧൯. ശിലോ കായന അപി=രീലുകൊണ്ടും കലംകൊണ്ടും ഇത്തു=
 ഒത്താവിന, തടയം=മു നിലയ്ക്കു ചേർത്തു, നെത്യുകലം=ദിമനവും വും
 പരിച്ചവർ, ഇവിടെ മരാനപോകുന്ന ശ്രോസ്തിയേക്കു ശകന്തയുടെ മനോ
 വ്യപാരത്തെ തയിച്ചു നമുധാനമാക്കുന്നു.

[illegible]

൨൧. വേലുപുരം നിന്നാൽ, കൂടെ ചുവം = മുമ്പു ചെല്ലേണ്ടിട്ടു്, മേൽക്കൽ
 വേണു .. ഡ = പർണ്ണ കലയുടെ ഉത്തമ മുഖ്യനിഷ്കാന്തം, തീർത്താൽ =
 വരികളെക്കണ്ടു ബുദ്ധി; നീ ബുദ്ധിയിട്ട വരികളെ മുഖ്യ നിഷ്കാന്ത കര
 ണവേദം എന്നത്. തുടർന്നു = ദാബത്തിന്റെ ശരം, കോ = എന്തു ?
 എങ്ങനെ ഉണ്ടാകുന്നു? എന്നത്. റിയാശം നിമിത്തമുള്ള ദാബത്തിന്റെ ഉ
 ഭൂപരവിഭാവമായ തീയരബലി ദാബത്തെ വർദ്ധിപ്പിക്കുകയെന്നാൽ ചെ
 യ്ക്കുകയെന്ന ഭാവം. ഇവിടെ വിവേകം നിമിത്തം മങ്ങിപ്പോയിട്ടിരിക്കുന്ന
 മഹർഷിയുടെ ഭരണം, കെടാൻ തുടങ്ങുന്ന വിളക്കുപോലെ ഒരു പടർന്നു
 തുറന്നു.

മഹർഷി തന്നത്താൻ ചെയ്തും ചെയ്തുന്നതിനെയാണ് “ആവു! ശകുന്തള
 യെ” എന്നു മുതൽ കാണിച്ചിരിക്കുന്നതു്.

൨൨. പാസ്വാ = നമ്പൂരിന്റെ മുതൽ, പരിഗ്രഹിതേ = പരിഗ്രഹിച്ച ആർ
 കായിക്കുണ്ടു്, ഭർത്താവിനായി എന്നത്. ത = ആ കലകന്യകാജനത്തെ,
 സാമ്പ്രത = ഇപ്പോൾ പണയത്തെ തിരിച്ചു നൽകി എന്നപോൽ മേമനം പര,
 പൂസാരം കലരുന്ന എന്ന യേശു: പണയമുപുറം തിരികെ കൊടുത്താലുണ്ടാക
 ുന്ന സന്തോഷംപോലെ എങ്കിലും മനസ്സിൽ സന്തോഷമുണ്ടാകുന്നു എന്നത്.

— (൦) —

അഞ്ചാമംകം

വർണ്ണപരിചയം = നീതരൂപത്തിന്റെ അഭാസം.

ശ്ലോകം ൧. ചുതലികൾ = വിടരുന്ന മരംപുറം, അഭേദം = തമ
 രജപ്രായത്തിൽ താമസിക്കുന്നതുകണ്ടു തന്നെ കൂതൽ. കിതവളേരി = ഗുൽ
 ലെ വണ്ടു! തപ = തീ, ഏതാ = ഉപമ, ഇവിടെ രാജാവു് ഹംസപരിക
 യോടു കൂടി കറച്ചു കാലം ക്രീഡിച്ചതിനുശേഷം വന്യമനീശേവിയിൽനിന്നു
 സകന്താതിത്തിന്നും ഹംസപരികപിഴ പ്രദാശിക്കാത്തതും അപ്രസ്തത പ്രശംസ
 വഴിക്കു കാണിച്ചിരിക്കുന്നു. ശകുന്തളയെ മറന്നപോയ സംഗതി തുല്യമായും
 കൊണ്ടു കവി വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു.

ദുർല്ലാസശാപം നിമിത്തം മറന്നു കിടക്കുന്നതുകണ്ടു ജനാകമവാസ്ത
 പോലെ മാത്രം ആയിത്തീർന്ന ശകുന്തളാരംഗം തുല്യവസ്ഥയെ കാണിക്കുന്ന പര
 ട്ടുകേട്ടപ്പോൾ അസ്സുക്കുമായി അല്പം പ്രകാശിച്ചതിനാൽ എന്തെന്നറിയാതെ വി
 ധം ഉൽക്കണ്ഠിതനായ രാജാവിന്റെ നിലയെക്കുറിക്കുന്നു. ‘എന്താണിതിൽ’
 എന്നു മുതൽ,

ശാപശക്തിയാൽ വിട്ടും ഭയപ്പെടുന്നതിനെക്കുറിക്കുന്നു. ‘അപവാ, എന്നു
 മുതൽ—

൨. രത്നങ്ങളും=മനോഹരങ്ങളായ. ഗോമുക്കരം=വിഷയങ്ങൾ കിമി
 ത്താ. കണ്ണിനും ചെപ്പിനും ആനന്ദകരങ്ങളായ വിരൂതകൾ, ഗീതങ്ങൾ മുതലായ
 രൂപങ്ങളും കേട്ടിട്ടും എന്നർത്ഥം. തന്മാ=പ്രാണനുള്ള വസ്തുക്കളെല്ലാം.
 തന്മാ=മനസ്സിൽ വ്യവസ്ഥയുണ്ടാകുന്നു. മനോബന്ധം=ബന്ധം,
 സ്വഭാവസ്ഥിരം=വാസ്തവരൂപമായി ഉറപ്പുണ്ടെന്നത്. മിനോപസ്ഥിരം
 ആലോചനയാൽ കാർഷ്വര്യമുള്ളത്, രത്നങ്ങളായ വസ്തുക്കളെക്കാൾ മനോഹരമായ
 രമാവശ്യം കേൾക്കുകയും ചെയ്യുന്നവർ സകല ജീവികൾക്കും മനസ്സിൽ സു
 ക്ഷ്മമായ ഭക്തിയുണ്ടായിരിക്കുന്നുണ്ട്. സന്തോഷസമയത്തിലും
 ഉൽക്കണ്ഠയുണ്ടാകുന്നതിനാൽ ഇതിന്നു കാരണം ദുഃഖമാണെന്നു വിചാരിച്ചാൽ
 രമില്ല. അതുകൊണ്ടു ജനാതരത്തിൽ ഇഷ്ടവസ്തുക്കളോടുകൂടിയെന്ന സ്നേഹ
 ബന്ധം വാസ്തവരൂപമായി ആത്മാവിൽ കിടക്കുന്നതു സ്നേഹത്തിന്റെ ഉദ്ദീപന
 വർദ്ധനവുണ്ടായ രത്നവസ്തു ദർശനം മുതലായതിനാൽ പ്രകാശിക്കുകയും വിഷയ
 വിശേഷം വ്യക്തമാകുന്നതുമാണു ഉൽക്കണ്ഠ (അസാധ്യത) അന്തിമമായതാ
 ണെ എന്നർത്ഥം. അതിനാൽ ഇതിൽ വിഷയാഭിശ്ചയത്തെപ്പറ്റിയുള്ള വിചാരം
 വ്യക്തവും ഉൽക്കണ്ഠയുണ്ടാകുന്നതു വാസ്തവസ്വഭാവവുമാണെന്നു ഭാവം.

൩. രവി=സൂര്യൻ തൂ. ഗമനം=കുതിരകളെ സ്തുതം=ആ പ്രാശ്നം
 മാത്രം. രാജ=രാജാ; സൂര്യൻ തവണ മാത്രമേ കുതിരകളെ നേരിട്ട്
 കെട്ടിപ്പുള്ളൂ. കെട്ടിയതിൽപിന്നെ അധിക്കാരത കേടാക്കുന്നയാളെന്നർത്ഥം; സ
 ഭാഗതി=വായു, തിര...തി=മുടവിടാതെ തുടർന്നുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ഗമനത്തോ
 ടുകൂടി വേഗമാണ്. ഫണി=സൂക്ഷ്മ, ആദിദശകൾ. സഭ=എപ്പോഴും, ഭവ
 ഭരം വഹിക്കുന്ന ഭൂമിയെ ഏതൊക്കെക്കണ്ടിരിക്കാം. കരം=കിടപ്പി, ഗ്രഹി
 ത്തം=സംഗ്രഹിക്കുന്ന, ഇക്രമം=ഇതേ ന്യായം തന്നെയാണ്. സർവ്വ വേലത
 ന്നെയെന്നർത്ഥം.

൪. നിജപ്രജകൾക്കു=തന്റെ മക്കൾക്കു; കൃതഭൂവിധി=തനയപ്പെട്ട
 യ്തു കൊണ്ടിരിക്കുന്നവൻ, ഭക്ത=ആരാധിക്കുന്ന നിത്യയുഗം=തന്റെ കൂട്ടക്ക
 ര, ദിവ=പക്ഷ, ശ്രമവാൻ=തളിർത്തവൻ, ഗമയുഗപൻ=ആളക്കൂട്ടത്തി
 ലെ തലവനായവൻ. ആത...ശം=വേയിലില്ലാത്തതും തണുപ്പുള്ളതായ പ
 ദേശത്തും, ഇവ=എന്നപോലെ,

൫. പ്രതിജ്ഞാലഭം=രക്ഷസ്ഥാശ്വതിന്റെ പ്രശ്നം, ഭവസുഖം=ഇഷ്ടം;
 കിട്ടുവാനുള്ള ആഗ്രഹമെന്നർത്ഥം. അദുതിതം=അതു കാര്യം=നശി
 ക്കും അത്രമാത്രം. അധിഗതാർത്ഥസ്യഭരണം പുനഃ=പിടിച്ചതായ രാജസ്ഥാന
 ത്തിന്റെ ഭരണമാകട്ടെ, അതിക്രമശേഷം=അതിയായ ശക്തിശേഷമുള്ളി
 യാണെന്ന്, ക്ഷിതിക്ഷിത്തികൃത്യം=രാജാവിന്റെ കൃത്യം, ഗംഗ=ശ്രമത്തെ
 നശിപ്പിക്കുന്നത്, ശ്രാന്തി=ശ്രമത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നത്, അതിന്=ആ കൃത്യ
 ത്തിന്നു പ്പോ ചേർന്നു=തുല്യമായിരിക്കുകയെന്നാൽ, സ്വകരഗൃതഭരണം=ത
 ന്ന്റെ കൈകളെടുത്തന്നു പിടിച്ചതായ, കൈ കൈ=കൈ എന്നു മാത്രമേ
 ഉള്ളൂ. തന്റെ കൈകളെടുത്തന്നു പിടിച്ച കൈക്കു ഏതുവിധം അധികം ശ്ര

കുൻ=ബന്ധിക്കപ്പെട്ടവൻ, ഏതും സുഖസംഗീതം ~~...~~ തലമുഖവിമോചകം= സുഖാസക്തനായ ~~...~~ അപകാരം തന്നെ കാണുന്നു. വിഷയവിമുക്തനായ എന്തിന വിഷയാശക്തികൾക്ക് സ്വാതന്ത്ര്യമുതലായവയ്ക്ക് അഭ്യക്തൻ മുതലായവരോട് ചേർന്നുനിൽക്കുമ്പോൾ തന്നെ എന്നർത്ഥം. ശാരദാതൻ പ്രലോഭനങ്ങളിൽ നിന്നും ബാധിച്ചിരുന്നതിന്നിനിരിക്കുന്ന അവസ്ഥ കവിമാനന്ദം.

൧൨. ഹൃദയഭരണ=ഹൃദയങ്ങളുടെ ഭാരംകൊണ്ടു, ധാരാളം ഹൃദയഭരണങ്ങൾ ഘനങ്ങൾ=മേഘങ്ങൾ. അലയുമ്പുസമ്പാദി=അനല്പസമ്പത്തുണ്ടാകുമ്പോൾ സജ്ജനങ്ങളോടുകൂടി സാധാരണ പരിചയമുള്ള ഞങ്ങൾക്ക് ഒരു ഗുണത്തിൽ അഭിമതിപ്പെടുകയാണു ആത്മയുക്തപുരുഷൻ പൂരിയില്ലെന്നു മുൻവചനത്തോടുകൂടി താൽപര്യം ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാണ്.

൧൩. പുഷ്പലയുതി=വർണ്ണിച്ച ശോഭയുള്ളത്. ശുഷ്കപത്രവട്ടാറിൽ=ഉണങ്ങിയ ഇലകളുടെ തട്ടിൽ.

ദുർന്നിമിത്തംകൊണ്ടു പ്രസന്നിക്കുന്ന ഹൃദയത്തെ ആശ്വസിപ്പിക്കാൻ നോക്കുന്നതാണ്. 'ഹൃദയമേ' എന്നു മുതൽ.

൧൪. അപഗ്രഹാരം=വിഷ്ണു കൂടാതെ. തപനൻ=സൂര്യൻ. ദ്രക്ടാതാകൊണ്ടു പ്രതപോധിക്തം സൂചിക്കുന്നു.

൧൫. മൃത്തിമതി സമക്രിയം ഇവ=ശരീരത്തെ സ്വീകരിച്ചു സമക്രിയ പോലെയുള്ളവരാണ്. സമന്തഗുണരായ വശുവരരോടുത്തു പിതാമഹന കീർത്തി മിരകാലം അബാധിതയാണ് എന്നു യോജന. തുല്യഗുണനരായ സ്ത്രീ പുരുഷന്മാരെ ദമ്പതിമാരാക്കിത്തീർത്തുകൊണ്ടു ബ്രഹ്മാവിന്നു കീർത്തിമേദിന്നു വകയില്ല എന്നർത്ഥം.

൧൬. ജാതവിവരം=വിവരം കഴിഞ്ഞ, സമൃദ്ധിതം അപി=നല്ല തട്ടപ്പുള്ളവരെന്നെങ്കിലും, തിജ...തി=തന്റെ ജ്ഞാതികളെക്കുറിച്ചതന്നെ താമസിക്കുന്നവരായാൽ. വിശങ്കിതം=സംശയിക്കപ്പെട്ടവൻ. അന്തരകംണ്ടു പതിക്ക അവളിൽ പ്രീതി വരാത്തും പതി ഗൃഹത്തിൽ അയച്ചിടുവാൻ തക്കമില്ല വാങ്ങേ എന്നു യോജനം.

൧൭. കൃതദൈവം=മുമ്പേയ കാൽത്തിൽ ചിന്നിപ്പോകുന്ന ചെറുപ്പം. ~~...~~ വിവരം ചെറുതുപോയിട്ടു പിന്നെ ഇലയിൽ ~~...~~ രല്ലതോന്നിട്ടോ എന്നർത്ഥം. ധർമ്മ വിമുക്തം=ധർമ്മത്തിൽ രാജമില്ല. കൃഷ്ണാശ്വതി=കൃഷ്ണാശ്വതി നിന്നു. സമ്പത്തില്ലാത്തവരായ ഞങ്ങൾ നിസ്സാരന്മാരാണ്. അവരോടുകൂടി ബന്ധുത്വം തനിക്കു പോരായ്മയുണ്ടെന്ന് എന്നുള്ള നിന്ദ എന്നർത്ഥം. വികൃതികൾ=കൃതകൃത്യമോടുകൂടി മുതലായ മരോഢികൾക്കു, അതിവിത്തമന്മാരനാം=മഹാശൂന്യന്മാർക്ക്.

൧൮. ഉപനതം തെളുപ്പം=തെളുപ്പമെന്ന ആ ഭൂതം. അത...നൻ=നിശ്ചയമുണ്ടാകാത്തവൻ, പ്രഭാതം=പ്രഭാതത്തിൽ, ആരഭം=സമീപത്തിൽ, അഭി...ഭം=അടുത്തു പുതിയ മഞ്ഞുതളിപ്പുള്ളത്. കന്ദപുഷ്പം=മേല്പുഷ്പം. 'മിമിക്രേറ്റോ' എന്നതുകൊണ്ടു ഉപേക്ഷാപക്ഷത്തിൽ അല്പം ശങ്കി അധികമുണ്ടെന്നു സൂചിക്കുന്നു.

൨൭ അതികൂടിച്ചിട്ടു=അതിവേഗത്തിൽ അതിവേഗം... 'അതിവേഗം' എന്നാണ് പ്രയോജനപ്പെടുത്തേണ്ട ഭാവം.

പ്രാദേശികനായ... ഞാൻ സിംഹാസനമേൽ വിധിക്കുന്നതിൽ വിധി
തെളിയിച്ചിട്ടു ഭരിപ്പിക്കുന്നത്.

ഓരോ അരികുകൾ = സൂര്യൻ, അംഭോജം = സമരജ്ഞാ. അന്യം
= എന്തും, ഉപജ്ഞാപിച്ചിട്ടു എന്നു ഇവിടെയും ചേർക്കുക, ശരി = വസ്തു, കൂടു
മിനി = നൂറു പാലം. വശികൾ = ഇതിയശക്തിയെ സാധിക്കപ്പെടുത്താൻ
കഴിവുള്ളവർ. വിശിഷ്ടമതികൾ = മിക്കവാറും ഉള്ളവർ.

കളിയാക്കൽ = മറ്റൊരു ഭാഷ്യം മാനു പോയിരിക്കുന്നുണ്ടെങ്കിൽ... മറ്റൊരു
പോയതു കൊണ്ടു സിംഹാസനത്തിൽ ഇരിക്കുന്നതിൽ... അതു .. അങ്ങനെയൊരു
രി ഉപജ്ഞിക്കാമോ... ഉപജ്ഞിക്കുന്നതു ചേർന്നായിരിക്കുമോ പൂർവ്വപുരുഷനായ
വസ്തുവത്തിൽ മാനുവെന്നേന്നും അധർമ്മത്തിൽ അതു പാഞ്ഞ മാതിരി ഭൂതം
അങ്ങനെയുള്ളതും വരുന്നതായാർ അധർമ്മം ചെയ്തുകൊണ്ടുള്ള സാധനങ്ങളെക്കുറി
ച്ചും ഇവിടെ കേവലം ഉപജ്ഞിക്കുകയല്ലാത്തതും. തീർച്ചയായും ഉപജ്ഞിച്ചതു
കൊണ്ടു വസ്തുവത്തിൽ പൂർവ്വപുരുഷനായ മാനുവിട്ടല്ലെന്നും മാനുവെന്നു തടിക്കയാ
ണെന്നും അധർമ്മം ചെയ്തുകൊണ്ടു മാത്രമാണെന്നും തെളിയുന്നു എന്നു ഭാവാ.
അങ്ങനെയൊരു നാട്ടുവു പ്രവൃത്തിയും പാസ് പരമപ്രഭുവായിരിക്കുന്നു. പെട്ട പെ
ട്ടിനെയും പാലും, എന്ന് മറ്റൊരു. ഇവിടെ 'യദിപൂർവ്വപുരുഷനായ സാധനം സിംഹാ
സനം ചെയ്താൽ താ കർമ്മമുണ്ടാകും' എന്നുള്ള ഭൂതപദമാണ് അക്ലിപ്തമായി
ത്തോന്നുന്നത്. പാലിൽ .. മറ്റൊരു ഭാഷ്യം ആസക്തികൾക്കു പൂർവ്വ
പുരുഷനായ അങ്ങനെയുള്ള മാനുവെങ്കിൽ അധർമ്മത്തിൽ പെട്ടിതോ? എന്നു ഭാഷ്യ.

മൻ സാരസാക്ഷി കളവു കഥിക്കുകയും എന്നു യോജന. മനസംഗ
മം = വിവരം: ചെല്ല ഭക്തിയുടെ സിംഹാസനം. പാരദാരികത = പരദാരുണത
താൻ വേട്ടയാളിയെ ഉപജ്ഞിക്കുന്നതോ അതുവേണ്ടിയെ സിംഹാസനത്തോ ഏ
താണ് അധികം അധർമ്മമായിട്ടുള്ളത് എന്നതും. രണ്ടുവിധത്തിലും അധർ
മമെന്നു വായിച്ചു പ്രവൃത്തിയെന്നു തോന്നിയിരിക്കുന്നു. ധർമ്മങ്ങളിൽ ഏതു
പ്രവൃത്തി അധികം അധർമ്മമെന്നോ അതു ചെയ്യാതെ അധർമ്മ കുറഞ്ഞതു ചെ
യ്യുന്നതെന്നു ധർമ്മമായിട്ടുള്ളത്. പരദാരുണതമേറിയതിൽ ഏതാണ് അ
ധികം അധർമ്മമെന്നു തിങ്ങുക എന്ന പറയുചിൻ എന്നു തന്നെല്ലാം.

രജാവിന്റെ ധർമ്മങ്ങളെക്കുറിച്ചു പുരോഹിതൻ ഉപായം ആലോചിച്ചു
പറയുന്നതാണ്, 'എന്നാൽ' എന്നു മുമ്പെ.

മം ഭാഗ്യധനങ്ങൾ = മനോഹരകർമ്മങ്ങൾ, ഉദ്യമം = തുടങ്ങി, അഗതം
രൂപം = സ്ത്രീരൂപം, ജ്യോതിഃ = തേജസ്സ്, ഏതാം = ഇവിടെ ശക്തിയെ. അപ്സ
രസ്ത്രീയം ആരംഭം = അപ്സരസ്ത്രീയത്തിന്റെ സമീപത്തിൽ വെച്ചു, പൂർവ്വ
പുരുഷം = മേല്പോട്ടുപോയി.

മം പ്രകൃതി = നിരകരണം, ഉപജ്ഞിക്കൽ. രത്നസംഗം = കാമ
ക്രിയ, അന്യർക്കും = അതിനായ പിധ. പ്രവൃത്തിപ്പിക്കു = വാഗ്ദാനം ചെയ്യുക,
അവളെ വിവരം ചെല്ലതായി കാർത്തിക. മനസ്സു രണ്ടാകെ തപിക്കുന്നുണ്ടെന്നോ
ഉപജ്ഞിച്ചതു ധർമ്മമെന്നതിൽ ഭൂത മനസ്സാകുമെന്നു വാൻ സ. ഗതിയുമി
ല്ല, അതുവേണ്ടു മനസ്സാകു വാഗ്ദാനം ചെയ്തിട്ടുണ്ടെന്നു വിശ്വസം വരുത്തുന്ന

തിന്ന ശുഭിക്കു വിധത്തിൽ എന്ന ബാധിക്കുന്നു എന്നു താല്പര്യം. കർമ്മം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ശുഭപ്രതിനി വീണ്ടും കുറയുകയാണിത്.

— (;) —

1903

04300000.

ശ്ലോ:- മ ക്ഷത്രവാൻതം = ക്ഷപവന്തരതി ജാതമിച്ഛവന്തത്. അർ
ദൻ = ദയയുള്ളവൻ. ക്ഷപൻ = ക്ഷമാപരൻ. മിച്ഛകാരം = ഇച്ഛിക്കുന്നവൻ. മി
ന്ദ്രമോള പ്രാണിമിൻസപരമം ക്ഷത്രവാഗതമാകേൽ മൈദികനരപരമം വ
ർഷാകീയാലയം എന്നർത്ഥം.

உயுதா = உயிர், உ...கம் = பந்தித்து ஸரணாகடின கவிபுகழை
சூழியது; உயு...புகழிதாம் = பந்தனை நினைவு, கிதை...ஹார்த்தம். உயு...
புறநிலைமம் அரு பகுதி.

[illegible]

വാസ്തവികങ്ങൾ = വസ്തുതയിൽ ചൂണ്ടുന്നവ.

■ പരാനം = പൂമ്പൊടി വിതേന്നില്ല എന്നു താല്പര്യം. ഉൽഗതകരൻ
കം = ഉണ്ടായ മൊട്ടുകൾ കൂട്ടിയതു്, മോട്ടിട്ടതു്. സന്നദ്ധം = മെമ്പ്രായതു്,
കുറവകുറവ് മോട്ടിട്ടു് തയ്യാറായിട്ടുണ്ടെന്നിപ്പോ അതിൽ പൂയ്ക്കു് ഇല്ല, എന്നർത്ഥം.
രഹുകിദ്ധം = കയിൽ, പൂവില്ലാക = കുമ്പളവൻ, അർദ്ധ... യം = പകുതി ൪൦
മൊട്ടുള്ളവ പിച്ച് ശരണം, ഇതം = ആവശ്യം, മാരിയക ആയതാണിതിനെ
ഒന്ന ഇട്ടു നമിക്കുന്നു.

[illegible]

ന കൃഷ്ണ...ണൻ=പിശകുള്ളതായ ആദരണീയമല്ലാം ഉപേക്ഷിച്ചു
വൻ, ഹൈന്ദവം=സ്വർണ്ണം കൊണ്ടുണ്ടാക്കിയത്, ഉത്തരപശ്ചിമന്തരം=
ഉത്തരപാതിമിത്തം കറുത്തവരുടെ മുഷിണ്ടുകുടിയവൻ, ആനക്കു കണ്ണൻ=
ജ്ഞാൻ ചേരവന്നവൻ, മികച്ചം...രജ്=മാണയിൽപെട്ടു കടത്തു നല്ല നന്മ

ശോചനീയം എന്നു പറയുന്ന പരിഭാഷ—സഖിയുടെ കയ്യിൽനിന്നു പോ
യാൽ പിന്നെ മറ്റേതെങ്കിലും കയ്യിൽ തന്നെ ഇരിക്കേണ്ടതാണ്. അതുകൊണ്ട്
കയ്യിൽ പെടുന്നവർക്കും ശോചനീയം വിധത്തിൽ ഈ മേന്മയിൽ ഉൾപ്പെട്ട
പരസ്പരം അപമാനത്തിന്റെ സ്വഭാവമായി ഉപയോഗപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു
പോന്നു കണ്ടെന്നു നിരീക്ഷിക്കേണ്ടതാണ്.

ഇതുകൊണ്ടു തോന്നി—എത്ര വഴികളാണു ഇവർ മോതിരത്തെ സ്വരൂപി
യാക്കിക്കിട്ടിരിക്കുന്നതെന്നുള്ള പക്ഷമുണ്ടാകുന്നത്. ചിലർ തോന്നിയതുപോലെ
ഇതുകൊണ്ടു തോന്നി എത്ര വഴികളാ.

൧൨. അദ്ദേഹം നാമധേയം—പേർ ഉൾപ്പെടെ, സമാധേയം—അവനായ
തിൽ. അന്നു...യം—എന്തെങ്കിലും പക്ഷമുണ്ടാകുമ്പോൾ. തയ്യിലുണ്ട്—കൈയ്യിൽ
പോവാൻ. തന്നെ തയ്യിലുണ്ട് എന്നു വേണ്ടതാണ്.

൧൩. ലളിത...തം—തന്നെയും മറ്റും വിശേഷത്തിൽ ശോഭിച്ചതായിത്തീ
ന്നിട്ടു. ഗതിതവീര്യം—വിരോധിയാകുന്നു, കിം—എന്തു നിമിത്തത്താൽ,
വ്യതിരിതം—ഉപപാദിതം. തന്നെ—എന്നാൽ.

൧൪. നാത്രാപ്തം—പ്രകടനം. അതിതം—മേന്മയോ, മറ്റോ അതു
തങ്ങളുടേതു. മറ്റൊരു സാഹചര്യം ശരിയാക്കേണ്ടതല്ലാത്ത ശരിയാക്കൽ കഴി
യ്യാം. എന്നാൽ മേലോടുകൂടി മറ്റൊരു വിധത്തിൽ ആ ഭാവത്തിന്റെ മണ്ഡലവും
അല്ലാതായിട്ടുള്ളതെ പതിവായിത്തന്നെ അനുഭവിക്കേണ്ടതാണ് എന്നർത്ഥം.

൧൫. സിന്നം—വിത്തു, ലഭ്യം—വിത്തു, വിത്തു അല്ല വി
ത്തുവെച്ചെന്നു കാണിക്കുന്നതു എന്നർത്ഥം. ദിനാർത്തം—അല്ല നിന്നുകൊണ്ടു
അയിട്ടു. വായത്തിൽ കൈയെ വെച്ചു മലിനമാക്കിയെന്നു കാണിക്കുന്ന
താണ്. അനുഭവം—അതിന്റെ അനുഭവം ഉണ്ടാകാൻ, വിരോധം കാണിക്കുന്ന
വകയ്ക്കു തുടങ്ങുകയോ എന്നർത്ഥം. വർണ്ണം—വർണ്ണം കൈയിൽ ഉണ്ടാ
കാണത്താൽ ഇവിടെ വിരൽ ചൂഴ്ന്നിട്ടുള്ള വർണ്ണത്തെ തുടങ്ങുകയോ മേന്മയാ
കണം ഇട്ടിരിക്കുന്നതിനാൽ വിരൽപ്പോലെയോ കൈയിൽ ഇട്ടതുകൊണ്ടു ഏതു
ഉപമാനിക്കേണ്ടതാണെന്നും. ആ വഴികൾ വിരൽപ്പോലെയോ കൈയിൽ ഉണ്ടാകുന്ന
സാധനികളാവട്ടെ അതല്ല കാരണമായ അനുഭവം ഉപമാനിക്കേണ്ടതാണെന്നും
അപോരം വെട്ടിൽ അനുഭവത്തിനായിട്ടുള്ളതാൽ ശോചനീയമാണെന്നും
മറ്റേതെന്നും ആലോചിക്കാൻ ഉപമാനം സാധിക്കുന്നതല്ല. അതുകൊണ്ടു അതു
കാരണം എഴുതിയതാണെന്നു കാണുന്നതു ഉപമാനം മേലോടുകൂടി ഉപമാനം
എന്നു മുൻവാക്യത്തോടുകൂടി താല്പര്യം ശ്രദ്ധിക്കേണ്ടതാണ്.

൧൬. അത്ര—ഇവിടെ. വിശ്വാസം—വിശ്വാസത്തിൽ എഴുതപ്പെട്ടതാണെന്നു
ശ്രീ—അതിന്നുണ്ടാകുമെന്നാൽ, സമാധാനം—സമാധാനം, അപമാ
നം—വ്യതിരിതത്തിൽ, കത്ര—അതിൽ—കൈയ്യിൽ. മലിനമായതും—കൈ
ലത്തിൽ. അതുപോലെ മലിനമായിത്തീർന്നതല്ലാത്ത മലിനമാക്കിയെന്നു സാധ
നം മേലോടുകൂടി ഉണ്ടാകുന്നതുപോലെ അതും, അതിന്നു മേലോ

ഏകദേശമായിരുന്ന ബന്ധു ദുഷ്ടതയെക്കുറിച്ചുള്ള ഒരു കഥയിൽ
കേരളം ദുഷ്ടതയെക്കുറിച്ചുള്ള ഒരു കഥയിൽ

ആദ്യമായി കണ്ടുപിടിച്ചു—അത് പെരുവള്ളം ഉപയോഗിച്ച് മലയിടുക്കിൽ
തിരിയുന്ന ധർമ്മിനി കൂടി വിരോധമേന്ത ചേർത്തു, കേരളത്തിനുമേൽ
വിരോധം എന്ന ഭാവം.

൨൪ ആദ്യം—അതിനാൽതന്നെ. ആദ്യമായിട്ടെങ്കിലും—ഗർഭം
പ്രദാനം ചെയ്യുകയും കേരളം—പതിനെ.

൨൫ ആദ്യം—അതിനാൽതന്നെ. ആദ്യമായിട്ടെങ്കിലും—ഗർഭം
സമ്പന്നം—സന്തതിയില്ലാത്തവർ. പ്രസിക്ടം—തർക്കിക്കപ്പെട്ട. സന്തതി...ഷ്ടം
—സന്തതിയില്ലാത്തവർ. ചേർത്തു കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം
അത് തർക്കിച്ചു. അതിൽ കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം
വേണം. കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം
പ്രദാനം ചെയ്യുകയും കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം
കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം

൨൬ ആദ്യം—അതിനാൽതന്നെ. ആദ്യമായിട്ടെങ്കിലും—ഗർഭം
അത് തർക്കിച്ചു. അതിൽ കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം

കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം
അത് തർക്കിച്ചു. അതിൽ കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം

൨൭ ആദ്യം—അതിനാൽതന്നെ. ആദ്യമായിട്ടെങ്കിലും—ഗർഭം
പ്രദാനം ചെയ്യുകയും കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം

൨൮ ആദ്യം—അതിനാൽതന്നെ. ആദ്യമായിട്ടെങ്കിലും—ഗർഭം
അത് തർക്കിച്ചു. അതിൽ കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം

൨൯ ആദ്യം—അതിനാൽതന്നെ. ആദ്യമായിട്ടെങ്കിലും—ഗർഭം
അത് തർക്കിച്ചു. അതിൽ കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം

൩൦ ആദ്യം—അതിനാൽതന്നെ. ആദ്യമായിട്ടെങ്കിലും—ഗർഭം
അത് തർക്കിച്ചു. അതിൽ കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം

൩൧ ആദ്യം—അതിനാൽതന്നെ. ആദ്യമായിട്ടെങ്കിലും—ഗർഭം
അത് തർക്കിച്ചു. അതിൽ കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം കേരളം

എന്നത്. കോപിക്കിൽ=ആകുലിക്കിൽ, ഏറിയകരയം മറ്റൊരു പദം, പ്രവരപ്പോക=പരിയ സർപ്പം, കോപിക്കിൽ നിന്നു പ്രവാപം പ്രവരപ്പോകം എന്നു യോജന. ഉൾക്കിതാശയാനാം=സ്വഭാവത്തിന്നു ഉൾക്കിതമുള്ളവക.

൨. സമീരണാഞ്ചിതം തേ മതിഃ=സമീരണമായ ഗുണങ്ങൾകൊണ്ടു തല്പതായ ഭവാനൻ ബുദ്ധി, ഏകം=സ്വഭാവമില്ലാത്തതെന്നു, മേ കേന്ദ്രം താ ഭൂമി ധനവല്ലി അപ്പു പാചിമിത്തമയ് ഉല്പതം=മുതൽ കയ്യിലുള്ളതും അപ്രകാരമിരിക്കുന്നതുമായ വില്ല് ഇപ്പോൾ മറ്റൊരു കയ്യിൽനിന്നായി ഉപയോഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. തരൻ ബുദ്ധി സമാജമയിട്ടുള്ള ഏകൻ വില്പിന്നു കുറച്ചു പല സമാധിപ്പൻ തരമില്ലാതെ വന്നിരിക്കുന്നുവെന്നു ഭാവാ.

—(0)—

അപ്പുപോകം

വിസ്തീർത്തമിച്ഛസുരസ്സേനസംഭവിച്ച
വിസ്തീർത്തവരൻബഹുനൈവ്യംമററും ആ
തരിച്ചുമാതമിതെടോകിരിക്കേവതന്ന
സന്ദർഭമൊന്നപാചാൻകുവിയുന്ന നിപ്പാർ.

ശ്ലോ ൧. താ അമ്മൻ, ആല്പപത്രം=സൽക്കരിക്കുന്നതിന്നു മുമ്പുതന്നെ മെഴുതായ ഉപകാരത്തെ, പ്രതിപത്തി=ബഹുമാനം, രാജപദനതഃ=അമ്മൻ കർമ്മം (അനുരൂപിയം) തിരിത്തം, അതിവിസ്തീർത്തം=ഏറ്റവും ആശ്ചര്യപ്പെടുവാനായ, അസുര അപി=മറ്റേയും (ജന്മം) അർദ്ധ അനേ=സൽക്കാരത്തെ, സതന്നയതി=പിമാരിക്കുന്നില്ല, തായകൻ അനഭാവവിശേഷം വ്യംഗ്യം.

൨ ഉദിതാകാഷം=ആഗ്രമത്തോടുകൂടി, ആമു...നം=മറ്റൊരു തട്ടുന്ന തുകണ്ടു മാറിക്കുണിഞ്ഞ രക്തമന്തം പററിയത്. പരി...നം=അധികമായ പരിമളം ഉള്ളത്.

൩ നരസിംഹമുന്തിയുടെ തലങ്ങളും രാജാവിന്റെ ഗുരങ്ങളും അനുരണനകൊന്നു ദേവന്മാരു സെഴുവു മിണ്ടുകൊന്നു എന്നിങ്ങനെ ചന്ദ്രപ്രതിതം എന്നും പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു താജശമകൾക്കു നരസിംഹനഖസംശ്ലേഷവും വലിയ ക്രൂരതാതിശയവും സൂചിക്കുന്നു.

൪ ഭൂമിച്ഛർ=പരിമാരകന്മാർ. സ ഭാഗ തരംകിൽ=ബഹുമാനശക്തി പ്രകാശമുണ്ടു അഹമാനശക്തികൾകൊണ്ടു ഭൂതന്മാർ ട്രസ്സാപ്തമാകു കയ്യാകൂടി സാധിക്കുന്നതെന്നർത്ഥം. രേധിക്കുന്നതിൻ=കിരസിക്കുന്നതിൻ, ഗതവജ്ജ്യാകൃഷ്ടം=അനന്തം. തിമിരത്തെ രേധിക്കുന്നതിന്നു എന്നു യോജന. അഗ്രം അനന്തമാകുമ്പോഴായിട്ട്

൫ വർണ്ണശാഖ=രിഷഭിജ്ഞായ വർണ്ണ. വർണ്ണ എന്നാൽ നിറം കൊടുക്കുന്ന മാതം മുതലായതാകുന്നു പ്രകൃതത്തിൽ കർമ്മം കസ്തുരി മുതലായതു. യാവത്ത്=എല്ലാം. പദവിധി=മന്ദഗന്ധം, ഗാനയോഗ്യം=പാടാൻ കഴിയും, സ്തുതി എന്നതിന്റെ വിശേഷണമാണിത്. സേവ=ത്തിൽ കല്പലതകളിൽ മാർത്തിട്ടുള്ള വസ്ത്രമുമാണിത്, കല്പലതകളെ മണ്ണു ലങ്കാരാലിംഗം ധരിപ്പിച്ചിരിക്കുമെന്നു പ്രസിദ്ധിയുണ്ട്, ഭവേഷ്കസ്തുതി=അങ്ങയുടെ സ്തുതി.

൬ കൃഷ്ണതസ്സ്=നഗ. വിഭക്തശ്ലോകിസ്സ്=വർത്തിച്ചിരിയായുന്ന പ്രകാരമുള്ളതു. ഭഗണം=മക്ഷത്രസമൂഹം, നപൂർക്കിഭണ്ഡമെന്നു വം. തടസ്വന്=പയ്യ. ഇന്ദ്രാവരജ=മുഹൂർത്തം. സത്യലോകത്തിൽ നിന്നു പുറപ്പെട്ട ആകാശഗംഗയെ പ്രവഹിപ്പിക്കുന്നവനും തക്ഷത്രഗണങ്ങളെ വേർതിരിച്ചു പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നവനും വാമമുനിയുടെ ശബ്ദത്തെ അടി വെച്ചുതന്നു കൊണ്ടു ശുദ്ധി പ്രാപിച്ചവനും ഭൂമിയിൽനിന്നു ആറാമത്തെ മനസ്സായ പരിവഹൻ എന്ന വായുവിന്റെ മറ്റേമാണിതു എന്നതും.

൭ അരപട്ടിക=ആരക്കല്ലുകൾ. അർദ്ധചന്ദ്രങ്ങളുടെ വളയങ്ങളും അച്ചുകളും കൂടി ബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നു കണ്ടുകൂടാത്ത, പ്രകൃതത്തിൽ അമകാലെന്നും പറയാറുണ്ട്. വിവരങ്ങൾ= ഴുതകൾ. ചിതകന്ത=മണ്ണെടുത്ത ശില. ദൈവഭൂതഭീഷ്മി=മിന്നൽകുശലം. ജല...ർ=മെളപ്പിശുഭകണ്ടു നന്മയ്ക്കു മഹിമയോടുകൂടിയത്. ഭാഗ്യം=പ്രവാഹം നമം. ശീത...=തണുത്ത പാൽപ്പാലത്തിന്റെ മേഖല.

൮ താണിടന്നേ=താണിടന്നു എന്നു തോന്നും. പാഥസ്സ്=ജലം.

൯ പ്രപ...ർ=പ്രപഞ്ചത്തെ സൃഷ്ടിക്കുന്നവന്റെ ദേഹത്തിൽ നിന്നുണ്ടായവൻ. ഇന്ദ്രാധിന്റെ പുത്രൻ. അപഗ്നു=പുത്രൻ. മിരയന്തൻ=വളരെക്കാലമായി ജീവിച്ചിരിക്കുന്നവൻ. പശയ ജാത. സുരസുരർച്ചിതൻ=മേവന്മാരല്ല; അസുരന്മാരല്ല; പൂജിക്കപ്പെടുന്നവൻ. ദേവകളുടേയും അസുരകളുടേയും അനുകൂലമായും എന്ന ഭാവം. ഇവിടെ പ്രജപതിയുടെ മഹാത്മ്യം കാണിച്ചുകൊണ്ടു രണ്ടാമിന്റെ മനസ്സിൽ അങ്ങേയോടൊന്നിച്ച് ശ്രദ്ധയുണ്ടാക്കിത്തീർന്നു.

൧൦ രവം=രബ്ദം. കേളി=ചക്രപ്പട്ട. തിരുമം=സമൂഹം. ഭവരീയ യാനം=ഭവന്റെ തേർ. അവനെക്കൂട്ടിയിട്ട്. അന്തർജ്ജം=ഇടക്കിയതു മേഗത്തല്ലാത്തതെന്നു ഇളക്കം, ലബ്ധം, പൊടി ഇവകൊണ്ടുണ്ടാക്കിയ പാൽ തേർ ഭൂമിയിൽ ഇറങ്ങുന്നതു അറിവൻ കഴിയുന്നതു. അതൊന്നും കടന്നു സമയത്തും ഈ ഭൂതകില്ലാജ്ഞാലന് കല്പവും,

൧൧ അംവമുട്ട=പാമ്പിൻവള, പശയ ലങ്കാരണ്ഡലാകാശം=പശയ ലങ്കരിക്കട്ടകൊണ്ടു കെട്ടപ്പെട്ട =ഴുത്തോടുകൂടിയവൻ വളരെക്കാലം മുമ്പു എന്ന മുഴച്ചിട്ടുള്ള വളിയന്നു കഴുത്തിൽ ചുറ്റിപ്പിണത്തു മെന്തിട്ടുള്ളത്. എന്ന

“മതാഭിതഃ, എന്ന പദ്യംകൊണ്ടു പറഞ്ഞപ്രകാരം വാശവിദ്വേഷരണങ്ങൾ ഉദ്ദിപിതമായ ധർമ്മിനെയും അംഗമായിത്തീർന്നിട്ടുള്ളതായ കാര്യം അതിന്റെ അന്തിയായ ധർമ്മം കൈമിച്ചുകൂടി രണ്ടിന്റെയും അലോഭാതിമിതമുള്ള പരസ്പരപരസ്യം പ്രകടിപ്പിക്കുന്നു.

൧൮. തപോവതയിരുൾ = തപോവരത്തിന്നു ദോഷമുണ്ട്. ഉദഗ്രം = ക്രൂരം. ജനദേഹം = തനത്തിന്നു കരണമായവൻ. പിതാവു = മുതിർന്നു = മഹർഷിയേ, സാവദ്യൻ = ദാഹമുള്ളവൻ. ദുഷ്കീർത്തിയുള്ളവൻ എന്നർത്ഥം സത്യാഗ്രഹം ധാരം = സത്യാഗ്രഹം പ്രധാനമായവനുള്ളവൻ ‘മുതിർന്ന’ എന്നതിന്റെ വിശേഷമാണു്. സത്യാഗ്രഹത്തിന്നു വിജയമായതിന്റെ ക്രൂരപ്രവർത്തികളുടെ നിന്റെ അർത്ഥം ദുഷ്ടസ്വഭാവമാണെന്നും മറ്റുമുള്ള ദുഷ്കീർത്തിയുടെ കാരണമാണെന്നും. ‘ആത്മഭവ പുത്രാമാസി’ എന്നുള്ളതു ഭർത്തൃകേരളം, മന്ദനതരം = മന്ദനമരണത്തെ.

൧൯. അതിർവാദ്യം = പാവാൻ സംധിക്കാത്തതു്,

ഒരു പേരുതന്നെ പലക്കു ഉണ്ടെല്ലാം = ആഗ്രഹം അധികമുകയോർക്കുവാൻ പായശക കൂടിയിരിക്കാം. അതുകൊണ്ടാണ്, ഇത്രയും ശങ്കിക്കുന്നതു്.

വിവാദം = വിരുദ്ധവാദം. വാദശയമായിപ്പറയുക.

൨൦. വംസസ്സു = വസ്ത്രം, അധിപുസരം = കൂറും മുക്കിത്തുളു്. ആകലി കൈകാവണി = കൂറുവേണിയെ ധരിച്ചവർ, തലമുടിയെല്ലാം കൂടി കൂറുവേണിയെ ഉടുത്തവർ എന്നർത്ഥം. തലമുടി മുതലായ സംസ്കാരങ്ങളില്ലാത്തവരിൽനിന്നു എല്ലാംകൂടി വലത്തുവശത്താക്കി കെട്ടാതെ കൂറുവേണിയെ ഉടുത്തിരിക്കുന്നതായ തലമുടിക്കാണ് കൂറുവേണി എന്നു പറയുന്നതു്. ഇങ്ങിനെ തലമുടിയിട്ടുനന്നു വിരഹിണികൾ ആചരിച്ചുപണിതന്ന പതിവാണ്. ‘കൂടൽ ചില്ലിക്കുടലിന്റെയൽ കെട്ടാത്തതേങ്ങേന്നിറാ കേട്ടെഴുകാപ്പുരികഴലുക്കേക്കവേണി’ എന്നൊരു താഴെത്തന്നുപ്രകാരമുള്ളതായിത്തന്നെയാകട്ടെ പരകണ്ഠകണ്ഠകരതലതം ഹൃദയവുമായപോലെ, ഇങ്ങിനെ മറ്റുള്ളവരും പല വിരഹലക്ഷണമായി വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. വിപ്രവാസലോകം = വിരഹലോകം.

പ്രാർത്ഥിക്കേണ്ടതായിരിക്കുന്നു—ദുഃഖംതിമിതമുള്ള വൈയർണ്ണ്യം, കർശ്വം മുതലായതിനാൽ ആർ മാറിത്തുറപ്പാക്കുവാൻ യാതൊന്നിരിക്കുകൊണ്ടു എന്നുണ്ടുവ.

൨൧. മോഹമെസ്സു = ഭ്രമമാകുന്ന ഇരട്ടി. വിശദശയം = മസ്തിഷകത്തിന്റെ. സമുദയോപഹാരം = അടുത്തുവന്നവർ. വിധിതം = ഭാഗ്യത്താൽ, ശിത...തേ = മന്ദഗ്രാഹണത്തിന്റെ അവസരത്തിൽ, തോരം = സംബന്ധം, ഉപേക്ഷിതം = പ്രാപിച്ചവരായി, മന്ദഗ്രാഹണ ശോചനീയെന്നുപോൽ എന്നർത്ഥം.

൨൨. സ്ഥിരപത്മം = മലിമു വാസ്യം കൂടിയതു് അശ്വാരാധ = ബാഷ്പംകൊണ്ടു കടയു വരികയാൽ, അപ്പകിൽ തടവിനു കാരണമായ ബാഷ്പത്താൽ, അതാൽ = മാംസം ചുമയ്ക്കും ഇല്ലാത്ത പാടേവർണ്ണമായ അശ്വാരാധകൂടിയതു്,

൨൩. താകരണപ്രിയ = ഉപജ്ഞിക്കുന്ന അപ്രിയം, ഗുരുതരം = ജ്ഞാപ്യം വല്ലതു. ഉദയമാമുല = പരിഭവം കരണം. സർവ്വഭാഷ്യ = പഞ്ചാകനനു ദോഷം, ശിരോ ദിനമാല = മലയിൽ ഇട്ട മാല.

൨൪. മോമപത്മം = മോമം കിടക്കയെ പറ്റ, വിനയ = ഉള്ളി പതിച്ചു = വിന, മാറി വിന എന്നാൽ അതാൽ = പച്ചയ്ക്കത്തായ ഇമാരാക്കേണ്ടി പഠനതു്. ജ്ഞാപ്യ = ആ കണ്ണിൽ, ഉന്നതാനുവാ = പരിശുദ്ധ പത്രം താപം.

വസന്തമാംഗലിനം = വസന്തത്താഴ ചന്ദ്രനാദി അഞ്ചാളാ

൨൫. ഏക = ഉദ്യോഗ, സംഗ്രാമംഗണം = യുദ്ധത്തിൽ, നാദിതാ = നാദം = നാദം സാധിച്ചതു്. തീയ = നവരാത്രി, ദക്ഷിണാമുഖം = പൂർവ്വമുഖം ശ്രീരാമകൂടിയവളായാ. വിദ്യവേദ = ഭാരത, ദണ്ഡം = അഞ്ചാളാ മാത്രമായി, ദേവി = തീയനു ശുദ്ധം = ഇദ്യമാതിരിയെ പല്ലഭിക്കുന്ന കലി അനു. തീയൻ പുത്രൻ ഇദ്യൻ വല്ലത്തിനു ആ കണ്ണു ചെപ്പുണ്ടായാൽ അന്ധനായിത്തീരുന്നതു ദോഷം മാത്രമായിത്തീരുന്നതാകുന്നു.

൨൬. അക്ഷരാർച്ചി മയനാർ = അക്ഷരത്തെ തെളിയിക്കുന്ന സ്വരപരമാർച്ചി ഉള്ളവർ. ദോഷാഭിമുഖം = പരിഭവംകൊണ്ടിരിക്കുന്നവർ. കൂടേ = ഒന്നിനൊന്നി ഇവരിൽ ഉദിതർ എന്ന ദോഷം = ഉദിതർ = ഉദ്യോഗവർ അരിച്ചവർ എന്നർത്ഥം. അധിപമയജ്ഞാൻ = കൂടാ ദോഷം താമസം വർ. ഇന്ദ്രൻ, ഏകപുത്രൻ = ഉപദേശ പുത്രൻ. ഇഷ്ടാസ്യകൃപുപത്മൻ = ദോഷമാത്രം കൊണ്ടുണ്ടെന്നു പ്രപഞ്ചം സൃഷ്ടിച്ചവൻ ദുരാരം = ദീഷ്ടം. വാരാഹ്യൻ = വാരാഹ്യൻ പേരുകൂടിയവനായിട്ടു്. ജനവാൻ = ജനിച്ചവൻ. മാരിമദാ = മാരിമദാ = മാരിമയുടെ പുത്രൻ ദോഷൻ പുത്രയും ആയ, വിധി = ഇദ്യം. മനു വിദ്യ പുത്രൻ = പുത്രൻ പുത്രൻ പുത്രൻ പുത്രയും. ആകാശം എന്നു മേൽക.

൨൭. ആഖ്യസ്തൻ = ഇന്ദ്രൻ. തലീയൻ = തീയൻ. വയം = നാം = വി,

൨൮. അപത്യം = ശൂന്യമായ പുത്രൻ. സിദ്ധാഭിമാനം = ശൂന്യം സാധിച്ചവൻ, വിധി = ഭാര്യത്താൽ, ശ്രദ്ധാപരിതാപവിധി = ദുഷ്ടയാ ധനവും വിധിയും, അദ്ധ്യ = ദണ്ഡം ഉപദേശ, ദോഷം പരിഹാരം പുത്രൻ കൂടേയ്ക്കുന്നതു, വിധിയും ശ്രദ്ധയും ധനവും കൂടിച്ചെന്നാൽ അദ്ധ്യധനം സകലം, സാധിക്കുമെന്നു പാലം സകലമദ്ധ്യം എന്നാൽ എന്നു ദോഷം

൧൦. തന്നെത്താ=നതിന ശേഷം, മിട്ടുതളാലാ=മധ്യഭാഗത്തിൽക്കൂടാ,
 പ്രഥമം=ആദ്യം, തതാ=പിന്നെ, മേതു കയ്യുയര=കാരണകായ്ക്കളളക്ക,
 സാമാന്യമു=സാധാരണസംപ്രദായം, ശ്രീമദ്ബ്രഹ്മസംഹൃത=ഭഗവൻ പുരുഷ
 പ്രാപിക്കുന്നതിന്റെതാക്കട്ട, സംപ്രദായം എന്നു മേൽക്കണം, സമ്പദ=സമ്പ
 ത്ത ഫലം, ദിവ്യ, കൃഷ്ണ. എന്നു മേൽക്ക, ശങ്കരഭാഷ്യപ്രകാരമുപദായ ഫ
 ലം ദിവ്യത അനുഭവിച്ചു, പിന്നെയാണ് ഭഗവൻ ഏകാന്തപരിൽ പ്രസാദപ്രാ
 പ്തം ഇടയായതു, എന്നാൽ ഭഗവൽകാണ്മാൻ സാക്ഷാത്കാരമു എന്നു ഭാഷ്യം.

[illegible][illegible][illegible]

൧൪. ഭാവകപ്രകാരം = ദ്വാരാ പ്രകാരം. ഇക്രിമി = നന്മാ
 കമ്പൽ. ഉത്തരവാകുന്നതി മറ്റൊരു = ഒരു ലോകത്തിനുള്ള അനുപാതം
 കെ. ആ കാരണത്താൽ. ഭാവം = നില. അതാത്സര്യം നയിക്കും = പരസ്പരം
 സംബന്ധത്താൽ കൂടി.

[illegible]

യം, 'വാരമേ മരതകശൃംഗം ലക്ഷിണ വിദ്യമാണെന്നു ദേവതാ ഭക്തിയനുഭവേ
കഥിതമാണത്രേ' എന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ടും അർത്ഥശാസ്ത്രപരമായ ഉപദേശം
ലഭിക്കുന്നതും വലത്തുഭാഗം ചൊല്ലാൻ. പരമ്പരകളും നീളവും പരമ
ശാസ്ത്രം ചൊല്ലാമെന്നും, അർത്ഥശാസ്ത്രപരമാണെന്നു സൂക്ഷ്മയുക്തിയെ
കണിക്കുന്നതാണ്; 'അമേതശക്തി' എന്നതു, അറിയാൻ കഴിയാത്ത ശക്തി
സ്വരൂപിണിയായ ദേവിയെപ്പറ്റി കൂടിയവൻ എന്നാൽ.

ഇതേ.

—*—*—*—

Dr. Lakshmy Kuttu Anna.

